

ANGVSTIA

19

Revista

Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni

Editura ANGVSTIA
Sf. Gheorghe
2015

Redactor șef

VALERIU CAVRUC

Redactor responsabil

ALEXANDRU POPA

Colegiu de redacție

DAN LUCIAN BUZEA

ANA DOBREANU

Orice corespondență se va adresa:
Please send any mail to the following address:

MUZEUL NAȚIONAL AL CARPAȚILOR RĂȘĂRITENI

Sfântu Gheorghe, Str. Gábor Áron nr. 16

520008, jud. Covasna

Telefon/fax: +40 267 314139

e-mail: secretariat@mncr.ro

ISSN 1454-8275

Cuprins – Table of Contents

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ARHEOLOGIE (*Archaeological studies and researches*)

Pereții sanctuarelor și templelor neolitice din sud-estul Europei: Pictură, culoare, motive și simboluri (*Neolithic Temple Walls from South-East Europe: Paintings, Colours, Patterns, Symbols*) – Adela KOVÁCS 9

Noi date cu privire la statuetele antropomorfe de dimensiuni mari descoperite la Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetatii” (jud. Harghita). Cultura Cucuteni-Ariușd (*New data about Large Size Anthropomorphic Statuettes Discovered at Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetății” (Harghita County). Cucuteni-Ariușd Culture*) – Dan-Lucian BUZEA, Adela KOVÁCS 35

Cercetări arheologice efectuate la Băile Figa în anul 2015. Secțiunea XV. Raport preliminar – Valeriu CAVRUC, Dan Lucian BUZEA, József PUSKÁS, Magdalena ȘTEFAN, Radu ZĂGREANU, Ionel POPA, Anca Ionela SEMENIUC 55

Studiu istoriografic asupra cercetării cetăților dacice din zona Depresiunii Ciuc – Anca-Corina POP 113

Studii de arheologie aeriană în situri dacice din sud-estul Transilvaniei – Magdalena ȘTEFAN, Dan ȘTEFAN, Dan-Lucian BUZEA 133

Castrul roman de la Baraolt? Contribuții la repertoriul arheologic al județului Covasna (*The Roman Camp at Baraolt? Contributions at the Covasna County Archaeological Repertoire*) – Alexandru POPA 163

Noi descoperiri arheologice aparținând culturii Sântana de Mureș-Černjachov în valea Râului Negru, județul Covasna – József PUSKÁS 175

RECENZII (*Book reviews*)

Corneliu Beldiman, Diana-Maria Sztancs, Costel Ilie: Artefacte din materii dure animale în colecția Muzeului de Istorie Galați: Eneolitic (*Osseous Materials Artefacts in the collection of History Museum of Galați: Aeneolithic*) – Dan-Lucian BUZEA 207

B. Rezi, R. Németh, S. Berecki (eds.): Bronze Age Crafts and Craftsmen in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș 5-7 October 2012 – Vasile DIACONU 210

Jens Dolata: Römische Ziegelstempel aus Mainz. Teil I: Militärische Ziegelstempel des 1. Jahrhunderts – Alexandru POPA 212

Activitatea Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni în anul 2015 – Valeriu Cavruc, Dan Lucian Buzea, Ioana Cristina Baubec-Felea, Ana Dobreanu 217

Lista autorilor 251

Studii și cercetări de arheologie

Archaeological studies and researches

Pereții sanctuarelor și templelor neolitice din sud-estul Europei: pictură, culoare, motive și simboluri

Neolithic Temple Walls from South-East Europe: Paintings, Colours, Patterns, Symbols

Adela KOVÁCS

Muzeul Județean Botoșani, Botoșani, județul Botoșani
adelina_ab@yahoo.com

Cuvinte cheie: templu, sanctuar, sud-estul Europei, pereți, decor

Key words: Temple, Sanctuary, South-east Europe, Walls, Decorations, Paintings, Signs

ABSTRACT

In this study we aim to take a short glimpse at the wall decorations from Neolithic and Eneolithic sanctuaries and temples. Starting from the idea that the artistic act is a mean for transmitting ideas, we seek the religious meanings of prehistoric people who represent their own world through a specific filter of realistic or abstract concepts. Art is closely linked to decor, defined as the set of objects that serve to create ornament, adornment; ornamentation inside or outside of a building, or an object. Decorative art forms are used in many cases to decorate buildings or elements of worship. From the architectural point of view, the construction of a communitarian cultic building depends on the volume of available materials, technical ability, and building standards of the community. The ornament of a sacred place is directly related to the welfare and the desire for ostentation of the sponsors or of the community. Ornaments are also linked to the image of the community gods. One of the main particularities of a temple is the specific decoration placed on the floor or walls. We do not exclude the possibility that religious buildings might have had, along with features preserved until today (recessed niches, reliefs, carved boxes, tables or benches for displaying idols, cultic hearths, monumental shrines, columns), perishable materials such as mats, fabrics or wooden objects. In this study we analyze painting as a wall decoration technique, its' association with other techniques, patterns, the colours used, signs and symbols.

Arta ca mijloc de exprimare

Formele artei decorative sunt utilizate în multiple cazuri pentru ornamentarea clădirilor sau a elementelor de cult. Din punct de vedere arhitectural, construcția unei clădiri cultice comunitare depinde de volumul materialelor disponibile, capacitatea tehnică, precum și de obiceiurile/norme de construcție ale comunității. Ornamentul unui loc sacru este în directă legătură cu bunăstarea și dorința de ostentație a sponsorilor sau a comunității,

dar și cu imaginea pe care o comunitate o are asupra zeilor săi¹. În interior de cele mai multe ori sunt descoperite obiecte care atrag atenția prin forma lor sau prin decor, precum vetre portabile, castroane, lămpi, polonice, vase antropomorfe sau zoomorfe, bucranii, stele, sculpturi, statuete².

Una dintre caracteristice de bază ale unui templu este decorația specifică (de cele mai multe ori foarte bogată) amplasată pe podele sau pe pereți. Nu excludem posibilitatea ca respectivele

clădiri de cult să fi avut, alături de urme păstrate până azi (nișe adâncite, reliefuri, casele sculptate, măsuțe sau bănci pentru etalarea idolilor, vetre cultice, altare monumentale, coloane) și materiale perisabile precum rogojini, țesături, diverse obiecte din lemn³. În cadrul acestui studiu urmărim pictura ca tehnică de decor parietal, asocierea cu alte tipuri de tehnici, motivele pictate, culorile folosite, semnele și simbolurile reprezentate prin desen și culoare.

Arta europeană și microasiatică din neolitic și epoca cuprului se remarcă printr-un înalt nivel tehnologic și artistic în ceea ce privește decorul din clădirile de cult. Arta din zona balcanică și carpatică în general a strălucit prin diversele tehnici de realizare a obiectelor precum și prin transmiterea unui mesaj artistic. Remarcăm că majoritatea obiectelor din lut sunt însoțite de o decorație cu caracter cultic, respectiv semne și simboluri care sacralizează⁴.

Arta reprezintă în esență cea mai profundă expresie a creativității umane. Pe cât de dificil de definit, pe atât de subiectiv este de evaluat un act artistic, având în vedere faptul că fiecare artist își alege singur regulile și parametrii de lucru. Se poate spune totuși că arta este rezultatul influenței unui mediu și a alegerii unui set de reguli/ valori care determină ce anume merită a fi exprimat prin acel mediu cu scopul de a induce un sentiment, o idee, o senzație sau o trăire în modul cel mai eficient posibil pentru acel mediu. Prin modul său de manifestare, arta poate fi considerată și o formă de cunoaștere (cunoașterea artistică). Într-un sens larg, termenul artă desemnează orice activitate, care se bazează pe cunoștințe, exercițiu, percepție, imaginație și intuiție. Într-un sens mai strict, se adaugă la cele de sus lipsa de funcționalitate (practică), având o funcție strict estetică. Arta a fost definită ca un mijloc de exprimare și de comunicare a emoțiilor și ideilor. În gene-

ral, natura artei trebuie înțeleasă simultan atât din perspectiva artistului, cât și din cea a privitorului⁵.

În cadrul acestui studiu, ne propunem să aruncăm o scurtă privire asupra decorului parietal, cu un accent special pe semnele și simbolurile care apar în sanctuarele și templele neolitice și eneolitice. Pornind de la ideea că actul artistic este un mijloc de transmitere a ideilor căutăm înțelesurile religioase ale oamenilor preistorici care își reprezintă lumea printr-un filtru propriu de registre realiste sau abstracte.

Enciclopedia Britannica definește arta ca „îndemânare și imaginație în creația de obiecte, medii ambiante sau experiențe estetice care pot fi împărtășite” (the use of skill and imagination in the creation of aesthetic objects, environments, or experiences that can be shared with others)⁶. În Dicționarul Explicativ al Limbii Române (DEX), arta este definită ca formă a activității umane care oglindește realitatea prin imagini expresive; totalitatea operelor dintr-o epocă, dintr-o țară, care aparțin acestei activități; fiecare dintre modalitățile de exprimare a frumosului, a esteticului; totalitatea de cunoștințe și de priceperi, necesare pentru activitatea într-un anumit domeniu. Arta este strâns legată de decor, definit ca ansamblul de obiecte care servesc la crearea cadrului în care se desfășoară un spectacol de teatru, balet, film. Al doilea sens este cel de ornament, podoabă; ornamentația interioară sau exterioară a unei clădiri, a unei săli, a unui obiect etc. Ca sens figurat regăsim cel de cadru, ambianță în care se petrece o acțiune; peisaj, tablou⁷. În Dicționarele Oxford, substantivul „decorație” are ca înțeles procesul de decorare artistică, ca ornamentație pentru un obiect, perete încăpere etc. La figurat, este sensul de a conferi o medalie ca un gest simbolic și onorific pentru un sacrificiu adus patriei⁸. Dicționarele Larousse se referă la amplasarea într-un loc oarecare a unor accesorii

care dau un aer festiv; a orna un obiect cu motive, desene, culoare; pentru a face mediul mai agreabil⁹.

În ceea ce privește definirea decorului în sens strict arheologic remarcăm că definirea se referă la una sau o serie de modificări realizate pentru scopuri care sunt în primul rând non-funcționale¹⁰.

Tehnicile de decor întâlnite mai frecvent în preistorie sunt: modelajul, incizia/excizia, relieful (basorelieful, altorelieful), pictura, desenul și sculptura. Alte tehnici precum incrustarea, canelarea, imprimearea, ștampilarea apar frecvent în decorul ceramicii.

Pictura se definește ca imagine executată cu culori; actul, arta sau lucrarea unei persoane care pictează; lucrările de artă pictate într-o anumită manieră, loc sau perioadă; substanță colorată care este împăstriată pe o suprafață și se usucă pentru a lăsa un strat subțire decorativ. Tehnica desenului se distinge prin modul de a produce o imagine sau o diagramă prin linii sau demarcaje subțiri¹¹.

Pictura este una dintre cele mai răspândite tehnici decorative, indiferent de cultură și civilizație. Pictura este folosită atât în decorarea pereților, cât și pentru a sublinia anumite elemente de inventar interior, fix sau mobil din sanctuare.

Originea picturii se pierde în zorii istoriei omenirii, fiind atestate desene în peșterile paleolitice¹². Cele mai cunoscute sunt peșterile din aria franco-cantabrică, dar manifestări artistice se află în aproape toate siturile paleolitice. Siturile paleolitice în general sunt numite sanctuare și sunt percepute ca spații sacre, distincte oarecum de cele care erau folosite la activitățile zilnice. Varietatea contextelor arheologice sugerează că ele nu ar fi avut o funcție religioasă singulară. Sunt ilustrate în general ocupații precum vânătoarea, dar și elemente ca sexualitatea, moartea, ființe supranaturale sau șamanice¹³. Pentru subiectul abordat am ales

doar câteva exemple care cuprind semne și simboluri.

Intrarea din peștera Laussel din zona Dordogne, în sudul Franței, este una dintre numeroasele peșteri cu decor pictat. Aici au fost descoperite trei basoreliefuri care o reprezintă pe „Venus”, unul cu un personaj masculin precum și o figură dublă¹⁴. „Zeița cu corn” iese în evidență atât datorită posturii, arătând către pântecul ei, cât și datorită cornului de bizon îndreptat spre ceruri, de forma unei luni în creștere. Trupul colorat cu roșu ar fi prins lumina, atât cea a soarelui, cât și cea a lunii¹⁵. Treisprezece semne-linii au fost tăiate pe cornul de bizon, fapt care ar putea reprezenta o serie largă de elemente, cornul fiind un simbol larg răspândit. Întregul simbolism este posibil să fie legat de peștera însăși, care trebuie să fi fost folosită o lungă perioadă de timp în scopuri rituale, asociate cu graviditatea sau nașterea, atât a animalelor, cât și a oamenilor¹⁶. Gravura parietală din această peșteră ar putea sugera de fapt o întreagă poveste care să fi funcționat ca un mijloc de rememorare a unor cunoștințe ancestrale¹⁷.

În aria spaniolă, la „Cueva de los Grajos”, lângă Cieza, regiunea Murcia (Spania), au fost identificate desene rupestre care reprezintă 46 siluete umane (31 siluete, dintre care 14 feminine, unele dubioase), 10 animale (2 cerbi, 1 căprioară, 2 capre, 1 câine, 4 patrupede nedeterminate) și cinci semne abstracte¹⁸. Sunt pictate în culori precum roșu pal, roșu intens, roșu carmin închis și negru. Scena a fost interpretată ca fiind una de dans, cu femeile purtând rochiile tip clopot (Fig. 1/1). Bărbații, unii dintre ei itifalici, joacă un rol secundar. Se observă o relație între dansatori și reprezentările animale. Panoul a fost interpretat ca imaginea unui ritual de fertilitate¹⁹. Imaginea este dificil de datat, având în vedere faptul că nu apar unelte sau arme²⁰. Din păcate ilustrația nu

permite identificarea semnelor abstracte prezentate, iar acestea nu au fost descrise de către autorul descoperirii.

În zona scandinavă au fost repertoriolate aproximativ 400 de locuri care cuprind desene pe pereții stâncilor, multe dintre ele reprezentând ambarcațiuni conduse de siluete umane, simboluri solare sau diverse tipuri de arme²¹. Nu vom insista prea mult asupra acestor desene, ele nefiind un subiect central. Menționăm doar faptul că desenele rupestre acoperă un spațiu uriaș, acoperind întreg arealul european și nu numai. Au fost folosite cu predilecție culorile negru și roșu, iar ca tehnici pictura, incizarea și basorelieful²².

În zona est europeană sunt cunoscute cinci peșteri cu decor parietal, trei situate în România (Cuciulat, comuna Letca, jud. Sălaj; Peștera Gaura Chindiei II și Peștera Coliboaia, jud. Bihor), și două în zona munților Ural (Kapova și Ignatievskaja). Peștera de la Cuciulat are sală unică, pe pereții căreia apare decorul pictat (Fig. 1/2). Este desenat cu roșu, în manieră realistă un cal, surprins ca și cum în acel moment s-a oprit din alergare²³. Peștera Gaura Chindiei II are pe pereți aproximativ 425 desene realizate cu ocră roșu: motive ornamentale schematizate, elemente florale, motive geometrice, impresiuni de mâini și degete umane, precum și alte simboluri. În 2009 au fost descoperite noi picturi rupestre în Peștera Coliboaia (județul Bihor). Picturile descoperite sunt realizate cu negru și reprezintă animale, printre care un bizon, un cal, posibil o felină, unul sau două capete de urs și doi rinoceri. Pereții prezintă și câteva gravuri. O primă datare a picturilor le situează în Gravettian sau Aurignacian (acum 23.000 - 35.000 de ani²⁴).

Peștera de la Kapova are trei săli, numite sugestiv de descoperitorul lor, A.V. Riumin în 1959: Domul, Sala Semnelor și Sala Haosului. Se remarcă alături de pictura unor animale mari, precum mamuți, rinoceri și cai, semne geometrice, precum

trapezul, triunghiuri, linii paralele oblice, care evocă oarecum o scară²⁵. Peștera de la Ignatievskaja are la rândul său semne geometrice, deși a fost distrusă parțial de-a lungul timpului²⁶.

Pentru Magdalenianul inferior din zona cantabrică remarcăm o peșteră-sanctuar la El Juyo, aflată la 8 km de Santander, Spania (Fig. 1/4, 5; 2/1). În interiorul peșterii au fost descoperite două structuri realizate intenționat. În umplutura Structurii 1 se afla nisip, lut, pământ și rozete aranjate împreună cu vegetație arsă și picioare de căprior. Spațiile dintre rozete au fost umplute cu lut, iar pe deasupra erau colorate cu roșu și galben²⁷. Un cerc de pământ era în centru, înconjurat de alte șase cercuri cu marginile abia atingându-se (Fig. 1/4). Movila a fost lipită cu o coajă de lut, iar deasupra a fost pusă o stelă de piatră de 180 x 119 x 15 cm. Sculptura antropomorfă, piesa centrală a sanctuarului, avea 35 cm înălțime, amplasată cu fața către intrarea în peșteră. O fisură naturală a fost folosită pentru a împărți fața în două jumătăți (Fig. 1/5). O parte este un bărbat cu mustață și barbă, pe cealaltă jumătate este fața unui carnivor, posibil un leopard, cu bot și un dinte ascuțit²⁸. Pe stelă s-au desfășurat activități de oferire, precum moluște, semințe și oase de animale²⁹. În interiorul peșterii, pe perețele stâng din pasajul principal se află reprezentările artistice. Apare un căprior realizat cu trei tehnici diferite: gravura lată pentru spate, gât și cap, linia fină pentru urechi și linii abia schițate pentru bot și ochiul oval. În partea stângă se află capul și gâtul unui ibex (Fig. 2/1). Gâtul este foarte puternic, coarnele lungi și ușor arcuite, nasul este reprezentat și linia gurii se prelungește încât sugerează o limbă. Sub ureche este desenat un semn „V”³⁰. În interior, pe parcursul celor șase niveluri de locuire, au fost descoperite mai mult de 4.000 unelte din piatră retușate, 330 vârfuri de săgeți din corn de cerb, 80 de ace, aproximativ

70 de mărgel și peste 140 de obiecte decorate³¹.

Pentru perioada mezolitică sunt câteva referiri la pereți naturali decorati. Unele dintre aceste locuri, având în vedere stilul și motivele folosite ar putea demonstra o activitate de tip ritualic. În aria orientală identificăm situl de la Kobystan, Azerbaijan. Stâncile în discuție sunt amplasate în munții Caucaz (Beyukdash, Kichikdash, Jingirdag, Yazily). Aici au fost identificate aproximativ șase mii de reprezentări situate pe culmi abrupte și pe stânci înalte³².

În zonă au fost cercetate zece așezări din mezolitic până în Evul Mediu. În imediata apropiere a unora dintre picturi au fost descoperite uneltele cu care este posibil să se fi săpat în stâncă imaginile care uneori au peste 1,5 m înălțime³³. Una dintre cele mai interesante scene, interpretate ca reprezentând vânători cu arcuri, prezintă simboluri ca cel al ploii sau al apei (Fig. 2/2, 3).

Motive și culori

Unele dintre cele mai timpurii dovezi cu privire la folosirea picturii în spații de cult neolitice este în zona siriană. Remarcăm în acest caz două situri: Tell Halula și Dja'de al Mughara³⁴. În clădirea HF de la Tell Halula (PPNB- cca.7750-6780 BC) pictura apare pe peretele estic (Fig. 2/4, 5). Desenul reprezintă 6 linii roșii paralele, probabil un motiv geometric, urmat de 10 puncte roșii. În a doua jumătate a panoului sunt figuri desenate cu roșu și negru și mici dreptunghiuri aranjate regulat precum tabla de șah, plus triunghiuri mici aranjate geometric³⁵.

Reprezentările pictate sunt cele mai vechi siluete umane din Orientul Apropiat și atestă rolul pe care figura feminină o are în simbolismul primelor societăți de agricultori din Orientul Apropiat Mediteranean³⁶. Motivul tablei de șah și combinația roșu cu negru alternativ apare foar-

te bine păstrat și pe peretele de la Dja'de al Mughara, sit încadrat în mileniul 9 î. Hr, aflat în apropiere de Aleppo, Siria (Fig. 2/6). Deși peretele este păstrat doar parțial, motivele picturale se observă foarte bine³⁷. Peretele pictat avea și un bucraniu amplasat pe el³⁸.

Motivul scării apare la Ba'ja, aria D, sit din LPPNB (Wadi Musa, Petra, Iordania). Camera este una funerară având mai multe morminte sub podea și în interiorul pereților (Fig.). Pe peretele de est apare pictura de tip frescă, respectiv o serie de motive abstracte precum linia, razele, scara³⁹.

Situl de la Tell 'Abr 3, alături de o serie de plăci incizate cu motive zoomorfe prezintă și urme de pictură cu roșu (Fig. 3/1, 2). Clădirea B2 avea pe peretele sudic amprente de mâini⁴⁰.

Clădirea 19 de la Mureybet (Nordul Siriei, cultura Natufian) prezenta pe pereți mai multe șiruri de zig-zaguri negre, amplasate pe un fundal brun⁴¹. O altă clădire, de la 'Ain Mallaha, încadrată în aceeași cultură, considerată sanctuar, avea pictură cu ocru roșu pe pereți, decor pus în legătură cu lumea morților, datorită înhumărilor de sub podea și de sub vatră⁴². Motive geometrice policrome în asociere cu animale stilizate au fost descoperite și în sanctuarul de la Pessejik, Turkmenistan, cultura Jeitum tarziu⁴³. La Nevali Çori, în Turcia, au fost descoperite urme de pictură roșie și neagră ceea ce sugerează faptul că odinioară pereții Clădirii 13 (Terrazogebaude) erau deco- rați cu picturi⁴⁴.

Cu toate aceste dovezi incipiente de decor parietal, nici unul dintre siturile neolitice timpurii nu echivalează cu situl spectaculos de la Çatalhöyük. Cercetat pentru prima dată în anii '60 de o echipă coordonată de James Mellaart⁴⁵, cercetările au fost reluate din anul 1993, de către Ian Hodder și o echipă tot mai complexă, an de an. Situl este foarte bine cunoscut pentru decorul parietal complex, aflat într-o

serie de clădiri cât și pentru multitudinea de tehnici asociate decorului parietal.

Aproape fiecare clădire de la Çatalhöyük prezintă urme de pictură pe pereți. În mai multe situații au fost descoperiți pereți care prezintă pictură pe perete, fără ca aceasta să formeze neapărat un decor cu semnificație. Suporturile pentru pictură sunt diverse, urme fiind identificate pe pereți, coloane, bucranii, în interiorul nișelor sau pe statuete. Pentru o lungă perioadă de timp s-a considerat că în acest sit se află cele mai vechi reprezentări picturale neolitice⁴⁶. Chiar dacă momentan cunoaștem faptul că nu este cea mai veche decorație, picturile și reliefurile de aici rămân un punct de reper pentru neoliticul Orientului Apropiat și pentru perioada neolitică în general. Spectaculozitatea decorului parietal în general umbrește oarecum alte aspecte culturale ale sitului (Last 1998, 356).

Pentru tehnica picturală menționăm câteva exemple de excepție. Clădirea 2 din zona sudică a sitului, cu două camere (Space 116 și 117) prezintă un fragment pictură pe perețele estic din Space 117 care s-a păstrat în condiții bune și care a fost recuperat aproape în întregime. Desenul este unul de tip geometric cu romburi înscrise unul în altul (Fig. 3/3). Localizarea este centrală pe perete, între două coloane și deasupra a două nișe ovale⁴⁷. În interiorul uneia dintre nișe era o altă pictură cu desen geometric (Fig. 3/4)⁴⁸.

În Clădirea 59, Space 311, pe perețele estic, între două gropi de stâlpi a fost descoperit un panou de 2.15 x 0.55 metri pictat cu roșu (Fig. 3/5)⁴⁹. Alte exemple de pictură roșie se află pe unul dintre pereții din Clădirea 47, descoperită în 2004⁵⁰ precum și în Clădirea 55 (cercetată în 2005), respectiv din zona cuptorului, pe latura sudică⁵¹. Urme de pigmenți se aflau pe pereții sudic, nordic și sudic (Fig. 4/1, 2)⁵². Clădirea 49 (Fig. 4/4) are pictură cu linii ce amintește de desenul unui *kilim*⁵³. Motiv

identificat de Mellaart ca asemănător cu un *kilim* se găsește și în clădirea E.VIA.50, pe perețele nordic⁵⁴. Totuși perețele sudic este preferat în ceea ce privește acest tip de decor, acesta fiind regăsit și în Clădirea 52⁵⁵. În Clădirea 52 bucraniul era asociat cu o bancă și o nișă care avea partea inferioară pictată cu roșu⁵⁶. Urme de pictură roșie au fost descoperite și în zona TP în Clădirea 81⁵⁷.

Clădirea 77 are două încăperi separate, respectiv Space 336 și Space 337 cuprind bucranii și platforme⁵⁸. Pereții din partea nordică și vestică din Spațiul 336 au fost acoperiți cu pictură roșie⁵⁹. Interesant de remarcat motivul palmei pe perețele nordic⁶⁰.

Cel mai spectaculos caz de pictură este cel întâlnit în Clădirea 78 din Secțiunea 8 (Fig. 4/5, 6). Clădirea avea pictură cu roșu pe podeaua parterului, pe podeaua etajului și pe pereții etajului. Aceste caracteristici individualizează clădirea, având în vedere faptul că aceasta se afla oarecum izolată de restul sitului, fiind deci o clădire periferică⁶¹.

Motive geometrice găsim în Clădirea 49 și pe părțile laterale ale platformelor (Fig. 5/1), una dintre ele prezentând un decor liniar realizat cu roșu și negru⁶². Pe perețele nord-vestic se afla o coloană care avea ca decor pictură cu motive circulare. Decorul circular fusese acoperit cu lut alb și revopsit cu motive geometrice realizate în culorile roșu și negru în mai multe etape⁶³. Mai multe margini de platforme și banchete prezintă urmele de pictură, precum în clădirea 10, însă numai o mică parte dintre acestea s-au păstrat⁶⁴.

Picturile antropomorfe arată în general oameni în poziții active cu brațele și picioarele demarcate. Uneori au brațele ridicate. Rareori prezintă caracteristici de ordin sexual. Cantitativ se remarcă abundența masculină, iar multe dintre personaje sunt asexuate⁶⁵. Personajele zoomorfe de cele mai multe ori sunt supradimensionate⁶⁶.

Palma umană este unul dintre elementele simple de realizat datorită „modelului” accesibil. Nu toate reprezentările au cinci degete, ceea ce ridică un semn de întrebare asupra sensului și semnificației acestui fapt. Reprezentarea palmei umane se regăsește în sanctuarul A.VI.4⁶⁷, perețele de răsărit din sanctuarul VI.A.63⁶⁸ și în E.VI.8 faza 2 (Fig. 5/2)⁶⁹. Repetarea acestui motiv a dus la realizarea unor panouri întregi⁷⁰. Decorul cu palma a fost regăsit în Clădirea 49, pe marginea unei platforme/bancă ce prezintă o bordură înaltă (Fig. 5/3). Pe tencuiala albă au fost făcute cinci motive cu palma, într-un mod de imprimare de tip șablon, în negativ⁷¹. Pe perețele nordic din Clădirea 77 apare imprimat în pozitiv (Fig. 4/3), foarte asemănător cu descoperirile lui Mellaart⁷².

Clădirea 80 prezintă un decor complex realizat din panouri verticale cu motive geometrice, considerate abstracte (Fig. 5/4)⁷³. Motivele sunt asemănătoare cu unele dintre panourile publicate de Mellaart, în special cu perețele de răsărit din sanctuarul VI.A.50 (Fig. 6/1)⁷⁴.

Clădirea 121 (aria TPC) prezintă pe perețele estic un decor neobișnuit, realizat din benzi albe pictate pe fond închis la culoare (Fig. 6/2). Desenul este și de această dată unul geometric, cu liniile orientate în diverse direcții, formând motive ce amintesc de tehnicile de țesătură pentru *kilim*⁷⁵, menționate de Mellaart în mai multe situații, un exemplu fiind Clădirea A.III.8 (Fig. 6/3)⁷⁶.

Clădirea 77 prezintă asocierea dintre incizie cu pictură, reprezentată pe perețele nordic. Panoul decorat a fost separat în trei sau patru panouri mai mici, formând decor repetitiv (Fig. 6/4). Două casete erau pătrate și formate din stele geometrice cu modele încrucișate cu elemente vegetale (?) rulate la colțuri. Caseta dreptunghiulară centrală prezintă o bandă cu zig-zaguri de sus în jos. A patra casetă a fost afectată și nu sunt foarte vizibile mo-

tivele⁷⁷. Pe toată suprafața a avut pictură roșie, refăcută de cinci ori⁷⁸.

Pictura cu roșu și negru în sanctuarul VII.21 este amplasată pe perețele nordic și se află în imediata apropiere a unui buraniu pictat cu zig-zaguri roșii în zona botului (Fig. 6/5), iar deasupra panoului se afla un sân gol în interior⁷⁹. Pe perețele vestic este un desen geometric asemănător care reprezintă vulturul îndreptat către un cadavru decapitat. În cazurile de aici vulturii nu sunt niciodată asociați cu oameni, ci cu cadavre, personajele fiind decapitate. De asemenea, mai prezintă o particularitate: pe spatele acestora se regăsesc semne pictate, în principal linii care diferă de la o reprezentare la alta⁸⁰.

Un panou unicat este cel cu leoparzii amplasați față în față, cu botul aproape atingându-se, din sanctuarul E.VI.44. Aceștia fuseseră pictați cu motive „celulă”⁸¹. Leopardul ca tip de animal este momentan o apariție solitară în cadrul sitului, fiind reprezentat strict parietal⁸², deocamdată nefiind descoperite statuete care să arate un asemenea animal (Fig. 6/6)⁸³. Animalele față în față exprimă conflictele unor forțe care se manifestă la toate nivelurile existenței. Astfel este prezentat un principiu al opusului, al confruntării⁸⁴.

În mai multe cazuri vulturii sunt implicați într-o serie de picturi care oarecum prezintă un tip de narațiune, posibil mit sau alegorie, precum în sanctuarul VII.26⁸⁵. De asemenea, cei șapte vulturi reprezentați în „sanctuarul vulturilor” (sanctuarul VII.8⁸⁶) ar putea reprezenta cele șapte hotare din miturile legate de lumea de dincolo⁸⁷, vulturul fiind un simbol al morții⁸⁸, al ascensiunii, al eliberării, al victoriei⁸⁹ al încarnării, un simbol extrem de răspândit, cu multiple niveluri de reprezentare ca simbol al zeilor supremi și a transcendenței⁹⁰.

Desene geometrice pictate cu roșu și negru a fost descoperite și în Clădirea 49 (Fig. 4/4). Se remarcă o concentrare a

desenului pe peretele nordic. Înhumările aflate sub platformele de sub picturi a determinat și în acest caz o asociere între picturile parietale și ritualurile funerare⁹¹.

Pentru perioadele mai târzii din aria orientală am identificat mai multe situri care prezintă decor parietal. Mai multe exemple de tencuială interioară din lut pictată sunt menționate în zona Orientului Apropiat ca datând din Epoca Cuprului, precum în siturile de la și Anau (Turkmenistan)⁹², Ein Gedi în Israel, Arslantepe și Dergimentepe, situri din Turcia⁹³.

Situl de la Tepe Gawra, de lângă Mosul (Irak) este unul special din punct de vedere arhitectonic și al decorului. Clădirile au forma circulară, iar așezarea are o acropolă unde au fost construite trei clădiri din cărămizi nearse, dateate în mil. IV î. Hr. Camerele interioare ale clădirilor de pe acropolă au fost pictate cu roșu purpuriu, iar pereții exteriori erau roșii pe una dintre clădiri, albi pe o alta, maroniu pe a treia⁹⁴. Un desen deosebit de interesant, datând din perioada 4500-3400 î. Hr. a fost descoperit la Teleilat el Ghassul (Fig. 7/1). Pictura este posibil să reprezinte un fel de calendar dar se recunoaște și o posibilă figură umană⁹⁵.

Zona balcanică este una deosebit de interesantă în ceea ce privește tehnicile decorative. Pictura este reprezentată mai rar și nu ajunge ca nivel de complexitate la reprezentările din zona orientală, însă tehnica reliefului atinge niveluri artistice deosebite. În siturile de la Tell Azmak și Yassa Tepe (Obshtina Vetrino) din Bulgaria sunt menționate clădiri cu pereții interiori pictați cu motive geometrice⁹⁶. Sanctuarul 1 de la Kormadin prezintă fragmente de pereți decorați cu incizii late umplute ulterior cu pictură (Fig. 7/3). Sanctuarul avea pe pereți și pe stâlpii din interior, îmbrăcați în lut decorați, incizii meandrice și pictați cu alb, roșu sau galben și decorul pe pereți cu diferite culori⁹⁷. Remarcăm prezența unor semne simple, dar sacre, iar

faptul că acestea au fost puse pe elemente din sanctuar nu poate fi aleatorie. V-ul este dublat și încadrat cu un semicerc întotdeauna către vârf, însă remarcăm două moduri de amplasare: o dată este reprezentat în sus și o dată în jos. V-ul cu vârful în jos este un simbol feminin universal și foarte puternic. De asemenea, poate fi un desen stilizat al unei cupe purtătoare a lichidului sacru⁹⁸. Semnul ▲, triunghiul cu vârful în sus este simbol masculin, reprezentând vârful de săgeată sau phalusul, puterea și forța masculină⁹⁹.

Mai multe blocuri de locuințe de la Parța prezentau piese monumentale, adevărate toteme ale familiei respective. Una dintre aceste clădiri este Casa Meandruului. Peretele vestic purta o decorație meandrică încrustată cu galben și pictată cu roșu. Este posibil să fi reprezentat o imagine de invocare, însă lipsa unor elemente face reconstituirea nesigură¹⁰⁰.

În Templul 2 de la Parța soclul statuii monumentale a fost decorat. Acesta a fost construit din lut amestecat cu nisip umed, bătut și tencuit apoi cu argilă de consistența ceramicii¹⁰¹. Pe capetele laterale au fost scrijelite semne, ce constau din incizii meandrice late realizate în lutul moale, fiind pictate apoi cu culoare roșie¹⁰². După uscarea parțială a soclului a fost montată statuia dublă. Cele două incizii de pe capetele laterale ale soclului redau, stilizat, o figură umană în poziție de orantă. Culoare roșie se află și pe botul bucraniilor de pe coloanele opuse statuii monumentale¹⁰³.

În situl Durankulak-Ostrov atrage atenția L5, interpretată drept sanctuar sau casă a tribului. Pereții nivelului superior au fost realizați din pari, între care s-au împletit nuiele subțiri, iar în final pereții au fost acoperiți cu un strat de lut gros¹⁰⁴. La 40-60 cm distanță de zidurile exterioare de piatră s-au descoperit alte ziduri din același material, care probabil sunt legate de necesitatea ulterioară de consolidare a clădirii¹⁰⁵.

Construcția menționată avea decorații în relief și ornamentații pictate¹⁰⁶.

În cultura Boian se întâlnesc mai multe situații în care apare decor pictat pe pereți. Sanctuarul de la situl Lunca-La Grădini, prezintă, alături de un inventar bogat și fragmente de la pereți decorați cu pictură albă¹⁰⁷. În sanctuarul de la Gălățui-Movila Berzei, pereții au fost pictați cu alb și roșu, interiorul fiind dotat cu șapte banchete¹⁰⁸. Sanctuarul de la Căscioarele din cultura Boian, faza Spanțov, prezintă o cameră cu un decor pictat deosebit. Masa – altar, cele două coloane descoperite aici precum și pereții prezintă pictură roșie și motive geometrice. Un medalion din lut pictat cu o spirală a fost probabil atârnat pe un perete (Fig. 7/2)¹⁰⁹.

La Radovanu, Locuința 2 avea pereții pictați în interior, iar lângă intrare erau ornamente în relief (o bandă de lut). În interior pereții au fost tencuiți cu un lut fin iar apoi pictați cu culoare roșie. Peste acest fond s-au aplicat benzi albe de diferite grosimi, în diferite combinații geometrice sau spirale¹¹⁰. În aceeași așezare, o altă locuință din nivelul III avea linii vopsite cu roșu, aplicate direct pe fățuială¹¹¹.

În arealul culturii Gumelnița există câteva cazuri interesante. La Tangâru, județul Giurgiu, a fost descoperită o statuie de dimensiuni monumentale în clădirea L2¹¹². În interior se afla o bancă din lut și o coloană din lut pe partea sudică a clădirii. Este posibil ca idolul să fi fost pus pe bancă, alături de coloană, constituind element de venerare, de reprezentare a zeității feminine¹¹³. Decorul pereților era unul de tip geometric, cu motive liniare realizate din benzi înguste, uneori de culoare maronie încadrate cu rame albe înguste¹¹⁴. Analogii cu zona balcanică se află la Azmaska Moghila, în Bulgaria, cultura Karanovo VI. Sanctuarul avea fragmente de perete pictat cu alb și roșu¹¹⁵. La Pietrele-„Măgura Gorgana”, jud. Giurgiu decorul pictat este format din linii roșii peste un strat de pictură albă¹¹⁶.

Aria cucuteniană prezintă câteva clădiri pictate, însă arta picturală parietală nu excelează în cadrul acestei culturi precum în arta picturii ceramicii. În situl de la Tîrpești au fost descoperite fragmente de pereți pictați în mai multe clădiri. Clădirea L5 este considerată sanctuar casnic în primul rând datorită inventarului fix și mobil: vatră dreptunghiulară, masă din lut dreptunghiulară, asociate cu pictură albă¹¹⁷. Clădirea L.10 are peretele netezit cu stratul superior de 3 cm grosime, ce prezintă urme de pictură albă¹¹⁸. La Trușești, L.60, pe perețele de NV, opus intrării, se aflau două straturi picturale cu o grosime de 1,5-2 cm, cu culoare gălbuie, brună. Modelul decorativ nu este precizat¹¹⁹. Un posibil sanctuar casnic se înregistrează la Berești - Dealul Bulgarului, respectiv L1/1960 (Fig. 7/4). Aici a fost descoperit un fragment de perete care iese în evidență prin decorul canelat și pictat cu motivul tablei de șah în culorile roșu și brun-cafeniu¹²⁰.

Pe teritoriul Ungariei, dovezi de decori pe pereți apar în perioada finală a neoliticului. Sanctuarul de la Vésztő-Mágor (cultura Tisa) are păstrați pereții până la 70 de cm pe alocuri. Aceștia au fost decorați cu benzi roșii realizate cu degetele¹²¹. Decor incizat a fost identificat pe pereții clădirii cu șase camere de la Hódmezővásárhely-Gorzsa (cultura Tisa, faza C). Pereții prezentau pe suprafața netezită incizii, care formau V-uri subțiri (Fig.7/5). Cel puțin două camere aveau rol cultic în acest mare complex în care chiar numărul lor sugerează funcții rituale, posibil comunitare¹²².

Arta picturii parietale se dezvoltă în perioadele mai târzii, cu splendide realizări în perioada minoică. Remarcăm, în primul rând, că pictura camerelor nu se limitează doar la spațiile de cult, ci se generalizează și pentru construcțiile civile ale liderilor comunităților, respectiv a conducătorilor locali. În insula Creta, apar dovezi

fragmentare de pereți pictați începând cu perioada neoliticului final, dar cele mai cunoscute exemple provin din perioada minoică mijlocie, din clădirile aflate la Knossos și Thera. Temele preferate sunt variate și cuprind reprezentări de maimuțe, păsări la Knossos, multe scene umane și tauri, cascadori săltând pe tauri. Stilul este naturalist și grațios în același timp. Pictura din palatele din Knossos a devenit sursă de inspirație pentru pictura murală miceniană¹²³. În perioada minoică sunt deseori reprezentate plastic pe pereți coarnele de consacrare, precum la Kato Zakros¹²⁴.

Civilizația minoică a influențat și alte spații. Una dintre dovezile acestei extinderi este descoperirea de la Tell Dab'a din Egipt (orașul antic Avaris) unde a fost cercetat un sanctuar cu imagini reprezentând salturi pe tauri realizate în aceeași manieră precum cele cretane¹²⁵. Sanctuarul și desenele de aici ar putea arăta prezența în sec. al XVI – lea î. Hr. a unor comercianți sau a unor negustori cretani pe teritoriu egiptean¹²⁶. Un alt sit influențat de arta cretană este cel de la Alalakh (Tell Atchana, Turcia). În cercetările mai vechi este menționat un fragment de perete care avea o pictură cu coarne, asemănătoare celor din zona minoică, descoperit de către Wolley. Desenul reprezenta un corn de taur care amintește de celebra frescă cu toreador de la Knossos¹²⁷. Situl de la Alalakh are 17 niveluri de cultură începând cu Epoca Cuprului¹²⁸. Cercetările au fost reluate în ultimul secol și a fost cercetat un palat în interiorul căruia se afla și o cameră cultică, un posibil sanctuar casnic. Partea superioară a picturii de aici formează o bandă lată ondulată, de culoare deschisă. Motivul este în legătură directă cu fenomenul minoic numit „compoziție concentrică”, („umschliessende Bildform”). Pe un alt fragment de perete din aceeași cameră de la Alalakh se vede cornul unui taur, un posibil bucraniu, cu

un disc amplasat între coarne, sub o bandă orizontală desenată cu galben, negru și roșu. Importanța acestei camere speciale este una deosebită, având în vedere că este momentan un exemplu unic de pictură în stilul frescă descoperit în această zonă¹²⁹.

Semne și simboluri

După introducerea informațiilor cu privire la locul de amplasare a decorurilor, a tehnicilor folosite și a culorilor identificate pe pereți în baza de date se desprind o serie de concluzii legate de decorul parietal.

În prima fază am urmărit frecvența de amplasare a acestora în funcție de punctele cardinale (Fig. 8/1). Observăm că cea mai mare frecvență a decorului se înregistrează pe perețele estic. În zona mediană de folosire se încadrează pereții vestici și nordici, în schimb cei amplasați spre sud prezintă cea mai slabă concentrare decorativă. Punctele cardinale au o semnificație adâncă și nu putem omite faptul că și în zilele noastre altarele bisericilor sunt orientate cu altarul spre răsărit, acesta fiind un canon de realizare a bisericilor.

Cele mai folosite elemente sunt cele geometrice (Fig. 8/2). Unul dintre cele mai frecvente motive este spirala. Aceasta este definită în DEX ca „o curbă plană deschisă care se rotește (sau se înfășoară) în jurul unui punct fix”¹³⁰. Spirala are o largă răspândire ca decor atât pe vase¹³¹ cât și pe pereții clădirilor cultice. Echivalentul unghiular al spiralei este meandrul. Spirala a fost utilizată pentru a descrie mișcarea în toate epocile și mai ales în toate culturile. Este în general legată de simbolismul cosmogonic al lunii, de simbolismul acvatic prin cochilie și de fertilitate prin voluta dublă și prin coarne. Universal spirala reprezintă ritmuri repetate, caracterul ciclic al evoluției, mișcarea rotativă continuă¹³².

Cercul este simbol universal, reprezentând totalitatea, simultaneitatea, per-

fecțiunea, infinitul, eternitatea¹³³. Forma închisă a cercului denotă limitarea, dar și protecția. De aici derivă funcția protectivă a cercului drept cordon de apărare în jurul orașelor, templelor, mormintelor. Pentru protejarea individuală, cercul ia forme miniaturale, prin brățară, inel, colier, brâu sau chiar coroană¹³⁴. Cercul cu punct în interior poate reprezenta ideograma principiului feminin¹³⁵.

În aceeași gamă de universalitate se înscrie și pătratul. Acest simbol se referă la pământ și stabilitatea acestuia în opoziție cu mișcarea simbolizată de cerc, reprezentând perfecțiunea statică, lumea sacră și teritoriul spiritual¹³⁶. Pătratul denotă onestitate și integritate. Reprezintă cele patru puncte cardinale și este simbolul pentru tărâmul sacru¹³⁷.

Meandru este în directă legătură cu apa și cu originea vieții, apa telurică asociată cu fertilitatea¹³⁸. Simbolizează norii, tunetul, mișcarea apei¹³⁹. Meandru vertical duce cu gândul la fumul ofrandei¹⁴⁰.

În sanctuare, de cele mai multe ori, sunt folosite diverse substanțe naturale pentru decorul parietal. Roșul are o preeminență în folosire, fiind o culoare a vieții, prin asociere cu sângele¹⁴¹. Reprezintă soarele și zeii războiului. Este principiul activ masculin; foc, soare, regalitate, dragoste, bucurie, festivitate, pasiune, ardoare, energie, ferocitate, sănătate, forță, sânge, răzbunare, martiriu¹⁴². În câteva cazuri, apare în combinație cu alb, sau cu negru și alb. Combinația roșu cu negru este frecvent folosită.

Constatăm că din punctul de vedere al frecvenței culorilor folosite predomină roșul în asociere cu negrul, fiind urmat de culoare roșie simplă și negru simplu. Cu o frecvență redusă este folosit fundal roșu cu decor alb (Fig.8/3). Galbenul și albul în context arheologic sunt greu de distins drept culori individuale, deoarece de cele mai multe ori albul este degradat. Toate nuanțele acestor două culori reprezintă

aproximativ aceleași sens: lumina ceaștă, razele care pătrund în sanctuar, lumina asociată de cele mai multe ori cu viața și cu forța regenerativă¹⁴³. Albul are conotații vaste, legate de simplitate, soare, lumină, aer, puritate, inocență, castitate¹⁴⁴.

Negrul în schimb, situat pe scara culorilor în sens opus, automat este plasat simbolic ca reprezentare a întinericului, a lipsei de culoare și lumină. Din punct de vedere tehnic negrul este absența oricărei culori. În general, în ziua de azi reprezintă moartea și întinericul¹⁴⁵, dar pentru timpurile preistorice nu este sigur că ar fi simbolizat același lucru. Fiind culoare chthoniană prin excelență negrul trebuie să fi fost un simbol al regenerării lumii, al pământului roditor sau chiar al vieții și al renașterii¹⁴⁶.

Este dificil de identificat dacă folosirea motivelor universale precum linia, punctul, cercul, pătratul și spirala era cu scop estetic sau cu scop cultic. Noi considerăm că având în vedere mesajul simbolic bogat al tuturor acestor elemente, este imposibil să fi fost puse pe pereții sanctuarelor în scop pur decorativ. Vladimir Dumitrescu considera că au existat motive primare cu rol simbolic dar semnificația lor este probabil că a dispărut între timp, motivele păstrând o funcție decorativă¹⁴⁷. O altă ipoteză este cea a sincretismului, funcția estetică împletindu-se cu cea decorativă. Semnele universale au semnificații mult mai profunde decât simpla reprezentare geometrică a unui semn și se înscriu în unele tipare de gândire magică sau religioasă prin înglobarea unor simboluri¹⁴⁸.

Considerații generale asupra decorului pictat

Orice producție artistică în spațiul cultic comunitar reprezintă un produs colectiv și o oglindă a unei civilizații. Valoarea documentară a unei opere de artă este în directă legătură cu civilizația căreia îi

aparține. În același timp valoarea derivă din conținut, stil și tehnica de realizare¹⁴⁹. Levi Strauss a dus mai departe raționamentul și a considerat că orice cultură, orice populație sau orice sistem social are propria structură evolutivă și astfel își creează propriile reprezentări imaginative¹⁵⁰.

Una dintre caracteristicile fundamentale ale sanctuarelor și ale templelor este decorul special. Anumite decoruri pe pereți sau pe alte elemente din clădirile comunitare se explică prin faptul că fiecare sistem religios folosește arta, deoarece de multe ori aprecierea artistică adâncește o experiență de tip religios¹⁵¹.

De cele mai multe ori prezența unui perete pictat într-o clădire, în asocierie cu alte elemente definitorii clădirilor cultice pot dezvălui o serie de credințe și cunoștințe în domeniul mitologic sau religios. Privind în general problema, observăm că clădirile destinate cultului presupun anumite reguli de construcție care sunt în directă legătură cu necesitățile culturale și de elemente socio-religioase¹⁵².

Apare oarecum natural faptul că de cele mai multe ori pereții sau alte dotări

interioare, precum vatra, banca sau platformele din sanctuare sunt pictate sau decorate cu incizii, precum și cu reliefuri. În anumite cazuri toate cele trei tehnici au fost folosite pentru același perete, fapt determinat de credințele religioase.

În general tehnicile decorative sunt greu de individualizat, de cele mai multe ori fiind combinate pentru a crea un efect profund asupra privitorului¹⁵³. Motivele decorative pictate, amplasarea lor, coloristica diferită determină ca fiecare perete în parte să fie unul deosebit, unicat prin modul de realizare, tehnicile folosite și simbolurile alese. Chiar dacă mesajul acestuia ne rămâne deocamdată ascuns, anumite concluzii pot fi extrase, referitoare la un anumit tipar de gândire, determinat probabil de miturile la care se raportează respectiva cultură, așezare, familie, individ.

Populațiile care se succed, precum babilonienii, asirienii, perșii, egiptenii, vor continua să dezvolte și să folosească pictura parietală, fără să se limiteze la locurile de cult, folosind tehnici picturale și în arhitectura civilă și militară, uneori în semn de prestigiu¹⁵⁴.

Note / References

1. Ferguson, 1983, p. 185; Kovacs A. 2010, p. 76
2. Gimbutas 1999, p. 72; Lazarovici Gh., Lazarovici C. M. 2007, p. 64
3. Foster 2007, p. 168
4. Gimbutas 1997, p. 56
5. Wollheim 1980, p. 1
6. <http://www.britannica.com>
7. DEX 2002
8. www.oxforddictionaries.com
9. <http://www.larousse.fr>
10. <http://www.archaeologywordsmith.com/>
11. <http://www.oxforddictionaries.com>
12. Anati 1970, p. 199
13. Bădocan, Maxim 2005, p. 11
14. Delporte 1979, p. 65
15. Marler 2003, p. 10
16. Anati 1970, p. 199
17. Gimbutas 1997, p. 44
18. Beltran 1970, p. 80
19. Beltran 1970, p. 85
20. Beltran 1970, p. 81
21. Fredsjö 1970, p. 269
22. Shaw, Jameson 1999, p. 154
23. Cărciumaru 1987, p. 45
24. Ghemiș et alii 2011, p. 53-54
25. Shchelinsky 1989; <http://vm.kemsu.ru/rus/palaeolith/kapova.html>
26. Petrine 1997; Marinis 2007, p. 31
27. Freeman, Echegaray 1981, p. 8
28. Echegaray, Freeman 1992-1993, p. 42, fig. 8
29. Gaietto 2013
30. Montes et alii 2004, p. 4
31. Echegaray, Freeman 1992-1993, p. 29
32. Shaw, Jameson 1999, p. 165
33. Mellaart 1975, 35
34. Christidou et alii 2009, p. 319-335; Coqueugniot 1998, p. 1-8
35. Montana 2013, p. 120
36. Molist, Vicente 2013, p. 120-122; Molist 1998, p. 83; Haidar-Boustani et alii 2007, p. 10; fig. 1/10
37. Christidou et alii 2009, p. 321, Coqueugniot 1998, p. 1-8
38. Coqueugniot 2003, p. 38
39. Gebel 2002, p. 123

40. Yartah 2004, p. 141-158; Yartah 2005, p. 3-9, Yartah 2013, I, 123-133; Yartah 2013, II, p. 135, Fig. 119
41. Mellaart 1975, p. 46, fig. 15a
42. Goring-Morris 2002, p. 116; Mellaart 1975, p. 36, fig. 5; Bar-Yosef 1998, p. 163
43. Mellaart 1975, 214
44. Hauptmann, Schmidt 2007, p. 79
45. Mellaart 1962; Mellaart 1963; Mellaart 1964; Mellaart 1966; Mellaart 1975
46. Mellaart 1962, 57
47. Farid 2003, p. 51
48. Cleere et alii 2005, p. 244
49. Brown, Yeomans 2006, p. 49-50
50. Hodder 2005a, p. 3
51. Yeomans 2005, p. 36
52. George 2005, p. 250
53. Hodder 2008, p. 3
54. Mellaart 1964, p. 43, fig. 4
55. Hodder 2005a, p. 2
56. Cleere et alii 2005, p. 243
57. Marciniak, Cyerniak 2008, p. 77
58. Eddinsford 2008, p. 31
59. House, Yeomans 2008, 28
60. House 2010, p. 37-38
61. Erdoğu 2008, p. 105
62. Eddinsford 2008, 33
63. Eddinsford 2008, 34
64. Jónsson 2003, p. 57
65. Meskell, Nakamura 2005, 177
66. Meskell, Nakamura 2005, 178
67. Mellaart 1963, pl. VII, b
68. Mellaart 1967, p. 36, fig. 6
69. Mellaart 1967, p. 91, fig. 41; Mellaart 1963, p. 65, fig. 11
70. Mellaart 1967, p. 92, fig. 43-45
71. Eddinsford 2008, 33
72. House 2010, p. 35
73. Farid 2011, 29
74. Mellaart 1964, p. 43, fig. 4
75. Marciniak et alii 2013, pag. 77
76. Mellaart 1967, p. 86, fig. 31
77. House 2010, p. 39
78. Çamurcuoğlu 2010, p. 115, fig. 103
79. Mellaart 1964, p. 67, fig. 21; Lazarovici 2000a, p. 58
80. Mellaart 1967, p. 169, fig. 47
81. Mellaart 1964, p. 44, fig. 5; pl.II,a,b,c
82. Prijateli 2007, p. 233; p. 243
83. Meskell, Nakamura 2005, p. 178
84. Chevalier, Gheerbrant 2009, p. 310
85. Lazarovici 2000a, p. 59, fig. 4
86. Mellaart 1964, p. 65, fig. 20; Gimbutas 1991, p. 7-26.1
87. Lazarovici 2000a, p. 61
88. Gimbutas 1989a, p. 185; Gimbutas 1991, p. 238
89. Cooper 2004, p. 58
90. Chevalier, Gheerbrant 2009, p. 1032-1035
91. Eddisford 2008, p. 30
92. Mellaart 1975, p. 220
93. Nunn et alii 1988, p. 45
94. Rothman 2002, p. 114
95. Shaw, Jameson 1999, p. 271
96. Shaw, Jameson 1999, p. 98
97. Jovanović, Glisić 1961; Jovanović 1991; Marangou 1992, p. 185; Lazarovici et alii 2001, I.1, p. 276; Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2006, p. 197, fig. IIIa.80-81; Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2006, p. 276
98. Chevalier, Gheerbrant 2009, p. 316
99. Chevalier, Gheerbrant 2009, p. 384
100. Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2006, p. 237
101. Lazarovici Gh. et alii 2001, P1.2 pl. 8/1-6; 9/6, 11/3; 47/1-3, 48/1-3, 49/3-4; 50/3-4; 52/1-4; 53/1-4
102. Lazarovici Gh. et alii, 2001, p. 220
103. Lazarovici Gh., Lazarovici C.-M., 2006, p. 85; Lazarovici Gh. et alii 2001, p. 233
104. Todorova 1988a; Boyadziev 2004, p. 9
105. Boyadziev 2004, p. 6-8
106. Boyadziev 2004, p. 9
107. Neagu 1997, p. 13
108. Neagu 1999, 22; Neagu 2000, 29-30; Neagu 2003, 92; Neagu, Parnic, Rădulescu 2001, 85-86
109. Dumitrescu 1970, p. 9-12; Dumitrescu 1970a, p. 9; Monah 1997, p. 33; Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2006, p. 538
110. Comșa 1983, p. 64; Comșa 1990, p. 81; Lazarovici C.-M., Lazarovici Gh. 2006, p. 539
111. Comșa 1990, 81
112. Berciu 1961, p. 420-421
113. Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2007, p. 136
114. Berciu 1961, 421; Lazarovici C.M., Lazarovici Gh. 2007, p. 136, p. 137, fig.Vc.76,76/b
115. Mantu 2004, p. 6
116. Berciu 1956, p. 507-511, fig. 16a; Lazarovici C. M. - Lazarovici Gh. 2007, p. 133; Berciu 1956, p. 512, fig.29/1; Berciu 1956, p. 506, fig. 16; Lichter 1993,p. 131, kat. 83, pl. 56
117. Marinescu-Bîlcu 1981, p. 73-74; Mantu 2004, p. 52
118. Marinescu-Bîlcu 1981, 74, fig. 119/1; fig. 125/D10
119. Petrescu-Dîmbovița et alii 1999, p. 117
120. Dragomir 1962, p. 69; Dragomir 1985, p. 95; Lazarovici C. M. - Lazarovici Gh. 2007, p. 230, Fig.Vd.90
121. Hegedűs, Makkay 1987, p. 93-97, p. 100; Gimbutas 1999, p. 81
122. Horváth 1987, 34
123. Shaw, Jameson 1999, p. 139
124. Blake 2005, p. 121; Talalay 2005, p. 134
125. Bietak 2005, p. 85
126. Bietak 2005, p. 86; Bietak, Marinatos 2003, p. 168
127. Collon 1995, p. 97
128. Shaw, Jameson 1999, p. 107
129. Niemeier 1991, p. 194
130. DEX 1996, p. 1010
131. Mazăre 1998, p. 10
132. Chevalier, Gheerbrant 2009, 853
133. Cooper 2004, p. 36
134. Chevalier, Geerbrant 2009, p. 226
135. Evseev 1994, 20
136. Cooper 2004, p. 157
137. Chevalier, Gheerbrant 2009, 695
138. Chevalier, Gheerbrant 2009, 85
139. Cooper 2004, p. 104
140. Lazarovici et alii 2001, 223; Lazarovici et alii 1985, 39
141. Chevalier, Gheerbrant 2009, 312; Paterson 2003, 325
142. Cooper 2004, p. 40
143. Chevalier, Gheerbrant 2009, 419
144. Cooper 2004, p. 41
145. Paterson 2003, 43
146. Chevalier, Gheerbrant 2009, 615, Gimbutas 1997, 56
147. Dumitrescu 1974, 24

148. Eliade 1994, 219
149. Forni 1970, 357
150. Levi Strauss, 1978, 275
151. K. Marciniak, ideology and material culture. The creation of a religious cult place of worship, în P.F. Biehl, F. Bertemes, H. Meller eds. op. cit., p. 129
152. Gh.-C.M. Lazarovici 2007a, 63
153. <http://www.thefreedictionary.com/>
154. Lee Palmer 2008, p. XIV

Bibliografie / Bibliography

- Anati E. 1970.** *L'arte rupestre di Boario Terme-Darpo: relazione preliminare*, în E. Anati (coord.), *Actes du Symposium International d'Art Préhistorique Valcamonica*, Edizioni del Centro, Capo di Ponte: 189-212.
- Bar-Yosef O. 1998.** *The Natufian Culture in the Levant, Threshold to the Origins of Agriculture*, în *Evolutionary Anthropology*, Wiley-Liss Inc.: 159-177.
- Bădocan I., Maxim Z. 2005.** *Peșterile paleolitice – sanctuare naturale?*, în *Tibiscum*. XII, Caransebeș: 11-17.
- Beltran A. 1970.** *Aportaciones de la "Cueva de los Grajos" (Cieza, Murcia) al conocimiento del arte rupestre levantino español*, în E. Anati (coord.), *Actes du Symposium International d'Art Préhistorique Valcamonica*, Edizioni del Centro, Capo di Ponte: 79-85.
- Berciu D. 1956.** *Cercetări și descoperiri arheologice în Regiunea București*, în *Materiale și Cercetări Arheologice*. nr. II: 493-562.
- Berciu D. 1961.** *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, Editura Academiei Rep. Populare România, București.
- Bietak M. 2005.** *The Setting of the Minoan Wall Paintings at Avaris*, în L. Morgan (ed.), *Aegean Wall Painting, A Tribute to Mark Cameron*, British School at Athens Studies 13, London: 83-90.
- Bietak M., Marinatos N. 2003.** *The Minoan Paintings of Avaris*, în B. Manley (ed.), *The Seventy Great Mysteries of Ancient Egypt*, Thames and Hudson, London: 166-169.
- Brown D., Yeomans L. 2006.** *Building 59/ Bina 59*, în *Çatalhöyük 2006 Archive Report*, Çatalhöyük Research Project: 47-53.
- Boyadziev Y. 2004.** *Chalcolithic stone architecture from Bulgaria*, în *Archaeologia Bulgarica VIII*, Sofia: 1-12.
- Çamurcuoğlu D. 2010.** *Conservation*, în *Çatalhöyük 2010 Archive Report*, Çatalhöyük Research Project: 113-117.
- Cârciumaru M. 1987.** *Mărturii ale artei rupestre preistorice în România*, Editura Sport-Turism, București.
- Chevalier J., Gheerbrant A. 2009.** *Dicționar de simboluri, mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, ed. Polirom, București.
- Christidou et alii. 2009.** R. Christidou, E. Coqueugniot, L. Gourichon. *Neolithic figurines manufactured from phalanges of Equids from Dja'de el Mughara, Syria*, în *Journal of field archaeology*, vol. 34, no. 3: 319-335.
- Cleere D. Ç. 2007.** *Conservation*, în *Çatalhöyük 2007 Archive Report*, Çatalhöyük Research Project, online at: http://www.catalhoyuk.com/downloads/Archive_Report_2007.pdf.
- Cleere D. C., Felter M., contribution by St. George I. M. 2005.** *Conservation*, în *Çatalhöyük 2005 Archive Report*, online at www.catalhoyuk.com/archive_reports/2005/: 242-247.
- Collon D. 1995.** *Ancient Near East art*, University California Press.
- Comșa E. 1983.** *Rezultatele săpăturilor arheologice de la Radovanu, (jud. Călărași)*, în *MCA*: 62-64.
- Comșa E. 1990.** *Complexul neolitic de la Radovanu*, în *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, Călărași, nr. VIII: 101-108.
- Cooper J. C. 2004.** *An Illustrated Encyclopedia of Traditional Symbols*, Thames and Hudson, Londra.
- Coqueugniot E. 1998.** *Dja'de el Mughara (moyen-euphrate), un village néolithique dans son environnement naturel à la veille de la domestication*, în *Espace naturel, Espace habité en Syrie du Nord (10e-2e millénaires av. J.-C.) / Natural Space, inhabited Space in Northern Syria (10th-2nd mil-lennium B.C.)*. Actes du colloque tenu à l'Université Laval (Québec) du 5 au 7 mai 1997, Lyon: Maison de l'Orient et de la Méditerranée

Jean Pouilloux: 109-114. (Travaux de la Maison de l'Orient méditerranéen).

Coqueugniot E. 2003. *Figurines et représentations animales dans les villages néolithiques du Proche-Orient*, in B. Gratien, A. Müller, D. Parayre (eds.), *Figurines animales dans les mondes anciens*. Anthropozoologica 38: 35-48.

Delporte H. 1979. *L'image de la femme dans l'art préhistorique*, Paris.

DEX. 2002. *Noul dicționar explicativ al limbii române*, ed. Litera, București.

Dragomir I. T. 1962. *Unele considerații cu privire la modul de construcție al locuințelor din așezările Cucuteni-Tripolie*, in SCIV, 13, 2: 393-397.

Dumitrescu VI. 1970. *Cu privire la cea mai veche cultură neolitică din România*, in SCIV, 21, 2: 187-198.

Dumitrescu VI. 1970. *Édifice destiné au culte découvert dans la couche Boian-Spanțov de la station tell de Căscioarele*, in Dacia, NS, XIV: 5-24.

Eddisford D. 2008. *Building 49, 4040 Area*, in Çatalhöyük 2008 Archive Report: 30-37.

Eddisford D., Morgan C. 2011. *An Archaeology of the Contemporary: A Standing Buildings Survey of "The Chicken Shed" at Çatalhöyük*, in Çatalhöyük 2011 Archive Report, Çatalhöyük Research Project: 138-150.

Eliade M. 1994. *Nostalgia originilor. Istorie și semnificație în religie*, ed. Humanitas, București.

Erdoğu B. 2008. *Trench 8*, in Çatalhöyük 2008 Archive Report, in www.catalhoyuk.com/archive_reports/2008/: 105-109.

Evseev I. 1994. *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, ed. Amacord, Timișoara.

Farid S. 2003. *South Area*, Çatalhöyük 2003 Archive Report: 50-53.

Farid S. 2011. *Building 80*, in Çatalhöyük 2011 Archive Report, Çatalhöyük Research Project: 27-30.

Ferguson E. A. 1983. *An Investigation Of The Relationships Between The Physical Organisation Of Religious Shrines And The Perceived Malevolence Or Benevolence Of The Gods*, in Cross-Cultural Research, nr. 18: 185-194.

Forni G. 1970. *Arte preistorica e struttura, analogia, individualita delle culture*, in E. Anati (coord.), *Actes du Symposium International d'Art Préhistorique Valcamonica*, Edizioni del Centro, Capo di Ponte: 357-367.

Foster B. R. 2007. *Mesopotamia*, in J. R. Hinnells (ed.), *A Handbook of Ancient Religions*, Cambridge University Press, New York: 161-213.

Fredsjö A. 1970. *Gravures en Kville (Bohulsan, Suede): Un aperçu*, in E. Anati (coord.), *Actes du Symposium International d'Art Préhistorique Valcamonica*, Edizioni del Centro, Capo di Ponte: 269-272.

Freeman L. G., Gonzáles Echegaray J. 1981. *El Juyo: A 14,000 Year-Old Sanctuary from Northern Spain*, in *History of Religions*, vol. 21: 1-19.

Gaietto P. 2013. *Museo Virtuale Delle Origini Dell'uomo*, online at <http://www.museoorigini.it/pagina164.html>.

Gebel H. G. K. 2002. *Walls. Loci of forces*, in H. G. K. Gebel, B. D. Hermansen, C. Hoffmann Jensen (eds.), *Magic Practices and Ritual in the Near Eastern Neolithic*, Berlin, ex oriente: 119-132.

Ghemiș C. et alii. 2011. C. Ghemiș, J. Clottes, B. Gely, F. Prud'homme, *O descoperire arheologică de excepție – „Galeria desenelor” din peștera Coliboaia, Munții Apuseni (România)*, in *Crisia*, Nr. XLI: 51-64.

Gimbutas M. 1989. *The Language of the Goddess*, San Francisco, Harper and Row.

Gimbutas M. 1991. *The Civilization of Goddess. The World of Old Europe*, San Francisco.

Gimbutas M. 1997. *Civilizația Marii Zeițe și sosirea cavalerilor războinici*, București, Ed. Lucretius.

Gimbutas M. 1999. *The Living Goddess*. Edited and supplemented by M. R. Dexter, Berkeley and Los Angeles, University of California Press.

Goring-Morris N. 2002. *The Quick and the Dead. The Social Context of Aceramic Neolithic Mortuary Practices as seen from Kfar HaHoresh*, in I. Kuijt (ed.), *Life in Neolithic Farming Communities*, 2002: 103-136.

Haïdar-Boustani et alii. 2007. M. Haïdar-Boustani, J. J. Ibáñez, M. Al-Maqdissi, A. Armendáriz, J. G. Urquijo, L. Teira. *New Data on the Epipalaeolithic and Neolithic of the Homs Gap: Three Campaigns of Archaeological Survey (2004-2006)*, in *NEO-LITHICS* 1/07: 3-52.

Hauptmann H., Schmidt K. 2007. *Die Skulpturen des Frühneolithikums*, in *Vor 12.000 Jahren in Anatolien*, Herausgegeben vom Badischen Landesmuseum Karlsruhe, Badisches Landesmuseum, Karlsruhe: 67-82.

Hegedűs K., Makkay J. 1987. *Vésztő-Mágor, A settlement of the Tisza culture, in The Late Neolithic of the Tisza Region*, Budapest-Szolnok: 85-103.

Hodder J. 2005. *Introduction*, in *Çatalhöyük 2005 Archive Report*, in www.catalhoyuk.com/archive_reports/2005/: 1-5.

Hodder J. 2006. *Introduction*, in *Çatalhöyük 2006 Archive Report, Çatalhöyük Research Project*: 1-8.

Hodder J. 2008. *Season Review*, in *Çatalhöyük 2008 Archive Report*, in www.catalhoyuk.com/archive_reports/2008/: 1-5.

Horváth F. 1987. *Hódmezővásárhely-Gorzsa, in The Late Neolithic of the Tisza Region*, Budapest-Szolnok: 31-46.

House M. 2010. *4040 Area Building 77, Spaces 336 & Sp.337*, in *Çatalhöyük 2010 Archive Report, Çatalhöyük Research Project*: 31-42.

House M. Yeomans L. 2008. *Building 77*, in *Çatalhöyük 2008 Archive Report*, in www.catalhoyuk.com/archive_reports/2008/: 38-51.

González Echegaray J., Freeman L. G. 1993. *Las excavaciones de La Cueva Del Juyo (Cantabria)*, in *KOBIE (Serie Paleoantropología)*, Bilbao Bizkaiko Foru Aldundia-Diputación Foral de Bizkaia N.º XX: 29-42.

Jónsson G. H. 2003. *South Summit Area, Excavation of Building 10*, in *Archive report*.

Jovanović B., Glisić J. 1961. *Eneolitsko naselje na Kormadinu kod Jakova*, in *Starinar*, XI: 113-139.

Jovanović B. 1991. *Die Kultplätze und Architektur in der Vinča-Kultur*, in *Banatica*, Muzeul Județean Reșița, nr. 11: 119-124.

Jovanović M. 2011. *Masters Of Clay And Wheat*, Novi Sad.

Knapp A. B., Blake E. 2005. *Prehistory in the Mediterranean: The Connecting and Corrupting Sea*, in Blake E., Knapp A. B. (eds.), *The Archaeology of Mediterranean Prehistory*, Blackwell Publishing Ltd.: 1-23.

Kovács A. 2010. *Definirea spațiului sacru: între monumental și ritualic*, in *Memoria Antiquitatis*, XXV-XXVI, (2008-2009), Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț: 75-88.

Last J. 1998. *A Design for Life: Interpreting the Art of Çatalhöyük*, in *Journal of Material Culture*, nr. 3, Sage Publications: 355-378.

Lazarovici C.-M., Lazarovici Gh. 2006. *Arhitectura neoliticului și epocii cuprului din România, vol. I – Neoliticul*, V. Spinei and V. Mihailescu-Bîrliba, (eds.), Ed. Trinitas, Iași.

Lazarovici C.-M., Lazarovici Gh. 2007. *Arhitectura Neoliticului și Epocii Cuprului din România, vol II - Epoca Cuprului*, V. Spinei and V. Mihailescu-Bîrliba (eds.), Ed. Trinitas, Iași.

Lazarovici Gh. 2000. *The Eagle – The Bird of Death, Regeneration-Ressurrection and Messenger of Gods. Archaeological an Ethnological Problems*, in *Tibiscum*, X, Caransebeș: 57-68.

Lazarovici Gh., Lazarovici C.-M. 2007. *Despre construcțiile de cult neo-eneolitice din sud-estul Europei: tehnici de construire, organizare spațială, scurte interpretări. Partea I*, in *Dimensiunea Europeană*, Iași: 63-102.

Lazarovici Gh. et alii. 1985. Gh. Lazarovici, Z. Kalmar, Fl. Drașovean, A. S. Luca. *Complexul Neolitic de la Parța in Banatica* 38: 7-71.

Lazarovici Gh. et alii. 2001. Gh. Lazarovici, Fl. Drașovean, Z. Maxim. *Parța. Monografie arheologică*, vol. 1.1&1.2, BHAB XIII, Timișoara, Waldpress.

Lee Palmer A. 2008. *Historical Dictionary of Architecture, Historical Dictionaries of Literature and the Arts*, No. 29, The Scarecrow Press, Inc., Lanham, Maryland • Toronto • Plymouth, UK.

Levi Strauss C. 1978. *Antropologia structură*, Ed. Politică, București.

Lucas G. M. 1997. *The Excavation of Building 1, North Area*, in *Çatalhöyük 1997 Archive Report*, online at http://www.catalhoyuk.com/archive_reports/1997/index.html.

Marangou Ch. 1992. *Figurines et miniatures du Néolithique Récent et du Bronze Ancien en Grèce*, British Archaeological Reports International Series, Oxford.

Marciniak A., Cyerniak L. 2008. *TP area*, in *Çatalhöyük 2008 Archive Report*, in www.catalhoyuk.com/archive_reports/2008/: 73-83.

Marciniak et alii. 2013. A. Marciniak, P. Filipowicz, E. Johansson, A. J. Mickel. *The excavations of the TPC Area in the 2013 season*, in *Çatalhöyük 2013 Archive Report, Çatalhöyük Research Project*: 74-91.

Marciniak K. 2001. *Ideology and Material Culture. The Creation of a Religious Cult Place of Worship*, in P. F. Biehl, F. Bertemes, H. Meller (eds.), *The Archaeology of Cult and Religion*, Arheolingua, Budapest: 123-132.

Marinescu-Bîlcu S. 1981. *Țirpești. From Prehistory to History in Eastern Romania*, BAR, International Series, 107, Oxford.

- De Marinis R. C. 2007.** *L'arte paleolitica*, Milano.
- Marler J. 2003.** *The Body of the Woman as Sacred Metaphor*, in M. Panza, M.T. Ganzerla (eds.), *Il Mito e il Culto della Grande Dea: Transiti, Metamorfosi, Permanenze*, Bologna.
- Mazăre P. 1998.** *Câteva considerații asupra spiralei ca motiv decorativ în cultura Starčevo-Criș*, în BCSS, nr. 3, Alba-Iulia: 9-19.
- Mellaart J. 1962.** *Excavations at Çatal Hüyük, first preliminary report, 1961*, in *Anatolian Studies* 12: 42-60.
- Mellaart J. 1963.** *Excavations at Çatal Hüyük, second preliminary report, 1962*, in *Anatolian Studies* 13: 45-97.
- Mellaart J. 1964.** *Excavations at Çatal Hüyük, third preliminary report, 1963*, in *Anatolian Studies* 14: 40-113.
- Mellaart J. 1966.** *Excavations at Çatal Hüyük, fourth preliminary report, 1965*, in *Anatolian Studies*, Vol. 16, Published by: British Institute at Ankara: 165-191.
- Mellaart J. 1967.** *Çatal Hüyük. A Neolithic town in Anatolia*, Thames and Hudson, London.
- Mellaart J. 1975.** *The Neolithic of the Near East*, Thames and Hudson, London.
- Merlini M. 2002.** *On the Origins of Old European Writing*, in *World IFRAO Congress, 2002*, Skopje.
- Meskel L., Nakamura C. 2005.** *Figurines*, in *Çatalhöyük 2005 Archive Report*, in www.catalhoyuk.com/archive_reports/2005/: 161-189.
- Molist M. 1998.** *Des représentations humaines peintes au IXe millénaire BP sur le site de Tell Halula (Vallée de l'Euphrate, Syrie)*, in *Paléorient*, Vol. 24 N°1: 81-87.
- Molist M., Oriol V. 2013.** *Los restos pictóricos de las casas de Tell Halula, (Periodo PPNB medio-reciente)*, in Molist M. (coord.): 112-126.
- Molist M. (coord.). 2013.** *Tell Halula: un poblado de los primeros agricultores en el valle del Éufrates, Siria, Memoria Científica - Tomo I*, Ministerio De Educación, Cultura Y Deporte.
- Monah D. 1997.** *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, Piatra Neamț, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis.
- Montes et alii. 2004.** Montes R., Muñoz E., Lasheras J. A., De las Heras C., Rasines P., Fatás P. *The association between deer/hind and mountain goat in the rock art assemblages of the Lower/Middle Magdalenian of the centre of the Cantabrian Region*, in E. Anati (coord.), *Actes du Symposium International d'Art Préhistorique Valcamonica*, Edizioni del Centro, Capo di Ponte: 365-370.
- Neagu M. 1997.** *Comunitățile Bolintineanu în Câmpia Dunării*, in *Istros VIII*: 9-26.
- Neagu M. 2000.** *Comunitățile Boian-Giulești din Valea Dunării*, in *Istros X*: 25-34.
- Neagu M. 2003.** *Neoliticul mijlociu la Dunărea de Jos cu privire specială asupra centrului Munteniei, Călărași*.
- Neagu et alii. 2001.** Neagu M., Parnic V., Rădulescu Fl. *Gălățui-Movila Berzei, jud. Călărași*, in *CCAR*: 85-86.
- Niemeier W.-D. 1991.** *Minoan Artisans travelling Overseas: The Alalakh Frescoes and the Painted Plaster Floor at Tel Kabri (Western Galilee)*, in *Aegaeum*, nr. 7: 189-201.
- Nunn et alii. 1988.** Nunn A., Hrouda B., Musche B., Stargardt J., *Kunst und Archäologie*, Leiden.
- Paterson I. 2003.** *The Dictionary of Colour: A Lexicon of the Language of Colour*, Londra.
- Petrescu-Dîmbovița et alii. 1999.** Petrescu-Dîmbovița M., Florescu M., Florescu A. C. *Trușești, monografie arheologică*, Edit. Academiei Române, București-Iași.
- Petrine V. 1997.** *Le Sanctuaire paléolithique de la Grotte Ignatievskaja à l'Oural du sud*, in *ERA-UL* 81, Liège.
- Prijatelj A. 2007.** *Digging the Neolithic stamp-seals of SE Europe from archaeological deposits, texts and mental constructs*, in *Documenta Praehistorica*, XXXIV: 231-256.
- Rothman M. S. 2002.** *Tepe Gawra: The Evolution of a small, prehistoric center in northern Iraq*, University of Pennsylvania, Philadelphia.
- Roux et alii. 2000.** Roux J.C., Der Aprahamian G., Brenet M., Stordeur D. *Les bâtiments communautaires de Jerf el Ahmar et Mureybet Horizon PPNA (Syrie)*, in *Paléorient*, 2000, Vol. 26 N°1: 29-44.
- Shaw I., Jameson R. 1999.** *A Dictionary of Archaeology*, Oxford, Blackwell.
- Shchelinsky V. E. 1989.** *Some Results of the New Investigations at the Kapova Cave in the Southern Ural*, in *Proceedings of the Prehistoric Society*, 55: 181-191.
- St. George Ina M. 2005.** *Wall plaster and pigments 2005 season*, in *Çatalhöyük 2005 Archive Report*, at www.catalhoyuk.com/archive_reports/2005/: 248-254.

Stordeur D. 2015. *Le village de Jerf El Ahmar (Syrie, 9500-8700 CAL BC). Ou comment interroger l'architecture pour comprendre la société qui l'engendre*, in *ArchéOrient – Le Blog* (Hypotheses.org), 10 avril 2015.

Stordeur D., Abbès F. 2002. *Du PPNA au PPNB : mise en lumière d'une phase de transition à Jerf el Ahmar (Syrie)*, in *Bulletin de la Société préhistorique française*, tome 99, N. 3: 563-595.

Stordeur et alii. 1996. Stordeur D., Jarmous B., Helmer D., Willcox G. *Jerf el Ahmar: a New Mureybetian Site (PPNA) on the Middle Euphrates*, in *Neo-Lithics* 2: 1-2.

Talalay L. E. 2005. *The Gendered Sea: Iconography, Gender, and Mediterranean Prehistory*, in Blake E., Knapp A. B. (eds.) *The Archaeology of Mediterranean Prehistory*, Blackwell Publishing Ltd.: 130-155.

Wollheim R. 1980. *Art and its Objects: With Six Supplementary Essays*, 2nd edition. Cambridge, New York, Cambridge University Press.

Yartah T. 2004. *Tell 'Abr 3, un village du néolithique précéramique (PPNA) sur le Moyen Euphrate. Première approche*, in *Paléorient*, Vol. 30, N° 2: 141-158.

Yartah T. 2005. *Les bâtiments communautaires de Tell 'Abr 3 (PPNA, Syrie)*, in *Neo Lithics* 1/05: 3-9.

Yartah T. 2013. *Vie quotidienne, vie communautaire et symbolique à Tell 'Abr 3 – Syrie du Nord. Données nouvelles et nouvelles réflexions sur L'horizon PPNA au nord du Levant 10 000-9 000 BP, Volume I – Texte*, Lyon.

Yeomans L. 2005. *Spaces 267 and 268*, in *Çatalhöyük 2005 Archive Report. Çatalhöyük Research Project*: 24-26.

<http://lampea.cnrs.fr/spip.php?article1319>.

<http://www.4gress.com/sights/entry/100148.html>.

<http://www.archaeologywordsmith.com/>.

<http://www.britannica.com>.

<http://www.larousse.fr>.

<http://www.oxforddictionaries.com>.

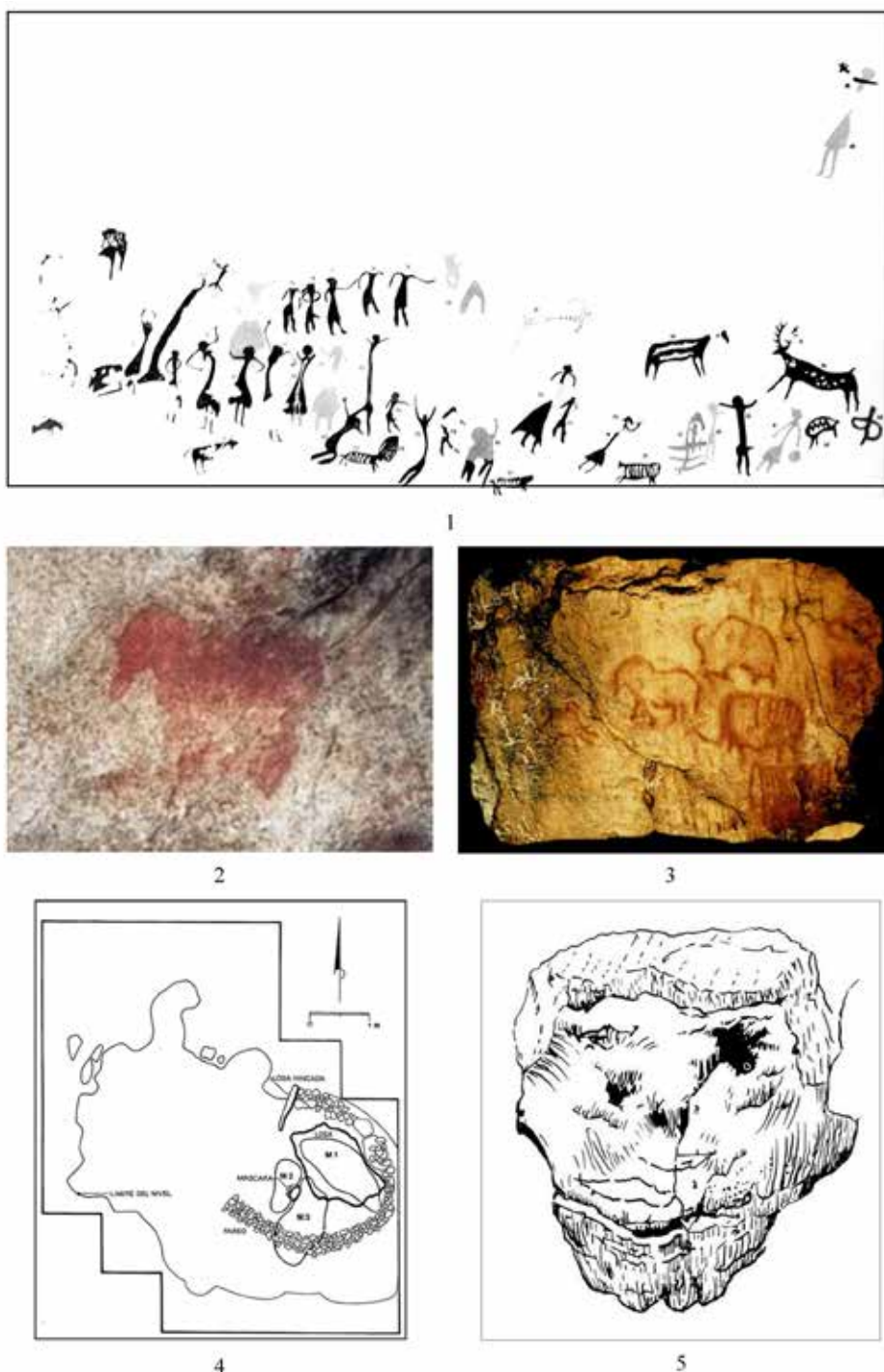

Figura 1 / Figure 1

1. Picturi paretale de la „Cueva de los Grajos”, lângă Cieza, regiunea Murcia, Spania (apud Beltran 1970, p. 81, fig. 31);
 2. Calul pictat din peștera de la Cuciulat, jud. Sălaj, România (apud Cârciumar 1987);
 3. Animale pictate în peștera Kapova, munții Ural, Federația Rusă;
 4. Planul peșterii sanctuar de la El Juyo, Santander, Spania (apud Echegaray, Freeman 1992-1993, p. 41, fig. 7);
 5. Statuia antro-po-zoomorfă de la El Juyo, Santander, Spania (apud Echegaray, Freeman 1992-1993, p. 42, fig. 8)
1. Wall paintings from „Cueva de los Grajos”, near Cieza, Spain (after Beltran 1970, p. 81, fig. 31);
2. Painted horse from Cuciulat cave, Sălaj County, Romania (after Cârciumar 1987);
3. Painted animals inside Kapova cave, Ural Mountains, Russian Federation;
4. The plan of El Juyo cave with structures inside (after Echegaray, Freeman 1992-1993, p. 41, fig. 7);
5. Anthro-po-zoomorphic statue found inside El Juyo cave-sanctuary (after Echegaray, Freeman 1992-1993, p. 42, fig. 8).

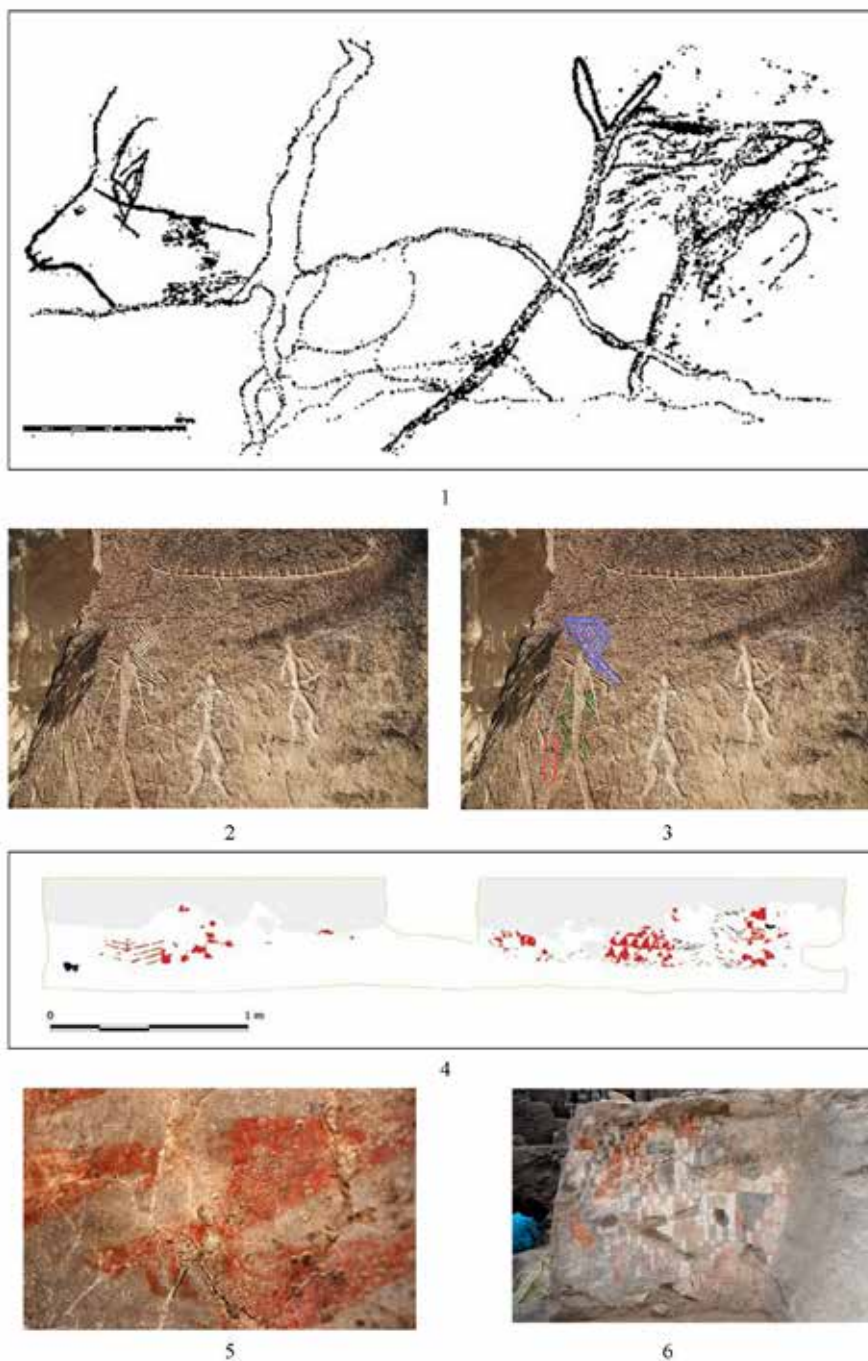

Figura 2 / Figure 2

1. Semnul „V” amplasat sub urechea ibexului din peștera El Juyo, Santander, Spania (apud Montes et alii 2004, p. 9);
 - 2, 3. Simboluri ale ploii pe stâncă, la Kobystan, Azerbaijan (apud <http://www.4gress.com/sights/entry/100148.html>);
 4. Picturi pe peretele estic din clădirea sanctuarului HF de la Tell Halula, Siria (apud Montana 2013, p. 120, fig. 11);
 5. Fotografie de detaliu cu pictura pe peretele estic din clădirea sanctuarului HF de la Tell Halula, Siria (apud Montana 2013, p. 120, fig. 11);
 6. Perete pictat cu motivul tablei de la șah la Dja'de al Mughara, Siria (apud <http://lampea.cnrs.fr/spip.php?article1319>)
1. „V” sign under the ear of ibex, El Juyo cave-sanctuary, Santander, Spain (after Montes et alii 2004, p. 9);
- 2, 3. Symbols of the rain on the rock, at Kobystan (after <http://www.4gress.com/sights/entry/100148.html>);
4. Wall paintings on the eastern wall from sanctuary building HF at Tell Halula, Syria (after Montana 2013, p. 120, fig. 11);
5. Detail photograph with wall paintings on the eastern wall from sanctuary building HF at Tell Halula, Syria (after Montana 2013, p. 120, fig. 11);
6. Wall painted with a chessboard-motif at Dja'de al Mughara, Syria (after <http://lampea.cnrs.fr/spip.php?article1319>)

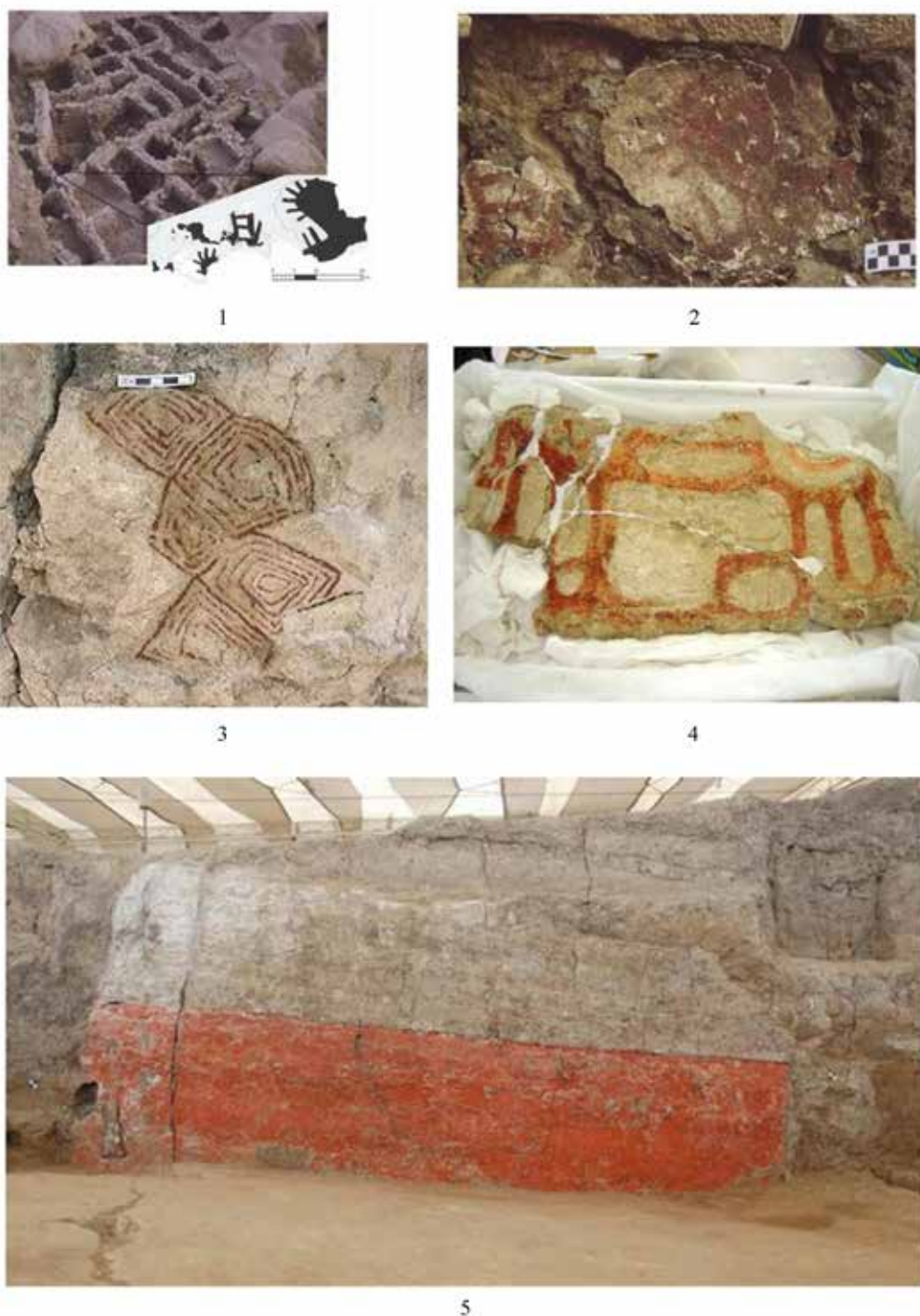

Figura 3 / Figure 3

1. Tell 'Abr 3, Siria. Poziționarea picturii în clădire (apud Gebel 2002, p.123, fig. 7);
 2. Tell 'Abr 3, Siria. Pictura cu roșu – fotografie (apud Gebel 2002, p.123, fig. 8);
 3. Çatalhöyük, Turcia. Perete pictat din Clădirea 2 (apud Farid 2003, p. 52, fig. 37);
 4. Çatalhöyük, Turcia. Desen geometric în nișă din Clădirea 2 (apud Cleere et alii 2005, 244, fig. 119);
 5. Çatalhöyük, Turcia. Panou pictat cu roșu în Clădirea 59 (apud Hodder 2006, p. 5, fig. 6)
1. Tell 'Abr 3, Syria. The position of the painting inside the building (after Gebel 2002, p. 123, fig. 7);
2. Tell 'Abr 3, Syria. Photography with wall painted with red (after Gebel 2002, p. 123, fig. 8);
3. Çatalhöyük, Turkey. Painted wall from Building 2 (after Farid 2003, p. 52, fig. 37);
4. Çatalhöyük, Turkey. Geometric drawing inside a niche from Building 2 (after Cleere et alii 2005, p. 244, fig. 119);
5. Çatalhöyük, Turkey. Panel with red paint in Building 59 (after Hodder 2006, p. 5, fig. 6)

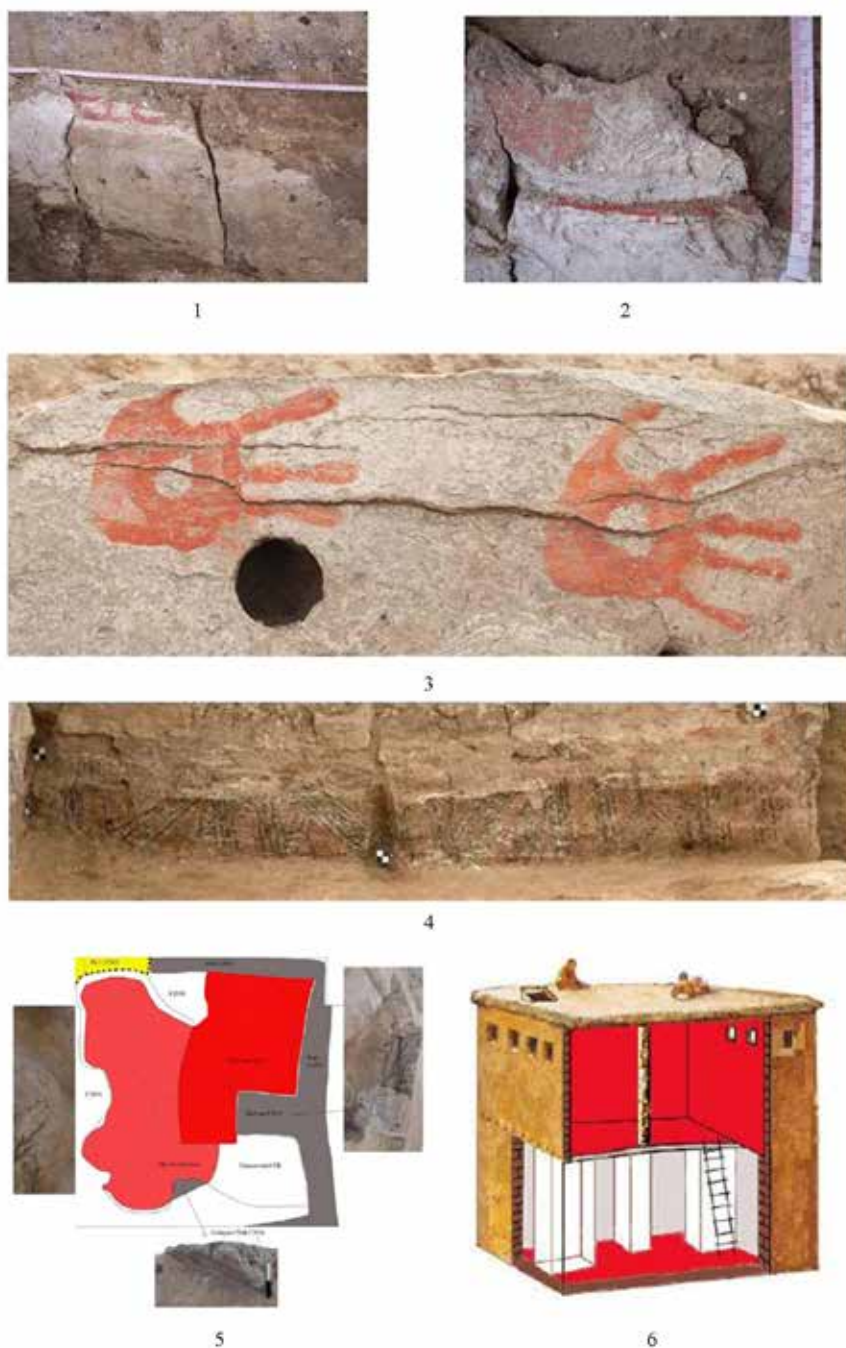

Figura 4 / Figure 4

1. Çatalhöyük, Turcia. Peretele sudic din Clădirea 55, înaintea cercetării (apud George 2005, p. 250, fig. 122);
2. Çatalhöyük, Turcia. Peretele sudic din Clădirea 55, unul dintre nivelurile de refacere (apud George 2005, p. 253, fig. 123); 3. Çatalhöyük, Turcia. Motivul palmei pe peretele N din Clădirea 77 (apud House 2010, p. 37, fig. 31); 4. Çatalhöyük, Turcia. Peretele nordic pictat cu motive liniare din Clădirea 49 (apud Hodder 2008, 3, fig. 4); 5. Çatalhöyük, Turcia. Planul parterului Clădirii 78 (apud Erdoğu 2008, fig. 94);
6. Çatalhöyük, Turcia. Reconstituirea Clădirii 78 (apud Erdoğu 2008, fig. 93)
1. Çatalhöyük, Turkey. Southern wall from Building 55, before researches (after George 2005, p. 250, fig. 122);
2. Çatalhöyük, Turkey. Southern wall from Building 55, one of the painting layouts (after George 2005, p. 253, fig. 123); 3. Çatalhöyük, Turkey. Hand motif on northern wall from Building 77 (after House 2010, p. 37, fig. 31);
4. Çatalhöyük, Turkey. Northern wall from Building 49 – linear patterns (after Hodder 2008, p. 3, fig. 4);
5. Çatalhöyük, Turkey. Plan of the first floor from Building 78 (after Erdoğu 2008, fig. 94);
6. Çatalhöyük, Turkey. Reconstruction of Building 78 (apud Erdoğu 2008, fig. 93)

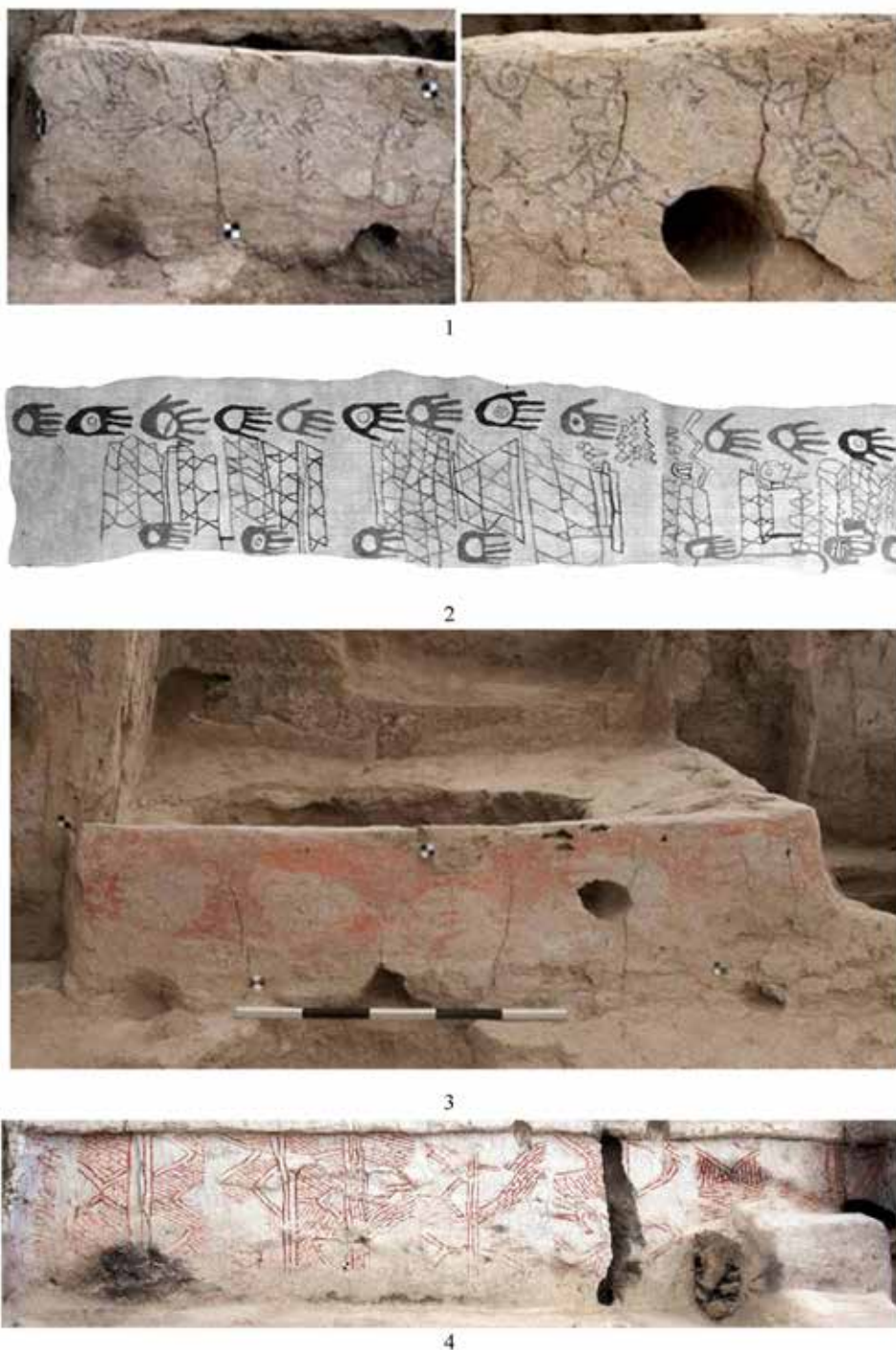
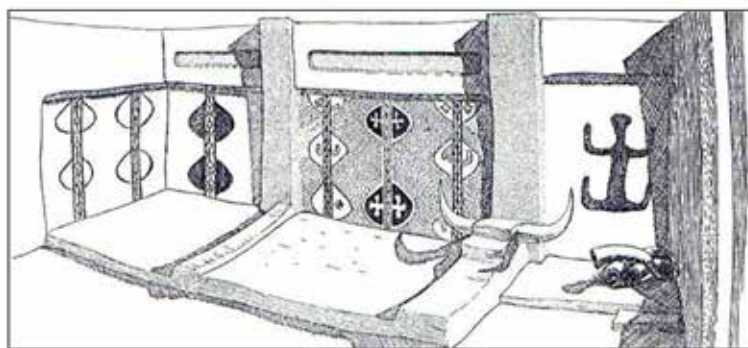

Figura 5 / Figure 5

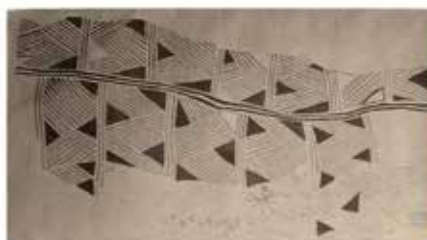
1. Çatalhöyük, Turcia. Motive abstracte pe partea laterală a băncii F.1651 din Clădirea 49 (apud Eddinsford 2008, 33, fig. 19);
 2. Çatalhöyük, Turcia. Palma ca motiv repetitiv pe panoul din sanctuarul VII.8 (apud Mellaart 1967, p. 92, fig. 43);
 3. Çatalhöyük, Turcia. Marginea platformei din Clădirea 49 (Eddinsford 2008, 33, fig. 18);
 4. Çatalhöyük, Turcia. Panouri verticale cu motive abstracte în Clădirea 80 (apud Farid 2011, p. 29, fig. 37)
1. Çatalhöyük, Turkey. Abstract design on a side of bench F.1651 from Building 49 (after Eddinsford 2008, p. 33, fig. 19);
2. Çatalhöyük, Turkey. Human palm as repetitive pattern in Shrine VII.8 (after Mellaart 1967, p. 92, fig. 43);
3. Çatalhöyük, Turkey. The edge of platform from Building 49 (after Eddisford 2008, p. 33, fig. 18);
4. Çatalhöyük, Turkey. Vertical panels with abstract design in Building 80 (after Farid 2011, p. 29, fig. 37)

1

2

3

4

5

6

Figura 6 / Figure 6

1. Çatalhöyük, Turcia. Sanctuarul VI.A.50 (apud Mellaart 1964, p. 43, fig. 4); 2. Çatalhöyük, Turcia. Perete pictat cu alb pe fond negru în clădirea 121 (apud Marciniak et alii 2013, p. 77, Fig. 4.3.); 3. Çatalhöyük, Turcia. Perete pictat în clădirea clădirea A.III.8 (apud Mellaart 1967, p. 86, fig. 31); 4. Çatalhöyük, Turcia. Panou incizat și pictat în Clădirea 77 (House 2010, p. 39, fig. 36); 5. Çatalhöyük, Turcia. Panou pictat roșu și negru în sanctuarul VII.21 (apud Mellaart 1967, p. 75, fig. VIII); 6. Çatalhöyük, Turcia. Panoul cu leoparzi din sanctuarul E.VI.44 (apud Mellaart 1967, p. 73, fig. VI)

1. Çatalhöyük, Turkey. Shrine VI.A.50 (after Mellaart 1964, p. 43, fig. 4); 2. Çatalhöyük, Turkey. White paint on dark background in Building 121 (after Marciniak et alii 2013, p. 77, Fig. 4.3.); 3. Çatalhöyük, Turkey. Painted pattern in Shrine A.III.8 (after Mellaart 1967, p. 86, fig. 31); 4. Çatalhöyük, Turkey. Incised and painted panel in Building 77 (after House 2010, p. 39, fig. 36); 5. Çatalhöyük, Turkey. Red and black paint in Shrine VII.21 (after Mellaart 1967, p. 75, fig. VIII); 6. Çatalhöyük, Turkey. Leopards panel in Shrine E.VI.44 (after Mellaart 1967, p. 73, fig. VI)

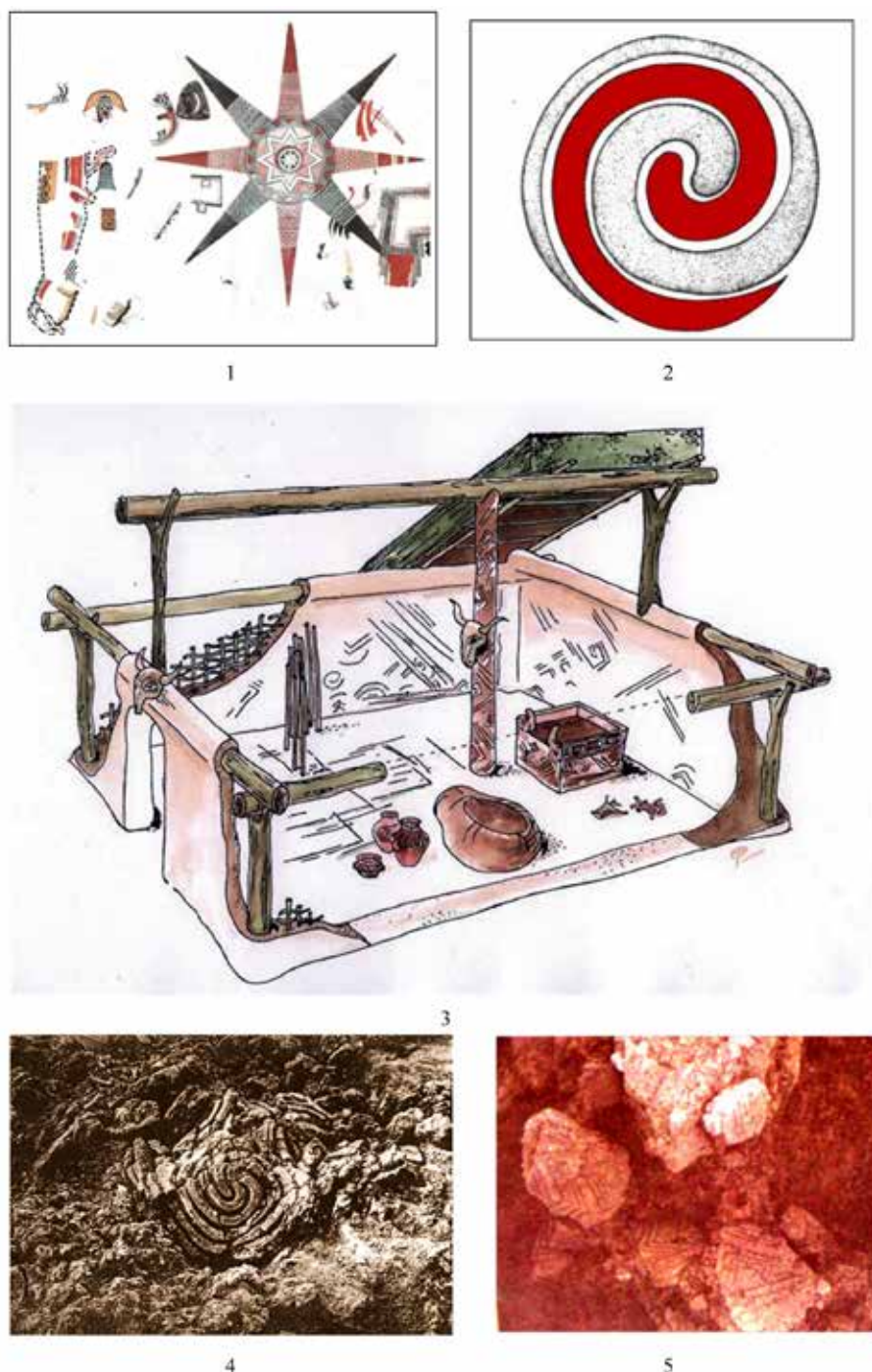
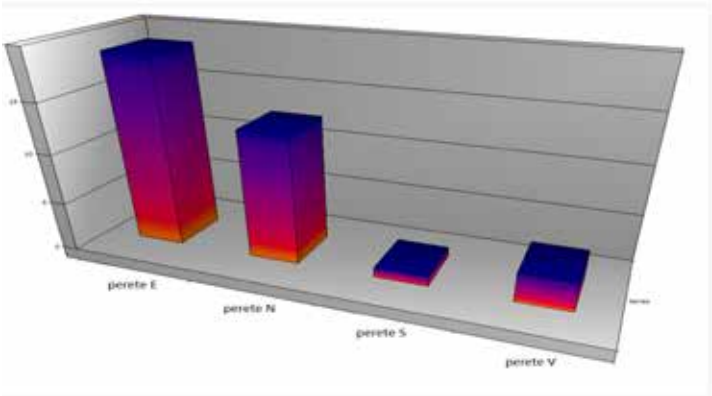

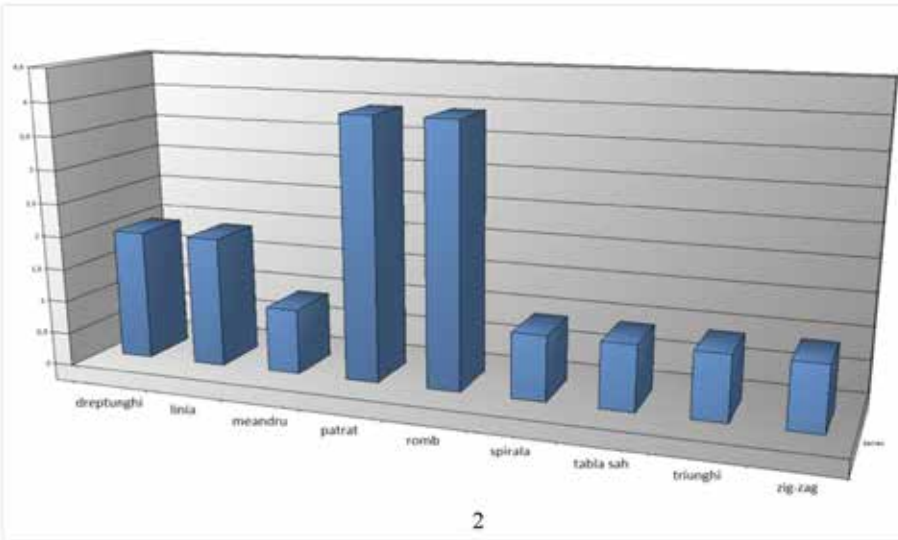
Figura 7 / Figure 7

1. Desenul reconstituit de pe peretele de la Teleilat el Ghassul, Iordania (apud www.ofm/sbf/escurs/Giord/81museo07big.jpg); 2. Medalion din lut, pictat de la Căscioarele, Jud. Călărași, România; 3. Sanctuarul 1 de la Kormadin, Serbia (apud Jovanović 2011, p. 36, fig. 13); 4. Perete decorat cu spirală în relief din L1 de la Berești (apud Lazarovici C. M. - Lazarovici Gh. 2007, p. 230, Fig.Vd.90); 5. Fragment de perete decorat de la Hódmezővásárhely-Gorzsó, Ungaria (apud Horváth 1987, 34, fig. 4)

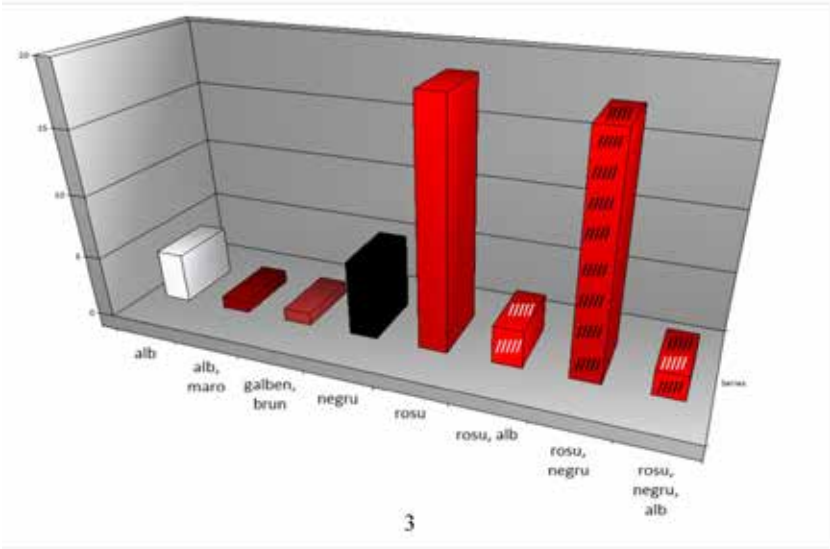
1. Restored drawing on wall from Teleilat el Ghassul (after www.ofm/sbf/escurs/Giord/81museo07big.jpg).
2. Painted clay medallion from Căscioarele, Călărași County, Romania; 3. Sanctuary 1 from Kormadin (after Jovanović 2011, p. 36, fig. 13); 4. Decorated wall with spiral pattern discovered in Building 1 from Berești (after Lazarovici C. M. - Lazarovici Gh. 2007, p. 230, Fig.Vd.90); 5. Decorated wall fragment from Hódmezővásárhely-Gorzsó (after Horváth 1987, p. 34, fig. 4).

1

2

3

Figura 8 / Figure 8

1. Reprezentarea locului cu elemente decorative pe pereți, în funcție de punctele cardinale; 2. Frecvența motivelor geometrice pe pereții din sanctuare; 3. Frecvența de folosire a culorilor în sanctuare
1. Graphic with the preferences for decorative elements on the walls, according to the cardinal points;
2. Graphic representing the geometric patterns on sanctuary walls; 3. Frequency of colours used in sanctuaries.

Noi date cu privire la statuetele antropomorfe de dimensiuni mari descoperite la Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetății” (jud. Harghita). Cultura Cucuteni-Ariușd

New data about Large Size Anthropomorphic Statuettes Discovered at Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetății” (Harghita County). Cucuteni-Ariușd Culture

Dan-Lucian BUZEA¹

Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni,
Sfântu Gheorghe, jud. Covasna
buzealuci@yahoo.com

Adela KOVÁCS

Muzeul Județean Botoșani, Botoșani, județul Botoșani
adelina_ab@yahoo.com

Cuvinte cheie: Eneolitic, Cucuteni-Ariușd, Transilvania, statuete antropomorfe, lut
Key words: Eneolithic, Cucuteni-Ariușd Culture, Transylvania, anthropomorphic statuettes, clay

ABSTRACT

This study presents the large size anthropomorphic statuettes (more than 25 cm height). These were discovered in the site of Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetății”, Harghita County. The statuettes were made of clay and were discovered in fragmentary state. This paper is especially important since there are only a few objects of this type discovered within the Cucuteni-Ariușd culture. Most of the “statuettes/ figurines/ idols” assigned to the Cucuteni-Ariușd culture are medium-sized objects (8-25 cm). At Păuleni-Ciuc archaeological site six fragments of large size anthropomorphic statuettes were discovered, including a statuette head, possibly miniature clay mask. Fragments of anthropomorphic clay statuettes were discovered during investigations on dwelling contexts, on the floor, near the walls and between the wall debris. In some cases the fragments are scattered at 10-12 m distance one from another. The tomographic analysis is combining the X-ray with advanced computer technology in order to create accurate and detailed images of the human body internal structure. The analysis was applied to the large size statuette from Păuleni-Ciuc (Inventory number 11288; Fig. 8/1-6) and confirmed that this type of statuetts were made of two large rolls of clay, pasted together by pressing. The surface of statuettes was very well smoothed and polished.

The value of this study is resides in the fact that only few objects of the category „large size anthropomorphic statuettes” are known among the findings from Cucuteni-Ariușd Culture (Phase A). For the

¹ Cercetare finanțată prin proiectul „MINERVA – Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală și post-doctorală”, cod contract: POSDRU/159/1.5/S/137832, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial, Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

moment there are no similar findings for the „miniature clay masks / mobile head statuette”. This object is unique within the Cucuteni culture in the western Carpathian area. Also, the assemblage of fragments belonging to large size anthropomorphic statuettes found at Păuleni-Ciuc is so far the largest discovered and investigated within the settlements of Cucuteni civilization.

Prezentarea sitului de la Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetății”, jud. Harghita

Situl arheologic de la Păuleni-Ciuc este amplasat în Bazinul Ciucului, la aproximativ 10 km NE de municipiul Miercurea Ciuc, pe un deal din vecinătatea satului Șoimeni (sat aparținător comunei Păuleni-Ciuc). Acest deal, pe al cărui mic promontoriu natural se găsește situl arheologic, este cunoscut de localnici sub toponimul de *Cetate/ Dealul Cetății/ Movila - Vár/ Várdomb/ Várhegy*, și se află pe versantul vestic al Munților Ciuc. Munții Ciucului fac parte din lanțul est-carpatic și separă, la est, Bazinul Ciucului de Moldova. La vest, Munții Harghitei separă Bazinul Ciucului de Transilvania centrală.

Promontoriul pe care se află așezarea are formă ovală cu dimensiunile de circa 90x60 m. Acesta este mărginit la nord de un pârâu mic, iar, la sud, de pârâul Remetea. Ambele ape au cursul orientat spre vest, către râul Olt. Cursul râului Olt parcurge de la nord spre sud, prin trecătoarea Tușnad, de unde traversează mai apoi Depresiunea Țara Bârsei, ajungând în centrul Transilvaniei. De la Păuleni-Ciuc, prin trecătoarea Ghimeș-Făget, se poate ajunge în zona Moldovei de azi. Prin Pasul Vlăhița, aflat la vest de sit, se ajunge în centrul Transilvaniei.

În perioada interbelică, arheologul Al. Ferenczi a inclus acest punct în repertoriul cetăților dacice din Transilvania². Primele săpături arheologice sunt realizate de dr. Zoltán Székely, care descoperă un aspect cultural necunoscut până atunci în Tran-

silvania și introdus în literatura de specialitate cu numele de „*cultura Ciomortan*”³.

Cercetările arheologice din anii 1999-2014, desfășurate în situl preistoric de la Păuleni-Ciuc– „*Dâmbul Cetății*”, jud. Harghita, de către un colectiv condus de dr. Valeriu Cavruc (Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, jud. Covasna), au adus informații importante pentru cunoașterea culturilor preistorice *Cucuteni-Ariușd-Tripolie* (mil. V-IV î. Hr.), *Bodrogresztúr* (mil. IV-III î. Hr.), *Coțofeni* (mil. III î. Hr.), *Jigodin* (mil. III î. Hr.), *Costișa* (mil. III-II î. Hr.) și *Wietenberg* (mil. II î. Hr.), culturi care au cuprins și zona Carpaților Răsăriteni⁴.

Civilizația *Cucuteni-Ariușd-Tripolie*, considerată prima civilizație majoră a Europei, a luat naștere în mileniul V î.Hr. și s-a dezvoltat pe o suprafață de peste 350.000 km². Numele acesteia a fost stabilit convențional, după satele *Cucuteni* (România, jud. Iași), *Ariușd* (România, jud. Covasna) și *Trypillia/Tripolie* (din Ucraina, lângă Kiev), unde, la sfârșitul secolului al XIX-lea, s-au descoperit pentru prima oară ceramică pictată, precum și statuete din lut ars – categorii de obiecte devenite simboluri ale acestei vechi populații⁵.

Cultura *Cucuteni*, parte integrantă a complexului cultural *Cucuteni-Tripolie*, reprezintă una din ultimele civilizații marcante ale *eneoliticului/chalcoliticului* sud-est european. Având o durată de peste un mileniu (cca. 4600-3500 CAL B.C.), ea a generat o civilizație cu trăsături caracteristice inconfundabile, ce a ocupat un teritoriu vast, incluzând sud-estul Transil-

² Ferenczi 1938, 290-296.

³ Székely 1970, 71.

⁴ Cavruc 2000, 99; Cavruc, Dumitroaia 2000, 131-154; Cavruc, Rotea 2000, 155-172; Cavruc, Buzea 2002, 41 -88; Lazarovici et al. 2000, 103-30; Lazarovici et al. 2002, 19-40; Buzea, Lazarovici, 2005, 25-88; Lazarovici, Buzea 2009, 130-131; Buzea, Briewig 2010, 205-246; Ștefan et al. 2010, 427-436; Whitlow, 2010, 413-426; 2014, 89-94.

⁵ Dumitrescu 1968; 1979; Monah, Cucos 1985; Lazarovici C. M., Lazarovici Gh., 2006; 2007.

vaniei, aproape toată Moldova și o parte a Ucrainei⁶.

În literatura de specialitate s-a impus într-o primă etapă a cercetărilor, denumirea de "*Complexul cultural Cucuteni-Ariușd-Tripolie*", sau într-o formă prescurtată, dar care nu-i afectează esența, "*cultura Cucuteni-Tripolie*". Pentru descoperirile din arealul vestic al culturii (sud-estul și estul Transilvaniei) vom utiliza termenul de "*cultura Cucuteni-Ariușd*" sau, într-o formă prescurtată, descoperiri "*de tipul Ariușd*".

Cea mai veche locuire atestată până acum în așezarea de la Păuleni-Ciuc aparține culturii *Cucuteni-Ariușd*. Vestigiile acestei culturi (urme de construcții, material ceramic bogat, plastică, unelte, arme etc.) au apărut pe întreaga suprafață cercetată a așezării. Cele mai importate descoperiri s-au făcut sub valul de nord și de est al așezării. Aici, pe marginea dâmbului, au fost descoperite și cercetate mai multe complexe arheologice (locuințe, vetre, anexe și gropi).

Locuințele descoperite până în prezent la Păuleni-Ciuc par a fi aliniate și orientate pe direcția NV-SE. Din punctul de vedere al organizării spațiului interior, acestea erau așezate, probabil, în formă de semicerc, pe marginea promontoriului. În momentul actual al cercetărilor arheologice, putem afirma cu certitudine că locuințele mari, cu podea amenajată din bârne de lemn acoperite cu lut, au fost amplasate pe marginea promontoriului și aliniate în semicerc (Fig. 1/1). În schimb, în privința construcțiilor ușoare, de tipul adăposturilor, cu elemente mai simple de construcție, acestea au fost descoperite în apropierea locuințelor de dimensiuni mari (Fig. 1/2), fără a se respecta o anumită regulă de planimetrie⁷.

Chiar dacă suprafața cercetată în zona incintei așezării este relativ mică în com-

parație cu suprafața sitului, în urma cercetărilor noastre putem preciza faptul că o mare parte din aceasta era lăsată probabil mai liberă, pentru desfășurarea unor activități curente din cadrul așezării.

Locuirea de la Păuleni-Ciuc "*Dâmbul Cetății*" aparține culturii *Cucuteni-Ariușd*, la baza acestei afirmații stând cele trei probe radiocarbon prelevate din locuința eneolitică (Cpl. 41) și analizate la Centrul pentru Studii Aplicate Izotopilor de la Universitatea din Georgia, SUA, în intervalul 4.210 – 4.050 BC⁸.

Plastica antropomorfă cucuteniană

Cercetările arheologice recente de la Păuleni-Ciuc "*Dâmbul Cetății*" au prilejuit recuperarea unui lot considerabil de artefacte atribuite culturii *Cucuteni-Ariușd*, aparținând categoriei "*Plastică*": statuete, idoli antropomorfi, idoli zoomorfi, idoli conici, figurine, vase zoomorfe, altărașe și fragmente de altare, topoare miniaturale, pintadere, discuri, rondeluri, pandantive "*en violon*", bile din lut, astragale din os etc. Piese au fost recuperate, cu efective variabile, din toate nivelurile locuirii de tip *Cucuteni-Ariușd* (I-III), atât din complexe (gropi, locuințe de suprafață), cât și din afara acestora⁹.

Plastica antropomorfă reprezintă un capitol esențial în cadrul comunităților preistorice. În perioada preistorică, manifestările religioase cuprind o serie de aspecte legate de o arhitectură specific cultică, elemente rituale miniaturale (altărașe, figurine) și elemente de cult monumentale, care, de cele mai multe ori, definesc clădirile comunitare¹⁰.

Viața religioasă a unei comunități se desfășoară pe două coordonate, extrem de importante, legate de spațiul și timpul

⁶ Mantu 1998, 13.

⁷ Buzea 2009.

⁸ Whitlow et al. 2013, 37-64; 2014, 95-106.

⁹ Buzea 2007, 277-291; Beldiman et al. 2009, 359-375; Beldiman et al. 2012; Buzea, Kovács 2010, 129-140.

¹⁰ Kovács 2012, 39-40.

în care un anumit grup uman se dezvoltă, astfel încât credințele și practicile religioase sunt în directă legătură cu necesitățile legate de cult. Grupul uman, sub diverse forme de organizare, prin intermediul ritualului și al mitului, și-a consolidat o anumită percepție asupra realității înconjurătoare. Religia vine să înlocuiască magia ca sens de invocare a forțelor naturii. Aceste forțe erau personificate ca zeități, ființe care erau mai mult sau mai puțin inteligibile¹¹.

Din bogata producție figurativă a cucutenienilor au ajuns la noi zeci de mii de statuete antropomorfe și zoomorfe, reprezentări plastice aplicate pe ceramică și un număr redus de imagini pictate. În timpul mileniului cucutenian, canoanele reprezentărilor figurative s-au schimbat datorită unor reformulări ale ideilor religioase și probabil a miturilor consacrate personajelor sacre. Subsumat conceptului de fecundare și fertilitate, personajul Marii Zeițe rămâne dominant în religia triburilor Cucuteni și este firească omniprezența sa¹².

În siturile Cucuteni-Ariușd din Transilvania au fost descoperite, până în prezent 437 de piese ale unor statuete și figurine antropomorfe, dintre acestea: 194- la Păuleni-Ciuc¹³, 142- în situl eponim de la Ariușd și 101- piese în alte situri¹⁴.

Numărul mic de statuete și figurine antropomorfe confecționate din lut ars, descoperite în siturile eneolitice de tip Ariușd, de la vest de Carpați, poate fi pus și pe seama numărului relativ mic de cercetări arheologice, prin săpături sistematice, din Transilvania.

Atribuirea acestor statuete și figurine antropomorfe, culturii *Cucuteni- Ariușd*, s-a făcut și în comparație cu piesele de același tip, descoperite în cadrul culturii

Cucuteni, la est de Carpați, în Moldova, Republica Moldova și Ucraina.

Majoritatea statuetelor antropomorfe, descoperite la Păuleni-Ciuc, au fost modelate conform unor *canoane* stricte, întâlnite în toate așezările Cucuteni-Ariușd, înfățișând, de regulă, femeia, în picioare sau în poziție șezând.

Statuetele și figurinele antropomorfe au fost modelate din două sau trei suluri de lut, lipite între ele prin presare, utilizându-se ca degresant, cioburile pisate mărunț. După modelare, piesele erau bine netezite, decorate, uneori pictate și arse, în cele din urmă, oxidant sau reductant.

Statuetele erau, în general, ornamentate cu linii incizate în locurile ce delimitează părțile corpului (picioarele, fesele, corpul de picioare, sexul) sau, rareori, pe toată suprafața piesei, formând motive geometrice (triunghiuri, romburi etc.). Uneori sânii, ombilicul, genunchiul și glezna erau reprezentate prin mici proeminențe conice aplicate sau ciupite din pasta piesei. Statuetele au fost bine netezite, uneori, chiar lustruite. Pe 2–3 fragmente se observă urme de pictură. Plastica antropomorfă a fost decorată, în majoritatea cazurilor, cu linii incizate în locurile ce delimitează părțile corpului: picioarele, fesele, sexul.

De cele mai multe ori, membrele superioare erau reprezentate prin mici prelungiri ale corpului. Uneori, brațele erau îndoite și ridicate în sus, „în adorație”. Picioarele erau lipite între ele. Deși majoritatea statuetelor descoperite nu au picioarele bine delimitate, ele făcând corp comun, există și cazuri în care ele sunt bine delimitate.

În ceea ce privește capul statuetelor, majoritatea lor au fost descoperite fără cap. În câteva cazuri, capul a fost stilizat printr-o prelungire de formă conică, trasă din corpul piesei. În trei cazuri (Fig. 4/2; Fig. 5/1; Fig. 6/2-3; Fig. 2/1-3; Fig. 8/1-8) capul este bine individualizat, fiind modelat sub forma unui disc cu doi lobi,

¹¹ Lawson 2004, 853.

¹² Monah 2005, 171.

¹³ Buzea 2009, 163-168/Anexa 18, p. 429-448.

¹⁴ Sztáncsuj 2005, 85–105; 2007, 270–290; 2009, 185–206; 2009a, 409-434.

lobi prezentând câte 2 perforații, fiecare, și fiind separați de o nervură mediană, reprezentând nasul.

Dimensional, statuetele și figurinele antropomorfe cucuteniene sunt împărțite în 4 categorii¹⁵ (Fig. 2):

- A) mici (2 – 8 cm);
- B) mijlocii (8 – 25 cm);
- C) mari (25 – 50 cm);
- D) foarte mari (peste 50 cm).

Până în anul 2012, în cadrul culturii Cucuteni - Faza A, erau cunoscute numai 2 piese atribuite Categoriei C – statuete antropomorfe de dimensiuni mari (25 – 50 cm), descoperite în situl de la Trușești¹⁶ (Fig. 5/2-3).

Din situl de la Păuleni-Ciuc provin 6 fragmente de la statuete antropomorfe de dimensiuni mari (peste 25 cm înălțime, categoria C – după tipologia cercetătorului dr. Dan Monah) și un cap de statueta, posibil "*mască miniaturală din lut ars*", piesă care poate fi atribuită categoriei mai sus menționate. În prezent, două statuete sunt restaurate integral (Fig. 4/2, 3).

Fragmentele statuetelor antropomorfe din lut s-au descoperit în timpul cercetărilor complexelor de locuit (Loc. 5, 5A, 12, 21, 24 și Loc. 30), pe podea, lângă pereți și printre crăpăturile incendiate ale dărâmăturilor, fragmentele fiind răspândite în unele cazuri pe distanțe de 10-12 m unul față de celălalt (Fig. 3).

Catalog

Statueta antropomorfă (fragment), lucrată din lut în amestec cu cioburi pisate, nisip fin, și pietricele. Piesa este modelată din două suluri longitudinale (piciorul stâng și piciorul drept), lipite apoi între ele. Statueta face parte din categoria pieselor de dimensiuni mari și reprezintă o femeie în poziție verticală (Fig. 3;

Fig. 4/1, 2; Fig. 5/4). Fesele sunt separate și respectă proporțiile anatomice, picioarele sunt despărțite printr-o linie excizată ce formează în zona sexului, un triunghi. Tălpile picioarelor sunt separate între ele, în partea din față, printr-o linie excizată. Genunchii și glezna piciorului sunt reprezentate prin proeminențe conice. În zona femurului picioarele sunt rectangulare, în secțiune, iar în zona feselor, secțiunea este ovală. Piesa este bine netezită și prezintă urme de lustruire.

Dimensiuni: H_păstrată: 180 mm; LA: 70 mm; GR_picior: 23 mm; GR_fese: 55 mm; L_talpă: 47 mm; LA_talpă: 22 mm.

Date tehnice: S.I, c.A-B/11-12; Loc. 5; Ad.-2,5 – 3,1 m. Campaniile 1999-2004; Nr. Inv. 11597.

Fragmentele acestei statuete au fost descoperite în două campanii arheologice: în anul 1999 s-a descoperit *talpa piciorului* (arsă oxidant, având culoarea roșie), iar în anul 2004 s-au găsit picioarele și o parte din fese (prezintă ardere secundară, fiind de culoare neagră).

Statueta antropomorfă (piesă restaurată), lucrată din lut în amestec cu cioburi pisate, nisip fin și pietricele. Este modelată din două suluri longitudinale de lut, lipite apoi între ele. Brațul, piciorul stâng și tălpile sunt rupte din vechime. Corpul și brațele sunt mult mai plate în raport cu corpul feminin, în timp ce coapsele și picioarele sunt apropiate de proporțiile anatomice reale. Fesele sunt separate și respectă proporțiile anatomice, picioarele sunt despărțite printr-o linie excizată, ce formează în zona sexului, un triunghi. Brațele, realizate în mod stilizat, sugerează poziția orantă și sunt ușor trase spre spate față de linia corpului. Sâni și omilicul sunt redat stilizat sub forma unor proeminențe semisferice. Suprafața figurinei este bine netezită. Culoarea piesei este cărămizie. Pe corp prezintă urme de pictură cu roșu (Fig. 3; Fig. 4/3; Fig. 5/1;

¹⁵ Monah 1997, 67; 2012, 89.

¹⁶ Monah 2012, 93, Fig.30/5,6; după R. Vulpe.

Fig. 8 /1-8). Piesa a fost arsă secundar, după spargere, întrucât nuanța piciorului drept diferă substanțial de cea a corpului. Se remarcă dimensiunile figurinei mai mari decât cele obișnuite¹⁷.

Dimensiuni: H_păstrată: 248 mm; H_restauroată: 345 mm; LA_brațe: 110 mm; LA_corp: 60 mm; GR_picior: 23 mm; GR_fese: 60 mm.

Date tehnice: S.I, c. B/9-10; E/7; Loc. 5 și Loc. 12; Ad. - 2,4 – 3,0 m. Campaniile 2001-2007; Nr. Inv. 11288.

Fragmentele acestei statuete au fost descoperite în trei campanii arheologice: în anul 2001 s-a descoperit *piciorul drept* (ars oxidant, având culoarea roșie cu pete negre), în 2004 s-a descoperit corpul (ars oxidant, având culoarea roșie), iar în anul 2007 s-a descoperit capul (ars oxidant, având culoarea roșie).

Statuetă antropomorfă (picior – zona tibiei și toată talpa), lucrat din lut în amestec cu nisip fin și cioburi pisate mărunț. S-a păstrat piciorul stâng ce provine de la o statueta antropomorfă de dimensiuni mari. Statueta a fost modelată din mai multe bucăți de lut și se observă faptul că picioarele erau lipite între ele. Piciorul este reprezentat în mod realist și s-a păstrat partea de la genunchi în jos. Talpa piciorului păstrează trăsăturile umane cu arcuirea în zona mediană. Degetele piciorului nu sunt reprezentate (Fig. 3; Fig. 6/4; Fig. 7/4). Piciorul prezintă o perforație longitudinală conică până spre talpă (interiorul este gol). Pe exterior, glezna piciorului este reprezentată printr-o proeminență conică. Nu excludem posibilitatea ca această piesă să reprezinte practic încălțăminte a unei statuete antropomorfe (cizmă?). Piesa a fost bine netezită și prezintă urme de pictură cu alb. Interiorul este de culoare cărămizie.

Astfel de piese sunt rare în cadrul culturii Cucuteni-Arșiș, Faza A.

Dimensiuni: H_păstrată: 64 mm; L_picior: 52 mm; LA_picior: 24 mm; D_perforație: 14 mm; D_picior: 25 mm; GR_laba piciorului: 12 mm, Ad.- 2,7 m).

Date tehnice: S.I, c. C/10; Loc. 5; Ad.- 2,7 m. Campania 2006; Nr. Inv. 13714.

Statuetă antropomorfă (fragment/capul) lucrat din lut în amestec cu cioburi pisate mărunț. Cap de statueta antropomorfă, de formă circulară, cu trăsăturile feței stilizate (realizate prin apăsarea cu degetul) printr-o nervură mediană și doi lobi în zona urechilor. Lobii urechii prezintă câte două perforații circulare. În zona urechii stângi se poate observa o amprentă de la un bob de cereală (probabil grâu?). În zona urechii dreapta piesa a fost fragmentată din vechime. Gâtul este oval în secțiune și era lipit de corpul statuetei care lipsește din vechime (Fig. 6/3; Fig. 7/3).

Suprafața piesei este netezită, angobă brună căzută, arderea oxidantă, culoarea brun-gălbui cu flecuri cenușii.

Dimensiuni: H: 42 mm; LA: 36 mm; GR: 26 mm.

Date tehnice: S.I, c. D/11; Ad.- 1,35 m (valul de pământ); Campania 2000; Nr. Inv. 5711.

Statuetă antropomorfă (fragment/capul) lucrat din lut în amestec cu cioburi pisate mărunț. Cap de statueta antropomorfă, probabil feminină. Capul respectă proporțiile corpului și are forma rotundă. În zona feței are o nervură mediană, realizată prin ciupire din pasta piesei, iar lobii urechii prezintă câte 2 perforații dispuse una sub alta (Fig. 3; Fig. 6/2; Fig. 7/2). Gâtul este scurt și gros, oval în secțiune. La fel este și partea superioară a corpului.

Piesa este bine netezită, arsă oxidant și are culoarea brună.

Dimensiuni: H_păstrată: 35 mm; LA: 24 mm; GR: 20 mm.

¹⁷ Desenele pieselor sunt realizate de Éva Délczeg.

Date tehnice: S.I, c. E/6; Loc. 12; Ad.- 2,55 m; Campania 2007; Nr. Inv. 14560.

Observație: Nu excludem posibilitatea ca acest fragment să aparțină statuei antropomorfe de dimensiuni mari de la Nr. Inv: 11597 (Fig. 4/2).

Statuetă antropomorfă (fragment/ picior) lucrată din lut în amestec cu cioburi pisate mărunț. Statuetă antropomorfă, probabil feminină, în poziție verticală. Fețele bine definite, reprezentate exagerat și modelate separat. Picioarele, erau delimitate în partea din spate printr-o linie verticală ușor adâncită (Fig. 6/5; Fig. 7/5). Secțiunea picioarelor este ovală. Statueta a fost modelată din mai multe bucăți de lut și se observă faptul că picioarele erau lipite între ele. Piesa este bine netezită, arsă oxidant și are culoarea cărămizie.

Dimensiuni: H_păstrată: 89 mm; LA: 40 mm; GR: 46 mm; Ad. - 2,8 m;

Date tehnice: S.I, c. G/6; Loc. 12; Ad.- 2,55 m; Campania 2008; Nr. Inv. 15600.

Statuetă/ figurină antropomorfă (mască miniaturală / cap mobil de la o statueta antropomorfă / idol) este confecționată din lut în amestec cu cioburi pisate, bine netezită, arsă oxidant, culoarea brun-gălbui. Piesa este întreagă, are forma aproximativ circulară, respectă trăsăturile unei figuri umane (realizate prin apăsarea cu degetul) printr-o nervură mediană longitudinală și doi lobi în zona urechilor. Nasul este în poziție anatomică, stilizat și ușor în relief (Fig. 6/1; 7/1).

Dimensiuni: H: 27 mm; LA: 30 mm; GR: 12 mm.

Date tehnice: S.I, Passim; Campania 2000; Nr. Inv. 12232.

Observație: Piesa a fost descoperită în pământul degajat din Loc. 5.

Pe partea din spate a măștii se observă o amprentă papilară umană (Fig. 6/1). Urma papilară descoperită reprezintă în mare parte zona marginală și numai par-

țial zona centrală, fapt care nu permite o clasificare dactiloscopică. Totuși desenul papilar prezintă un relief clar, iar în imaginea mărită sunt vizibile crestele papilare și porii sudoripari. De asemenea, poziționarea urmei într-o concavitate, ca parte integrantă a conturului general, indică posibilitatea creării acestei urme în procesul de modelare prin comprimări succesive a figurinei, anterior durificării prin ardere¹⁸.

Considerații preliminare cu privire la statuetele antropomorfe de mari dimensiuni

Aruncând o scurtă privire asupra pieselor aparținând plasticii cucuteniene de la Păuleni-Ciuc, constatăm că majoritatea statuetelor, idolilor și figurinelor antropomorfe descoperite aparțin categoriei de piese cu înălțimea de 8-25 cm.

În cadrul studiului de față ne-am propus inclusiv marcarea pe planul cercetărilor, distribuția spațială a fragmentelor provenind de la statuetele de mari dimensiuni (Fig. 3). Se observă în primul rând faptul că majoritatea fragmentelor de statuete antropomorfe modelate din lut au fost descoperite în perimetrul Loc. 5 (locuință de dimensiuni mari, cu două încăperi și cu podeaua suspendată). De asemenea, observăm că 6 fragmente provin de la 3 statuete. Alte trei fragmente provin din Loc. 12, din care unul aparține unei statuete descoperite în Loc. 5. Nu excludem posibilitatea ca și al doilea cap de statueta să aparțină statuei de dimensiuni mari descoperită în Loc. 5 (*Propunere de restaurare* - Fig. 4/2).

Majoritatea statuetelor antropomorfe feminine de dimensiuni mari au capul modelat rotund, ușor sferic, prevăzut cu șiruri verticale a câte două-trei perforații circulare în zona urechilor, fiind relativ mic în proporție cu dimensiunile corpului.

¹⁸ Rusu et al. 2015, 74-81.

Aceste caracteristici sunt specifice în general fazelor Cucuteni A-B și B precum și plasticii culturii Gumelnița.

Statuetele de dimensiuni mari sunt lucrate din lut de bună calitate, preponderent amestecat cu cioburi pisate, nisip și pietricele marunte, sunt foarte bine netezite și arse oxidant. Majoritatea pieselor s-au păstrat fragmentar; într-un singur caz, fragmentele unei statuete antropomorfe de dimensiuni mari (Nr. Inv: 11288) au fost recuperate de la o distanță semnificativă de circa 10-12 m, din zona dărâmăturilor incendiate a 2 locuințe cercetate: Loc. 5 și Loc. 12¹⁹.

În cadrul lotului analizat, două piese din aceeași categorie, dintre care "*masca miniaturală din lut*" (sau *cap mobil de la o statueta antropomorfă* - Fig. 6/1; Fig. 7/1) și capul de statueta, care prezintă în zona lobului urechii o amprentă de cereală (Fig. 6/3; Fig. 7/3), provin dintr-un context stratigrafic aflat în poziție secundară. Prima piesă a fost descoperită în pământul degajat din Loc. 5. A doua piesă a fost descoperită în umplutura valului de pământ al fortificației, val ridicat în perioada epocii bronzului mijlociu.

Analizele tomografice care combină razele X cu o tehnologie computerizată avansată pentru a crea imagini precise și detaliate ale structurilor interne ale corpului uman, realizate pe statueta de mari dimensiuni de la Păuleni-Ciuc cu Nr. inv. 11288 (Fig. 8/1-6), au confirmat faptul că piesele de acest tip se modelau din două bucăți mari de lut, lipite între ele prin presare, apoi, prin adăugare de lut, acolo unde era cazul, și prin netezire. Suprafața statuetelor era foarte bine îngrijită și lustruită.

Până în prezent, s-au realizat puține analize tomografice pe statuetele și figurinele aparținând culturii Cucuteni-Ariușd

din categoria B (mici și mijlocii: 8–25 cm). Cele mai reprezentative rezultate au fost obținute în cadrul proiectului coordonat de dr. Cosmin Suciu, care a reușit să valorifice științific, prin această metodă, statuete și figurine antropomorfe cucutenine din patrimoniul administrat în cadrul mai multor muzee din România²⁰.

Trebuie să subliniem faptul că cele 6 piese care aparțin unor statuete antropomorfe de dimensiuni mari, descoperite la Păuleni-Ciuc „*Dâmbul Cetății*”, sunt rar întâlnite în Categoria – *Plastică*, din cadrul arealului culturii Cucuteni-Ariușd, Faza A.

O situație similară o constituie și capul mobil de statueta modelat din lut (*mască miniaturală / cap mobil de la o statueta antropomorfă / idol*; Nr. Inv: 12232) (Fig. 6/1; Fig. 7/1) care reprezintă o piesă cu caracter de "*unicum*" în stadiul actual al cercărilor acestei categorii de artefacte din cadrul civilizației cucuteniene²¹.

În timpul mileniului cucutenian, canoanele reprezentărilor figurative s-au schimbat datorită unor reformulări ale ideilor religioase și probabil a miturilor consacrate personajelor sacre. Subsumat

²⁰ Suciu et al. 2013, 323-332.

²¹ Corespondență din 10 ianuarie 2012 cu Profesorul dr. Dan Monah „Într-adevar e o chestie nouă și interesantă. Merită să fie publicată. Poate fi publicată ca mască, dar ar putea fi și un cap mobil de la o statueta. La Poduri, în nivelul Precucuteni III, avem o statueta foarte simplă cu o alveolă concavă în locul gâtului și capului. Piesa, nepublicată, s-ar încadra în seria statuetelor cu cap mobil, prezente în cultura Gumelnița, dar care, par, să-și aibă originea mai în sud, în Grecia (zona Egeeană). Piesa dumneavoastră pare să fi fost aplicată pe ceva, de aceea se potrivește pe vârful degetului. De aici și acceptul meu că poate fi vorba de o mască. După părerea mea ea era fixată pe un suport (cap) care la rândul lui era montat pe o statueta cu cap mobil. E o ipoteză! În Cultura Cucuteni - Faza A, nu cunosc nici astfel de măști și nici statuete cu cap mobil. Dar, chiar și pentru Cucuteni A, nu cunoaștem tot repertoriul plasticii antropomorfe. După ce o veti publica, este posibil să mai apară și altele, exemplare mai neclare sau care nu au fost publicate de descoperitori pentru că nu au avut „analogii”, o obsesie a arheologilor români”.

¹⁹ Fotografii și figurile din acest articol sunt realizate de Dan Buzea.

conceptului de fecundare și fertilitate, personajul Marii Zeițe rămâne dominant în religia triburilor Cucuteni și este firească omniprezența sa²².

Cu toate datele și tehnologia de care dispunem la ora actuală este în continuare dificil de tranșat discuția dacă starea fragmentară de descoperire a majorității pieselor antropomorfe și zoomorfe se datorează întâmplării sau unor specificități în ceea ce privește practica magică sau religioasă. Este, astfel, posibil și verosimil ca după oficierea unor ritualuri și îndeplinirea rolului pentru care acestea au fost confecționate, figurinele antropomorfe, să nu mai fie considerate a deține un rol magic, ele putând fi „aruncate”²³. Interesant de discutat este și motivul pentru care părți din același obiect sunt descoperite în complexe diferite, caz frecvent în siturile neolitice²⁴. Acest caz se observă și în cazul statuetelor de la Păuleni-Ciuc.

În eneoliticul de tip *Cucuteni-Tripolie*, unde sunt cunoscute mii de statuete feminine, diferențierile dintre starea de obezitate și cea de graviditate au fost foarte bine evidențiate, deși marea majoritate a plasticii prezintă femeia în deplănată frumuseții sale fizice²⁵.

În ceea ce privește modul și durata de utilizare a statuetelor, se pare că acestea erau folosite în sanctuare sau în cadrul unor amenajări de cult, având o perioadă de utilizare mai îndelungată²⁶. Este totuși dificil de a preciza în ce manieră erau acestea folosite sau ce tipuri de activități includeau folosirea statuetelor.

Statuile de mari dimensiuni nu sunt doar rare, ci sunt și unice din punctul de vedere al formei, al modului de realizare și reprezentare. Similaritățile, dacă ele există,

pot fi discutate doar pe baza unor idei pe care aceste statui le încorporează²⁷.

Statuetele antropomorfe de dimensiuni mari descoperite la Păuleni-Ciuc redau sensibilitatea și rafinamentul feminin prin suplețea corpului, poziția brațelor în formă de orantă, arcuirea brațelor spre spate, forma picioarelor, evidențierea trăsăturilor sexuale și calitatea suprafețelor lustruite.

În general, se acceptă ideea că majoritatea statuetelor antropomorfe cucuteniene reprezintă zeitatea principală feminină „*Marea Zeiță*”. Prin caracterul dominant al divinității feminine, simbol al fecundității și fertilității, reprezentarea feminină în diferite ipostaze (fecioară nubilă, matroană, femeie gravidă etc.) este redată în plan tehnic, prin modelarea lor în majoritatea cazurilor din două bucăți de lut.

Profesorul dr. Dan Monah, referitor la statueta antropomorfă de dimensiuni mari (statueta restaurată Nr. Inv: 11288) (Fig. 4/3; Fig. 5/1; Fig. 8/1-8) descoperită la Păuleni-Ciuc, spunea că acest tip de statueta este specific fazelor Cucuteni A-B și B²⁸.

Stilizarea excesivă a fizionomiei statuetelor antropomorfe din cultura Cucuteni ar putea fi conectată cu interdicția de a arăta fața zeității, dar și legată de folosirea măștii. Mai multe culturi preistorice balcanice asociază măștile cu atributele zeităților²⁹, acesta fiind cazul statuetelor din perioada culturii Ariușd-Cucuteni-Tri-

²² Monah 2005, 171.

²³ Florescu, Căpitanu 1996, 346.

²⁴ Bánffy, Goldman, 2003, 114.

²⁵ Chirica, 1999, 110.

²⁶ Monah 1997, 63.

²⁷ Kovacs 2015, 31-72.

²⁸ Corespondență din 23 ianuarie 2012 cu Profesorul dr. Dan Monah: „În afara de dimensiuni, ceea ce este o chestiune importantă, capul statuei pare a indica un exemplar din faza Cucuteni A-B sau B..., din câte știu în Cucuteni A, nu sunt astfel de exemplare. Modul în care este tratat corpul nu este tipic pentru Cucuteni A, s-ar apropia oarecum de o reprezentare incizată de la Jukovcy (Monah 1997, fig. 241/3) și poate de cea pictată de la Rzcev (Monah 1997, fig. 245/7), fără să fie identice. Eu mă refer la o reprezentare mai realistă, naturalistă a corpului uman și nu la statuetele puternic stilizate din toate fazele Cucuteni”.

²⁹ Gimbutas 1991, 23, 62, 69.

polie³⁰. Chiar o parte dintre reprezentările feminine din aria tripoliană au fost interpretate ca fiind mascate, spre deosebire de idolii care prezintă trăsături realiste ale fizionomiei³¹.

Idoli cu serii de perforații pe margine apar deseori în cadrul culturii Gumelnița. Perforațiile de la lobii urechilor ar putea avea rolul de atașare ale unor măști, iar cele din zona bărbiei ar putea figura dinți sau tatuaj³².

Valoarea demersului de față este subliniată prin faptul că în cadrul descoperirilor culturii Cucuteni-Ariușd (Faza A) sunt

cunoscute numai câteva piese din categoria „statuete antropomorfe de dimensiuni mari” și nici o piesă de tipul „măști miniaturale din lut/ statuete cu cap mobil”, în ultimă instanță, avem de-a face în premieră, cu piese rare în repertoriul artefactelor cucuteniene de la vest de Carpați. De asemenea, lotul de fragmente care aparțin unor statuete antropomorfe de dimensiuni mari descoperit la Păuleni-Ciuc, este cel mai numeros descoperit și cercetat până în prezent în cadrul așezărilor civilizației cucuteniene.

Bibliografie / Literature

Andreescu 2002

R. R. Andreescu, *Plastica Antropomorfă Gume- nițeană. Analiză primară*, Muzeul Național de Istorie a României, București, 2002

Bánffy, Goldman 2003

E. Bánffy, G. Goldman, *Neolithic Beliefs*. În: Visy Zs., *Hungarian Archaeology at the Turn of the Millenium*, Ministry of National Cultural Heritage, Teleki László Foundation, Budapest.

Beldiman et al. 2009

C. Beldiman, D.-M. Sztancs, D. L. Buzea, *Contribuții la cunoașterea plasticii antropomorfe preistorice din materii dure animale în Transilvania: idolul din corn de cerb descoperit în așezarea eneolitică de la Păuleni-Ciuc, jud. Harghita*. În: *Corviniana*, 13, p. 359-375.

Beldiman et al. 2012

C. Beldiman, D.-M. Sztancs, D. L. Buzea, *Animale, tehnologie și artefacte preistorice din materii dure animale descoperite la Păuleni-Ciuc, jud. Harghita. Catalog / Prehistoric osseous materials artefacts discovered at Păuleni-Ciuc, Harghita County. Catalogue / Állatok, technológiák és állati eredetű nyersanyagból készült tárgyak Csikpál-*

favi (Hargita Megye) lelőhelyről. Katalógus, Ed. Angvstia, Sf. Gheorghe.

Burdo 2010

N. Burdo, *Археология представлений (Archaeology of representations)*. În: *Stratum plus*, no. 2, p. 123-167.

Buzea 2007

D. Buzea *Descoperiri Cucuteni-Ariușd de la Păuleni Ciuc Păuleni Ciuc - Dâmbul Cetății*, (jud. Harghita). *Modele de altarase*. În: *Memoria Antiquitatis*, XXIV, p. 277-291.

Buzea 2009

D. Buzea *Așezarea eneolitică de la Păuleni. Rolul și locul ei în cadrul eneoliticului din zona Carpaților Răsăriteni*, Teză de doctorat (ms), Universitatea "Lucian Blaga" Sibiu.

Buzea, Briewig 2010

D. Buzea, B. Briewig, *Experimente arheologice realizate la Păuleni-Ciuc și Băile Figa în anii 2007-2009*. În: *Memoria Antiquitatis*, XXV-XXVI, p. 205- 246.

Buzea, Kovács 2010,

D. Buzea, A. Kovács, *Pintadere descoperite la Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetății”*. În: *Angvstia* 14, p. 129-140.

³⁰ Lazarovici C. M. 2004.

³¹ Burdo 2010.

³² Andreescu 2002, 46.

Buzea, Lazarovici 2005

D. Buzea, G. Lazarovici, *Descoperirile Cucuteni-Ariuşd de la Păuleni-Ciuc-Ciomortan „Dâmbul Cetăţii”*. Campaniile 2003-2005. Raport preliminar. În: *Angvstia*, 9, p. 25-88.

Cavruc 2000

V. Cavruc, *Noi cercetări în aşezarea Păuleni (1999-2000). Raport preliminar. Prezentare generală*. În: *Angvstia*, 5, p. 93-102.

Cavruc, Dumitroaia 2000

V. Cavruc, G. Dumitroaia, *Descoperirile aparţinând aspectului cultural Ciomortan de la Păuleni (Campaniile 1999-2000)*. În: *Angvstia*, 5, p. 131-154.

Cavruc, Rotea 2000

V. Cavruc, M. Rotea, *Locuirea Wietenberg de la Păuleni*. În: *Angvstia*, 5, p. 155-171.

Cavruc, Buzea 2002

V. Cavruc, D. L. Buzea, *Noi cercetări privind epoca bronzului în aşezarea Păuleni (Ciomortan). Campaniile din anii 2001-2002. Raport preliminary*. În: *Angvstia*, 7, p. 41-88.

Dumitrescu 1968

V. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, Bucureşti.

Dumitrescu 1979

V. Dumitrescu, *Arta culturii Cucuteni*, Bucureşti.

Ferenczi 1938

Al. Ferenczi, *Cetăţi antice în judeţul Ciuc*. În: *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secţia pentru Transilvania* 4, p. 238-352.

Florescu, Căpitanu 1996

M. Florescu, V. Căpitanu, *Plastica antropomorfă din aşezarea Cucuteni A de la Țigăneşti, jud. Bacău*. În: *Cucuteni aujourd'hui*, p. 343-358.

Gimbutas 1991

M. Gimbutas, *The Civilization of Goddess. The World of Old Europe*, San Francisco.

Kovács 2012

A. Kovacs, *Defining The Sacred Space: Between Monumentality And Ritualism*. În: *Analele Universităţii Creştine „Dimitrie Cantemir”*, Bucureşti, *Seria Istorie – Serie nouă*, Anul 3, Nr. 3-4, p. 31-57.

Kovács 2015

A. Kovacs, *Monumental: Elemente Arhitectonice şi Inventar din cadrul Sanctualelor Neolitice şi Eneolitice din Europa*. În: *Acta Musei Tutovens*, XI, 2015, Bârlad, p. 31-72.

Lawson 2004

T. T., Lawson *Guns, Germs and Steel and the Birth of the Gods*. În: *Theory Psychology*, vol. 14, Sage Publications.

Lazarovici C.-M. 2004

C. M., Lazarovici, *Sanctuarele Precucuteni-Cucuteni*. În: *Arheologia Moldovei*, nr. 25, p. 47-64.

Lazarovici C.-M., Lazarovici Gh. 2006

C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, *Arhitectura neoliticului şi epocii cuprului din România, Vol. I Neoliticul*, Ed. Trinitas, Iaşi

Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2007

C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, *Arhitectura Neoliticului şi Epocii Cuprului din România, vol II, Epoca Cuprului*, Ed. Trinitas, Iaşi.

Lazarovici, Buzea 2009

Gh. Lazarovici, D. Buzea, *Păuleni-Ciuc (Ciomortan) – Dâmbul Cetăţii*. În: Lazarovici C.-M., Lazarovici Gh., Țurcanu S., *Cucuteni. A Great Civilization of the Prehistoric World* (General Editor: Lăcrămioara Stratulat), Palatul Culturii Publishing House, Iaşi, p. 130-131, Fig. 1-5.

Lazarovici et al. 2000

Gh. Lazarovici, S. A. Luca, D. Buzea, C. Suciu, *Descoperirile Cucuteni - Ariuşd de la Păuleni*. În: *Angvstia*, 5, p. 103-130.

Lazarovici et al. 2002

Gh. Lazarovici, V. Cavruc, S. A., Luca, C. Suciu, D. Buzea, *Descoperirile Eneolitice de la Păuleni. Campania 2001*. În: *Angvstia*, 7, p. 19-40.

Mantu 1998

C.-M., Mantu, *Cultura Cucuteni. Evoluţie, cronologie, legături*. Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, V, Piatra Neamţ.

Monah Dan

1997 - *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis III, Piatra Neamţ,

2012 - *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis XXVII, Piatra Neamţ,

Monah, Cucoş 1985

D. Monah, Ş. Cucoş, *Aşezările Culturii Cucuteni din România*, Iaşi.

Rusu et al. 2015

A. Rusu, D. Buzea, A. Kovács, *Evidenţierea urmelor papilare pe obiecte Cucuteni-Ariuşd desco-*

perite la Păuleni-Ciuc "Dâmbul Cetății", jud. Harghita". În: *Acta Musei Tutovenss*, XI, p. 74-81.

Suciu et al. 2013

C. Suciu, C. Pavel, F. Constantin, R. Bugoi, „X-Ray computed tomography investigations of Cucuteni ceramic statuettes”. În: *Documenta Praehistorica* (indexed ERIH, INTA), XL, p. 323-332.

Székely 1970

Z. Székely, *Cultura Ciomortan*. În: *Aluta*, 2, p. 71-76.

Sztáncsuj 2005

S. J. Sztáncsuj, *The Early Copper Age Hoard from Ariuşd (Erősd)*. În: Gh. Dumitroaia et al. (eds.): *Cucuteni. 120 ans des recherches. Le temps du bilan/120 Years of Research. Time to sum up*, BMA, XVI, p. 85–105.

Sztáncsuj 2007

S.J. Sztáncsuj, *Plastică şi reprezentări zoomorfe din aşezarea de la Ariuşd*. În: *Acta Siculica*, p. 270–290.

Sztáncsuj 2009

S. J. Sztáncsuj, *Az Erősd-Kultúra Emberábrázolásai*. În: *Acta Siculica*, p. 185–206.

Sztáncsuj 2009a

S. J. Sztáncsuj, *"Human Representations in the Ariuşd Culture in Transylvania"*. În: G. Bodi (ed.): *In medias res praehistoriae. Miscellanea in honorem annos LXV peragentis Professoris Dan Monah oblata*. Iaşi, p. 409-434.

Ştefan et al. 2010

D. Ştefan, M.-M. Ştefan, C. P. Constantin, *Studiul geomagnetic al fortificaţiilor din epoca bronzului de la Păuleni-Ciuc – Ciomortan "Dâmbul Cetății", jud. Harghita*. În: *Angvstia*, 14, p. 427-436.

Whitlow 2010

R. Whitlow, *Archaeological Research at Păuleni-Ciuc, Harghita County*. În: *Angvstia*, 14, p. 413-426.

Whitlow 2014, *Geographic Information Systems (GIS) analysis on the Ariuşd occupation at Păuleni-Ciuc "Dâmbul Cetății", Harghita County*. În: *Angvstia* 17-18, 89-94.

Whitlow et al. 2013

R. Whitlow, V. Cavruc, D.-L. Buzea, B. Briewig, *Radiocarbon data from the Cucuteni-Ariuşd levels at Păuleni-Ciuc (Ciomortan)-"Dâmbul Cetății", Harghita County*. În: *Acta Terrae Septemcastrensis*, 12, p. 37-64.

Whitlow et al. 2014

R. Whitlow, V. Cavruc, D.-L. Buzea, B. Briewig, *Datări radiocarbon aparţinând locuirii Cucuteni-Ariuşd de la Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetății” jud. Harghita*. În: *Angvstia* 17-18, p. 95-106.

1

2

Figura 1 / Figure 1

Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetății”, jud. Harghita. Cultura Cucuteni-Ariușd: 1 – Locuința 5 (cultura Cucuteni-Ariușd) – vedere dinspre nord-vest; 2 - Locuința 12 (cultura Cucuteni-Ariușd) – vedere dinspre sud.

Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetății”, Harghita County. Cucuteni-Ariușd Culture: 1 - Dwelling No. 5 (Cucuteni-Ariușd Culture) north-west view; 2 - Dwelling No. 12 (Cucuteni-Ariușd Culture) south view.

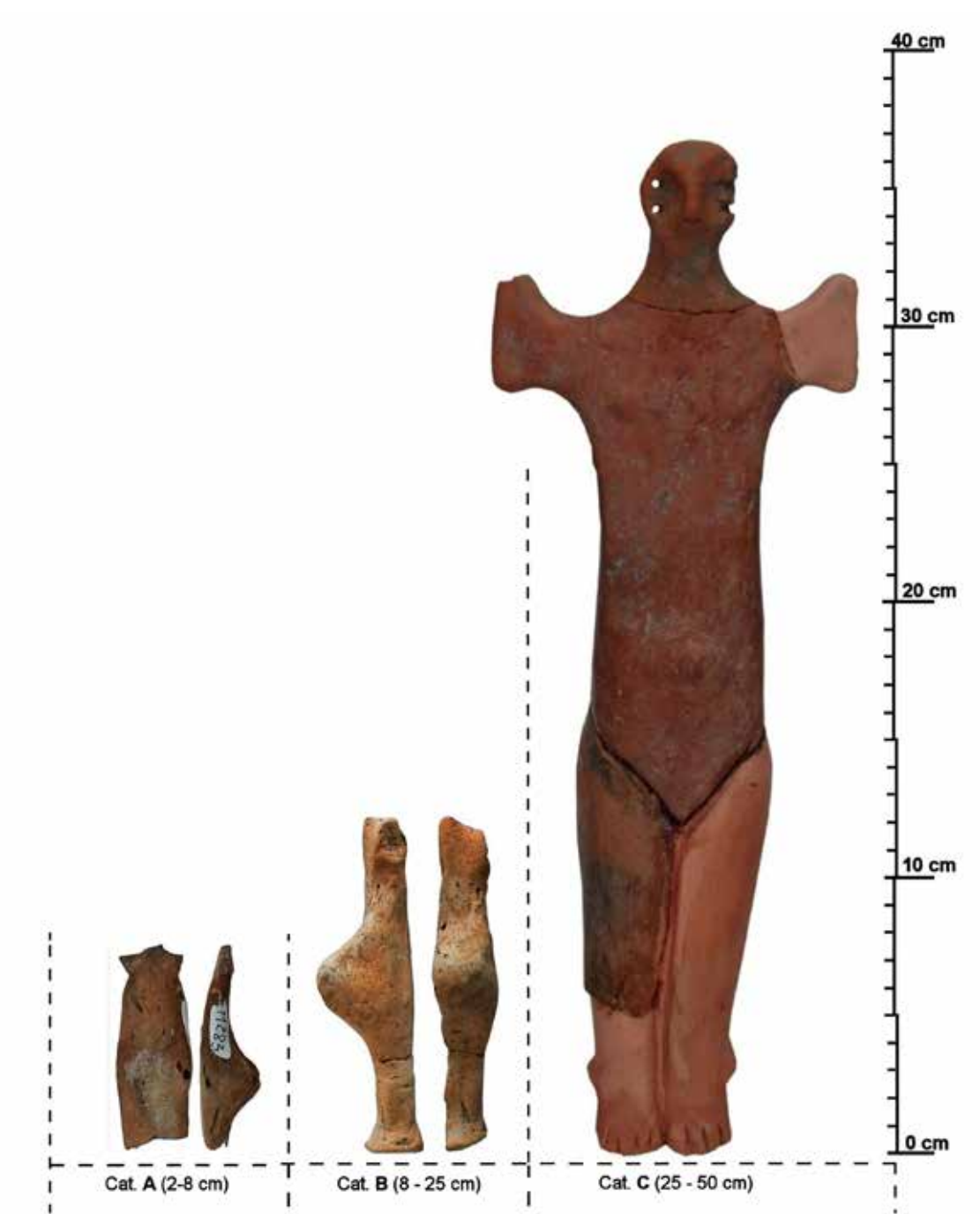

Figura 2 / Figure 2
Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetăţii”, jud. Harghita. Cultura Cucuteni-Ariuşd
Categorii dimensionale ale statuetele antropomorfe cucuteniene.

Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetăţii”, Harghita County. Cucuteni-Ariuşd Culture
Dimensional categories of cucutenian anthropomorphic statuettes.

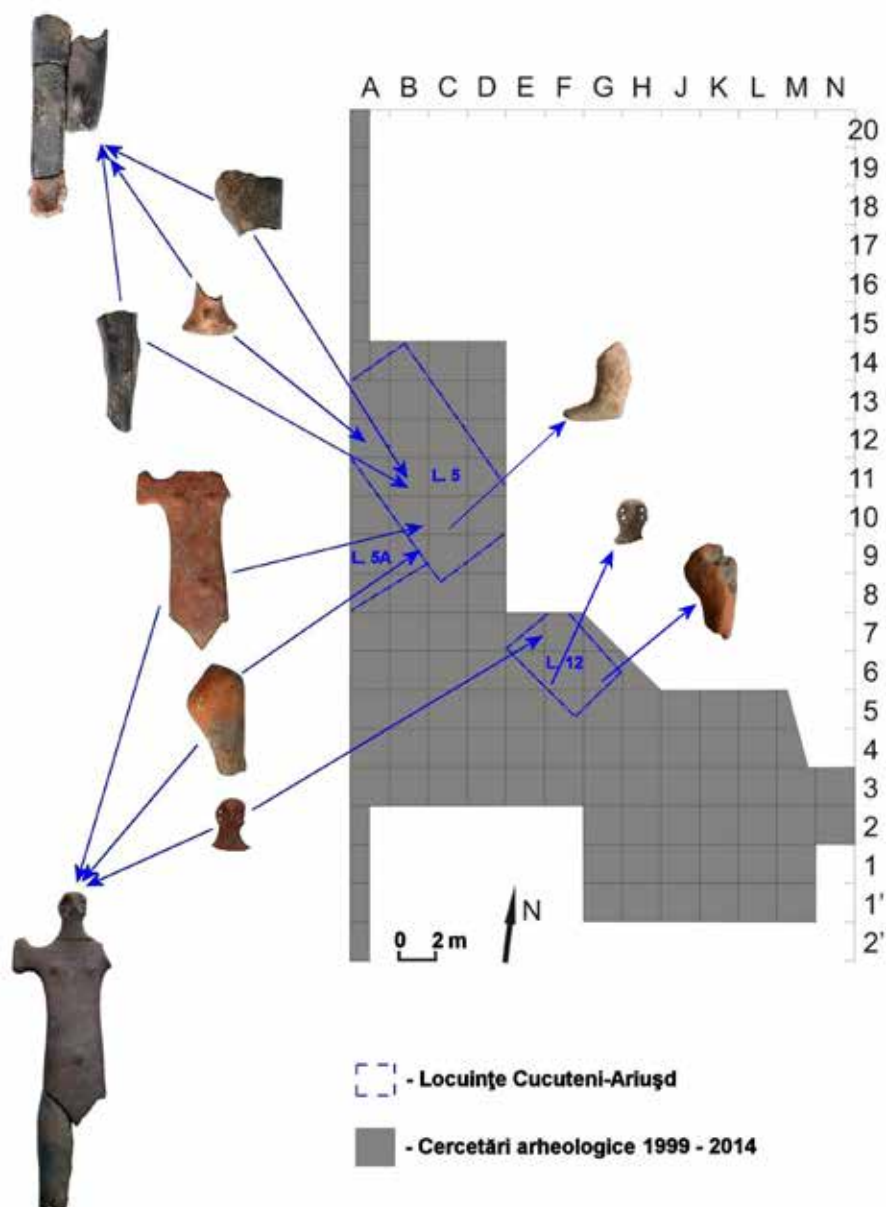

Figura 3 / Figure 3
Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetății”, jud. Harghita. Cultura Cucuteni-Ariuşd
 Locul de descoperire a fragmentelor de la statuetele antropomorfe de dimensiuni mari.

Figure 3. Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetății”, Harghita County. Cucuteni-Ariuşd Culture
 Discovery location of the fragments from large size anthropomorphic statuettes.

Figura 4 / Figure 4
Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetăţii”, jud. Harghita. Cultura Cucuteni-Ariuşd
1 – 3: Statuete antropomorfe de dimensiuni mari

Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetăţii”, Harghita County. Cucuteni-Ariuşd Culture
1 – 3: Large size anthropomorphic statuettes

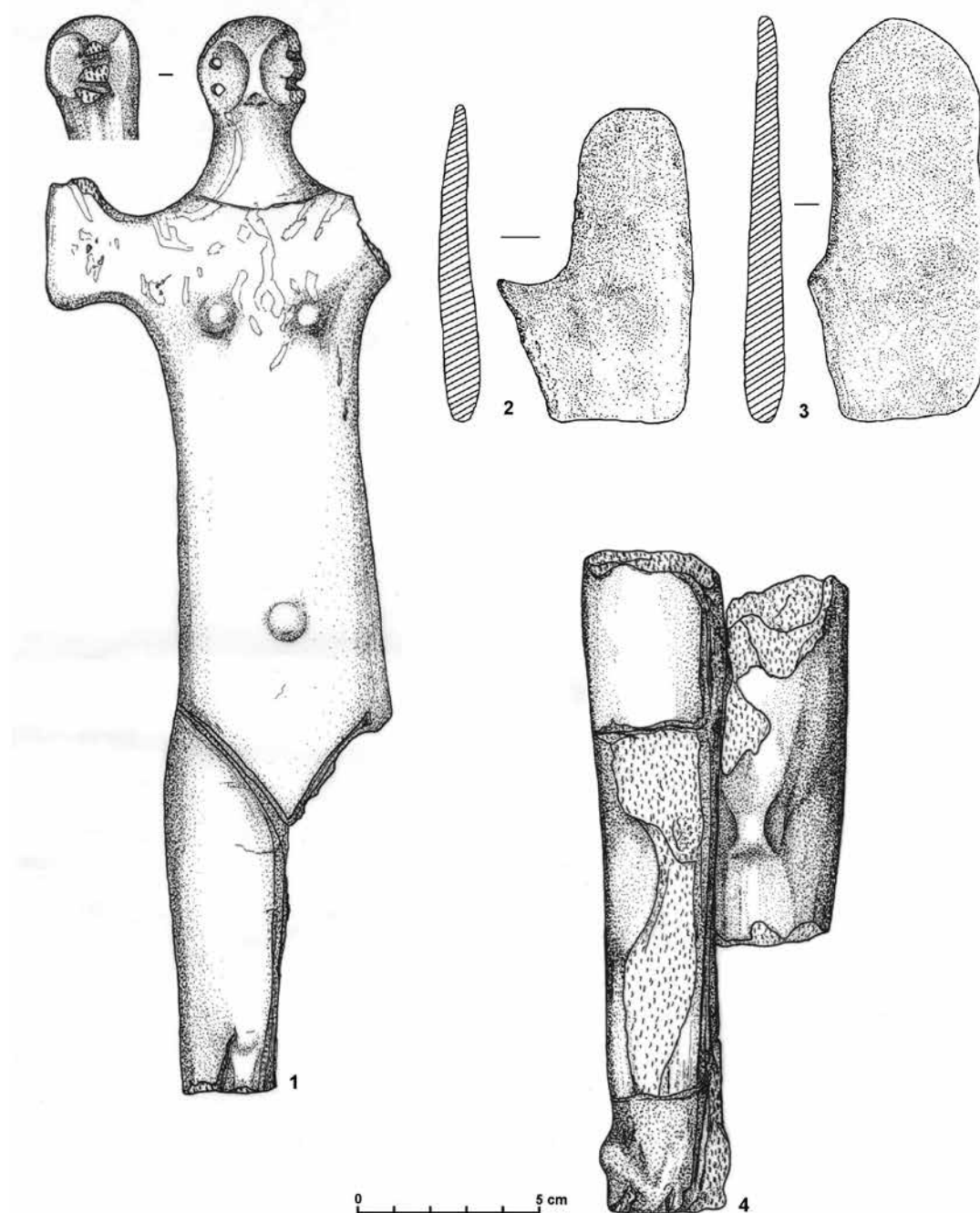

Figura 5 / Figure 5

Cultura Cucuteni-Ariuşd: 1– 4: Statuete antropomorfe de dimensiuni mari. 1, 4: statuete descoperite la Păuleni-Ciuc; 2, 3: fragmente de statuete descoperite la Trușești (după D. Monah 2012, 93, Fig. 30/5, 6).

Cucuteni-Ariuşd Culture: 1– 4: Large size anthropomorphic statuettes. 1, 4: Statuettes discovered at Păuleni Ciuc; 2, 3: Fragments from statuettes discovered at Trușești (after D. Monah 2012, 93, Fig. 30/5, 6).

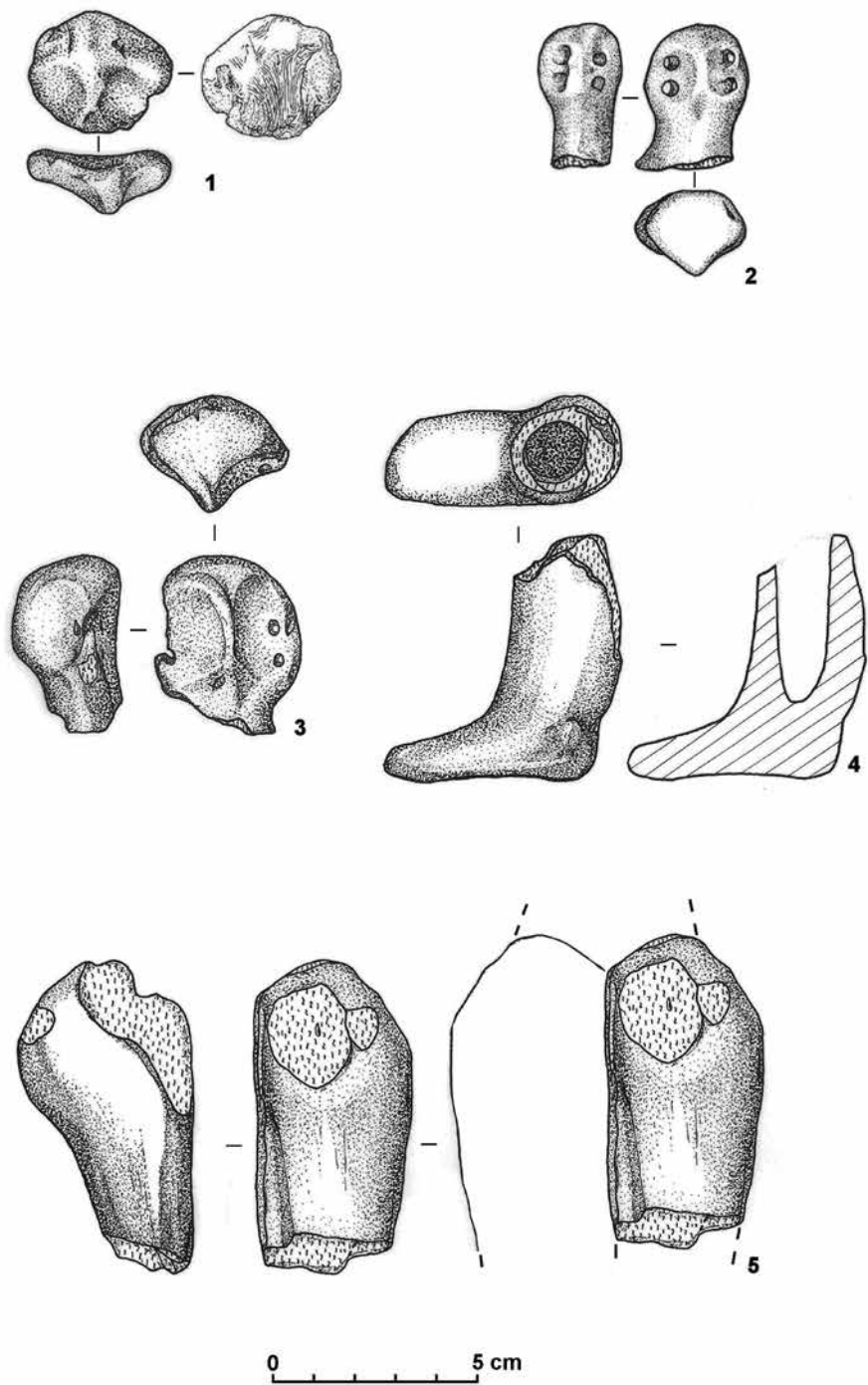

Figura 6 / Figure 6

Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetăţii”, jud. Harghita. Cultura Cucuteni-Ariuşd. 1–5, Statuete antropomorfe de dimensiuni mari: 1 – mască miniaturală de lut / cap mobil de la o statueta antropomorfă / idol; 2–3 Cap de statueta; 4 – picior de statueta (posibil picior de la un vas antropomorf?); 5 – picior de statueta.

Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetăţii”, Harghita County. Cucuteni-Ariuşd Culture

1–5, Large size anthropomorphic statuettes: 1 – miniatural clay mask/mobile head from an anthropomorphic statuette/idol; 2–3: head of large size anthropomorphic statuette; 4 – leg of an anthropomorphic statuette (possibly the foot of an anthropomorphic vessel?); 5 – leg of an anthropomorphic statuette

Figura 7 / Figure 7

Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetății”, jud. Harghita. Cultura Cucuteni-Ariusd. 1-5, Statuete antropomorfe de dimensiuni mari: 1 – mască miniaturală de lut / cap mobil de la o statueta antropomorfă / idol; 2-3 Cap de statueta; 4 – picior de statueta (posibil picior de la un vas antropomorf?); 5 – picior de statueta.

Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetății”, Harghita County. Cucuteni-Ariusd Culture. 1 – 5, Large size anthropomorphic statuettes: 1 – miniatural clay mask/mobile head from an anthropomorphic statuette/idol; 2-3: head of large size anthropomorphic statuette; 4 – leg of an anthropomorphic statuette (possibly the foot of an anthropomorphic vessel?); 5 – leg of an anthropomorphic statuette

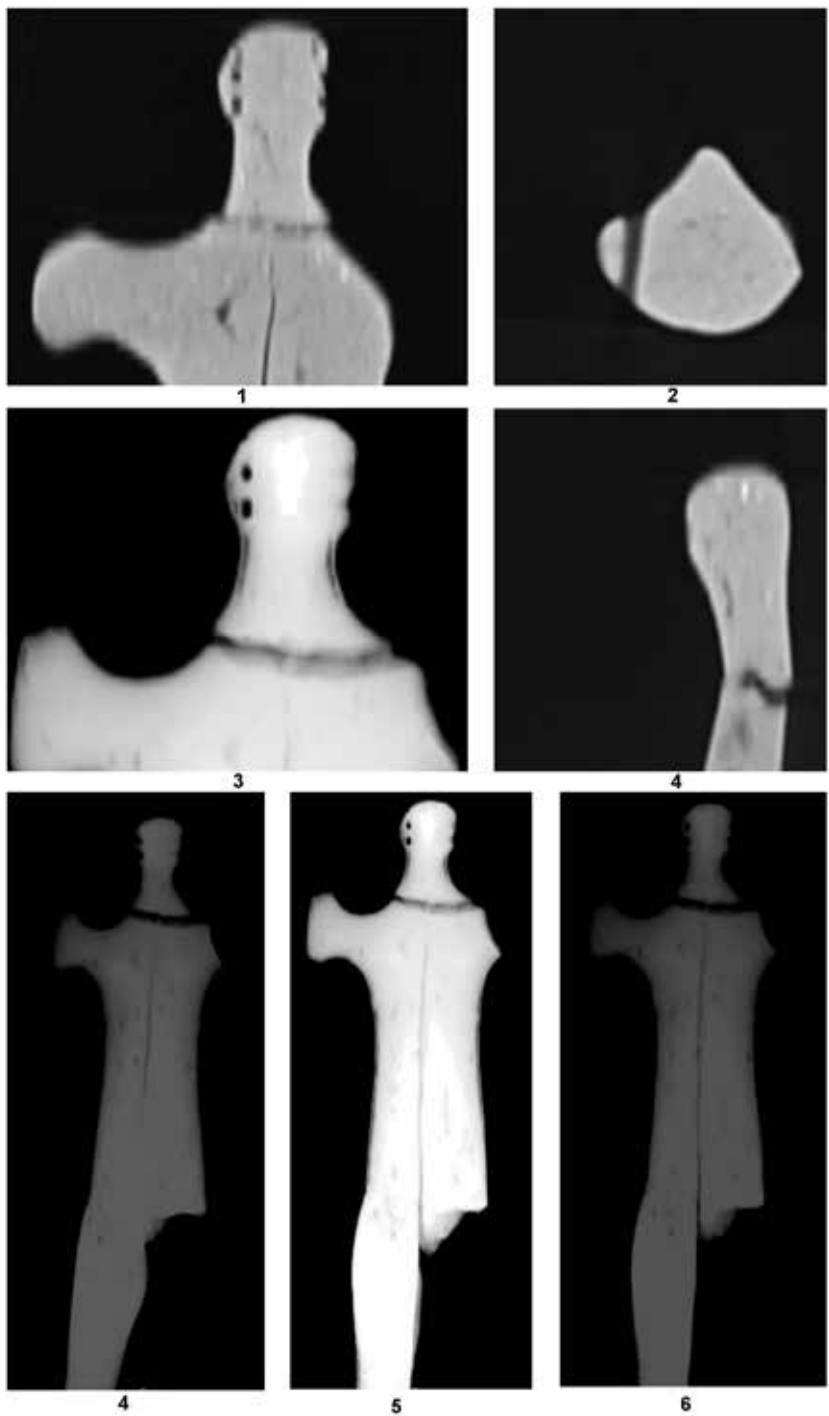

Figura 8 / Figure 8
Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetății”, jud. Harghita. Cultura Cucuteni-Ariuşd
1 – 6: scanare tomografică a statuetei descoperite la Păuleni-Ciuc

Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetății”, Harghita County. Cucuteni-Ariuşd Culture
1 – 6: X-Ray computed tomography scan of the large anthropomorphic statuette discovered at Păuleni-Ciuc.

Cercetări arheologice efectuate la Băile Figa în anul 2015. Secțiunea XV. Raport preliminar

Valeriu CAVRUC

Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe
valer_kavruk@yahoo.com

Dan Lucian BUZEA

Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe
buzealuci@yahoo.com

Jozsef PUSKÁS

arheolog independent, Târgu Secuiesc – Lunga
joska1987@yahoo.com

Magdalena ȘTEFAN

Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe
madi_burton@yahoo.com

Radu ZĂGREANU

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, Bistrița
raduzagreanu@gmail.com

Ionel POPA

Institutul Național de Cercetare – Dezvoltare în Silvicultură „Marin Drăcea”
popaicas@gmail.com

Anca Ionela SEMENIUC

Institutul Național de Cercetare – Dezvoltare în Silvicultură „Marin Drăcea”
semeniuc.anca@yahoo.ro

ABSTRACT

Archaeological field research in Băile Figa in 2015. Trench S.XV. Preliminary Report

The Băile Figa site is situated in northeast Transylvania in the Someșul Mare Basin (Pl.1). It covers the valley of a salty brook (*Pârâul Sărat*) which flows into the *Sărata* stream which, in turn, flows into the *Meleș* River – a major tributary of the *Someșul Mare* River. The site overlaps a rock salt deposit that is found at a depth of 1.5 to 10 m from the present-day terrain surface. A consistent layer of salty mud rich in Bronze Age, Iron Age, medieval and pre-modern timbers overlaps this deposit. Most of the findings uncovered within the site – wooden structures, installations, implements and utensils, as well as stone mining tools and pottery – date from ca. 1600 – 800 and ca. 400 – 200 BC.

Trench S.XV. In 2008, 2013, 2014 and 2015 the excavation was carried out in the central-southern part of the site (Pl.6; 7) in the area where the banks of the salty brook are much higher as compared to the rest of the valley (ca. 4 m). Many timbers and two troughs were visible in the stream and its sides. A small check trench (S.XV) was opened in the riverbed of the stream in 2008. In 2013 the trench was widened up to 8 x 8 m. Thus it covered the stream and its both sides.

The excavation performed in 2013 and 2014 reached the rock salt in the western part of the trench (Pl.10; 11; 12/1) and the layer of salty mud in its eastern half. Two timber structures were partially uncovered in the eastern half of the trench in 2013: *1-XV-2013* and *2-XV-2013*. *Structure 1-XV-2013* included a roundish pit dug in the mud, with wattle-lined walls, surrounded by a wattle fence (Pl.11; 15). *Structure 2-XV-2013* is a straight fence made of oak planks stuck in soil up to the rock salt (Pl.21/1; 23/1). Three of its planks were dated by using the dendrochronological method and were found to belong to the years 995, 996 and 980 BC (Heußner 2014).

Four wooden troughs were uncovered in the trench: no. 1, no. 4 (Pl.12), no. 5 (Pl.13) and no. 6 (Pl.14). They lied in the salty mud and were aligned in a straight line between south-western and north-western corners of the trench. Two of them were dated using the ¹⁴C method: trough no. 1 – around 1000 cal BC (2870 ± 20 BP and 2840 ± 20 BP), and trough no. 4 – around 850-800 cal BC (2699 ± 29 BP). Trough no.7 (Pl.16/1) was partially uncovered in 2014 in the southeast corner of S.XV, close to *Structure 1-XV-2013*. Several artefacts were uncovered in the trench in 2008, 2013-2014: wooden ladder, gutters, hammers and shovels, stone mining tools, and several ceramic sherds. Most of the ceramic sherds found in the trench do not show culturally diagnostic features, and only one of them is specific to the *Gáva* culture (Pl.38).

The excavation in S.XV in 2015

The excavation in 2015 was carried out in the south-eastern part of the trench, where three wooden structures (*1-XV-13*, *2-XV-13*, *1-XV-15*), apparently interconnected, were more or less fully uncovered.

- *Structure 1-XV-13* (Pl.15-20) includes a pit with wattle-lined walls, surrounded by a roundish fence made of wattle and supporting stakes stuck in the mud. The pit was dug in salty mud up to the rock salt. It is frustconical in shape and narrows downwards. The bottom of the pit (rock salt) is sectioned by a ca 0.2 m wide ditch which extends beyond the pit.

- *Structure 1-XV-2015* (Pl.9, 16, 17) consists of six stakes stuck in the ground. They are arranged in two parallel lines which delimit a 1.2 m wide and 1.8 m long corridor. One of the stakes is at the same time a part of the *1-XV-13* structure's fence.

- *Structure 2-XV-13* (Pl.9, 21-23) is a straight fence made of vertical oak planks, stakes and hollowed trunks, stuck into ground and linked by a horizontal 3.4 m long bar, that extends from the stream up to the fence of the *Structure 1-XV-13*. Apparently, *Structure 2-XV-13* is linked with *Structure 1-XV-13*.

Artefacts

Some wooden artefacts were completely uncovered close to *Structure 1-XV-2013*: a trough (no.7), two T-shaped sledge-hammers, and two wedges. *Trough no. 7* (Pl.16, 17/2, 24-31) was made out of a hollowed trunk with one end closed and other open. The tubular orifice of the open end was plugged by seven pieces of timber. 16 square holes were made in the bottom part of the trough, and axially perforated pegs were inserted in each of them. Sharp peaks of wooden needles wrapped with bast fibre were found in the orifices of some of the pegs. Seven wooden needles, more or less intact, were found at the bottom of the trough. One of them had its sharp peak inserted into the peg hole. Some of the needles have their sharp peaks wrapped with bast fibre strips. In some cases, these strips are twisted and show rather long cords under the sharp peaks of the needles (Pl.33, 34).

Conclusions

The archaeological contexts revealed within S.XV are highly suggestive in what concerns the Late Bronze Age technology of salt production using *trough technique* (according to A. Harding 2013).

First of all, S.XV has revealed the specific package of what is called *trough technique* of salt production. This package includes as follows:

- Closeness to shallow rock salt deposit;
- Specific wooden structures: straight plank wall along the brook, wattle roundish structures, and sticks stuck in the ground aligned in straight lines;
- Specific implements: troughs, gutters and stairs;
- Constant association of troughs and gutters;
- Mining tools: stone mining hammers, wooden sledge hummers, wedges and shovels;

The research in S.XV has revealed two new types of troughs:

- The *tube-shaped trough* with round orifices at the both ends which were plugged using wooden discs (trough no.6);
- The *trough with one end closed and other tube-shaped*, with the orifice plugged using pieces of timber (trough no.7).

Two unknown before component details of troughs were found in S.XV:

- Long wooden needles with sharpened picks wrapped with bast fibre inserted in the peg's orifices (troughs nos. 4, 5, 7);
- Wooden half split fork-shaped twigs (trough no. 4).

All these structures, implements and tools seem to have been used in the *shallow rock salt* exploitation (*quarrying* according to A. Harding 2013). The plank-made fences seem to have been used for delimiting and protecting the rock salt quarry. The troughs, according to one of the hypotheses, served for drilling rock salt with jets of water through the axial orifices of the pegs. If so, the water jets must have been controlled by the needles wrapped with bast and inserted in the axial orifices of the pegs. The half split fork-shaped twigs might have been served for keeping the needles in vertical position. The pit with wattle-lined walls and a ditch in its bottom could be used for collecting water from the quarry.

Introducere

Până de curând, vestigiile arheologice privind exploatarea sării din spațiul intracarpatic se limitau la câteva artefacte descoperite fortuit în contexte incerte și puțin relevante. Începând din anul 2000, sub egida Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni și a Universităților Durham și Exeter, au fost efectuate numeroase cercetări de teren în zonele salifere din Transilvania și Maramureșul de Nord. Rezultatele acestora au depășit cele mai optimiste așteptări, fiind descoperite și cercetate numeroase vestigii arheologice din epoca bronzului, cea a fierului, evul mediu și perioada premodernă, adesea în contexte sigure și deosebit de sugestive. În prezent, aceste vestigii sunt dintre cele mai consistente și relevante vestigii arheologice de exploatare a sării din Europa¹.

Cele mai ample și aprofundate cercetări au fost efectuate la Băile Figa², sit care a furnizat cele mai grăitoare contexte, structuri și artefacte care pun în lumină urme de exploatare a sării din epoca bronzului, cea a fierului, perioada postromană, medievală și premodernă. Totodată, cercetările efectuate în acest sit au avut darul de a scoate la lumină numeroase structuri și artefacte

de lemn care în prezent constituie cel mai bogat lot de obiecte de lemn arheologic din toată Europa de est și sud-est.

Cu toate acestea, cercetările efectuate nu au reușit încă să dezvăluie contexte suficiente de concludente care să permită reconstituirea sigură a metodelor și tehnicilor de exploatare a sării în acest sit, deci e necesară continuarea cercetărilor sistematice.

Poziția geografică a sitului

Situl de la Băile Figa se află la extremitatea nordică a Câmpiei Someșene, la cca. 3,5 km sud de cursul Someșului Mare, pe teritoriul administrativ al orașului Beclean, jud. Bistrița-Năsăud, în imediata proximitate a stațiunii balneare omonime. Prin cursurile de apă interconectate – *Pârâul Sărat*, *pârâul Sărata* și râul *Meleș* – situl este legat cu *Someșul Mare* (Pl.1).

Descrierea sitului

Situl ocupă partea inferioară a unei depresiuni emisferice cu diametrul de cca. 600 m (Pl.2; 3). Aceasta s-a format deasupra unui zăcământ de sare gemă care, conform forajelor, săpăturilor și prospecțiilor geomagnetice, apare la adâncimea cuprinsă între 1,5 și 10 m de la suprafața actuală a terenului. Zăcământul de sare este suprapus de un strat consistent de nămol sărat, iar deasupra acestuia se află de

¹ Harding & Cavruc 2013.

² Harding & Cavruc 2011; 2013.

un strat de lut galben în amestec cu pietriș. De la sud la nord, situl este traversat de un pârâu cu apă sărată – *Pârâul Sărat*. Pe cursul acestuia, zăcământul de sare se află la o adâncimea de cca. 1,5 – 5 m. Suprafața sitului este de cca. 500 m (N-S) x 200/250 m (V-E). În cuprinsul acestuia sunt vizibile numeroase manifestări saline: izvoare, bălți și cursuri de apă sărată, precum și vegetația halofilă abundentă. Pe pantă estică a depresiunii și pe malul vestic al Pârâului Sărat se observă numeroase cavități și movile de pământ de origine antropică, iar în albia și în proximitatea nemijlocită a pârâului – urme de structuri de lemn și artefacte din epoca bronzului, epoca fierului, perioada medievală și modernă.

Situl este puternic afectat de activitățile umane recente. Astfel, în a doua jumătate a secolului trecut aici în mod periodic se extrăgea sarea, inclusiv prin săparea unor puțuri cu ajutorul utilajelor mecanice. Totodată, în scopuri curative, în cuprinsul sitului se amenajau bazine de acumulare de apă sărată (așa-zise *scalde*). Pârâul Sărat, în a cărui albia se află numeroase urme de construcții de lemn, este frecvent traversat de vehicule grele. În anii 2007-2010, în vecinătatea estică și nordică a sitului și peste periferia sa de nord, a fost construită o stațiune turistică *Băile Figa* (Pl.2/2; 4). Totodată, în jurul sitului au fost construite și se află în curs de construire numeroase case de vacanță. În prezent, situl este în mod sistematic afectat de intervenții haotice și neautorizate în sol, fie pentru excavarea nămolului terapeutic, fie în scopul amenajării unor instalații de pompare a apei sărate. În ciuda statutului legal de monument istoric de grupa A al sitului (cod LMNI BN-I-s-A-20930), autoritățile abilitate ale statului nu întreprind măsuri necesare protejării acestuia.

Istoricul și stadiul cercetărilor

Situl de la Băile Figa a fost descoperit în anul 1977 și consemnat pentru prima

dată în anul 1988³. În anii 2007 – 2014, în perimetrul acestui sit și în împrejurimile acestuia, au fost deschise 23 sondaje și secțiuni (Pl.3)⁴. În secțiunile și sondajele cercetate în imediata apropiere a Pârâului Sărat și în albia acestuia (S.I, S.III, S.X, S.XV, S.XVII, S.XVIII, S.XXI, S.XXII și S.XXIII) au fost descoperite vestigii arheologice abundente, predominant urme ale unor structuri de lemn datând din epoca bronzului, epoca fierului, perioada postromână, perioada medievală târzie și modernă. Totodată, în secțiunile cercetate în partea nord-vestică a sitului, la distanțe apreciable de pârâu (S.V și S.VI), au fost descoperite câteva gropi și arsuri superficiale asociate cu un număr redus de fragmente de vase ceramice din epoca bronzului târziu⁵. Într-o secțiune deschisă la periferia nordică a sitului (S.VII), a fost cercetat un complex ușor adâncit în sol, în care se aflau fragmente de vase ceramice din finalul epocii bronzului timpuriu și din perioada mijlocie (?) a epocii bronzului⁶. Un sondaj realizat în partea estică a sitului (S.II) a secționat o movilă de pământ, sub care, pe nivelul antic de călcare, au fost surprinse urme puțin consistente de arsură, care nu au putut fi datate. În cele mai multe sondaje efectuate în cadrul săpăturilor preventive pe pantă estică a depresiunii, în zona care în prezent este încadrată în perimetrul stațiunii turistice Băile Figa (S.VIII, S.IX, S.X, S.XI, S.XII, S.XIII, S.XIV, S.XVI și S.XX), nu au fost găsite vestigii arheologice.

Conform datărilor ¹⁴C și dendrocronologice, precum și pe baza artefactelor cu valoarea cronologică sugestivă, vestigiile descoperite în cuprinsul sitului au putut fi încadrate în câteva secvențe cronologice: cca. 3800 – 2900 cal BC⁷, cca. 2300/2200 –

³ Chintăuan, Rusu 1988.

⁴ Harding & Cavruc 2013, p. 53-94; Cavruc et alii 2014.

⁵ Harding & Cavruc 2013, p. 93-94, 300, Pl.8.

⁶ Harding & Cavruc 2013, p. 85, p. 299, Pl. 7.1-9.

⁷ Harding & Cavruc 2013, p. 117, 122.

2000/1900 î. Hr.⁸, cca. 1600 – 800 cal BC⁹, cca. 400 – 180 cal BC¹⁰, cca. 400 – 600 cal AD¹¹ și cca. 1800 – 1900¹². Atribuirea culturală a vestigiilor descoperite a fost posibilă doar pentru o parte din secvențele cronologice surprinse în cadrul sitului. Astfel, cele din finalul epocii bronzului timpuriu sunt asociate cu fragmente de vase ceramice de tip *Besenstrich und Textilmuster Keramik* specifice culturii *Gornea-Foeni* (sau aspectului acesteia *lernut-Zoltan*)¹³. Vestigiile din perioada finală a epocii bronzului mijlociu au fost atribuite, în mod prezumtiv, culturii *Wietenberg*¹⁴. Epocii bronzului târziu îi aparține un număr important de fragmente ceramice cu analogii apropiate în mediul cultural *Lăpuș*¹⁵ și un număr redus de fragmente ceramice de tip *Noua*¹⁶. Vestigiile din prima epocă a fierului sunt asociate cu un număr redus de fragmente ceramice, din care unul în mod cert aparține culturii *Gáva*¹⁷. Vestigiile din a doua epocă a fierului sunt asociate cu fragmente de vase ceramice modelate fără roată, cu analogii apropiate în mediul cultural *geto-dacic*¹⁸.

Săpăturile arheologice efectuate în Secțiunea XV (S.XV) în anii 2008, 2013 și 2014

În sectorul central-sudic al sitului (Pl.6), valea Pârâului Sărat se îngustează și prezintă maluri mult mai înalte decât în restul văii – până la 4 m de la nivelul apei (Pl.7), fapt datorat mai curând activităților umane decât factorilor naturali. În această zonă, în anii 1977 și 2006, în albia Pârâului Sărat, în timpul secării acestuia, au

putut fi observate urme ale unor structuri de lemn și două troace de lemn (nr. 1 și 4). În anul 2008 aici, în albia pârâului, a fost deschisă S.XV (5 x 3 m)¹⁹. În anul 2013, suprafața secțiunii a fost extinsă până la 8 x 8 m²⁰. În partea vestică a S.XV (albia și malul stâng al pârâului) săpăturile au ajuns la roca de sare care coboară de la vest la est (Pl.10; 11; 12/1). În partea estică, pe malul drept al pârâului, săpăturile au ajuns până la stratul de nămol. În anul 2014 săpăturile au fost efectuate numai în jumătatea estică a secțiunii, ajungându-se la urmele unor structuri de lemn *in situ* aflate în nămol sărat. Spre sfârșitul campaniei din anul 2014, în jumătatea estică a S.XV, au fost parțial dezvelite două structuri: 1-XV-2013 și 2-XV-2013. Structura 1-XV-2013, aflată în partea de sud-est a secțiunii, este alcătuită dintr-un puț săpat în nămol și împrejmuit de un gard de nuiele împletite (Pl.11; 15). Structura 2-XV-2013, aflată în partea central-estică a secțiunii, în imediata vecinătate estică a Pârâului Sărat, este formată dintr-un gard realizat din scânduri de stejar înfipite în sol până la roca de sare, orientat în direcția NV – SE (Pl.21/1; 23/1). De-a lungul acestui gard, dinspre latura vestică a acestuia, se află un par lung de 3,4 m și gros de 0,1 m, aflat în poziția orizontală și îndreptat spre Structura 1-XV-2013. Prin metoda dendrocronologică, trei dintre scândurile acestui gard au fost datate cu anii 995, 996 și 980 î. Hr.²¹. Cercetările efectuate în anii 2013-2014 nu au putut dezveli complet cele două structuri.

Totodată, în anii 2013-2014 în cuprinsul secțiunii au fost dezvelite 4 troace de lemn. Astfel, în anul 2013 au fost dezvelite 3 troace: nr. 4 (Pl.12), nr. 5 (Pl.13) și nr. 6 (Pl.14). Acestea se aflau în stratul de nămol și au fost aliniate în linie dreaptă

⁸ Harding & Cavruc 2013, p. 124.

⁹ Harding & Cavruc 2013, p. 123; Heußner 2014.

¹⁰ Harding & Cavruc 2013, p. 120.

¹¹ Harding & Cavruc 2013, p. 121.

¹² Cavruc & Harding 2011, p. 114.

¹³ Harding & Cavruc 2013, p. 294 – 296, Pl. 2-4.

¹⁴ Harding & Cavruc 2013, p. 127.

¹⁵ Harding & Cavruc 2013, p. 300, Pl.8/1-8, 1-14.

¹⁶ Harding & Cavruc 2013, p. 300, Pl.8/9.

¹⁷ Cavruc et alii 2014, p. 155.

¹⁸ Harding & Cavruc 2013, p. 293, Pl.1/1,3-4.

¹⁹ Harding & Cavruc 2013, p. 68-72.

²⁰ Cavruc et alii 2014.

²¹ Heußner 2014, p. 186.

între colțul sud-vestic și cel nord-vestic al secțiunii²². Prin ¹⁴C, două dintre aceste troace a fost datate: troaca nr. 1 – între anii 1020 și 980 cal BC (2870 ± 20 BP și 2840 ± 20 BP)²³, iar troaca nr. 4 – între anii 850 și 800 cal BC (2699 ± 29 BP)²⁴. În anul 2014, în colțul sud-estic al S.XV, în imediata apropiere de Structura 1-XV-2013, a fost descoperită și parțial dezvelită încă o troacă, nr. 7, cu partea ei sudică aflându-se sub malul de sud al secțiunii (Pl.16/1)²⁵. Totodată, în anii 2013-2014, în S.XV au fost descoperite o scară (Pl.12/1), 8 jgheaburi și câteva unelte de lemn, 3 ciocane de piatră de tip *mining tool*²⁶, precum și fragmente ceramice preistorice, din care unul în mod sigur aparține culturii *Gáva*²⁷ (Pl.38).

În decursul anilor, situl a fost cercetat și prin metode non-invazive. Astfel, printre altele, în anii 2009 – 2012, au fost efectuate cercetări geomagnetice care au contribuit la precizarea poziției stratigrafice a depunerilor de sol și a rocii de sare²⁸. În anii 2013 – 2015, situl a fost fotografiat cu ajutorul UAV²⁹. Misiunile aeriene au fost proiectate și executate în mod autonom și au asigurat o acoperire cu mozaic de imagini aeriene perpendiculare și oblice pe o suprafață mai mare de 40 Ha. Plafonul de zbor al sistemului multitoror a fost stabilit la 200 m față de punctul de decolare, în zona secțiunii S.XV. Pornind de la mozaicul de imagini aeriene a fost posibilă calcularea fotogrammetrică a unei ortofotografii de mare rezoluție (6 cm/pixel) (Pl.2; 4; 5; 6; 8). În plus, folosind principiile fotogrammetriei, din aceleași

imagini aeriene, a fost posibilă calcularea unui model digital al suprafeței terenului (modelul de elevație suprapus de clădiri, structuri antropice aflate la suprafață și vegetație) cu rezoluția de 25cm/pixel (Pl.7). Totodată, în anii 2010–2014 au fost efectuate studii geospațiale care au urmărit integrarea sitului în peisajul natural și arheologic al Bazinului Someșului Mare. Unul dintre rezultatele cele mai interesante ale acestor studii vizează o posibilă legătură a exploatărilor de sare de la Băile Figa cu situl fortificat *Coldău-Varbă* (sat Coldău, or. Beclean), aflat pe malul opus al Someșului Mare, în aval de râul Meleș³⁰.

Cercetările efectuate în anul 2015

În perioada 20 septembrie – 4 noiembrie 2015, au fost continuate săpături arheologice în S.XV. Totodată, au fost realizate noi filmări și fotografieri ale sitului și a împrejurimilor acestuia cu ajutorul UAV³¹.

Principalele obiective ale cercetărilor din S.XV în anul 2015 au fost:

- dezvelirea completă a *Structurii 1-XV-2013*;
- dezvelirea părții de sud-est a *Structurii 2-XV-2013*;
- verificarea posibilelor conexiuni între structurile *1-XV-2013* și *2-XV-2013* și, eventual, cu elemente ale altor structuri de lemn din apropierea acestora;
- dezvelirea completă a *troacei nr. 7*.

Pentru atingerea obiectivelor de mai sus, S.XV a fost extinsă spre sud cu 6 mp

²² Cavruc et alii 2014.

²³ Harding & Cavruc 2013, p. 116, 123, Fig. 4.61.

²⁴ Harding & Cavruc 2013, p. 117, 123, Fig. 4.61.

²⁵ Cavruc et alii 2014, p. 155.

²⁶ Cavruc et alii 2014, p. 155, 158-166.

²⁷ Cavruc et alii 2014, p. 155.

²⁸ Ștefan 2013, p. 95-101.

²⁹ Fotografierea sitului cu ajutorul UAV a fost efectuată de Vector Studio. În anul 2015, acestea au fost realizate în cadrul Proiectului *SALT LAND. Călătorii prin peisajele culturale salifere ale Transilvaniei*, cofinanțat de AFCN

³⁰ Cavruc 2012, p. 26-29; Cavruc, Ștefan, Ștefan 2015.

³¹ Dan Buzea și Magdalena Ștefan au participat la aceste cercetări în cadrul proiectului „*MINERVA – Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală și post-doctorală*”, cod contract: POSDRU/159/1.5/S/137832, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial, Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013). Desenele pieselor de lemn sunt realizate de Éva Délczeg, desenator în cadrul MNCR. Fotografiile pieselor de lemn sunt realizate de Dan Buzea. Prelucrarea grafică a planselor este realizată de Valeriu Cavruc, Dan Buzea, Magdalena Ștefan, Alexandra Cîrlănescu și Puskás Jozsef. Fotografiile aeriene sunt realizate de Dan Ștefan.

(car. C – 1', 2'), săpăturile fiind efectuate în partea de sud-est a secțiunii, pe suprafața de 24 mp (car. A, B, C – 1', 2', 3').

Structuri cercetate în S.XV

În anul 2015 în S.XV au fost cercetate 3 structuri: 1-XV-2013, 2-XV-2013 și 1-XV-2015.

Structura 1-XV-2013

Cercetările anterioare au dezvelit doar parțial jumătatea de vest a structurii³² (Pl.15). În vederea dezvelirii complete a acesteia, inițial a fost decopertată jumătatea estică a gardului de împrejmuire. S-a putut astfel constata că în partea sa estică, la fel ca și în cea vestică, gardul de împrejmuire a structurii 1-XV-2013 a fost realizat din nuiiele împletite și pari de susținere înfipti în poziție verticală în nămol. Conturul gardului de împrejmuire este de formă relativ circulară (E-V: 2,1 m x N-S: 1,95 m). Înălțimea acestuia, măsurată de la nuiielele inferioare până la vârfurile de sus ale parilor de susținere, variază între 0,6 și 0,7 m. Vârfurile inferioare ascuțite ale parilor de susținere, sunt înfipte în nămol cu 0,2-0,4 m mai jos de nuiielele inferioare ale gardului. În urma îndepărtării nămolului din interiorul spațiului împrejmuiruit, a fost decopertat conturul complet al gurii puțului. Acesta s-a dovedit a fi de formă relativ circulară (E-V: 1,1 m x N-S: 1,2 m) fiind delimitat de căptușeala realizată din nuiiele împletite (Pl.18). Peste gura puțului, aproximativ pe mijlocul acesteia, se afla un par în poziție orizontală pe direcția V – E, gros de 0,6-0,8 m și lung de 1,35 m. Capătul vestic al acestuia se afla inserat în peretele vestic al gardului de împrejmuire, între nuiielele împletite. Puțul a fost săpat în stratul de nămol până la roca nativă de sare (Pl. 19; 20). De la gură până la fund, pereții puțului sunt căptușiți cu nuiiele împletite susținute de pari verticali (Pl. 19/1; 20). Puțul se îngus-

tează spre inferior, diametrul fundului (E-V: 0,6-0,8 m x N-S: 0,3-0,4 m) fiind semnificativ mai mic decât cel al gurii (Pl.19; 20). Umplutura puțului a fost formată din nămol sărat irigat în mod abundent cu apa sărată izvorând din fundul acestuia. Roca nativă de sare se află la ad. de 1,8 m de la gura puțului. Fundul puțului, aproximativ pe mijlocul acestuia, este secționat de un șanț săpat în roca de sare (Pl.19; 20). Șanțul este întins pe direcția V – E, și îi excede perimetrul, continuându-se spre vest și est (Pl.19/2), este lat de 0,2-0,4 m și are pereții relativ verticali cu urme puțin clare de lovire cu obiect(e) contondent(e) ascuțit(e) (Pl.19/2). Umplutura șanțului este identică cu cea a puțului. Din cauza spațiului îngust în partea inferioară a puțului și a debitului ridicat al izvorului de apă sărată care se află undeva în adâncul șanțului, acesta din urmă nu a putut fi golit în întregime, ci doar parțial – până la ad. de 0,4 m de la fundul și, respectiv, 2,2 m de la gura puțului.

În partea vestică a puțului, imediat sub nuiielele inferioare ale căptușelii, direct deasupra șanțului săpat în rocă, se observă vârful unui jgheab (?) realizat dintr-un trunchi de copac tânăr, aflat în poziție orizontală, cu gura îndreptată în jos. Restul acestui jgheab se află la vest de perimetrul puțului (Pl.19; 20).

După toate aparențele, șanțul a fost săpat anterior realizării puțului. În stadiul actual al cercetării, nu se poate stabili însă dacă puțul și șanțul sunt părți componente ale aceluiași complex (respectiv, a aceluiași sistem de producție) sau aparțin complexelor din perioade distincte.

Structura 1-XV-2015

În proximitatea nord-vestică imediată a structurii 1-XV-2013, în car. B, C-1,1', a fost dezvelită o grupare formată din șase pari masivi înfipti în sol în poziție verticală, aliniați în două rânduri paralele care delimitează un culoar larg de 1,2 m și lung

³² Cavruc et alii 2014, p. 154.

de 1,8 m, orientat în direcția NV – SE. Parii sunt masivi, având grosimea între 10 și 15 cm, iar înălțimea – peste 1,2 m. Unul dintre aceștia este în același timp și cel mai masiv par de susținere a gardului de împrejmuire a Structurii 1-XV-2013 (Pl.9; 16; 17). În aceste condiții, este posibil ca cele două structuri să aparțină aceluiași complex.

Structura 2-XV-2013

Cercetările anterioare au dezvelit părțile de nord-vest și sud-est ale *Structurii 2-XV-2013*³³. S-a putut constata astfel că partea nord-vestică a acestei structuri este formată dintr-un gard de scânduri și un par lung aflat în poziție orizontală de-a lungul acestuia (Pl.12/1; 23/1). Săpăturile efectuate în albia pârâului au arătat că, cel puțin o parte din scânduri, au fost înfipte în nămol până la roca de sare. În partea sud-vestică, a fost dezvelită continuarea parului orizontal, ocazie cu care s-a constatat că vârful de sud-est al acestuia atinge gardul de împrejmuire a Structurii 1-XV-2023. Partea centrală a structurii se afla sub martorii stratigrafici. După desființarea acestora, în 2015 a fost decopertat capătul sud-estic al gardului, partea centrală a parului orizontal și trei pari verticali înfiți de-a lungul acestuia (Pl.9; 21; 22). Structura 2-XV-2013 a fost dezvelită pe toată întinderea sa orizontală, fără însă ca aceasta să fie epuizată și pe verticală.

S-au putut constata următoarele:

- Gardul, la capătul său sud-estic, mai include două *jgheaburi* (?) de lemn care, aidoma scândurilor, sunt înfipte în poziție verticală în nămol (Pl.9; 22).

- Parul orizontal excede gardul cu 1,5 m spre sud-est. De-a lungul laturii vestice (dinspre pârâu) a parului orizontal, au fost dezveliți parțial trei pari verticali aflați *in situ*, înfiți în nămol la distanțe relativ egale și aliniați în linie dreaptă pe direcția NNV – SSE. Grosimea lor variază între 8 și 12 cm.

Unul dintre acești pari, cel ce se află la capătul sud-estic al alinamentului, aparține totodată și gardului de împrejmuire a Structurii 1-XV-2013. Capătul sud-estic al parului orizontal atinge gardul de împrejmuire al Structurii 1-XV-2013 (Pl.9; 17; 18/1; 21; 22).

Săpăturile efectuate în anul 2015 au constatat că Structura 2-XV-2013 este compusă dintr-un gard format din scânduri și jgheaburi, parul orizontal prins (?) de acest gard și trei pari verticali înfiți în nămol de-a lungul parului orizontal. Faptul că unul dintre pari de susținere a gardului de împrejmuire a Structurii 1-XV-2013, cel mai masiv din această parte a gardului respectiv, se înscrie în această aliniere, iar capătul sud-estic al parului orizontal atinge gardul de împrejmuire al aceleiași structuri, sugerează că structurile 1-XV-2013 și 2-XV-2013 aparțin aceluiași complex.

Astfel, în timpul campaniei arheologice din 2015, în S.XV au fost dezvelite pe toată întinderea orizontală trei structuri: 1-XV-2013, 1-XV-2013 și 1-XV-2015. În stadiul actual al cercetărilor, aceste structuri par să fie părți componente ale aceluiași complex, ipoteza care poate fi verificată prin finalizarea săpăturilor și prin efectuarea datărilor cât mai exacte ale elementelor prelevate de la aceste structuri.

Artefacte descoperite în S.XV în anul 2015³⁴

În anul 2015, în S.XV au fost complet dezvelite șapte artefacte de lemn, toate aflate în apropierea nemijlocită a Structurii 1-XV-2013: o troacă (nr.7), un jgheab, două baroase și două icuri.

³³ Cavruc et alii 2014, p. 154.

³⁴ Abrevieri folosite în Catalog: L. = lungime; La = lățime; LAmx = lățimea maximă; Gr = grosime; GRmax = grosime maximă; l = înălțime; D = diametru; Dmax = diametru maxim; Dmin = diametru minim; m = metru/metri; cm = centimetru; mm = milimetru; S = secțiune; Car. = carou; Nr. = număr; ad. = adâncime de la suprafața terenului; MNCR = Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni; nr. inv. = număr de inventar din Registrul de inventar unic al MNCR.

1. *Troaca nr. 7* (MNCR, nr. inv.: 21016; S.XV/2014-2015/car. B,C/2'; ad: 1,6 – 2,9 m; nr. pe plan: 5300) a fost descoperită în imediata apropiere de latura de sud a gardului de împrejmuire a Structurii 1-XV-2013, decopertată în anii 2014 (Pl.23, 24) și 2015 (Pl.25-27). Deasupra troacei, de sus în jos, se aflau: stratul vegetal (ad. 0 – 0,2 m), lut galben în amestec cu pietriș (ad. 0,2 – 1,4 m), nămol sărat (ad. 1,4 – 5,5 m). În stratul de nămol, deasupra troacei, în poziție secundară, se aflau numeroase elemente de lemn, neprelucrate în poziție secundară. În anul 2015, după ce acestea au fost înregistrate și îndepărtate, la ad. de 3,5 m de la suprafața actuală a terenului, în stratul de nămol, a apărut partea de nord a troacei. Aceasta nu era conectată de vreo structură și se afla în poziție orizontal-oblică în stratul de nămol, înclinată cu cca. 25° spre sud, astfel încât capătul ei sudic se afla cu 1,2 m mai adânc decât cel nordic.

Corpul troacei a fost realizat dintr-un trunchi de copac (*Fagus sylvatica* - fag), prin scobirea trunchiului dinspre lateral, crușându-se ambele capete. Gura troacei (deschizătura laterală) este de formă relativ rectangulară. Dimensiunile corpului troacei: L: 2700 mm; La: 400-460 mm; Gr: 400-450; Gr perete: 80-100 mm; L gură: 2270 mm; La gură: 200-220 mm (Pl.28, 29).

Unul dintre capetele troacei este închis, iar altul este de formă tubulară având orificiu circular strâns astupat cu un dop și 6 pene de lemn (Pl.30, 31).

Interiorul și exteriorul troacei prezintă numeroase urme de cioplire cu ajutorul unei (unor?) unelte de tip daltă (celt-daltă?) având colțurile tăișului ușor rotunjite. Fundul troacei, pe linia sa mediană, a fost perforat cu 16 orificii pătrate late de 25-45 mm. Distanța dintre acestea variază între 90 și 130 mm. Pe linia mediană a fundului troacei, aproape de capătul tubular al acesteia, se observă urmele superficiale ale unei încercări de realizare a unui orificiu

asemănător, de 20x25 mm. În orificiile care perforau fundul troacei se aflau înserate cepuri de lemn perforate axial. În orificiul axial al unuia dintre cepuri se afla înserat vârful ascuțit și rupt în vechime al unui ac de lemn înfășurat cu fibra de liber. Imediat deasupra ieșirii din orificiul axial al cepului, acul este parțial rupt astfel încât cea mai parte a sa zăcea alături. Pe fundul troacei se aflau încă 7 ace similare, în poziție orizontală, întregi sau fragmentare.

Componentele troacei: *dop* (1.2.), *pene* (1.3.), *cepuri* (1.4.), *ace* (1.6.):

1.2. *Dop* (*Fagus sylvatica* - fag) (Pl.30/1; 31/1) are în plan forma unui segment de disc, iar în secțiunea longitudinală prezintă o treaptă, ceea ce sugerează că acest dop provine de la capătul închis al unei troace (?).

L: 210 mm; La: 180 mm; Gr: 75-155 mm.

1.3. *Pene* (toate din *Fagus sylvatica* - fag)

1.3.1. *Pană*. Rectangulară în secțiune, cu ambele capete retezate perpendicular.

L: 157 mm; La: 30 mm; Gr: 10-15 mm (Pl.30/2; 31/2).

1.3.2. *Pană*. Rectangulară în secțiune, cu ambele capete retezate perpendicular.

L: 155 mm; La: 72 mm; Gr: 30-50 mm (Pl.30/3; 31/3).

1.3.3. *Pană*. Rectangulară în secțiune, cu un capăt retezat perpendicular și altul retezat oblic. L: 160 mm; La: 32 mm; Gr: 4-12 mm (Pl.30/4; 31/4).

1.3.4. *Pană*. Rectangulară în secțiune. L: 158 mm; La: 25 mm; Gr: 5-16 mm (Pl.30/5; 31/5).

1.3.5. *Pană*. Rectangulară în secțiune. Se îngustează de la un capăt la altul. Capătul gros este retezat perpendicular, iar cel subțire este retezat oblic. L: 160 mm; La: 55 mm; Gr: 20-30 mm (Pl.30/6; 31/6).

1.3.6. *Pană*. Rectangulară în secțiune. Ambele capete sunt retezate oblic. L: 160 mm; La: 30 mm; Gr: 5-20 mm (Pl.30/7; 31/7).

1.4. *Cepuri* (toate din *Sambucus nigra* – soc negru).

În orificiile realizate în fundul troacei se aflau înserate 16 cepuri de lemn. Capetele lor discoidale sunt mai late decât orificiile din fundul troacei. În partea superioară a piciorului, cepurile au secțiunea rectangulară, cu lățimea aproximativ egală cu cea a orificiului în care au fost înserate. Spre inferior, cepurile se rotunjesc în secțiune și se subțiază, picioarele cepurilor prezentând urme de tăieri multiple cu ajutorul unui cuțit (?) cu lama bine ascuțită. De la cap până la vârful inferior, cepurile sunt perforate axial. Orificiile axiale sunt de formă circulară. Uneori, în interiorul acestora se aflau vârfurile ascuțite ale unor ace de lemn înfășurate cu fibre de liber. O astfel de configurație a cepurilor asigura, pe de o parte închiderea etanșă a orificiilor realizate în fundului troacei, iar pe de alta, închiderea orificiilor axiale ale cepurilor. Totodată, atât cepurile cât și acele puteau fi scoase din orificiile în care erau înserate cu ușurință.

1.4.1. *Cep* (MNCR, nr. inv.: 21016_a). Întreg. L: 140 mm; La cap: 35 x 39 mm; Gr: 21-27 mm; D orificiu axial: 11 mm. În partea inferioară a orificiului axial se afla un fragment de ac de lemn, lung de 90 mm și gros de 5 mm (Pl.32/1; 33/1).

1.4.2. *Cep* (MNCR nr. Inv: 21016_b). Întreg. L: 160 mm; La cap: 35x32 mm; Gr picior: 25x24 mm; Gr vârf picior: 18-20 mm; D orificiu: 10 mm (Pl.32/2; 33/2).

1.4.3. *Cep* (MNCR_21016_c) Întreg. L: 146 mm; L picior: 116 mm; D cap: 38 mm; Gr picior: 28x24 mm; Gr vârf: 22-20 mm; D orificiu: 8 mm (Pl.32/3; 33/3).

1.4.4. (MNCR_21016_d). Întreg. L: 160 mm; L picior: 132 mm; D cap: 30 mm; Gr picior: 25x27 mm, Gr vârf: 22-19 mm, D orificiu: 11-12 mm (Pl.32/4; 33/4).

1.4.5. *Cep* (MNCR nr. Inv: 21016_e). Întreg. L: 167 mm; L picior: 143 mm; D cap: 33 mm; Gr picior: 28x29 mm; Gr vârf: 18-20 mm; D orificiu: 11 mm (Pl.32/5; 33/5).

1.4.6. *Cep* (MNCR nr. Inv: 21016_f). Întreg. L: 160 mm; L picior: 140 mm; La cap: 30x40

mm; Gr picior: 22x28 mm; Gr vârf: 18-24 mm; D orificiu: 8-10 mm (Pl.32/6; 33/6).

1.4.7. *Cep* (MNCR nr. inv: 21016_g). Întreg. L: 173 mm; L picior: 141 mm; La cap: 22x35 mm; D picior: 28 mm; Gr vârf: 20-22 mm; D orificiu: 11-12 mm (Pl.32/7; 33/7).

1.4.8. *Cep* (MNCR nr. Inv: 21016_h). Întreg. L: 159 mm; L picior: 134 mm; La cap: 28x29 mm; D picior: 29-31 mm; Gr vârf: 21-22 mm; D orificiu: 10 mm. În orificiul axial, în partea superioară a acestuia, se afla înserat vârful unui ac de lemn ascuțit, rupt din vechime (Pl.32/8; 33/8).

1.4.9. *Cep* (MNCR nr. inv: 21016_i). S-a păstrat în întregime, însă la jumătatea corpului a fost parțial rupt din vechime. L: 180 mm; L picior: 160 mm; D cap: 30 mm; La picior: 25-28 mm; Gr vârf: 21 mm; D orificiu: 12 mm. În interiorul cepului se află o sfoară din fâșii de liber împletite (Pl.32/9; 33/9).

1.4.10. *Cep* (MNCR nr. Inv: 21016_j). Întreg. L: 174 mm; L picior: 146 mm; D cap: 26-28 mm; Gr picior: 27 mm; Gr vârf: 21 mm; D orificiu: 8 - 10 mm. În orificiul axial, spre vârful cepului, se afla un fragment de nuia de lemn despicată cu secțiunea semicirculară (L: 100 mm; Gr: 8 mm) (Pl.32/10; 33/10).

1.4.11. *Cep* (MNCR nr. inv: 21016_k). Întreg. L: 170 mm; L picior: 150 mm; D cap: 28 mm; D picior: 20 mm; Gr vârf: 15 mm; D orificiu: 6-10 mm. În partea superioară a orificiului axial se afla înserat vârful ascuțit al unui ac de lemn, rupt din vechime, înfășurat cu fâșii de fibra de liber. Acestea, după ce coboară mai jos de vârful acului, sunt împletite (L: 36 mm; Gr: 1 - 8 mm. Fir de liber: L: 120 mm; Gr: 1 - 2 mm). (Pl.32/11; 33/11).

1.4.12. *Cep* (MNCR nr. inv: 21016_l). Întreg. L: 173 mm; L picior: 148 mm; D cap: 35 mm; Gr picior: 27x32 mm; Gr vârf: 15 mm; D orificiu: 10 mm (Pl.32/12; 33/12).

1.4.13. *Cep* (MNCR nr. inv: 21016_m) Întreg. L: 164 mm; L picior: 144 mm; D cap: 35 mm; Gr picior: 28x35 mm; Gr vârf: 18-21 mm; D orificiu: 10-11 mm (Pl.32/13; 33/13).

1.4.14. *Cep* (MNCR nr. inv: 21016_n). În-treg. L: 160 mm; L corp: 128 mm; D cap: 35-45 mm; Gr picior: 28x35 mm; Gr vârful: 18 - 21 mm; D orificiu: 10 mm (Pl.32/14; 33/14).

1.4.15. *Cep* (MNCR nr. inv.: 21016_o. În-treg. Dimensiuni: L: 160 mm; L picior: 140 mm; D cap: 31-32 mm; Gr picior: 30x32 mm; Gr vârful: 18-21 mm; D orificiu: 10 mm (Pl.32/15; 33/15).

1.6. *Ace* (toate din *Corylus avellana* – alun).

Pe fundul troacei se aflau 8 ace realizate din nuiele cu vârfuri ascuțite (Pl.34; 35). Deasupra vârfurilor ascuțite, acestea prezintă praguri decupate (Pl.34/1; 35/5) care, după toate probabilitățile, au servit la fixarea fâșiilor înguste de fibră de liber. De altfel, pe vârfurile mai multor ace s-au păstrat fâșii înguste de fibră de liber (Pl.34/3,5,8; 35/3,6,8). Acestea înfășoară vârfurile ascuțite ale acelor, și, cel puțin în unele cazuri, după ce coboară sub vârfurile acelor, sunt împletite (Pl.34/3; 35/3). Uneori, vârfurile rupte ale acelor au fost găsite inserate în orificiile axiale ale cepurilor (Pl.24/2). Astfel, după toate probabilitățile, aceste ace erau folosite pentru astuparea orificiilor axiale ale cepurilor și, totodată, serveau drept suport pentru sforile răsucite, pe care probabil se scurgea apa din troace.

1.6.1. *Ac* (MNCR nr. inv: 21016_1). În-treg. Lucrat dintr-o nuia curbată. Vârful inferior este ascuțit. La 31 mm de vârful ascuțit a fost decupată o mică treaptă. Capătul opus este retezat prin mai multe tăieturi. Pe cea mai mare parte a acului s-a păstrat scoarța. L: 457 mm; D: 13-15 mm (Pl.34/1; 35/1).

1.6.2. *Ac* (MNCR nr. inv: 21016_2). Se afla în orificiul cepului MNCR nr. inv: 21016_h (Catalog nr. 1.4.8.). Fragment. Lipsesc ambele capetele. Deasupra vârfului a fost decupată o mică treaptă, de care sunt prinse fâșiile de fibră de liber ce înfășoară acul. Pe cea mai mare parte a suprafeței

s-a păstrat scoarța. L: 140 mm; D: 15 mm (Pl.34/2; 35/2).

1.6.3. *Ac* (MNCR nr. inv: 21016_3). În-treg, ușor curbat. Fragmentar. Lipsește vârful inferior. Capătul a fost retezat oblic prin mai multe tăieturi. Pe cea mai mare parte a suprafeței s-a păstrat scoarța. L: 390 mm; D: 15 mm (Pl.34/3; 35/3).

1.6.4. *Ac* (MNCR nr. inv: 21016_4). Fragmentar. Lipsește vârful inferior. Capătul superior a fost retezat oblic prin mai multe tăieturi. Pe cea mai mare parte a suprafeței s-a păstrat scoarța. L: 295 mm; D: 20 mm (Pl.34/4; 35/4).

1.6.5. *Ac* (MNCR nr. inv: 21016_5). În-treg, drept. Vârful inferior a fost ascuțit prin cioplire din mai multe direcții. La 45 mm deasupra vârfului ascuțit a fost decupată o mică treaptă, de care a fost prinsă fibra de liber ce înfășoară acul. Capătul superior a fost retezat oblic prin mai multe tăieturi. Pe cea mai mare parte a suprafeței s-a păstrat scoarța. L: 635 mm; D: 15 mm (Pl.34/5; 35/5).

1.6.6. *Ac* (MNCR nr. inv: 21016_6). S-a păstrat aproape întreagă, lipsind doar capătul superior. Curbat. Vârful inferior a fost ascuțit prin cioplire din mai multe direcții. La 45 mm deasupra vârfului ascuțit a fost decupată o treaptă. Pe cea mai mare parte a suprafeței s-a păstrat scoarța. L: 457 mm; D: 13-15 mm (Pl.34/6; 35/6).

1.6.7. *Ac* (MNCR nr. inv: 21016_7). S-a păstrat doar o jumătate longitudinală, acul fiind despicat în două. Este ușor curbat și are capetele retezate oblic. Pe cea mai mare parte a suprafeței s-a păstrat scoarța. L: 295 mm; D: 20 mm (Pl.34/7; 35/7).

1.6.8. *Ac* (MNCR nr. inv: 21016_8). În-treg. Vârful inferior a fost cioplit din mai multe direcții. Capătul superior este retezat oblic prin mai multe tăieturi. Pe cea mai mare parte a suprafeței s-a păstrat scoarța. La 35 mm deasupra vârfului ascuțit, a fost decupată o treaptă, de care au fost prinse două fâșii de fibră de liber ce înfășoară partea inferioară a acului.

Sub vârful ascuțit al acului, aceste fâșii sunt împletite pe o lungime de 140 mm. L: 485 mm; D: 19 mm (Pl.34/8; 35/8).

2. Baroase:

2.1. *Baros* (din *Quercus robur* - stejar) (MNCR nr. inv: 21020; S.XV/2014-2015/car. B,C/2'; ad: 1,6-2,0 m). Este o unealtă masivă în formă de T, decupată dintr-un trunchi de copac tânăr (sau de la o ramură masivă a unui copac matur), cu o ramură dispusă sub unghi de aproximativ 70°. Ciocanul, din care s-a păstrat circa 90%, a fost circular în secțiune. Unul dintre capetele acestuia a fost retezat drept, iar celălalt, oblic, dinspre mâner spre exterior. Pe marginile suprafețelor de lovire se văd urme, sub formă de „franșura”, de batere intensă. Mânerul este circular în secțiune, capătul acestuia fiind retezat oblic din două direcții. Scoarța s-a păstrat parțial. L: 760 mm; L ciocan: 345 mm; D ciocan: 150 mm; L mâner: 580 mm; D mâner: 47 mm (Pl.36/2; 37/2; 41/3-4).

2.2. *Baros* (*Quercus robur* - stejar) (MNCR nr. inv: 21021; S.XV/2014-2015/car. B,C/2'; ad: 1,6-2,0 m). Este o unealtă masivă în formă de T, decupată dintr-un trunchi de copac tânăr (sau o ramură masivă a unui copac bătrân) cu o ramură dispusă sub unghi de aproximativ 90°. Din ciocan s-a păstrat aproximativ o jumătate longitudinală, cealaltă jumătate desprinzându-se probabil în urma loviturilor. Este circular în secțiune. Ambele capete ale ciocanului au fost retezate perpendicular și prezintă urme de batere sub forma de „franșura”. Mânerul este realizat din ramura ce se desprinde de trunchiului (sau de ramura masivă) din care a fost realizat ciocanul, este circular în secțiune, capătul său fiind retezat oblic din două direcții. Scoarța s-a păstrat parțial. L: 595 mm; L ciocan: 240 mm; D max ciocan: 120 mm; D min ciocan: 90 mm; L mâner: 480 mm; D mâner: 46 mm (Pl.36/1; 37/1).

3. Icuri

3.1. *Ic* (*Quercus robur* - Stejar) (MNCR nr. inv: 21024; S.XV/2015/car. A,B/2'; ad: 1,2-1,6 m). Are forma trapezoidală și este confecționat prin cioplirea unei scânduri. Piesa este rectangulară în secțiune. Capătul gros este rupt din vechime. Capătul ascuțit este retezat oblic, dintr-o singură parte, formând un vârf ascuțit. Dimensiuni: L: 250 mm; La max: 46 mm; Gr max: 26 mm (Pl.39/1; 40/1; 41/5).

3.2. *Ic* (*Quercus robur* - Stejar) (MNCR nr. inv: 21025; S.XV/2015/car. A,B/2'; ad: 1,2 – 1,6 m). Are forma rectangulară și este confecționat prin cioplirea unei scânduri. Piesa este rectangulară în secțiune. Capătul gros este rupt din vechime. Capătul ascuțit este retezat oblic, dintr-o singură parte, formând un vârf ușor ascuțit. Dimensiuni: L: 250 mm; La max: 47 mm; Gr max: 35 mm (Pl.39/2; 40/2; 41/5).

Concluzii

Contextele, structurile și artefactele scoase la iveală de săpăturile efectuate în S.XV sunt deosebit de sugestive în ceea ce privește reconstituirea lanțului tehnologic al exploatării sării din epoca bronzului târziu–prima epocă a fierului. În primul rând, acestea au scos în evidență un *set specific* de vestigii privind tehnologia exploatării sării cu ajutorul troacelor (*trough technique* după A. Harding³⁵) incluzând următoarele:

- Apropierea nemijlocită de zăcămintul de sare gemă aflat la mica adâncime;
- Structuri specifice de lemn: peretele sau gard drept de scânduri de-a lungul pârauului; structuri cu pereții rotunjiți realizate din nuiele împletite și pari de susținere; grupări de pari înfipti în sol, aliniați în linii drepte;
- Dispozitive specifice: troace, jgheaburi, scară;
- Asocierea constantă a troacelor cu jgheaburi;

³⁵ Harding 2013, p. 63.

- Unelte ce se pretează pentru a fi folosite la spargerea rocii de sare: ciocane masive de piatră de tip *mining tools*, baroașe, icuri și lopeți de lemn;

Toate acestea par să fi fost utilizate la exploatarea zăcămintului de sare aflat la mică adâncime, prin cariere (*quarrying* după A. Harding³⁶). Troacele și jgheaburile par să fi funcționat în lanț, ca un sistem de vase comunicante, astfel încât apa din troaca aflată la începutul acestuia, prin intermediul jgheaburilor, ajungea în toate troacele aflate în lanț.

Totodată, cercetările efectuate în S.XV au relevat două noi tipuri de troace:

- *Troace de formă tubulară*, cu orificii rotunde la ambele capete, astupate cu discuri de lemn (troaca nr.6);

- *Troace* cu un capăt închis și celălalt tubular, astupat cu fragmente de lemn și pene (troaca nr.7).

În S.XV au fost descoperite și două detalii componente inedite ale troacelor:

- *Ace de lemn* ascuțite având vârfuli înfășurate cu fâșii de fibră de liber, înserate în orificiile axiale ale cepurilor (descoperite în interiorul și în apropierea nemijlocită a troacelor nr. 4, 5, 7).

- *Nuiele despicate în două* pe aproximativ o jumătate de lungimea acestora, toate având o lungime ceva mai mare decât lățimea troacelor la gura acestora (descoperite în interiorul și în apropierea nemijlocită a troacei nr. 4).

În condițiile arătate mai sus, ipoteza expusă cu ocazia analizării situației din S.III – conform căreia, gardurile din scânduri verticale și nuiele de la Băile Figa aveau menirea – printre altele – de a împiedica surparea pământului/nămolului spre zonele de extracție a sării (cariere?), din care zăcămintul fusese prealabil decopertat. Contextul dezvelit în S.XV aduce noi date în favoarea acestei ipoteze. Astfel, în jumătatea vestică a secțiunii, aglomerările de

lemn zăceau direct pe rocă, dovada că în epoca din care datează aceste aglomerări (cca. sec. XI-IX î. Hr.), roca pe malul stâng al pâ râului era decopertată, respectiv, solul deasupra acesteia era înlăturat. În schimb, în jumătatea estică a secțiunii, pe malul opus al pâ râului, au fost descoperite trei structuri interconectate (?) realizate în nămol. În aceste condiții pare evident că pe malul drept al pâ râului în epoca din care datează aceste structuri (sec. XI-IX î. Hr.) solul/nămolul nu era înde p ărtat. Troacele, scara și jgheaburile, deși par să se fi aflat aproape de locul în care erau folosite, în *stricto senso*, nu se aflau *in situ*. Ele au ajuns la adâncimea relativ mare, scufundându-se în nămol, după abandonarea exploatărilor.

Totodată, în urma cercetărilor efectuate în anul 2015, au fost descoperite o serie de elemente în favoarea ipotezei exprimată cu prilejul publicării rezultatelor cercetărilor efectuate în anul 2014. Potrivit acestei ipoteze, acele ascuțite cu vârfuli înfășurate cu fâșii de fibră de liber sau altă materie de origine vegetală, descoperite în asociere cu troacele (troacele nr. 4, 6 și 7), serveau pentru astuparea orificiilor axiale ale cepurilor înserate în orificiile realizate în fundul troacelor³⁷. Sforile care coboară sub vârfuli ascuțite ale acelor, după toate probabilitățile, aveau menirea de a asigura scurgerea de apă din troace sub formă de jeturi subțiri. Acele despicate în două, după toate probabilitățile, serveau pentru fixarea acelor cu vârfuli ascuțite în poziție verticală. Având în vedere faptul că lungimea acelor despicate în două ușor depășește lățimea troacei, presupunem că acestea erau culcate în poziție transversală peste deschizătura troacei, iar acele cu vârfuli ascuțite – în poziție verticală – erau prinse în despicătură. Pentru fixarea acelor cu vârfuli ascuțite cât mai sigură, capetele acelor despicate trebuie să fi fost prinse între ele cu o legătură.

³⁶ Harding 2013, p. 71.

³⁷ Cavruc et alii 2014.

Una dintre structurile cele mai relevante este puțul săpat în nămol cu pereții căptușiți (Structura 1-XV-2013). Existența pe fundul acesteia a unui șanț săpat în rocă, după toate aparențele de origine antropică, care depășește perimetrul puțului, este de mare interes. Săpăturile viitoare trebuie să arate cât de mult se extinde acest șanț și care sunt eventualele conexiuni ale acestuia. Evident, în stadiul actual al cercetărilor, orice ipoteză privind interpretarea acestei structuri ar fi prematură.

Colectivul de cercetare își propune pentru următoarea perioadă – în ciuda perspectivelor tot mai nesigure în ceea ce privește finanțarea – să continue să finalizeze săpăturile în S.XV care, așa cum am arătat mai sus, oferă contexte cele mai sugestive în vederea elucidării tehnicilor de exploatare a sării din sec. XI–IX î.Hr. Printre altele, este deosebit de important ca aceste săpături să elucideze configurația rocii de sare aflată sub contextele arheologice cercetate până în prezent în cuprinsul S.XV.

Bibliografie / Bibliography

Cavruc, Harding 2011

V. Cavruc, A. F. Harding, *New Archaeological Researches concerning Saltworking in Transylvania. Preliminary Report*, în *Archaeology and Anthropology of Salt. A Diachronic Approach. Proceedings of the International Colloquium, 1-5 October 2008, „Al. I. Cuza” University (Iași, Romania)*. Edited by Marius Alexianu, Olivier Weller, Roxana-Gabriela Curcă, BAR International Series 2198, 2011, p. 111-122.

Cavruc, Ștefan, Ștefan 2015

V. Cavruc, M. Ștefan, D. Ștefan, *Bronze Age salt production landscapes in the eastern part of the Carpathian Basin*, Kiel 2015.

Cavruc et alli 2010

V. Cavruc, A.F. Harding, D. Buzea, Adela Kovacs, G. Marinescu, T. Ważny, R. Brunning, A.G. Brown, *Cercetările privind exploatarea sării în nord-estul Transilvaniei (2006-2010). Raport preliminar*, în *Angvstia*, 14, 2010, p. 165-244.

Cavruc et alli 2014

V. Cavruc, D. L. Buzea, A. Kovacs, R. Zăgreanu, *Cercetări arheologice efectuate la Băile Figa în anii 2013 – 2014. Secțiunea XV. Raport Preliminar*, în *Angvstia* 17-18, 2014, p. 151-180.

Chintăuan, Russu 1988

I. Chintăuan, I. Russu, *Considerații cu privire la utilizarea sării și apelor sărate din nord-estul Transilvaniei*, în *File de Istorie*, 5, Bistrița, 1988, p. 238-277.

Harding 2013

A. F. Harding, *Salt in Prehistoric Europe*, Sidestone Press, Leiden, 2013.

Harding, Cavruc 2010

A.F. Harding, V. Cavruc, *A Prehistoric Salt Production site at Băile Figa, Romania*, în *Eurasia Antiqua*, 16, 2010, p. 131-167.

Harding, Cavruc 2013

Harding A. and Cavruc V. with contributions by Bukowski K., Chiricescu A., Brunning R., Kovács A., Buzea D., Uckelmann M., Ștefan D., Bánffy E., Ważny T., Popa I., Semeniuc A., Țicleanu G., Gale R., Mildwaters N. and Allen S. J., *Explorations in Salt Archaeology in the Carpathian Zone*. Budapest, Archaeolingua, 2013.

Heußner 2014

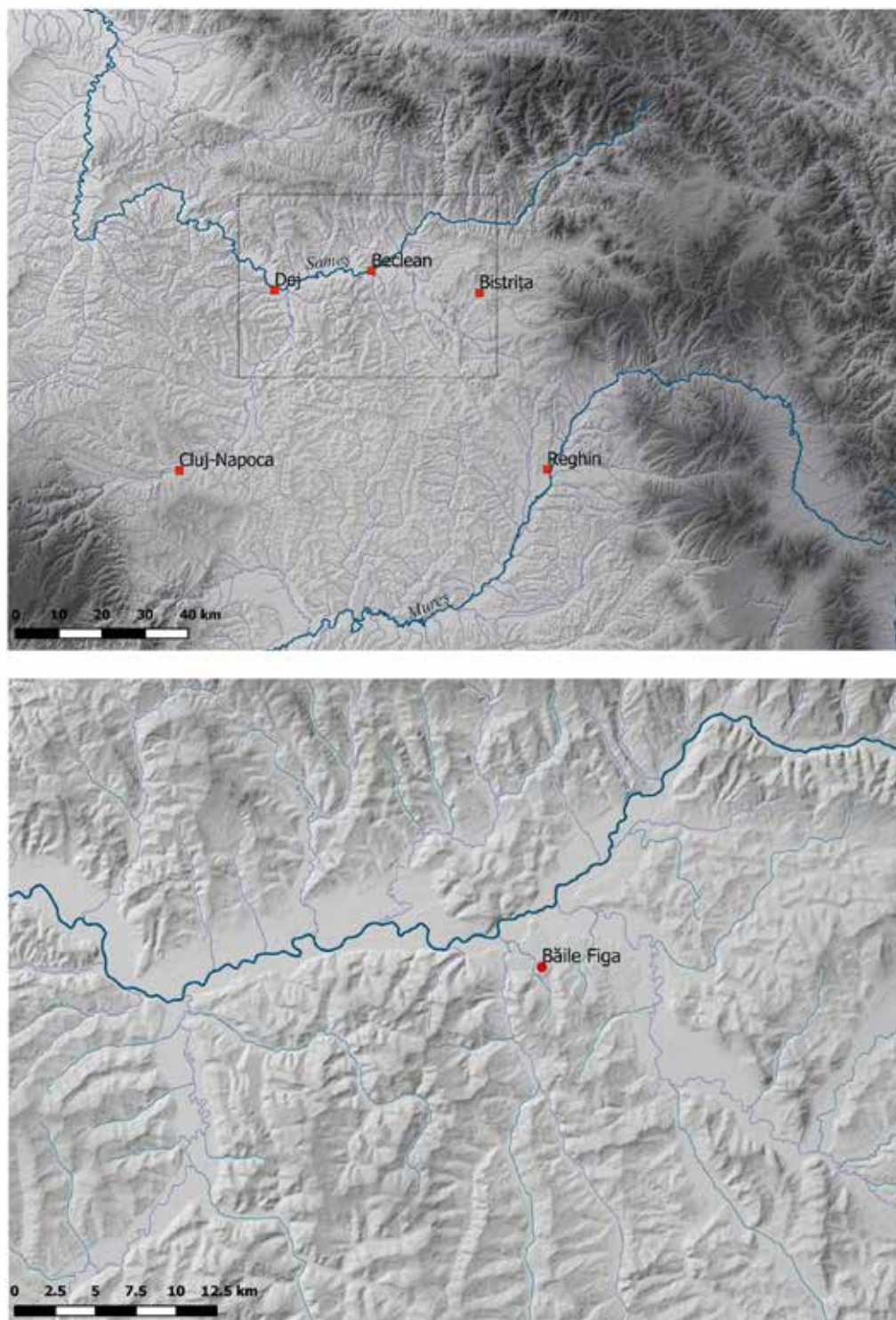
K.-U. Heußner, *Dendrochronologische Datierung des bronzezeitlichen Salzbergbaues im Gebiet von Băile Figa, Rumänien*, în *Angvstia*, 17-18, 2014, p. 181-190.

Cavruc 2012

B. Каврук, Олово и соль в Карпатском Бассейне в бронзовом веке (Часть II). *Revista Arheologică*, serie nouă, vol. VIII, nr. 1-2, Chișinău 2012, p. 16-36.

Ștefan 2013

D. Ștefan, *Geophysical investigations at the prehistoric salt production site at Băile Figa*. In: Harding A. and Cavruc V. with contributions by Bukowski K., Chiricescu A., Brunning R., Kovács A., Buzea D., Uckelmann M., Ștefan D., Bánffy E., Ważny T., Popa I., Semeniuc A., Țicleanu G., Gale R., Mildwaters N. and Allen S. J., *Explorations in Salt Archaeology in the Carpathian Zone*. Budapest, Archaeolingua, 2013, p. 95-101.

Pl. 1

Poziția geografică a sitului Băile Figa / The geographical position of the Băile Figa site.

1

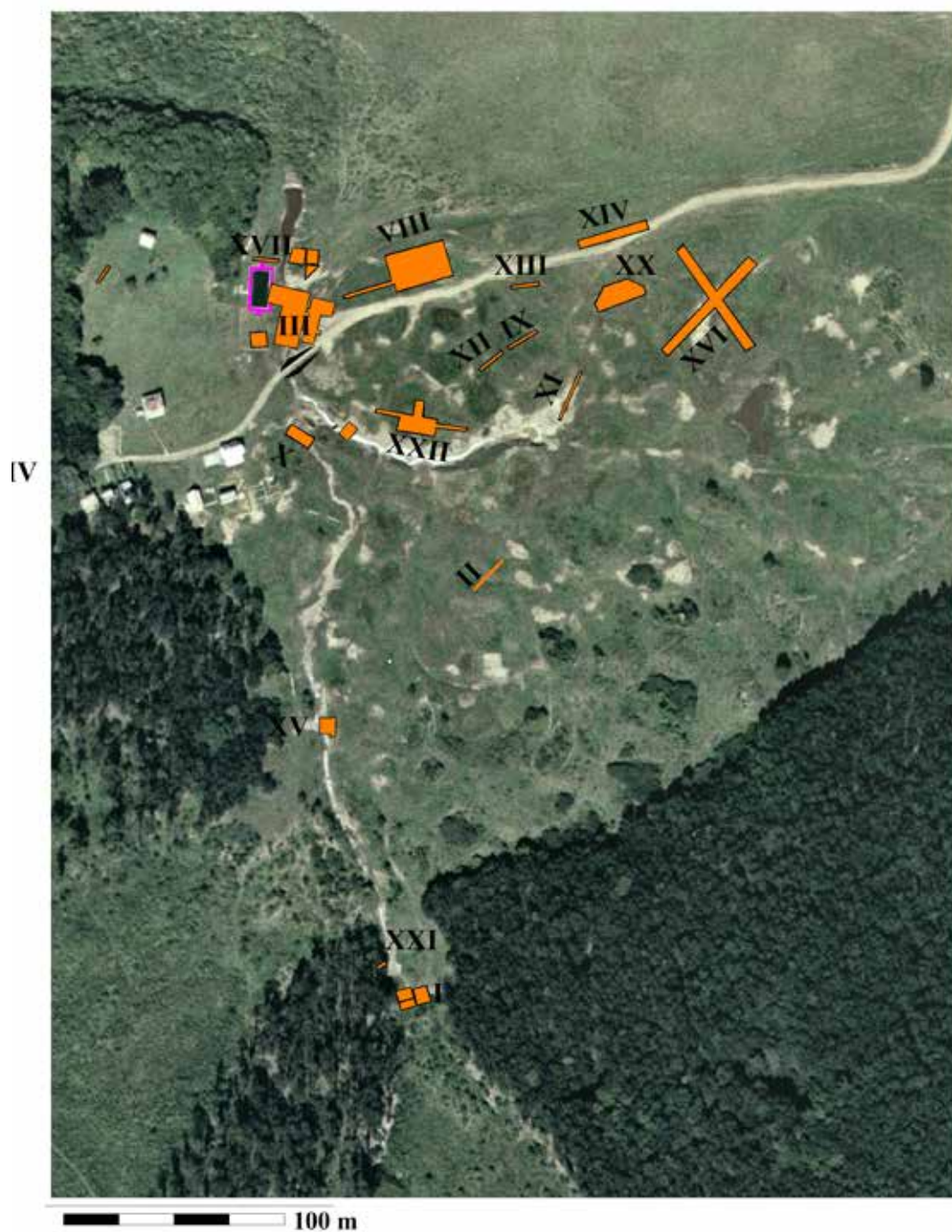

2

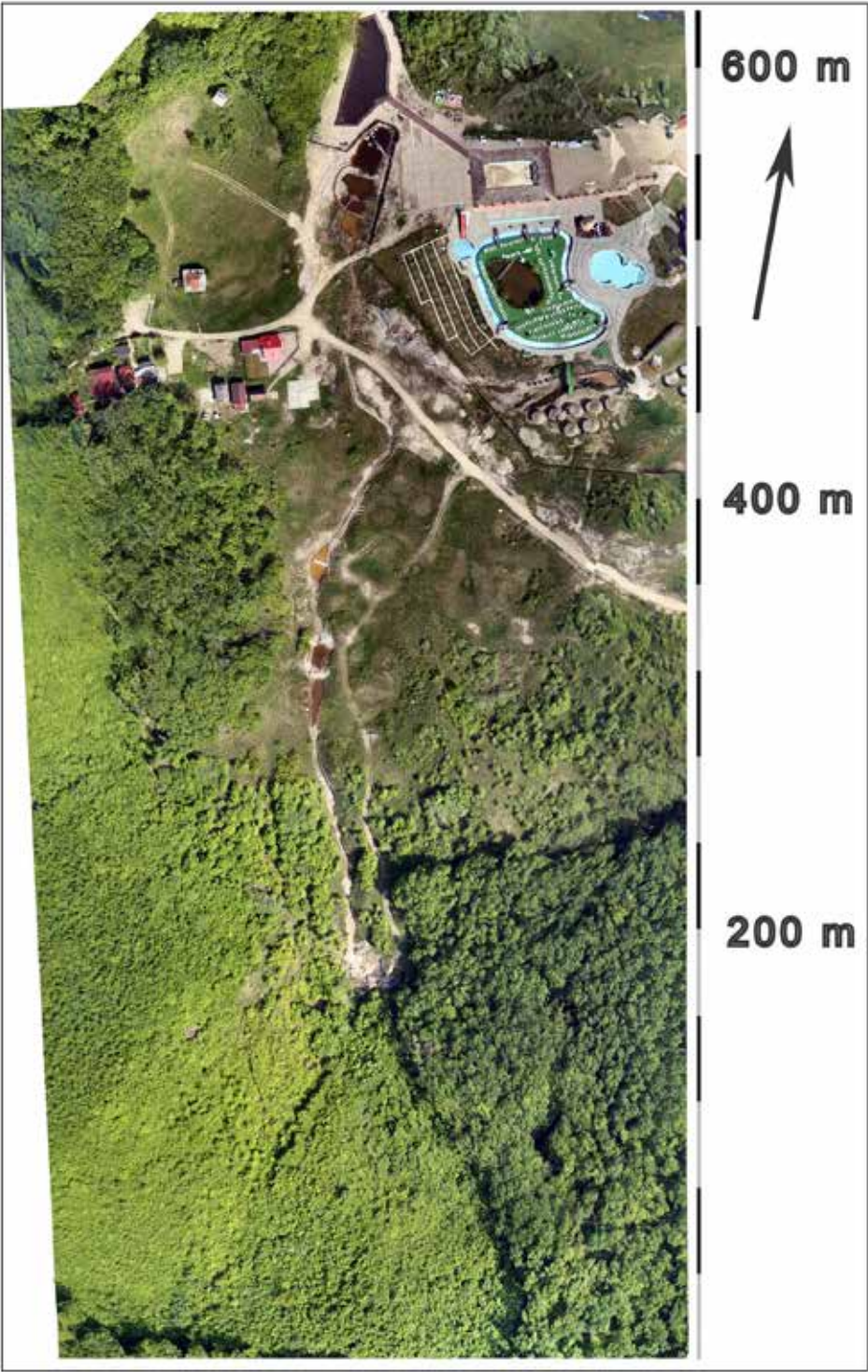
Pl. 2

Băile Figa.

1 – Ortofotoplan al sitului (anul 2005); 2 – Fotografia aeriană oblică a sitului (în prim plan) realizată cu ajutorul UAV. Vedere dinspre sud (anul 2014).
1 – The Orthophotomap of the site (2005); 2 – Oblique aerial photograph of the site (in the forefront) performed using UAV. View from the south (2014).

Pl. 3
Băile Figa.
Planul general al sitului / The general plan of the site.

Pl. 4

Băile Figa.

Fotografie aeriană verticală a văii Pârâului Sărat realizată cu ajutorul UAV (anul 2014) /
The vertical aerial photography of the Pârâului Sărat stream valley performed using UAV (2014).

Pl. 5

Băile Figa.

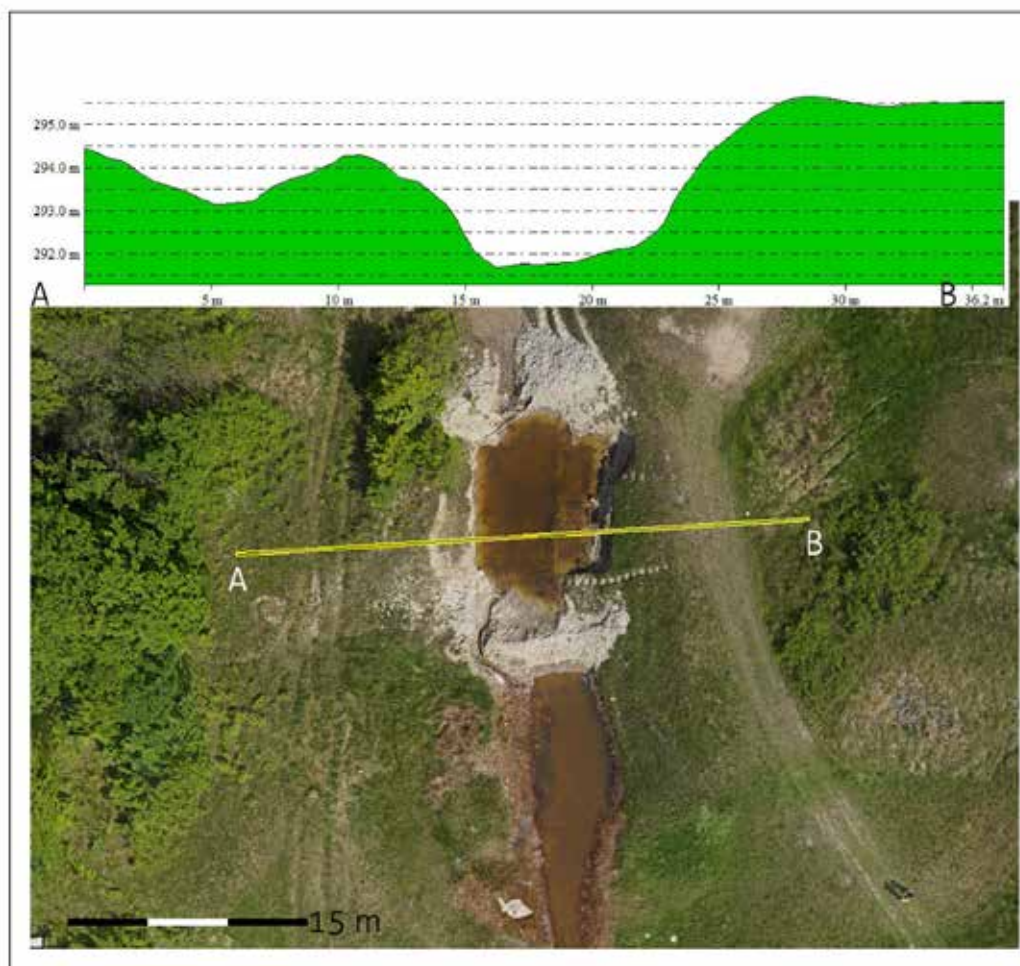
Fotografie aeriană verticală a sectorului nordic al sitului (anul 2014) /
The vertical aerial photography of the northern sector of the site performed using UAV (2014).

Pl. 6

Băile Figa.

Fotografie aeriană verticală a sectorului central al sitului (anul 2014) /
The vertical aerial photography of the central sector of the site performed using UAV (2014).

PI. 7

Băile Figa.

1. Fotografie aeriană verticală a zonei sudice a sectorului central al sitului cu S. XV (anul 2014);
2. Profil altimetric al văii Pârâului Sărat în zona S. XV (direcția E-V), calculat pe modelul digital al terenului obținut fotogrammetric.

1. The vertical aerial photograph of the southern end of the central sector of the site with S.XV performed using UAV (2014); 2. The altimetric profile of the Pârâului Sărat stream valley in the area of S.XV (east–west direction), based on the digital photogrammetric terrain model.

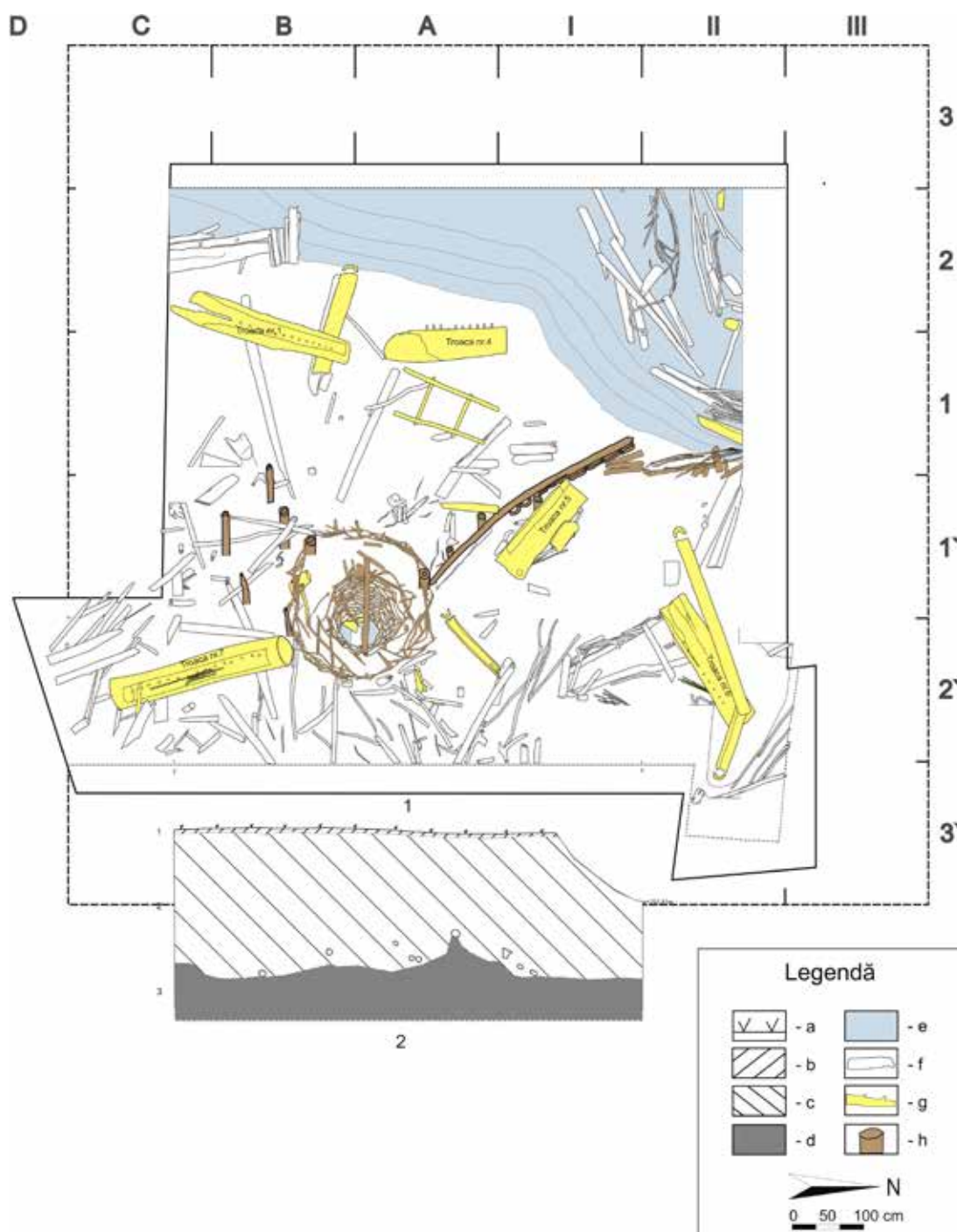

Pl. 8

Băile Figa.

Fotografie aeriană verticală a sectorului sudic al sitului (2014) /

The vertical aerial photography of the southern sector of the site performed using UAV (2014).

Pl. 9

Băile Figa. S.XV.

1 – plan; 2 – profilul stratigrafic al peretelui estic. Legendă: a – suprafața actuală a terenului, b – sol vegetal, c – lut în amestec cu pietriș, d – nămol sărat, e – roca de sare gemă, f – elemente de lemn izolate, g – structuri de lemn aflate, h – artefacte de lemn

Legend: 1 – plan; 2 – stratigraphical section of the eastern wall. Legend: a – the present day surface of the terrain, b – topsoil, c – clay mixed with gravel, d – salty mud, e – rock salt, f – single timbers, g – timber structures, h – timber artifacts.

1

2

Pl. 10

Băile Figa. S.XV, 2013.

1 – vedere dinspre sud; 2 – vedere dinspre nord
1 – view from the south; 2 – view from the north.

1

2

Pl. 11

Băile Figa. S.XV, 2013.

1 – vedere dinspre sud-est; 2 – vedere dinspre nord-est.
1 – view from the south-east; 2 – view from the north-east.

1

2

Pl. 12

Băile Figa. S.XV, troaca nr. 4, 2013 / Trough no. 4, 2013.

1 – vedere dinspre vest; 2 – aspecte din timpul cercetării / 1 – view from the west; 2 – view from the north.

Pl. 13

Băile Figa. S.XV, 2014, colțul nord-estic al secțiunii, troaca nr. 6 și jgeab /
The northeast corner of the trench, trough no. 6 and a gutter.

1 – vedere dinspre sud; 2 – vedere de sus / 1 – view from the south; 2 – top view.

1

2

Pl. 14

Băile Figa.S.XV, 2014, troaca nr. 5 / *trough no. 5.*

1 – vedere dinspre nord-vest; 2 – vedere de sus / *1 – view from the northwest; 2 – top view.*

1

2

Pl. 15

Băile Figa. S.XV, 2014, Structura 1-XV-2013 / *The Structure 1-XV-2013.*

1 – vedere dinspre vest; 2 – vedere dinspre sud / 1 – view from the west; 2 – view from the south.

Pl. 16

Băile Figa. S.XV, Structura 1-XV-2013 și troaca nr. 7. Vederi de sus dinspre est /
The Structure 1-XV-2013 and the trough no. 7. Top views from the eastern wall of the trench.
1 – în anul 2014; 2 – în anul 2015 / 1 – in 2014; 2 – in 2015.

1

2

Pl. 17

Băile Figa. S.XV, 2015.

1 – partea sud-estică a secțiunii, vedere de sus, fotografie realizată cu ajutorul UAV;

2 – Structura 1-XV-2013 și troaca nr. 7, vedere de sus dinspre malul estic al secțiunii

1 – southeast part of the trench, top view, performed using UAV;

2 – The Structure 1-XV-2013 and the trough no. 7, top view from the eastern wall of the trench.

1

2

Pl. 18

Băile Figa. S.XV, 2015, Structura 1-XV-2013 / *The Structure 1-XV-2013.*

1 – fotografie aeriană verticală realizată cu ajutorul UAV; 2 – vedere dinspre vest.
1 – vertical aerial photography performed using UAV; 2 – view from the west.

1

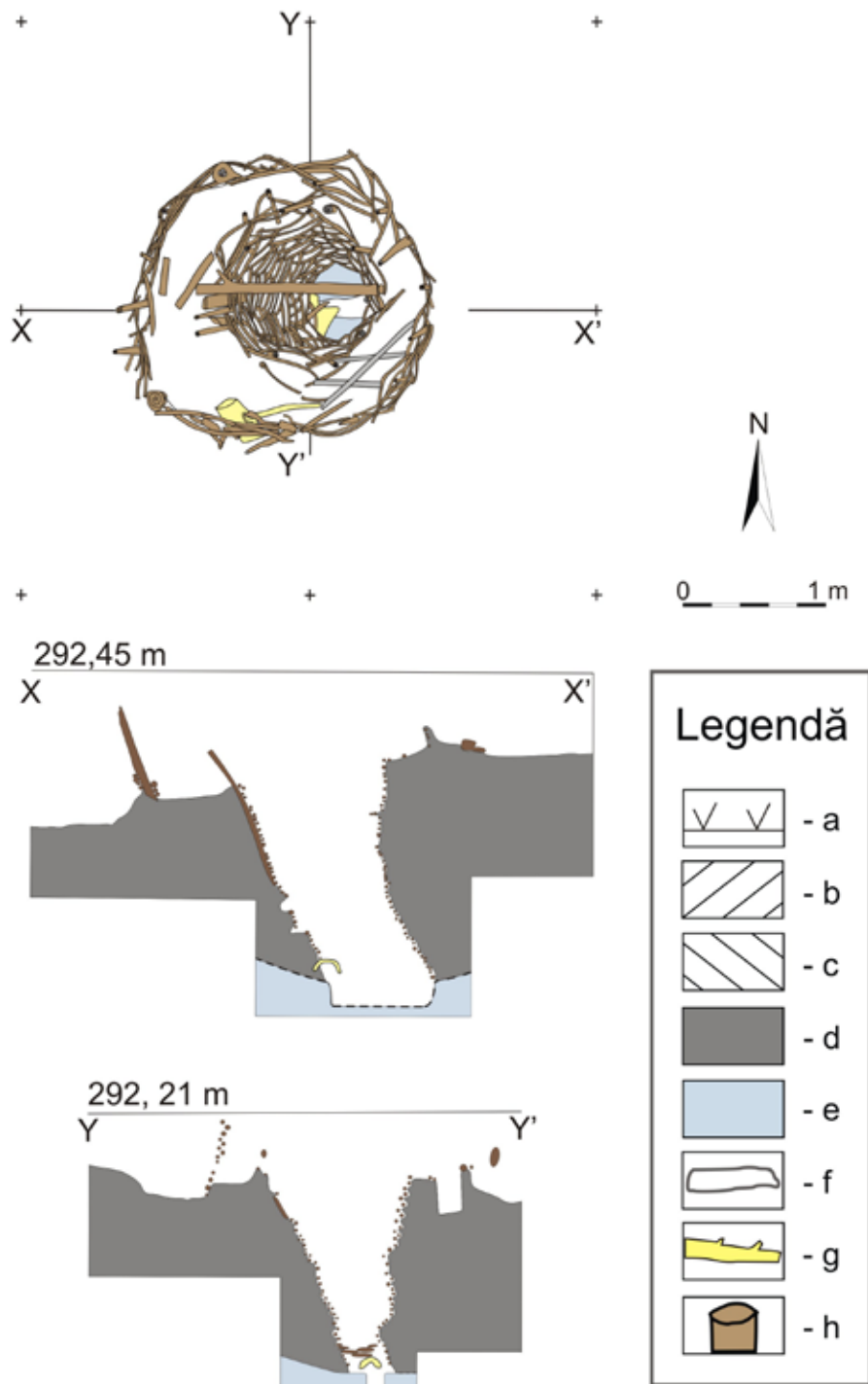

2

Pl. 19

Băile Figa. S.XV, 2015, Structura 1-XV-2013 / *The Structure 1-XV-2013.*

1 – Interiorul fântânii; 2 – Fundul „fântânii” cu șanț săpat în roca de sare. Deasupra șanțului se observă un jgheab care iese din peretele vestic al fântânii, cu deschizătura îndreptată în jos.
1 – *The interior of the „well”;* 2 – *The bottom of the „well” with the groove dug in the rock salt. Above the trench is observed the gutter coming out of the western wall of of the “well”, with the opening facing downwards.*

Pl. 20

Băile Figa. S.XV, 2015, Structura 1-XV-2013 / *Structure 1-XV-2013.*

1 – Plan; 2 – Profil Est–Vest; 3 – Profil Nord–Sud.

Legendă: 1 – suprafața actuală a terenului; 2 – sol vegetal / topsoil; 3 – lut în amestec cu pietriș;
4 – nămol sărat; 5 – roca de sare; 6 – elemente de lemn izolate; 7 – structuri de lemn; 8 – artefacte din lemn.

1 – Plan; 2 – East-west section; 3 – North-south section.

Legend: 1 – present day terrain surface; 2 – topsoil; 3 – clay mixed with gravel; 4 – salty mud;
5 – rock salt; 6 – single timbers; 7 – timber structures; 8 – timber artifacts.

1

2

Pl. 21

Băile Figa. S.XV, partea estică a secțiunii, vedere dinspre vest
The eastern part of the trench, view from the west.

1 – 2014; 2 – 2015.

Pl. 22

Băile Figa. S.XV, 2015, partea estică a secțiunii, structuri de lemn /
The eastern part of the trench, timber structures, view from the west.

1, 2 – structurile 1-XV-2013 și 2-XV-2013; 3 – Structura 2-XV-2013, detaliu.
1, 2 – The structures 1-XV-2013 and 2-XV-2013; 3 – The Structure 2-XV-2013, detail.

1

2

Pl. 23

Băile Figa. S.XV, partea central-nordică a secțiunii, 2013.

1 – Structura 2-XV-2013, detaliu (partea nordică a gardului) ; 2 – Capătul nordic al Structurii 2-XV-2013 (partea nordică a gardului realizată din nuiele) și obiecte de lemn: scândura lată cu capătul ascuțit (iese din pertele nordic al secțiunii, probabil unul dintre elementele deplasate ale gardului); pari de lemn aparținând unei aglomerări care zac pe roca de sare.

1 – The Structure 2-XV-2013, detail (north side of the fence); 2 – The northern end of the Structure 2-XV-2013 (the northern end of the fence made of twigs; wide plank with sharpened end, enters the northern wall of the trench, and is probably one of the moved elements of the fence); wooden poles belonging to the timber cluster lying on rock salt.

Pl. 24

Băile Figa. S.XV (colțul sud-estic al secțiunii), 2014, troaca nr. 7 / *Southeast corner of the trench, trough no. 7.*

1 – vedere de sus; 2 – detaliu: interiorul troacei cu cepuri și un ac din lemn căzut.

1 – *Top view*; 2 – *Detail: the interior of the trough with wooden pegs and fallen pin.*

1

2

Pl. 25

Băile Figa. S.XV (colțul sud-estic al secțiunii), 2015, troaca nr. 7 / Southeast corner of the trench, 2015, trough no. 7.

1 – vedere de sus; 2 – detaliu: interiorul troacei, cu cepuri și ace de lemn.

1 – top view; 2 – detail: the interior of the trough with wooden pegs and pins.

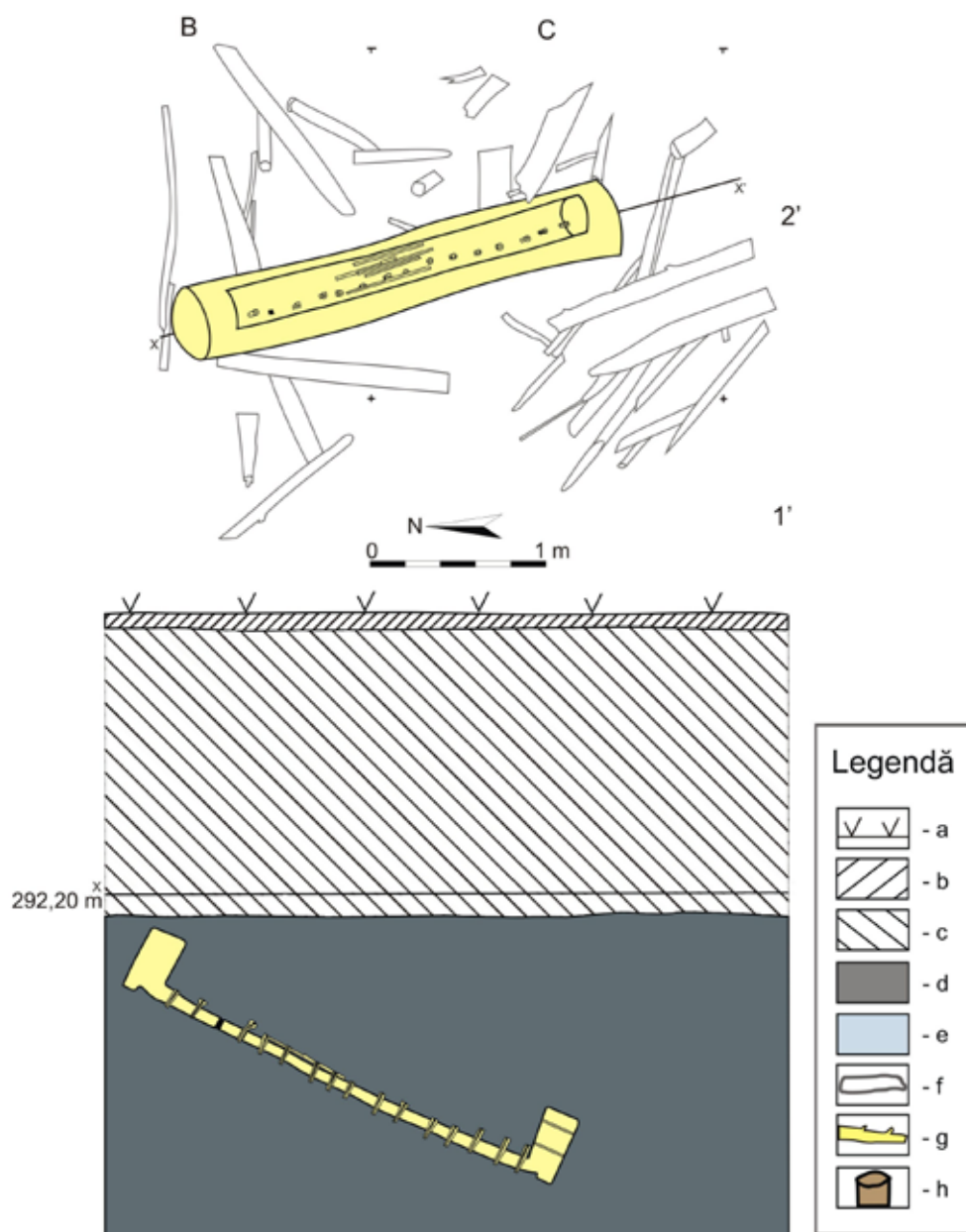
1

2

Pl. 26

Băile Figa. S.XV, 2015 (colțul sud-estic al secțiunii), interiorul troacei nr. 7, detaliu: ace de lemn căzute pe fundul troacei. Vârful unuia dintre ace este înfășurat cu sfoara răsucită.
Southeast corner of trench, the interior of the trough no. 7, detail: wooden pins fallen to the bottom of the trough. The sharpened end of one of pins is wrapped with twisted cord.

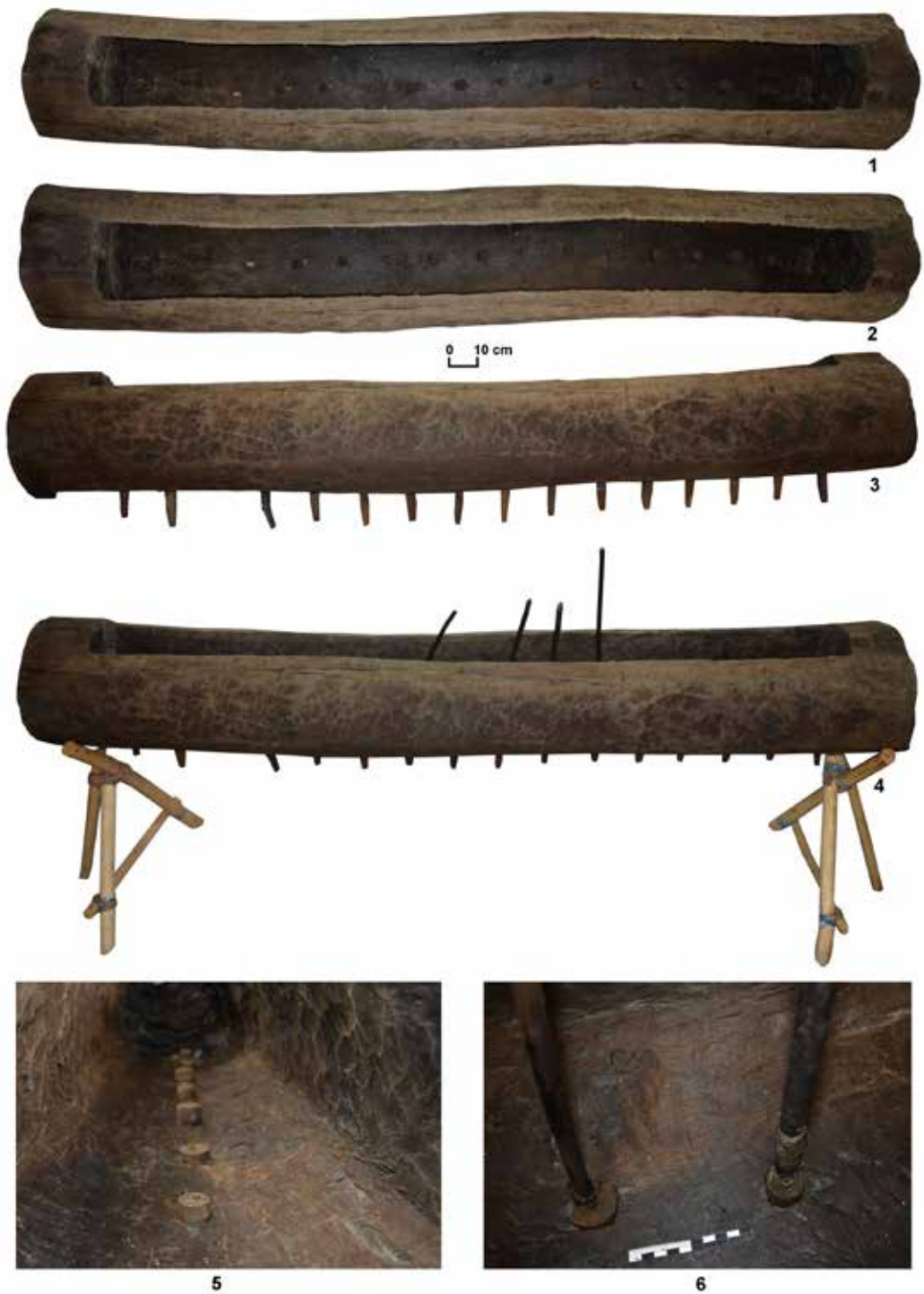

Pl. 27

Băile Figa. S.XV, 2015, colțul sud-estic al secțiunii, troaca no. 7 în context arheologic / southeast corner of the trench, the stratigraphical context of the trough no. 7.

1 – Plan; 2 – Profil de direcția nord-sud. Legenda: a – suprafața actuală a terenului; b – sol vegetal; c – lut în amestec cu pietriș; d – nămol sărat; e – roca de sare; f – elemente de lemn izolate; g – structuri de lemn; h – artefacte de lemn

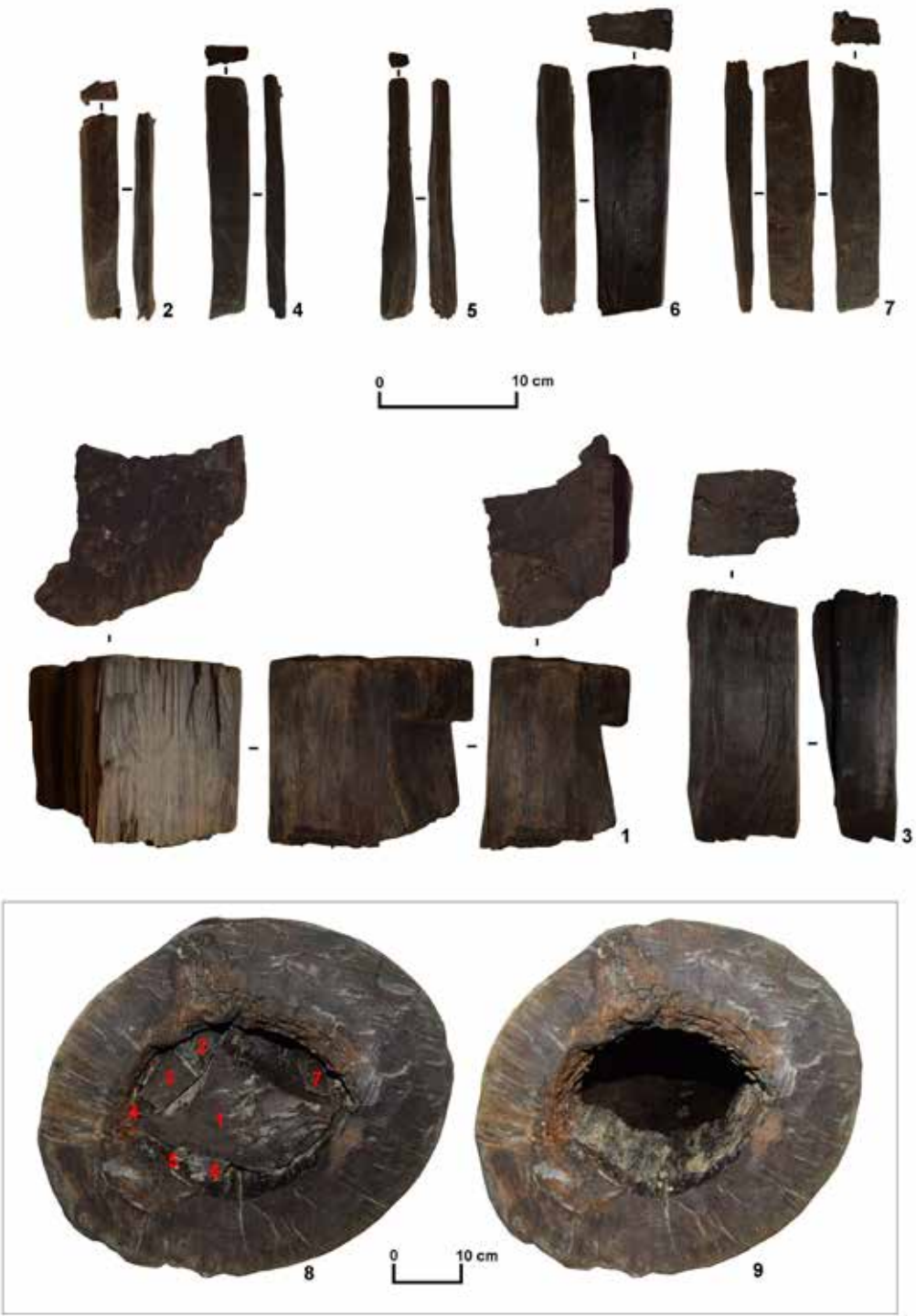
1 – Plan; 2 – North-south section. Legend: a – the present day terrain surface; b – topsoil; c – clay mixed with gravel; d – salty mud; e – rock salt; f – isolated timbers; g – timber structures; h – timber artifacts.

Pl. 28

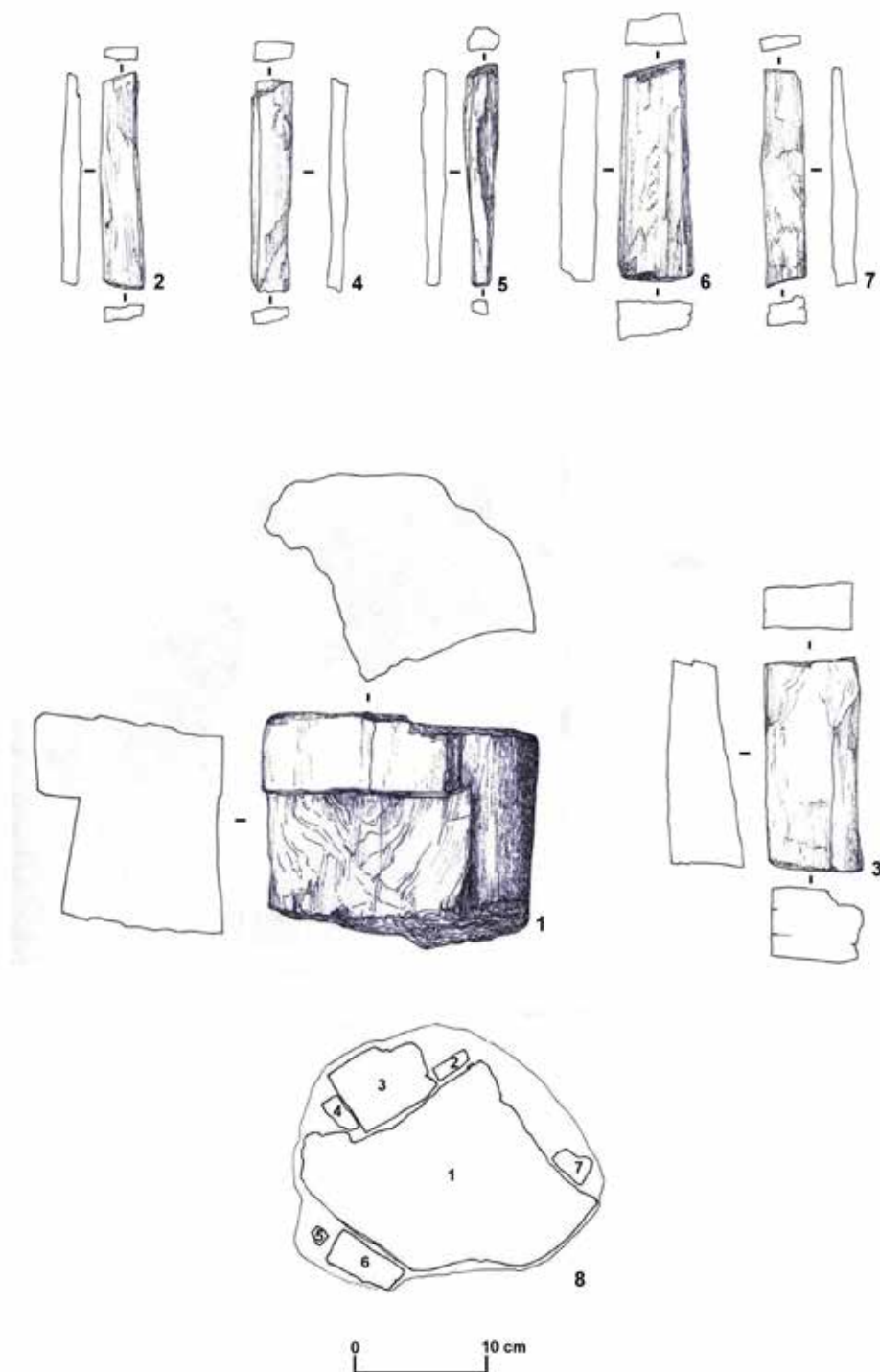
Băile Figa. S.XV, 2015, troaca nr. 7 / trough no. 7.

1, 2 – vederi de sus; 3 – vedere laterală; 4 – o posibilă poziție de lucru a troacei; 5 – interiorul troacei cu cepurile înserate în orificiile realizate în fundul acesteia; 6 – interiorul troacei cu acele înserate în orificiile axiale ale cepurilor.
1, 2 – top views; 3 – lateral view; 4 – a possible working position of the trough; 5 – the interior of the trough with pegs inserted into holes made in its bottom; 6 – the trough interior with pins inserted into the axial orifices of the pegs.

Pl. 30

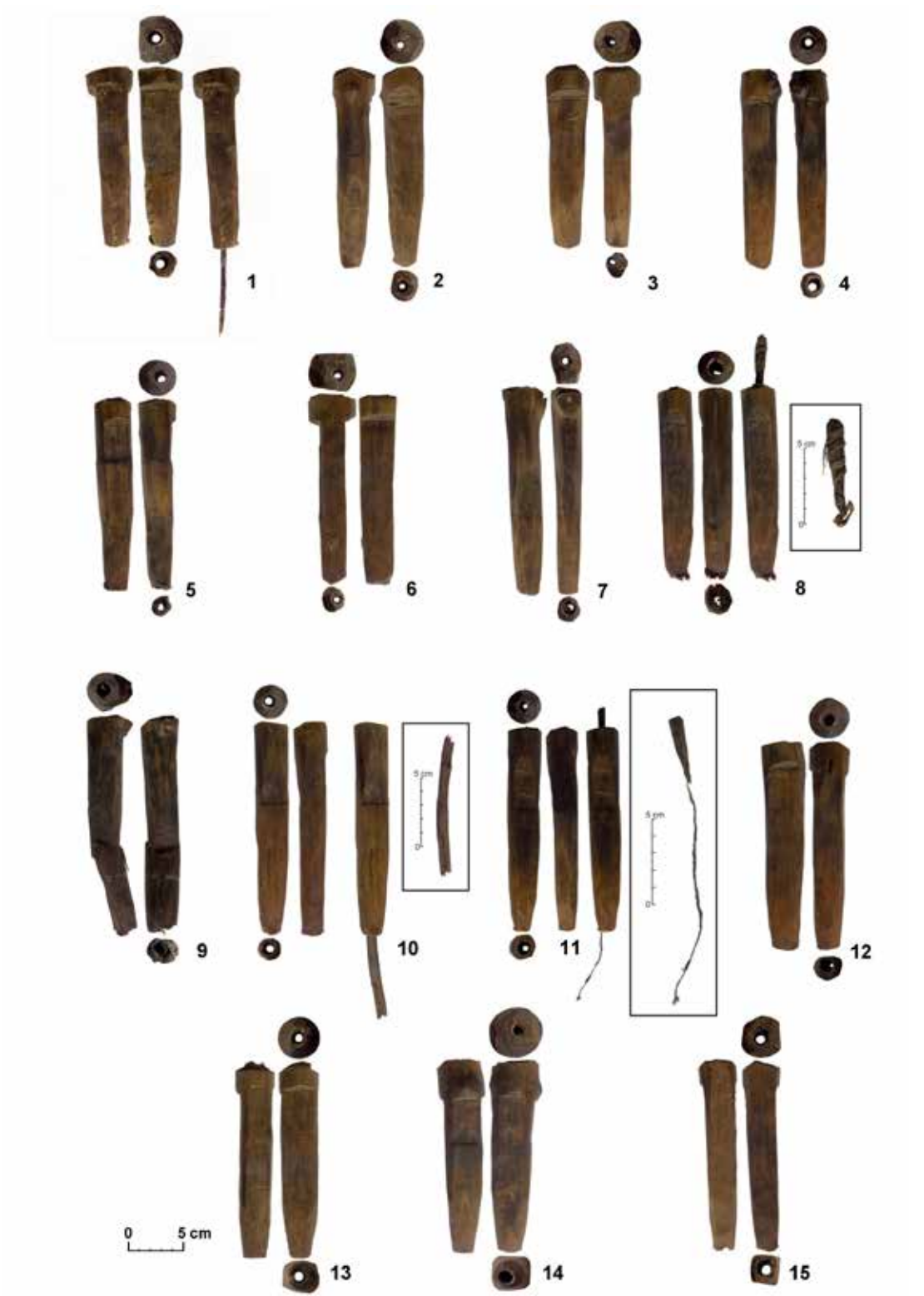
Băile Figa. S.XV, 2015, troaca nr. 7 / trough no. 7.

Pl. 31

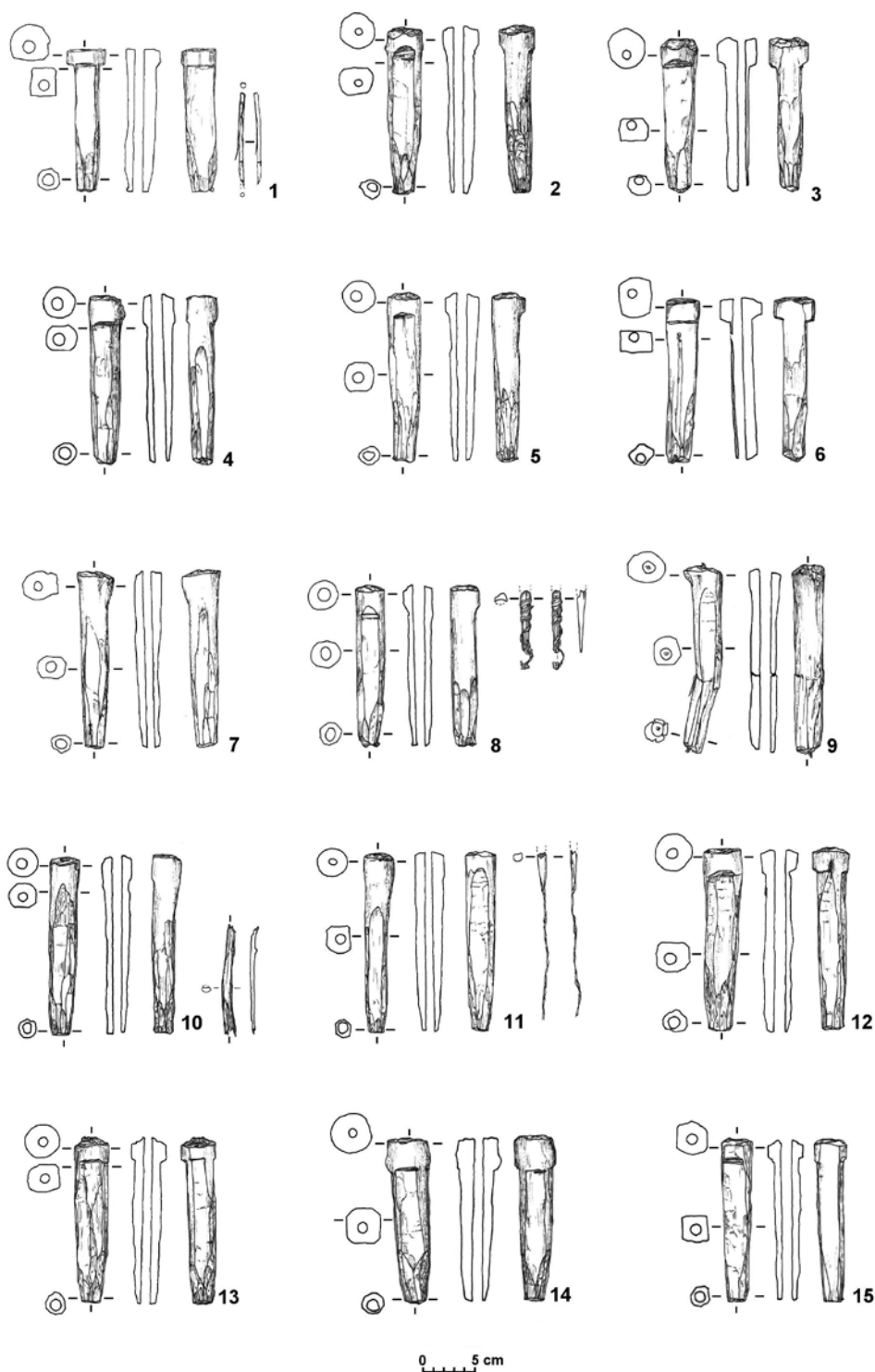
Băile Figa. S.XV, 2015, troaca nr. 7 / trough no. 7.

Fragmente de lemn cu care a fost astupat orificiul din capătul deschis al troacei
Pieces of wood by which the hole at the end of the trough was plugged.

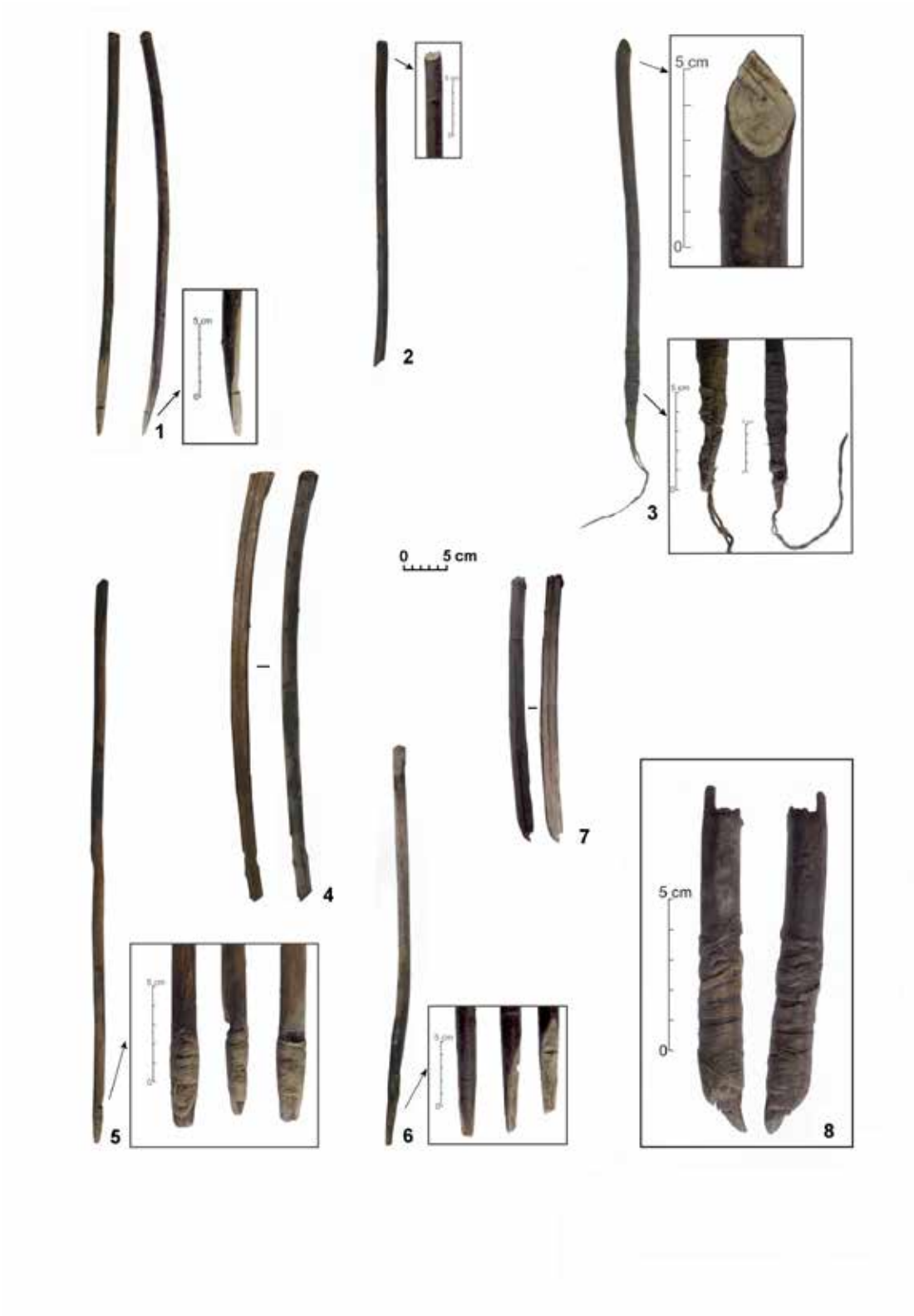
Pl. 32

Băile Figa. S.XV, 2015, troaca nr. 7. Cepuri / Trough no. 7. Pegs.

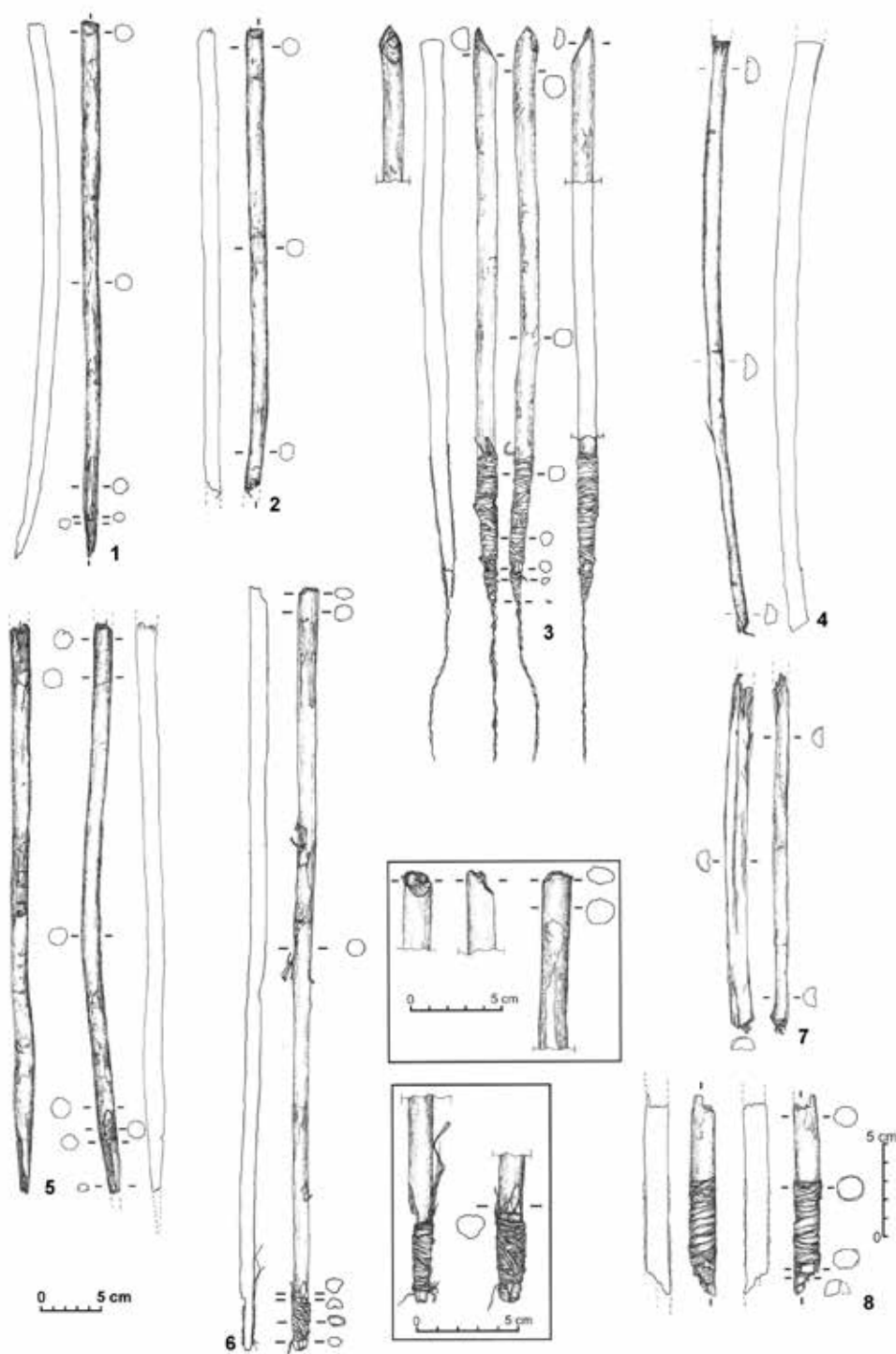
Pl. 33

Băile Figa. S.XV, 2015, troaca nr. 7. Cepuri / Trough no. 7. Pegs.

Pl. 34

Băile Figa. S.XV, 2015, troaca nr. 7. Ace / Trough no. 7. Pins.

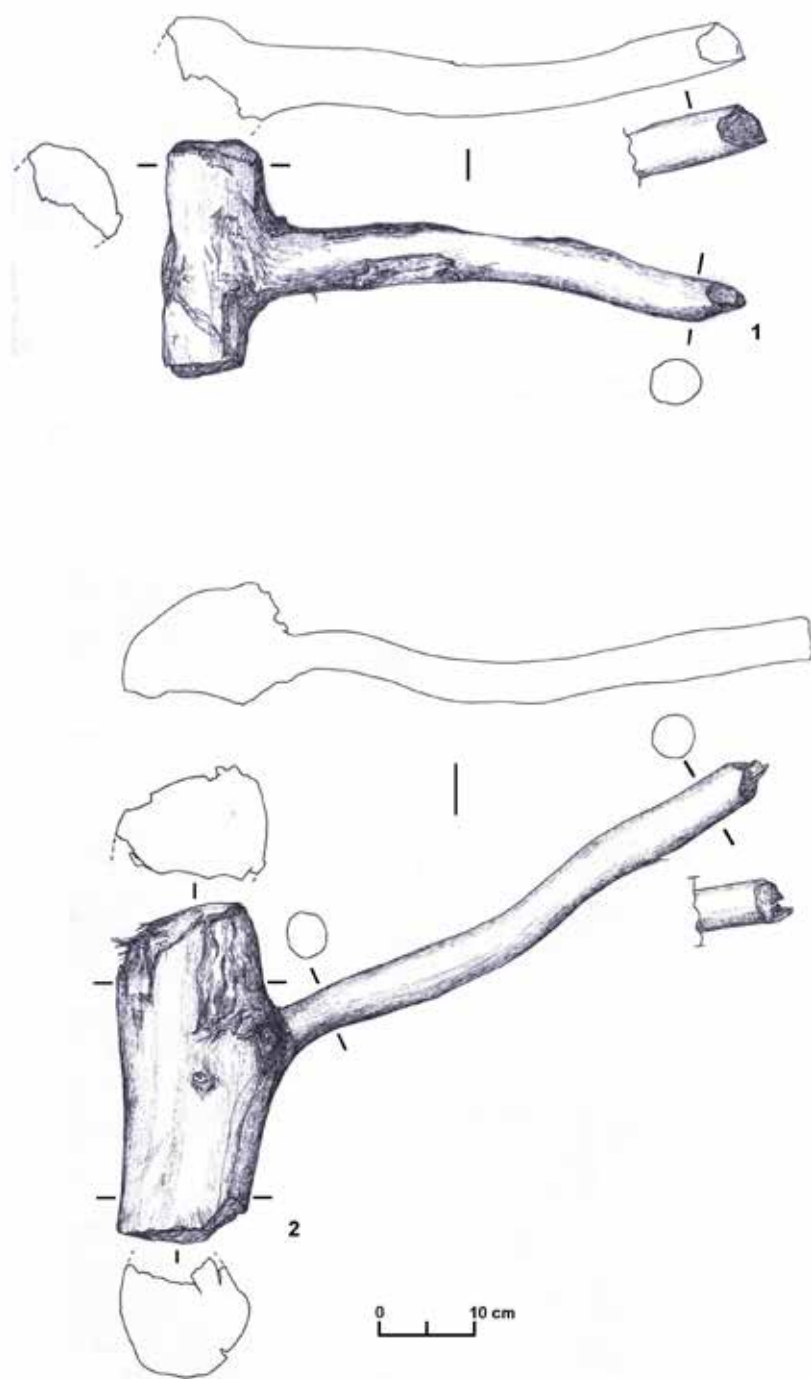
Pl. 35

Băile Figa. S.XV, 2015, troaca nr. 7. Ace / Trough no. 7. Pins.

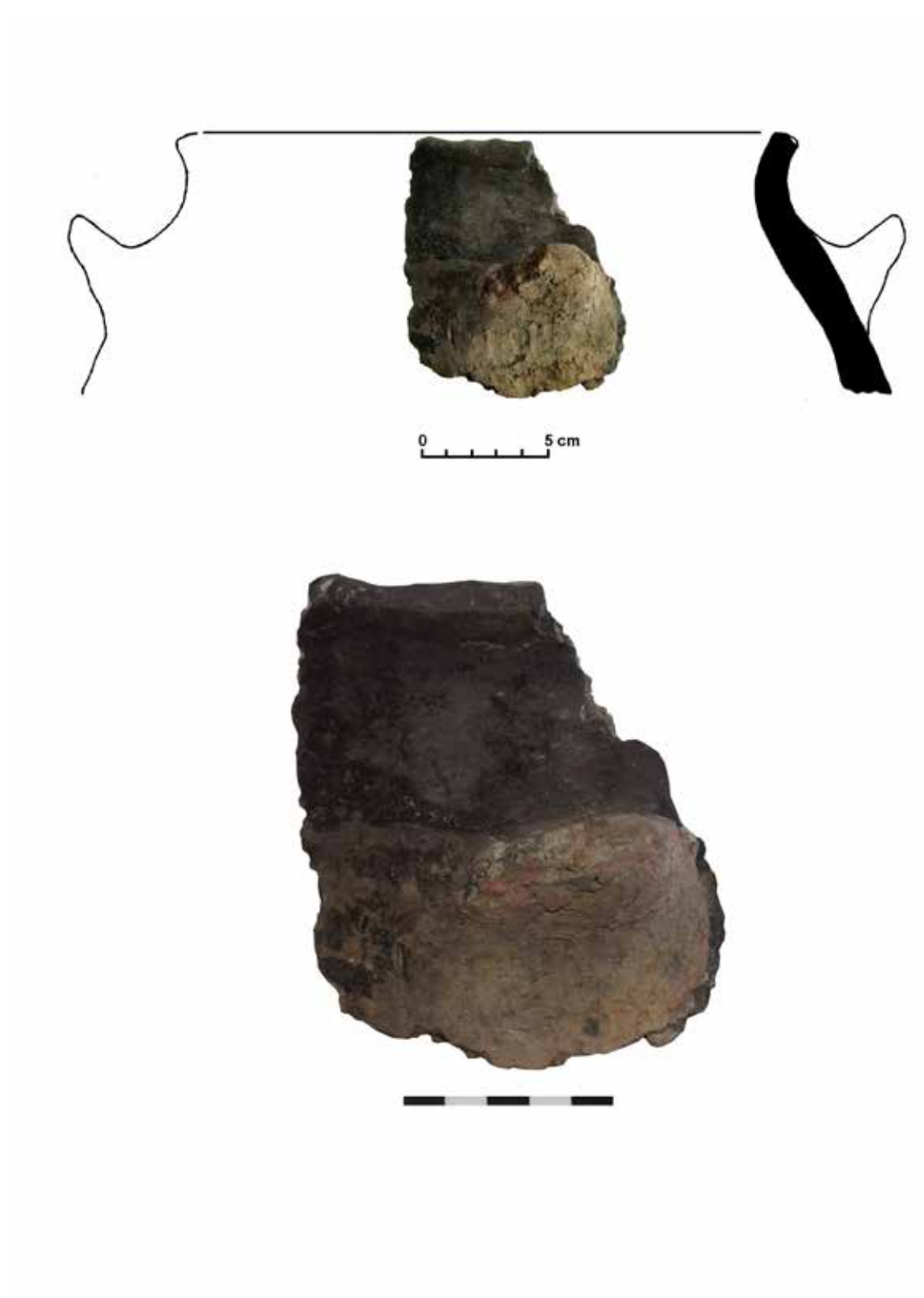
Pl. 36

Băile Figa. S.XV, 2015, baroase de lemn / wooden sledge hammers.

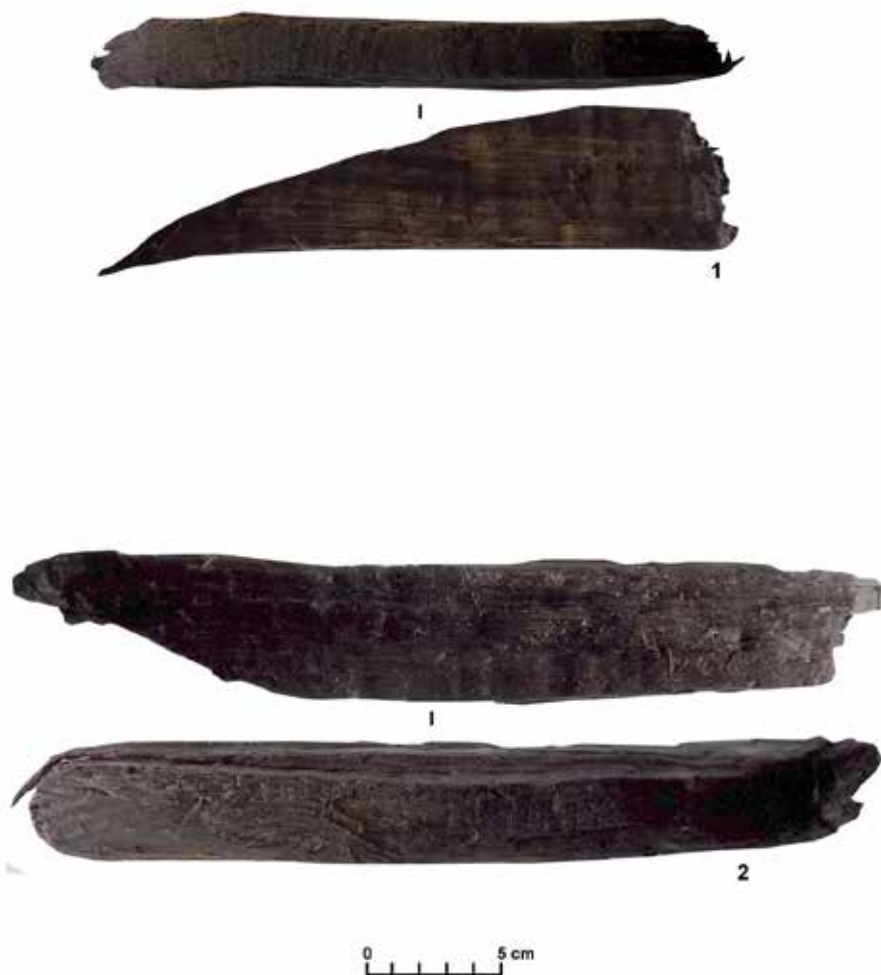
Pl. 37

Băile Figa. S.XV, 2015, baroase de lemn / wooden sledge hammers.

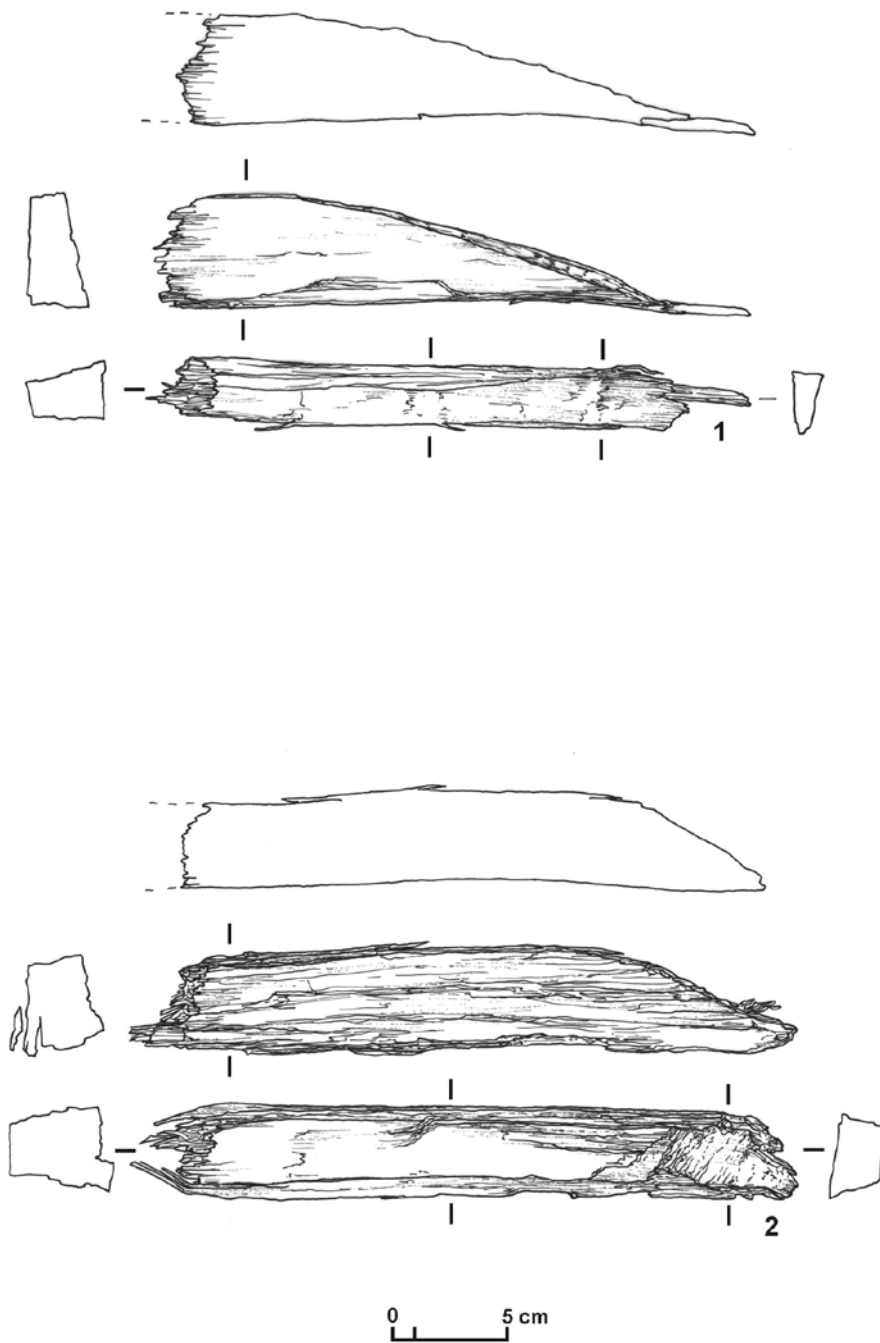
Pl. 38

Băile Figa. S.XV, 2014, fragment ceramic de tip Gáva / *Gáva type sherd*.

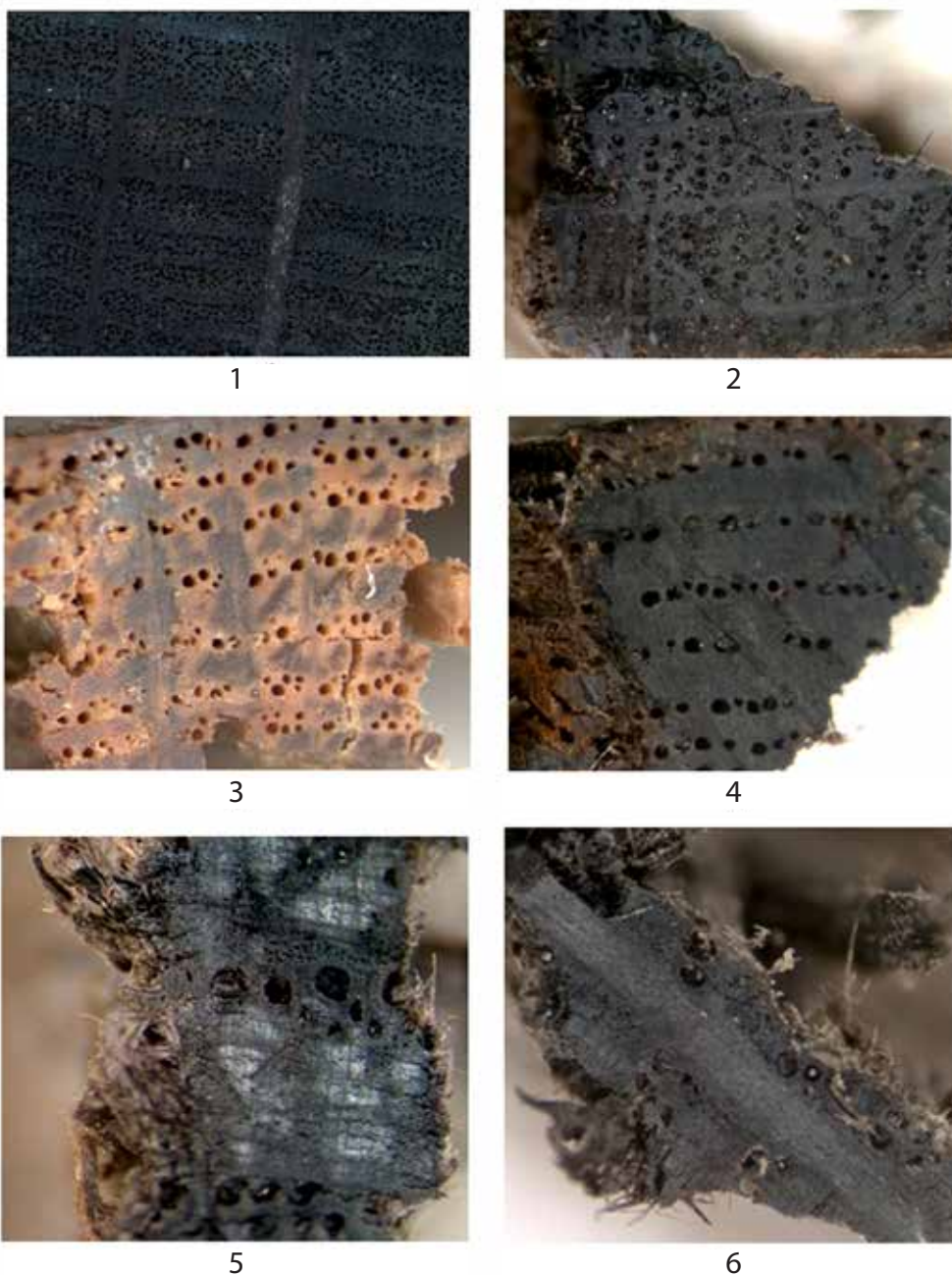
Pl. 39

Băile Figa. S.XV, 2015, icuri de lemn / wooden wedges.

Pl. 40

Băile Figa. S.XV, icuri de lemn / wooden wedges.

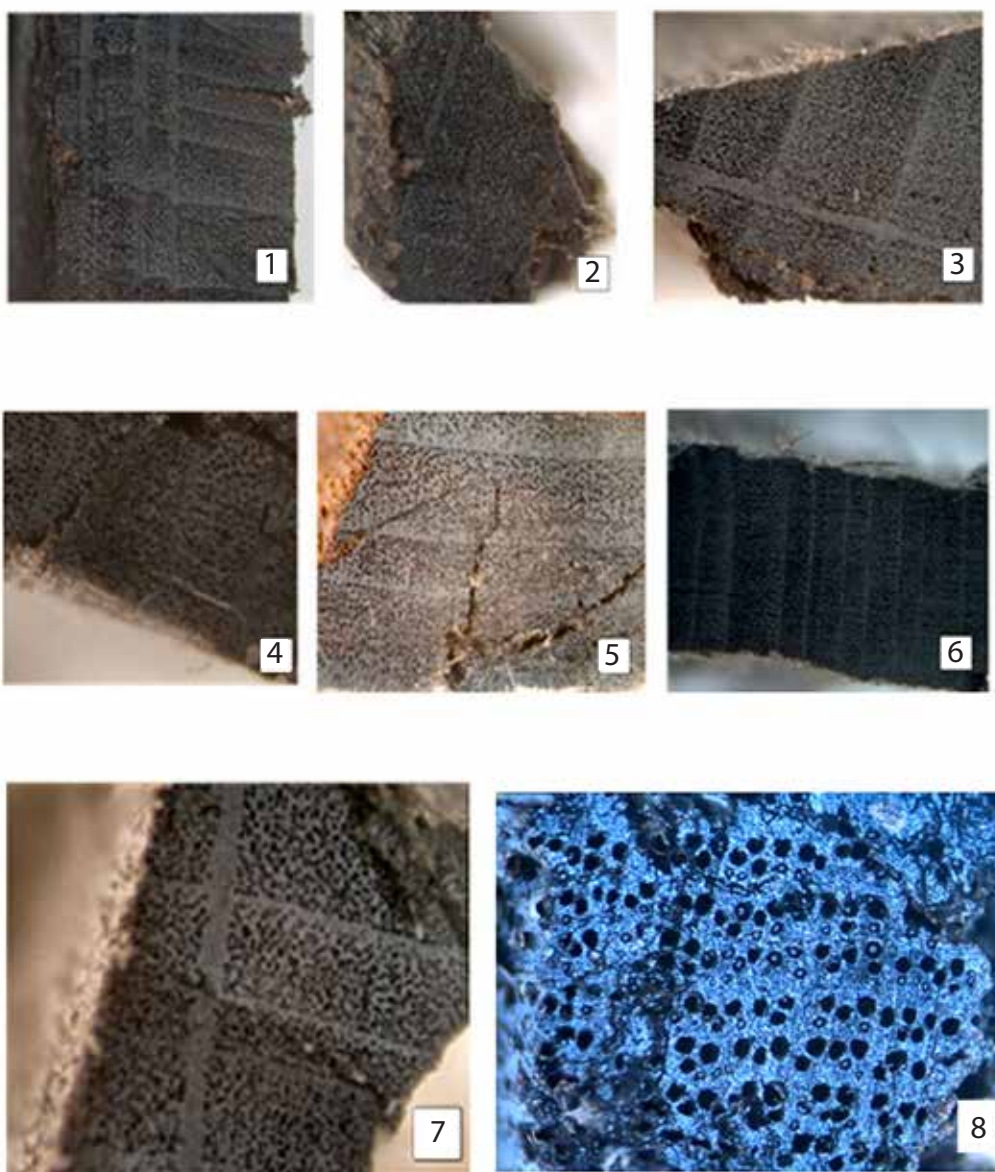
Pl. 41

Băile Figa. S.XV, 2015. Fotografiile artefactelor de lemn realizate cu ajutorul microscopului.

1 – troaca nr. 7 (*Fagus sylvatica* – fag); 2 – bârna mare (MNCR nr. inv: 21022) (*Quercus robur* – stejar); 3 – baros (MNCR nr. inv: 21020) (*Quercus robur* – stejar); 4 – baros (MNCR nr. inv: 21020); 5 – ic (MNCR nr. inv: 21024) (*Quercus robur* – stejar); 6 – ic (MNCR nr. inv: 21025) (*Quercus robur* – stejar).

Timber artifacts under microscope

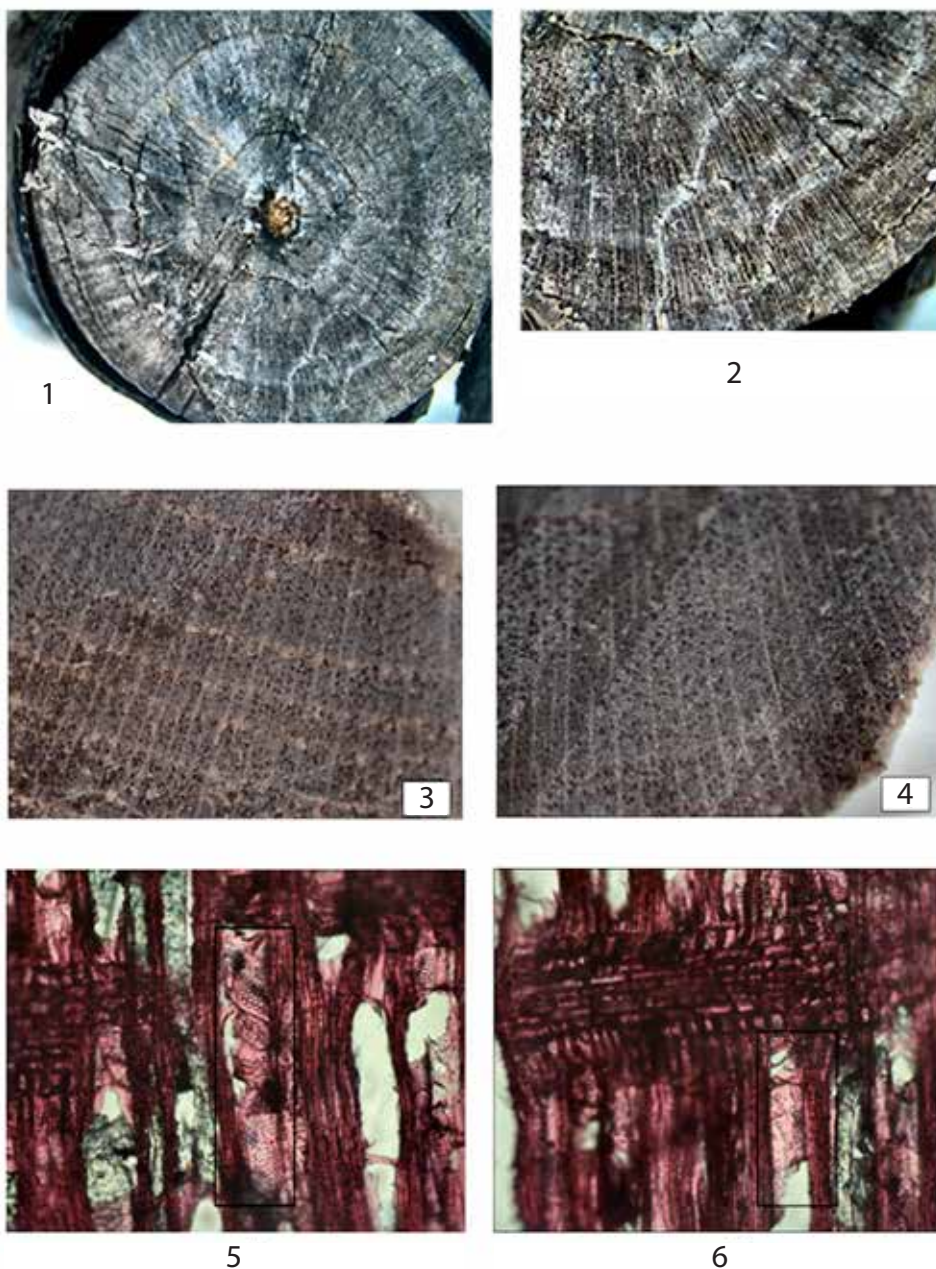
1 – trough no. 7 (*Fagus sylvatica* – beech); 2 – large beam (MNCR nr. inv: 21022) (*Quercus robur* – oak); 3 – sledge-hammer (MNCR nr. inv: 21020) (*Quercus robur* – oak); 4 – sledge-hammer (MNCR nr. inv: 21020); 5 – wedge (MNCR nr. inv: 21024) (*Quercus robur* – oak); 6 – ic (MNCR nr. inv: 21025) (*Quercus robur* – oak).

Pl. 42

Băile Figa. S.XV, 2015.

- 1 – 7: componentele troacei nr. 7 (*Fagus sylvatica* – fag). 1 – dop (MNCR nr. inv: 21016-1);
 2 – 7: pene (MNCR nr. inv: 21016_2-7); 8 – scândura (MNCR nr. inv: 21023) (*Quercus robur* – stejar).
 1 – 7: the component parts of the trough no. 7 (*Fagus sylvatica* – beech). 1 – stopper (MNCR nr. inv: 21016-1);
 2 – 7: wedges (MNCR nr. inv: 21016_2-7); 8 – board (MNCR nr. inv: 21023) (*Quercus robur* – oak).

Pl. 43

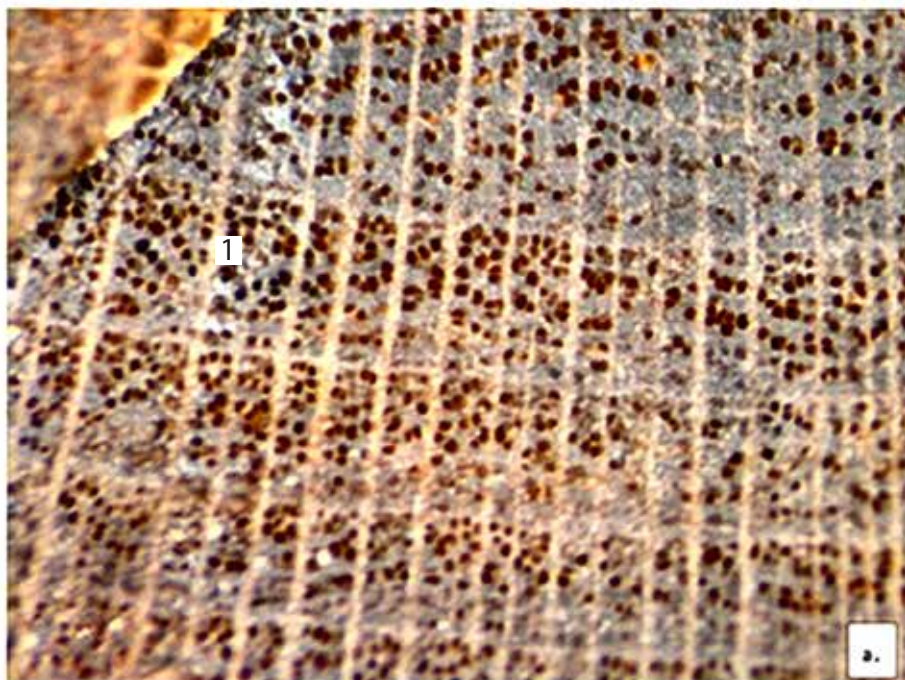
Băile Figa. S.XV, 2015. Componentele troacei nr. 7 / *the component parts of the trough no. 7.*

1 – 2: ac (MNCR nr. inv: 21016 (A)); 3 – 6: cep (MNCR nr. inv: 21026 – 21027, sambucus nigra – soc negru);

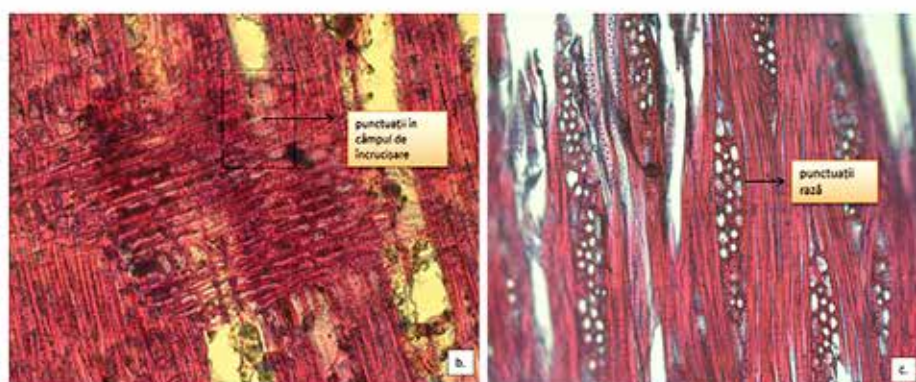
3 – 4: secțiune transversală; 5 – 6: secțiune radială.

1 – 2: *needle* (MNCR nr. inv: 21016 (A)); 3 – 6: *peg* (MNCR nr. inv: 21026 – 21027, *sambucus nigra* – *black elder*);

3 – 4: *cross section*; 5 – 6: *radial section*.

1

2

3

Pl. 44

Băile Figa. S.XV, 2015.

Cep (MNCR nr. inv: 21026, *Sambucus nigra* – soc negru).

1 – secțiunea transversală; 2 – secțiunea radială; 3 – secțiune tangențială.

Trough (MNCR nr. inv: 21026, *Sambucus nigra* – black elder).

1 – cross-section; 2 – radial section; 3 – tangential section.

Studiu istoriografic asupra cercetării cetăților dacice din zona Depresiunii Ciuc

Anca-Corina POP

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
popancacorina@yahoo.com

Cuvinte cheie: Transilvania de est, Depresiunea Ciuc, cultura dacică, fortificații, istoricul cercetărilor

ABSTRACT

The Ciuc basin area is studded with numerous settlements and fortresses, which have been piquing the interest and curiosity of researchers since the 19th century, eager to find out what tribes these relics belonged to. The first research on these relics were carried out by Orbán Balázs, who was convinced that these fortresses had been built by Szeklers; thus he performs a series of investigations in the area, reckoning that the fortresses could not have been erected by the Dacians, since had they had a strong defensive system, they would have also had the necessary weapons to defend themselves against the Romans. These arguments, lacking archaeological evidence, remain mere suppositions which are cancelled out by the notes of more Hungarian writers of the 18th and 19th centuries, according to which the Szeklers had neither towns, nor fortresses, because they could not bear to live shut off between walls.

Over time, this idea is countered with strong evidence, made up of archaeological material which, upon being studied and researched, highlights a number of elements similar to those found in the fortresses around the Dacian capital: fortification systems, pottery, fragments of bricks, evidence confirming the hypothesis of Dacians having built these fortifications.

Numărul mare de așezări și cetăți aflate în depresiunea Ciuc (*pl. I*) au stârnit interesul cercetătorilor încă din secolul XIX, importanța studierii lor ajungând până în zilele noastre. La început a fost dorința de a afla cine a ridicat aceste cetăți, ca mai târziu prin studiu și munca lor de cercetare să-și dea seama că sunt un fragment din istoria dacilor pe aceste meleaguri. Mulți cercetători și-au pus amprenta mai bine de două secole pe studierea acestor vestigii cum sunt Orbán Balázs, Iulian Marțian, Alexandru Ferenczi, Mihail Macrea, Radu Vulpe, Constantin Preda, Zoltán Szekely, János Pál, Petre Roman, Viorica Crișan, Floricel Marinescu. Unii din ei au efectuat simple observații de suprafață la fața

locului, alții au desfășurat cercetări aprofundate prin săpături, prin măsurători de teren sau prin studierea materialului arheologic descoperit.

Orbán Balázs. Printre primii cercetători care au fost interesați de originea acestor cetăți a fost Orbán Balázs. Acesta era convins că cetățile în discuție au fost ridicate de secui. Dorind să aducă argumente incontestabile pentru această ipoteză, el întreprinde o serie de periegeze la cetățile Jigodin II-III, Racu – „Câmpul Cetății”, Ciceu și Șumuleu – „Cetatea fără nume” și „Cetatea de sare”. Rezultatele acestor activități le-a înmănușat într-o amplă monografie, care reprezintă și astăzi o sursă importantă de informații pentru

cercetători¹. De exemplu, informațiile pe care Orbán Balázs le prezintă despre cetatea Jigodin III sunt foarte puține. Astfel el menționează că pe malul drept al Oltului se înalță o stâncă, pe platoul căreia a existat o cetate fortificată cu un zid, ce avea o lungime de 400 de pași. Pe partea dinspre Olt platoul stâncos prezintă o mică adâncitură asemănătoare unei urme de picior, despre care autorul ne relatează o legendă, conform căreia soția stăpânului cetății ședea zilnic pe stâncă în așteptarea soțului plecat la luptă. Acesta nu mai revine niciodată, iar soția lui stingându-se de tristețe și singurătate, în urmă rămânând doar forma piciorului imprimată în stâncă².

Tot pe scurt se menționează și existența cetății Jigodin II. Aceasta era situată pe platoul unei stânci de formă conică aflată la capătul unui mic afluent al Oltului. Pantele stâncii sunt foarte abrupte astfel încât a fost necesară tăierea stâncii pe partea vestică pentru a se crea o cale de acces spre cetate. Platoul a fost fortificat cu un zid de piatră de formă ovală, lung de 300 de pași și înalt de 4-5 picioare. Orbán Balázs relatează faptul că cetatea nu era vizibilă decât din acea vale. De asemenea, că din vârful cetății se putea supraveghea întreaga depresiune a Ciucului de Jos și de Mijloc³.

La est de Miercurea Ciuc, se înalță muntele cunoscut sub numele de Șumuleul-Mare, de pe culmea căruia provin urmele unei cetăți mari. Ea era flancată de două ziduri paralele cu lungimea de 460 de pași, situate la 20 de pași unul de altul, în zonele cu pante line, observă prezența unui șanț, el lipsind în porțiunile unde pantele erau abrupte. Intrarea în cetate este presupusă de autor în partea sudică a platoului. Prezența în imediata apropiere a

accesului în cetate a unor îngrămădiri de pietre, i-a lăsat lui Orbán Balázs impresia că acestea reprezintă urmele unor bastioane și turnuri de veghe. Cele două gropi mari din interiorul cetății le definește ca fiind o fântână și urmele unei clădiri dărâmate. Nu poate să se pronunțe asupra perioadei în care a fost ridicată sau cine au fost locuitorii ei, dar amintește că localnicii o numesc "Cetatea de sare"⁴.

Nu departe de satul Ciceu, în munții Harghita, se află o stâncă ce pare, după opinia localnicilor, să fi fost „construită de oameni”⁵. Pe platoul acesteia se afla "Cetatea Ciceu" (pl. II), cetate fortificată pe trei laturi (est, nord și vest) cu un zid de piatră plată, legată cu mortar de var. Partea sudică, având pantele foarte abrupte, nu a mai fost fortificată. Accesul în cetate se făcea pe scări săpate în stâncă ce duceau până la intrarea principală întărită cu un bastion. O intrare secundară se pare că ar fi existat și pe latura nord-vestică. În interiorul cetății era cunoscută o groapă, despre care legenda spune că aici erau ținuți prizonierii. Deși cetatea este mică, suprafața internă fiind de 98 x 24 pași, aceasta a fost cu greu cucerită în perioada dinaintea apariției prafului de pușcă, după cum relatează Orbán Balázs⁶.

La nord de cetatea de la Ciceu, în vârful muntelui Bogat au fost găsite urmele cetății – Racu I – „Câmpul Cetății”, peste care a fost construită o biserică. Platoul cetății a fost fortificat cu un zid de piatră legat cu var și un șanț, urmele lor fiind vizibile pe partea de nord-est a platoului pe o lungime de 500 de pași, mai jos, două terase, paralele cu zidul, încercuiesc muntele, mai puțin partea de est unde panta este foarte abruptă, terase pe care Orbán Balázs presupune că au existat valuri de apărare⁷.

¹ Orbán 1868.

² Orbán 1868, p. 34.

³ Orbán 1868, p. 34-35.

⁴ Orbán 1868, p. 22.

⁵ Orbán 1868, p. 61.

⁶ Orbán 1868, p. 61.

⁷ Orbán 1868, p. 69.

La circa 8 km distanță de „Câmpul Cetății”, pe malul stâng al Pârâului Cetății se înalță o stâncă de andezit, cu pereții foarte abrupti, unde Orbán Balázs a descoperit ruinele “Cetății Păgânilor” (pl. III). Aceasta se afla pe un platou de formă aproximativ dreptunghiulară, cu lungimea de 100 și lățimea de 55 de pași, fortificat cu un zid de piatră lipită cu mortar, păstrat în stare bună doar pe partea de est și de nord. În colțul de nord-est al platoului, autorul constată existența unui bastion pentru supravegherea drumului de acces, bastion care era protejat cu un zid de formă semicirculară. În colțul de sud-vest, se mai observau fundațiile a două bastioane, legate printr-un zid ce urma aproximativ linia marginii platoului. Intrarea în cetate se făcea prin partea de sud-est, accesul fiind facilitat de treptele săpate în stânca abruptă. În vecinătatea intrării, s-au descoperit mai multe gropi de dimensiuni mai mici, catalogate drept gropi ale căutătorilor de comori și una de dimensiuni mai mari, amplasată puțin mai spre centru platoului, pe care Orbán Balázs o numește fântâna cetății. Autorul ne istorisește legenda cetății, potrivit căreia un cioban aflat în zona a găsit o masă de argint cu un crucifix de aur pe ea. La atingerea crucifixului, s-a deschis o ușă în spatele căreia în butoaie și piei de bivol, era ascunsă o comoară, pe care și-o însușește. În acel moment ușile se închid în spatele lui și o voce îl avertizează să renunțe la comoara dacă vrea să iasă afară⁸.

În descrierea cetății de la Porumbeni Mari, situată lângă Cristurul Secuiesc, Orbán Balázs exprimă o primă ipoteză asupra originii acestei cetăți. El afirmă că aceasta a fost ridicată de către „secuii retrași între munți”⁹, deoarece „dintre popoarele, care au locuit în Secuime, abia găsim un popor, care ar fi avut timp și

ocazie de a clădi un grup de cetăți așa de puternic”¹⁰. Tot el prezintă părerea despre imposibilitatea ca dacii să fi ridicat aceste cetăți. Este vorba despre zone greu accesibile și pe care mai apoi să le piardă în timpul războaielor împotriva romanilor deoarece “poporul, care a putut face fortificații așa de bune”¹¹ ar fi dispus de armele și mijloacele cu care să le apere. Opiniile autorului sunt simple afirmații teoretice fără a fi susținute de dovezi științifice sau materiale, el efectuând în estul Transilvaniei numai periegeze și consemnând ceea ce a văzut la nivelul solului, fără a-și da seama de existența cetăților dacice sub ruinele vestigiilor medievale. Un bun exemplu în acest sens pot servi cetățile de la Jigodin II¹² și Racu II – “Cetatea Păgânilor”¹³. De amintit este și ceramica pe care el o numește “primitivă”, care de fapt reprezenta ceea ce azi se numește ceramică dacică.

Julian Marțian. Studiarea problematicii originii cetăților a fost continuată la începutul secolului XX de către Julian Marțian. El a întreprins numeroase cercetări în zonă, rezultatele investigațiilor fiind valorificate prin lucrări importante apărute atât în română („Urme din războaiele romanilor cu dacii”¹⁴, „Repertoriul arheologic pentru Ardeal”¹⁵) cât și în limba maghiară¹⁶. Primele informații despre cercetările de teren din cetățile Jigodin I și III apar în revista “Archaeologiai értesítő”, în anul 1903. Articolul respectiv cuprinde descrierea sistemului de fortificații, dimensiunile și forma platoului, poziția geografică a acestei cetăți, precum și inventarul arheologic rezultat în urma săpăturilor efectuate aici¹⁷.

⁸ Orbán 1868, p. 72.

⁹ Orbán 1868, p. 31.

¹⁰ Orbán 1868, p. 31.

¹¹ Crișan 2000, p. 32.

¹² Crișan 2000, p. 48.

¹³ Marțian, 1921, p. 65.

¹⁴ Marțian 1921.

¹⁵ Marțian 1920.

¹⁶ Marțian 1903.

¹⁷ Marțian 1903.

În urma periegezelor din jurul orașului Miercurea Ciuc, Iulian Marțian descoperă, pe malul drept al Oltului, cetatea Jigodin III. În vârful unei stânci solitare, autorul constată existența unui platou cu o lungime de 100 de pași și o lățime de 40 de pași. De la suprafața terenului prelucrat agricol, Iulian Marțian culege fragmente ceramice roșiatice, cenușii sau cu grafit, marea lor majoritate fiind decorate. Pe laturile de nord și de vest ale platoului constată prezența unui val lung de 80 de pași, având înălțimea de 1 m pe partea interioară și de 3-4 m pe cea exterioară. Urmărind traseul valului, autorul observă ca acesta a fost distrus pe latura de sud a platoului de lucrările agricole¹⁸.

În lucrarea „Urme din războaiele românilor cu dacii”, Iulian Marțian descrie principalele cetăți dacice din Transilvania, precum și importanța lor în timpul ultimului război (105-106 p. Chr.), opinând că cetățile din depresiunea Ciuc împreună cu cele din sud-estul Transilvaniei reprezintă „ultimele fortificații mai extinse ale Dacilor în Ardeal”¹⁹.

Cetatea de la Șimleu (Șumuleu), cea care începe lista descrierii cetăților din depresiunea Ciuc, avea după observațiile lui Iulian Marțian o incintă de formă ovală înconjurată de un zid de piatră legat cu var, dar care era foarte puțin vizibil datorită folosirii pietrelor la construirea capelei de acolo²⁰.

La vest de cetatea de la Șumuleu, autorul amintește fortificația de la Ciceu, fortificată cu un zid de piatră, legată cu mortar de var, din care s-a păstrat circa 100 m lungime pe partea de nord-est a platoului²¹.

Următoarea cetate în descrierea lui Iulian Marțian este una fără nume: ea este situată pe o culme stâncoasă deasupra văii Cetății, aflată la nord de cea de la Ciceu. Mai

cunoaștem și faptul că această fortificație prezintă același sistem de fortificație ca și cea de la Ciceu: zid de piatră legat cu mortar de var, ce putea fi urmărit doar pe partea de est și de nord. Mai sunt cunoscute două turnuri: primul – rotund, cu un diametru de 40 m, și un al doilea, temelia căruia era vizibilă pe partea de sud-vest a platoului²². După poziționarea geografică și descriere, credem că este vorba despre cetatea Racu II – „Cetatea Păgânilor”.

Singurele cetăți pe care Iulian Marțian le numește „antice”, sunt cele de la nord și sud de satul Jeged (Jigodin)²³. Cu regret, autorul nu ne-a lăsat nici o descriere pentru aceste fortificații.

Alexandru Ferenczi. Primul arheolog profesionist, care a efectuat cercetări de suprafață în zona de est a Transilvaniei a fost Alexandru Ferenczi. Având cunoștință de numărul mare al cetăților dacice din această zonă, acesta decide să-și aprofundeze cercetările prin executarea unor săpături și sondaje arheologice. În Anuarul Comisiunilor Monumentelor Istorice din Transilvania, apărut la Cluj, în anul 1938, autorul descrie cetățile de la: Jigodin I – „Malomföld”, Jigodin II – „Dealul Cetății”, Jigodin III – „Piscul Cetățuia”, Racu I – „Câmpul Cetății” sau „Dealul Bogat”, Racu II – „Cetatea Păgânilor”, Sândominic – „Colțul Cetății”, Șumuleu – I „Cetatea de sare”, Șumuleu II – „Cetatea fără nume”.

Prima cetate descrisă este cea pe care o numim azi „Jigodin I”. O descrie ca având fortificația formată dintr-un val de piatră, vizibil pe partea de sud-vest a platoului și despre care presupune că a existat și pe latura nord-estică. De pe suprafața platoului autorul a cules fragmente ceramice lucrate atât cu mâna cât și la roată²⁴. Nu departe de această cetate, spre sud, pe o înălțime de formă conică, se ridică ceta-

¹⁸ Marțian1921, p. 283.

¹⁹ Marțian1921, p. 51.

²⁰ Marțian1921, p. 52.

²¹ Marțian1921, p. 52.

²² Marțian1921, p. 52.

²³ Marțian1921, p. 52.

²⁴ Ferenczi 1932-1938, p. 240-244.

tea Jigodin II – “Dealul Cetății” (*pl. IV*), amplasată la capătul unui afluent din dreapta Oltului. Cetatea poate fi observată doar din acea vale, laturile de nord, vest și sud fiind mărginite de muntele Harom, iar legătura cu muntele se făcea printr-o șa aflată pe latura sud-vestică a cetății.

Alexandru Ferenczi ne prezintă modul de aranjare a pietrelor din zidul ce înconjoară platoul, care nu este același pe toata lungimea lui. Astfel, pe una din porțiunile zidului, pietrele sunt așezate perfect orizontal, cele lungi alternând cu cele scurte. După ce zidul face o cotitură spre sud pietrele au forme și mărimi diferite, ceea ce face dificilă păstrarea orizontalității și a paralelismului rândurilor, ducând la formarea unor goluri între pietre, goluri umplute mai apoi cu pietre mai mici. Autorul descrie zidul format din două paramente, executate din piatră șlefuită și emplectonul umplut cu pietre mai mici și neregulate, amestecate cu sfărâmături de piatră peste care s-a turnat mortar de var. Cercetătorul nu consemnează existența unor urme ale vreunui bastion sau unui alt edificiu, alipit zidului. În schimb, a fost observată existența unui șanț în interiorul cetății, care era întrerupt doar în dreptul șei de legătură. De pe suprafața platoului, autorul acestor investigații a cules fragmente ceramice grosiere, lucrate la roată, precum și obiecte de fier dacice²⁵.

La nord de cetatea Jigodin I, tot pe partea dreaptă a Oltului, se înalță un promontoriu stâncos, cu pantele de nord-vest și sud-est abrupte, cunoscut sub numele de Piscul Cetățuia (*pl. V*). Pe latura sud-vestică, acesta este legat de platoul, care face legătura cu munții Harghita, prin intermediul unei șei mai joase. Fortificația promontoriului consta dintr-un val de pământ și pietre. Ea era vizibilă pe latura de nord. Înălțimea valului scade treptat, ajungând după 33 de pași

să dispară. Pe latura sudică, marginea platoului este mai înălțată decât interiorul cetății, ceea ce permite presupunerea că această latură a fost întărită la construirea cetății. Partea dinspre Olt, deși este abruptă, putea fi totuși escaladată. Din acest motiv, se poate presupune existența aici cel puțin a unei palisade. La baza valului, Alexandru Ferenczi a observat urme de cărbune și cenușă alături de oase de animale și fragmente ceramice, pe care le-a atribuit unei locuiri mai vechi peste care a fost ridicat ulterior valul. Pe baza acestor observații, autorul studiului a ajuns la concluzia că pe platoul cetății Jigodin III au existat două așezări cronologic deosebite, dar fără a putea stabili căreia dintre ele îi aparține valul²⁶.

În urma perieghezelor făcute în cetatea Racu I – “Câmpul Cetății” (*pl. VI*), Alexandru Ferenczi nu mai constată niciun element de fortificație dintre cele descrise de Orbán Balázs. A mai observat posibile urme de val pe laturile de nord și vest ale platoului, nu și pe cele ale șanțului. Un fapt interesant i-a atras atenția lui Alexandru Ferenczi și anume că pe latura sudică, cea care face legătura cu Dealul Bogat, dar și cea mai ușor de atacat, nu au fost găsite urme de întăritură, autorul presupunând că platoul pe această latură nu a fost fortificat. Materialul arheologic cules de pe suprafața platoului era asemănător cu cel de la Jigodin III și consta din fragmente ceramice lucrate cu mâna și la roată. În apropierea cetății, dar fără a se preciza locul, a fost descoperit un mic tezaur monetar compus din cinci denari din perioada anilor 203-223 p. Chr²⁷.

La 8 km vest de cetatea Racu I – “Câmpul Cetății”, pe malul stâng al Pârâului Cetății, se ridică o stâncă de andezit pe platoul căreia se află cetatea Racu II – “Cetatea Păgânilor” (*pl. VII*), fortificată cu un

²⁵ Ferenczi 1932-1938, p. 244-260.

²⁶ Ferenczi 1932-1938, p. 260-267.

²⁷ Ferenczi 1932-1938 p. 274-282.

zid de piatră locală, legată cu pământ. Urme vizibile ale acestuia au fost observate pe laturile de nord-est, nord, nord-vest și vest. Laturile de est și sud, chiar dacă nu prezentau urme de fortificație, au fost fortificate, după părerea lui Al. Ferenczi, cel puțin cu o palisadă. Pe latura de nord-est, observă o terasă de formă semicirculară cu partea dinspre sud mai îngustă, ce înăintează până la marginea drumului de acces în cetate. Se poate presupune că pietrele existente la suprafața acestei terase au căzut din zidul platoului. Autorul nu a putut observa nici urme certe de zidărie pe laturile terasei și nici vreo porțiune din zidul platoului care să dovedească o legătură între zidul platoului și cel al „terasei”. Cu toate acestea, imediata vecinătate cu drumul de acces îl determină să admită că terasa a fost fortificată, denumind-o „fortificație înaintată”²⁸.

Cetatea Sândominic – “Colțul Cetății” (*pl. VIII*) se află la circa 6 km de satul cu același nume. Cercetând-o, autorul constată că ea a fost fortificată cu un zid de piatră locală, legată cu pământ. În partea sudică această fortificație se termină într-o stâncă înglobată în zid. Pe baza descoperirii mai multor fragmente de mortar de var cu pietriș în partea exterioară a zidului, autorul admite utilizarea în acest sit a mortarului de var²⁹.

La est de orașul Miercurea Ciuc, se ridică muntele Șumuleu, cu cele două culmi ale sale – Șumuleul Mare și Șumuleul Mic, care domină întreaga depresiune a Ciucului. Alexandru Ferenczi a întreprins periegeze pe ambele culmi. De menționat este faptul că pe culmea Șumuleului Mare, spre deosebire de predecesorul său Orbán Balázs, el nu a găsit urmele celor două ziduri din jurul piscurilor. Analizând pietrele netede de pe pante, el constată că ele nu prezentau urme de mortar sau de

prelucrare, ceea ce ar implica apartenența lor la vreun zid. Cu toate acestea, Alexandru Ferenczi observă urmele unui val păstrat „numai pe distanțe scurte”³⁰ pe terasele ce par a fi „făcute de mâna omului”³¹. Existența zidului era vizibilă și „pe pantele ce coboare de la platou la terasă și de la terasă în jos, pante care lasă să se vadă că sunt artificiale”³². Pe panta de sud-vest a aceluiași munte Șumuleu, se înalță un pisc mai mic cunoscut sub numele de Șumuleul Mic. Și aici rezultatele cercetărilor efectuate de Alexandru Ferenczi sunt ușor diferite de cele ale lui Orbán Balázs. Cercetând marginile platoului cetății, a constatat existența urmelor zidului menționat de antecesorul său pe întreaga lui lungime, dar datorită stării foarte avansate de degradare nu a putut stabili nici grosimea lui și nici modul în care a fost construit. Ruinele construcției aflate în centrul cetății atribuite de Orbán Balázs unei biserici le-a constatat și Alexandru Ferenczi, dar a ajuns la concluzia că această clădire nu poate fi o biserică deoarece nicăieri nu a găsit sanctuarul în formă de semicerc despre care scria Orbán. În ceea ce privește urmele chiliilor alipite zidului, Alexandru Ferenczi le-a catalogat drept urme ale pietrelor scoase din zid de către căutătorii de comori. Având în vedere faptul că nici în interiorul clădirii și nici în cetate nu au fost descoperite elemente care să ateste originea religioasă a acestei construcții, Alexandru Ferenczi respinge presupunerile lui Orbán Balázs³³ (*pl. IX*).

În urma observațiilor făcute în teren, Alexandru Ferenczi constată anumite similitudini între cetățile din depresiunea Ciuc și cele din zona capitalei dacice, Costești Cetățuia și Grădiștea Muncelului. Dintre acestea ar fi de amintit sistemul de

²⁸ Ferenczi 1932-1938, p. 283-288.

²⁹ Ferenczi 1932-1938, p.288-290.

³⁰ Ferenczi 1932-1938, p. 299.

³¹ Ferenczi 1932-1938, p. 299.

³² Ferenczi 1932-1938, p. 299.

³³ Ferenczi 1932-1938, p. 300-302.

fortificații (Jigodin II³⁴-Costești Cetățuia³⁵), fragmentele de cărămidă (Jigodin II³⁶ - Costești Cetățuia³⁷), și ceramica (Jigodin II - Costești Cetățuia). Asemănările dintre cetățile celor două zone dovedesc, după părerea autorului, faptul că nu secuii au fost întemeietorii acestor cetăți, ci dacii.

Alt argument invocat pentru a susține originea dacică a cetăților este inexistența între secolele XVII-XIX a vreunei mențiuni a scriitorilor maghiari despre vreo cetate secuiască. Dacă ar fi existat, cel puțin unul dintre ei le-ar fi menționat, deoarece - susține autorul - aceștia au făcut eforturi consistente în a căuta date prin care să facă lumină în istoria ungarilor și secuilor³⁸. Mai mult de atât, scriitorul maghiar din secolul al XVI-lea, Istvan Szamosközy, în lucrarea "*Rerum hungaricarum pentades VI*", menționează că secuii nu suportau să fie închiși între ziduri, motiv pentru care ei nu aveau nici orașe³⁹. În aceeași ordine de idei, istoricul Lajos Szádeczky afirma că „secuii nu au tolerat între ei cetăți”⁴⁰.

Începând cu anul 1950, informațiile legate de cetățile dacice din depresiunea Ciuc se înmulțesc. Din acel an, un colectiv condus de Mihail Macrea, a reluat săpăturile în cetățile Jigodin I, Jigodin II și Jigodin III. Pentru cercetarea platoului cetății de la Jigodin II, Mihail Macrea decide să efectueze sondaje de verificare prin deschiderea unor secțiuni care au scos la lumină existența pe suprafața platoului a două elemente de fortificație suprapuse: unul medieval timpuriu, alcătuit dintr-un zid de piatră legată cu mortar, ce suprapune cea de a doua fortificație, de factură dacică, compusă dintr-un val de pământ „de forma cea mai simplă”⁴¹.

Prin secțiunile deschise în cetatea de la Jigodin III (pl. X), Mihail Macrea a constatat asemănarea sistemului de fortificație cu cel de la cetatea Jigodin II și anume același zid de piatră locală, nefasonată și legată cu pământ. Materialul arheologic descoperit pe suprafața platoului a fost variat, constând din ceramică dacică lucrată cu mâna și la roată, ceramică română și trei monede (una din timpul Antoninilor, una de la Caracalla și cea de-a treia de la Geta)⁴².

Datorită pozițiilor strategice pe care le ocupă, dar și a modului de realizare a fortificației, M. Macrea a considerat că „cea mai veche pare să fie cea de la munte, Jigodin II, care era folosită mai ales ca loc de refugiu în caz de pericol. Cele două așezări de jos, situate chiar deasupra văii Oltului, sunt probabil reședințe ale unor mici șefi de triburi locale, care stăpâneau câmpia fertilă a Ciucului”⁴³. El este de părere că aceste cetăți au continuat să dăinuie și după cucerirea romană, dacii din aceste cetăți continuând să trăiască liberi, după dogmele tradiționale, fiind foarte puțin influențați de cultura romană, prezența romanilor fiind atestată de puținele fragmente ceramice de factură romană, dar și a celor trei monede descoperite aici⁴⁴.

Radu Vulpe. Renumitul arheolog a cercetat vestigiile arheologice din depresiune prin efectuarea unor săpături sau mici sondaje în așezarea Sâncrăieni – „Fabrica de cărămidă” și la Racu – „Cetatea Păgânilor”. După descoperirea tezaurului cu piese din argint de la Sâncrăieni⁴⁵, în vara anului 1953, un colectiv format din Radu Vulpe, Constantin Preda⁴⁶ și Zoltán Székely efectuează săpături la Sâncrăieni – „Fabrica de cărămidă”⁴⁷ (1954). Cu

³⁴ Ferenczi 1932-1938, p. 246.

³⁵ Teodorescu 1929, p. 274, fig. 4.

³⁶ Ferenczi 1932-1938, p. 249.

³⁷ Teodorescu 1929, p. 278, fig. 8.

³⁸ Ferenczi 1932-1938, p. 327.

³⁹ Szamosközy 1598-1599, p. 20-21.

⁴⁰ Szádeczky 1911, p. 18.

⁴¹ Macrea, Buzdugan 1951, p. 307-308.

⁴² Macrea, Buzdugan 1950, p. 308-309.

⁴³ Macrea, Buzdugan 1950, p. 307-309.

⁴⁴ Macrea, Buzdugan 1950, p. 307-309.

⁴⁵ Popescu 1958, p. 158-206.

⁴⁶ Preda 1959, p. 825-866.

⁴⁷ Vulpe 1955, p. 559-565.

această ocazie s-au descoperit un bordei, o groapă circulară, vetre de foc, precum și ceramică lucrată cu mâna și la roată de factură dacică. S-a mai constatat că materialul arheologic descoperit prezintă caracteristicile celei de a doua epoci a fierului, asemeni siturilor de la Poiana⁴⁸, Piatra Roșie⁴⁹, sau Răcățiu⁵⁰. Descoperirea unui număr mic de complexe și a unui inventar arheologic modest l-a determinat pe Radu Vulpe să caracterizeze așezarea de aici ca fiind una săracă, populația ducând un stil de viață modest, în comparație cu centrele menționate.

Amplasarea în imediata apropiere a văii Oltului și a munților, care constituiau adevărate elemente de apărare și refugiu în caz de primejdie, dar și vecinătatea cetății Jigodin, l-au determinat pe Radu Vulpe să concluzioneze că așezarea de la Sâncrăieni – “Fabrica de cărămidă”, nu necesita sistem de fortificație. Rezultatele săpăturilor au fost prezentate doar sumar, într-un raport preliminar al cercetărilor⁵¹.

Constantin Preda. Informațiile detaliate adunate în urma săpăturilor efectuate de colectivul de cercetare de la Sâncrăieni au fost publicate în anul 1959 de Constantin Preda (*pl. XI*). Săpăturile au avut ca scop cercetarea zonei distruse în urma extragerii lutului de către localnici, dar și a unor porțiuni din promontoriu, unde s-a presupus că locuirea a fost mai intensă. Rezultatele săpăturilor au scos la iveală trei nivele de locuire, aparținând primei epoci a fierului, epocii dacice și medievale. Locuirii dacice îi aparțin locuințe, vetre, gropi, precum și o cantitate mare de fragmente ceramice, lucrate cu mâna și la roată, caracteristice perioadei clasice ale culturii dacice. În afară de acestea s-a mai descoperit și o monedă – un denar republican de la Thorius Balbus, datată în anul 90 a.

Chr.. Materialul descoperit nu a fost suficient pentru a putea face o datare precisă a așezării, dar pe baza ceramicii existente, autorul publicației stabilește începutul ei în secolul II a. Chr., iar sfârșitul îl fixează înainte de cucerirea romană, eventual încă la sf. sec. I a. Chr., menționând faptul că la această dată pericolul roman se face tot mai simțit, obligând populația dacică de aici să se retragă spre nordul depresiunii, unde siguranța li s-a părut mai mare, nemaiaivând suficient timp pentru a-și fortifica așezarea⁵².

Același colectiv condus de R. Vulpe a executat mici sondaje și în cetatea Racu I – “Cetatea Păgânilor”, în urma cărora au constatat că platoul cetății a fost fortificat “cu terase tăiate de jur împrejur”⁵³, iar șaua care face legătura cetății cu munții Harghita a fost barată de un șanț și un val. Materialul ceramic descoperit pe suprafața platoului prezintă elemente caracteristice epocii dacice și consta din fragmente de vase lucrate cu mâna și la roată⁵⁴.

Zoltán Székely. Arheologul din Sf. Gheorghe a întreprins săpături în cetățile Racu II – “Cetatea Păgânilor”, Jigodin I, II, III, Ciceu și Lelicieni, prin care și-a adus o contribuție importantă la elucidarea problemei discutate de noi.

Racu II – “Cetatea Păgânilor” (*pl. XI*). Din descrierea autorului rezultă că aceasta se află în munții Harghita, pe malul stâng al Pârâului Cetății, pe o stâncă de andezit, cu pereții abrupti pe laturile de nord, vest și sud. Pe platoul amenajat au fost descoperite, sub zidurile medievale, urmele fortificației dacice, alcătuite din piatră nefasonată legată cu pământ, ce inconjoară marginile de nord, est și de sud ale cetății, latura vestică fiind abruptă nu a mai fost fortificată. În secțiunea deschisă

⁴⁸ Vulpe 2003.

⁴⁹ Daicoviciu 1954.

⁵⁰ Căpitanu 1986-1987, p. 103-149.

⁵¹ Vulpe 1955, p. 564-565.

⁵² Preda 1959, p. 825-869.

⁵³ Vulpe 1955, p. 565.

⁵⁴ Vulpe 1955, p. 565-566.

de Zoltán Székely au fost descoperite, pe lângă materialul medieval, fragmente ceramice lucrate cu mâna și la roată, precum și obiecte din fier aparținând epocii dacice⁵⁵.

În anul 1969 autorul amintit publică rezultatele complete ale săpăturilor efectuate în 1950 în cetatea Jigodin III. Era vorba de o cercetare realizată prin deschiderea a trei secțiuni care au elucidat structura fortificației. S-a stabilit că cetatea a fost fortificată cu val de piatră nefasonată legată cu pământ. În comparație cu Jigodin I, materialul arheologic de aici a fost mai puțin numeros, deși s-au descoperit același categorii de piese: ceramică dacică lucrată cu mâna și la roată precum și fragmente ceramice de factură romană⁵⁶.

Cetatea Ciceului. În toamna anului 1955, Zoltán Székely efectuează săpături în "Cetatea Cicelui". Din descrierea autorului, rezultă că aceasta este așezată la 10 km nord de orașul Miercurea Ciuc pe partea dreaptă a drumului ce duce spre Odorheiul Secuiesc, pe un pisc stâncos cu pantele aproape verticale. Pe vârful acestuia se află un platoul cu lungimea de 60 m și lățimea de 20 m, pe marginile căruia au fost identificate ruinele unei cetăți dacice suprapuse de cele medievale. Rezultatele săpăturilor au dovedit existența aici a unui sistem de fortificații de tip Jigodin I și III, compus dintr-un zid de piatră legată cu pământ, iar șaua de legătură cu restul înălțimilor a fost barată de un șanț și de un val de piatră. Materialul arheologic descoperit în urma săpăturilor efectuate aici este foarte sărac, fiind compus doar din fragmente ceramice⁵⁷.

Cercetări sumare execută Zoltán Székely, în anul 1956, la Cetatea de la Lelicieni – „Muntele de Piatră”. Fortificația este amplasată la 3 km nord-est de Miercurea

Ciuc, pe un munte a cărui extremitate estică este cunoscut sub numele de "Muntele de Piatră", unde constată că nivelul dacic suprapune unul de epoca bronzului⁵⁸.

Petre Roman. Arheologul de la București desfășoară activități de cercetare în depresiunea Ciuc din anul 1973, când își îndreaptă atenția spre cetatea Lelicieni – „Muntele de Piatră”. Aici, în urma săpăturilor, Petre Roman constată că platoul pe care este amplasată cetatea a fost amenajat pe laturile de nord, est și vest cu un val de piatră legată cu pământ, care prezintă la bază un nivel de cultură din epoca bronzului timpuriu. Printre pietrele ce compun valul au fost descoperite materiale aparținând atât epocii bronzului, dar și celei dacice. Pe baza acestor descoperiri arheologul a considerat, într-o primă fază, că fortificația a fost ridicată în perioada epocii bronzului, ea fiind în ruină în epoca dacică. Aprofundând studiul fortificației el constată că cetatea a fost înconjurată cu un parapet de pietre stivuite, provenite de la vechile elemente de fortificare,⁵⁹ în spatele căruia a fost turnată o umplutură compusă din pământ amestecat cu pietre rezultând o platformă, peste care se ridica o suprastructură din lemn⁶⁰.

În 1984, Petre Roman reia săpăturile în cetatea de la Jigodin I. În 1984, colaborează cu Ann Dodd-Opițescu, iar din 1986 lucrează alături de Viorica Crișan, care conduce cercetarea după retragerea arheologului bucureștean. În urma săpăturilor efectuate aici, cercetătorii susțin că fortificația este asemănătoare celei de la Lelicieni – "Muntele de Piatră", și anume: un parapet de pietre stivuite în spatele căruia a fost turnat o umplutură de pământ cu pietre, care forma o platformă peste care era ridicată o suprastructură de lemn⁶¹.

⁵⁵ Székely 1969, p. 103. Székely 1970, p. 304 – 305.

⁵⁶ Székely 1969, p. 105-106.

⁵⁷ Székely 1957, p. 158.

⁵⁸ Székely 1959, p. 238.

⁵⁹ Roman Pál, 1973, p. 561-562

⁶⁰ Crișan 2000, p. 50-51

⁶¹ Opriteșcu, Szócs, 1987, p. 60.

Viorica Crișan. Informațiile obținute în urma săpăturilor din 1950, în cetatea de la Jigodin III, sunt completate de rezultatele investigațiilor efectuate aici de Viorica Crișan, în anul 1996. Cercetările au fost realizate prin deschiderea a două secțiuni și denotă faptul că fortificația a avut două faze de construcție: într-o primă fază platoul a fost înconjurat de o fortificație de lemn (palisadă), pentru ca apoi să fie compusă dintr-un zid de piatră locală, de mari dimensiuni, „așezată în așa fel încât spațiile dintre pietre să fie cât mai mici. Peste fiecare strat de pietre mari s-a turnat pietriș, nisip și pământ, care au umplut golurile rămase, dând aspectul unui zid solid și bine încheiat”⁶². Autoarea menționează că pe o porțiune de un metru adâncime (-1 m) s-au descoperit printre pietre fragmente ceramice aparținând culturii dacice (sec I a. Chr. - I p. Chr.), iar mai în adâncime de la -1m la -2m a apărut ceramică de sec III-II a. Chr., împreună cu materiale din epoca bronzului (cultura Wietenberg). Pe toată adâncimea s-au găsit bucăți de lemn carbonizat, dar cele mai puternice urme de arsură au apărut doar la baza zidului, care atestă faptul că palisada a fost prima formă de fortificare a platoului. Pe baza elementelor descoperite în zonă, Viorica Crișan a ajuns la concluzia că fortificația de lemn a fost ridicată în secolele III-II a. Chr., iar zidul de piatră a fost construit pe parcursul secolului I a. Chr. Pe suprafața platoului au fost descoperite și cercetate locuințe cu vetre de foc în interior, precum și un bogat material arheologic asemeni unor fragmente ceramice, lucrate cu mână și la roată, oase și obiecte din lut și fier⁶³.

János Pál. Cantitatea apreciabilă de material arheologic descoperit întâmplător de locuitorii din depresiunea Ciuc, în urma muncilor agricole sau a activităților de

construcții, i-a atras atenția arheologului János Pál. După ce l-a studiat și și-a dat seama de aria mare de răspândire a lui, acesta efectuat o serie de periegeze, ce s-au soldat cu un lot impresionant de piese arheologice colectate. Pe baza lor, János Pál consideră ca fiind atestată prezența așezărilor dacice de la Ciucsângeorgiu⁶⁴, Cozmeni⁶⁵, Dănești⁶⁶, Ineu (com. Cârța)⁶⁷, Mădăraș⁶⁸, Mihăileni⁶⁹, Sâncrăieni⁷⁰, Sânmartin⁷¹, Sânsimion⁷², Sântimbru⁷³ și Tomești⁷⁴.

Cercetând aria de răspândire a materialului din așezarea de la Sânsimion – „Cariera de nisip” (pl. XII), același arheolog constată că situl se întinde pe o suprafață foarte mare și „depășește chiar și limitele comunei”⁷⁵. În urma săpăturilor efectuate aici, a rezultat o cantitate mare de vase ceramice lucrate atât cu mâna, cât și la roată, numeroase gropi menajere, un număr mare de bucăți de zgură de fier, precum și resturile a două cuptoare de redus minereul de fier. O descoperire aparte a reprezentat-o groapa pe fundul căreia erau așezate vase ceramice, pe care cercetătorii au interpretat-o ca groapă rituală sau chiar mormânt⁷⁶.

Urme de prelucrare a minereului de fier, bucăți de zgură de fier și bulgări de chirpic au mai fost descoperite de către János Pal și în așezările de la Cârța, Mădăraș și Tomești, acestea făcând parte din zona pe care unii cercetători o consideră drept adevărată „zonă siderurgică”⁷⁷.

⁶⁴ Janos, Kovacs 1967, p. 44.

⁶⁵ Janos, Kovacs 1967, p. 45.

⁶⁶ Janos, Kovacs 1967, p. 45.

⁶⁷ Janos, Kovacs 1967, p. 44.

⁶⁸ Janos, Kovacs 1967, p. 46.

⁶⁹ Janos, Kovacs 1967, p. 47.

⁷⁰ Janos, Kovacs 1967, p. 48.

⁷¹ Janos, Kovacs 1967, p. 48.

⁷² Janos, Kovacs 1967, p. 48.

⁷³ Janos, Kovacs 1967, p. 49.

⁷⁴ Janos, Kovacs 1967, p. 50.

⁷⁵ Janos, Kovacs 1967, p. 48.

⁷⁶ După unele informații în interiorul vasului inferior fiind descoperite oase calcinate. A se vedea Crișan 2000, p. 72.

⁷⁷ Daicoviciu 1972, p. 168.

⁶² Crișan 2000, p. 49.

⁶³ Crișan 2000, p. 49-50.

Florice! Marinescu, arheolog la Muzeul Național Militar din București, studiind sistemele de apărare din diferite epoci, și-a propus să efectueze săpături pe diverse situri arheologice, pentru a obține cât mai multe informații legate de acest subiect. Analizând diversele elemente de fortificație ale așezărilor omenești, autorul a constatat că acestea diferă nu doar de la o zonă la alta în funcție de poziția geografică și de resurse, dar și de zona de influență cu care se învecinează așezarea respectivă. În studiu publicat sunt cuprinse și fortificațiile dacice de pe întreg teritoriul Daciei, printre ele găsindu-se și cetatea de la Mihăileni⁷⁸. Cercetările în această cetate s-au desfășurat pe o scurtă perioadă de timp, între 1980-1981 și din acest motiv nu au permis obținerea de informații suficiente pentru „tragerea unor concluzii științifice definitive”⁷⁹. Informațiile obținute în urma săpăturilor efectuate la Mihăileni au fost publicate sumar. Ele cuprindeau doar o scurtă prezentare a sistemului de fortificare, realizat prin ridicarea unor palisade și ziduri de piatră, lemn și pământ, toate dispuse pe marginile teraselor. Arheologul datează cetatea în secolul I a. Chr., iar

datorită amplasării ei geografice deosebite – el include cetatea în așa numitul “sistem defensiv creat de formațiunea politică dacică de pe cursul superior al Oltului”, care supraveghea calea de acces din și înspre Moldova⁸⁰.

Acestea sunt pe scurt câteva crâmpoie din istoricul cercetării cetăților dacice din depresiunea Ciuc. În calitate de vestigii antice, ele au stârnit imaginația și interesul iubitorilor de antichități încă din secolul al XIX-lea. Unele dintre ele au devenit cunoscute grație unor urme vizibile de la suprafața terenului. Altele, chiar dacă sunt considerate descoperiri întâmplătoare, au ajuns să facă parte din legendele locului. Indiferent de felul în care au devenit cunoscute cercetătorilor, rămâne impresionant numărul lor mare în depresiunea Ciuc. În aceste condiții, considerăm de perspectivă o cercetare modernă, care să valideze informațiile din teren ale predecesorilor noștri și să verifice corectitudinea aprecierilor în ceea ce privește materialul arheologic colectat din fiecare punct în parte. Sperăm că o asemenea cercetare va fi posibilă într-un viitor cât mai apropiat.

⁷⁸ Marinescu 1983, p. 102-119.

⁷⁹ Marinescu 1983, p. 111.

⁸⁰ Marinescu 1983, p. 111.

Bibliografie / Bibliography

Căpitanu 1986-1987

V. Căpitanu, Ceramica geto-dacică descoperită în dava de la Răcățău, comuna Horgești, jud. Bacău. Carpica XVIII-XIX, 1986-1987, p. 103-149.

Crișan 2000

V. Crișan, Dacii din estul Transilvaniei. Sf. Gheorghe, 2000.

Daicoviciu 1954

C. Daicoviciu, Cetatea dacică de la Piatra Roșie, București 1954.

Daicoviciu 1972

H. Daicoviciu, Dacia de la Burebista la cucerirea romană. Cluj, 1972.

Ferenczi 1932-1938

A. Ferenczi, Cetăți dacice în județul Ciuc. Anuarul Comisiunii monumentelor istorice. Secția pentru Transilvania, 1932-1938, p. 237-352.

Janos, Kovacs 1967

P. Janos, D. Kovacs, Perieghetză arheologică în bazinul Ciucului. Studii și materiale Târgu Mureș, 1967, p. 43-50

Macrea, Buzdugan 1951

M. Macrea, L. Buzdugan, G. Ferenczi, K. Horedt, I. Popescu, I.I. Rusu, Z. Szekely, N. Vasii, I. Winkler, Despre rezultatele cercetărilor întreprinse pe șantierul arheologic Sf. Gheorghe – Brețcu 1950. SCIV, 2, 1951, 1, p. 307-311.

Marinescu 1983

Fl. Marinescu, Cercetările arheologice efectuate de către Muzeul militar și aportul lor la elucidarea și aprofundarea unor aspecte ale istoriei noastre militare. Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară, 16, 1983, p. 102-119.

Marțian 1903

I. Marțian, Régi telepek és lelhelyekről a királyhagóntuli területen. Archaeologiai Értesítő, Budapest, 1903, p. 283-287.

Marțian 1920

I. Marțian, Repertoriul arheologic pentru Ardeal. Bistrița, 1920.

Marțian 1921

I. Marțian, Urme din războaiele romanilor cu dacii. Cluj, 1921.

Opritescu, Szöcs 1987

Ann Dodd-Opritescu, J. Szöcs, Cetatea de la Băile Jigodin. Săpături 1980-1984. Symphosia Thracologica 5, 1987, Miercurea Ciuc, p. 60

Orbán 1868

Orbán Balázs, A Székelyföld leírása. Vol. II, Pest, 1868.

Preda 1959

C. Preda, Săpăturile arheologice de la Sâncrăieni. MCA, VI, 1959, p. 825-866.

Popescu 1958

D. Popescu, Le trésor dace de Sâncrăieni. Dacia, II, 1958, p. 158-206.

Roman Pál 1973

P. Roman, J. Pál, C. Horvath, Cultura Jigodin. SCIV 24,4, 1973, p. 559-572.

Szamosközi 1598-1599

I. Szamosközi, Rerum Hungaricarum pentades V-VI, Budapesta, 1598-1599.

Szádeczky 1911

L. Szádeczky, Még egyszer a csiki székely krónikáról. Budapesta, 1911.

Szekely 1957

Z. Szekely, Cercetările și săpăturile de salvare executate de muzeul regional din Sf. Gheorghe în anul 1955. MCA III, 1957, p. 149-158.

Szekely 1959

Z. Szekely, Raport preliminar asupra sondajelor executate de muzeul reg. Sf. Gheorghe în 1956. MCA V, 1959, p. 231-243.

Szekely 1969

Z. Szekely, Contribuții la problema așezărilor ii cetăților dacice din sud-estul Transilvaniei. Cumidava, III, 1969, p. 99-108.

Szekely 1970

Z. Szekely, Săpăturile muzeului din Sf. Gheorghe (1959-1966). MCA IX, 1970, p. 297-313.

Teodorescu 1929

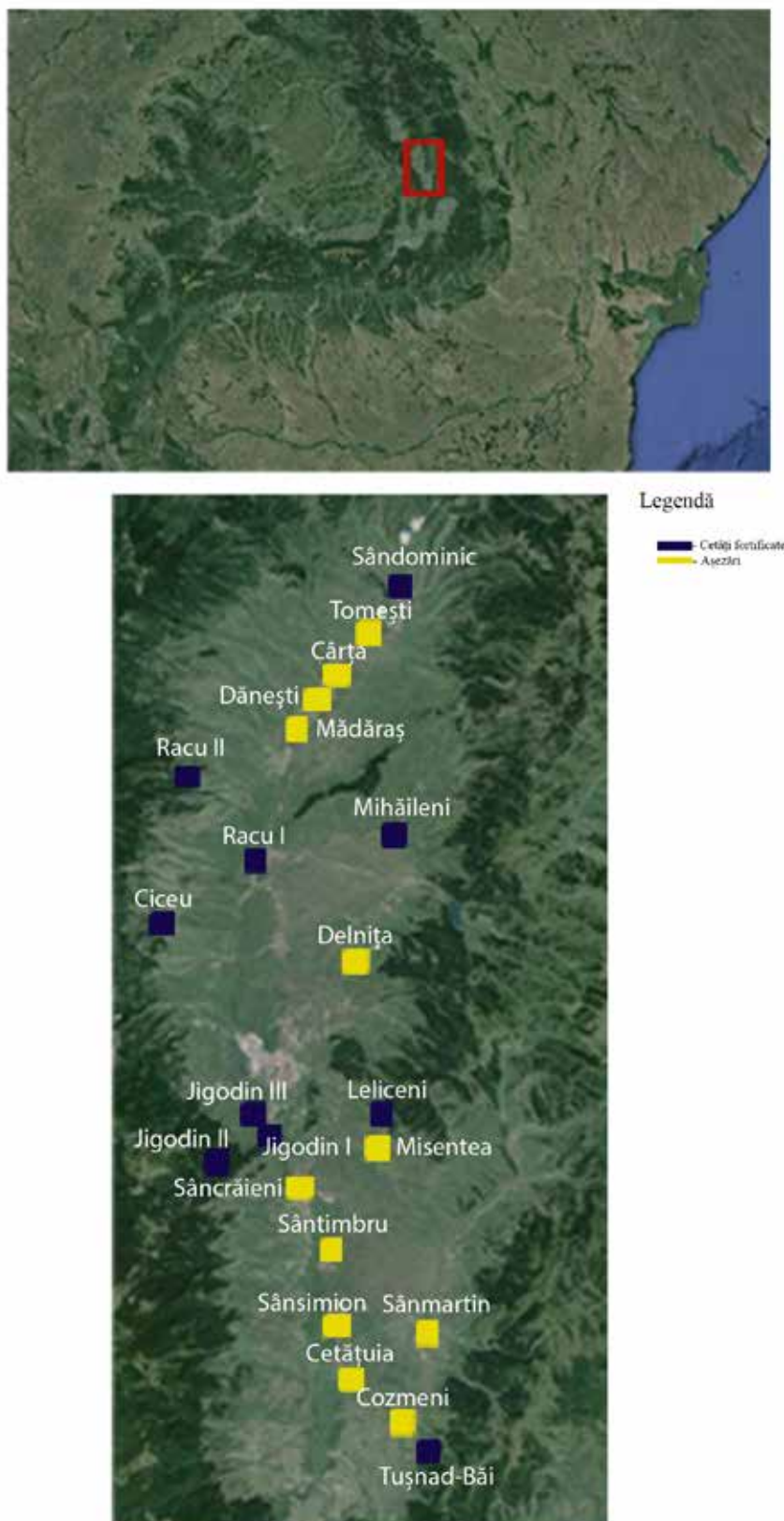
D.M. Teodorescu, Cetatea dacă de la Costești. Anuarul Comisiunii monumentelor istorice. Secția pentru Transilvania, 1929.

Vulpe 1955

R. Vulpe, Săpăturile de salvare de la Sâncrăieni 1954. SCIV 6, 1955, 3-4, p. 559-567.

Vulpe 2003

R. Vulpe, Piroboridava. Așezarea geto-dacică de la Poiana (*Biblioteca Thracologica* XXXIX), București, 2003.

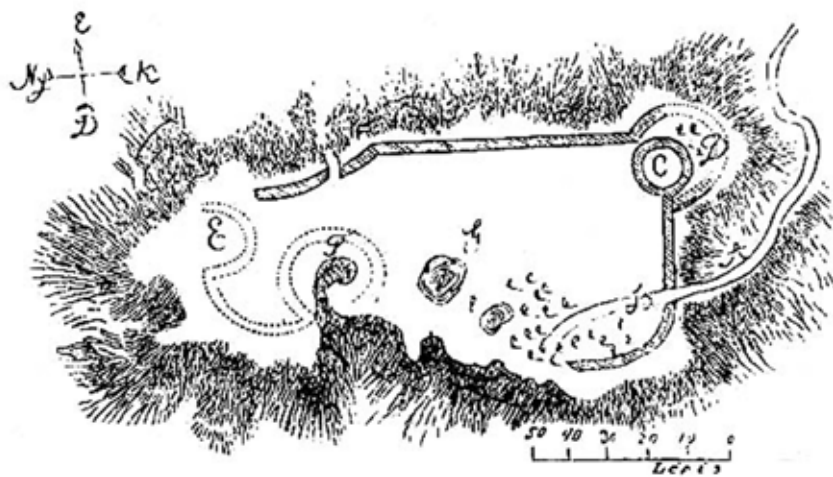

Pl. I. Așezări și cetăți dacice din depresiunea Ciuc

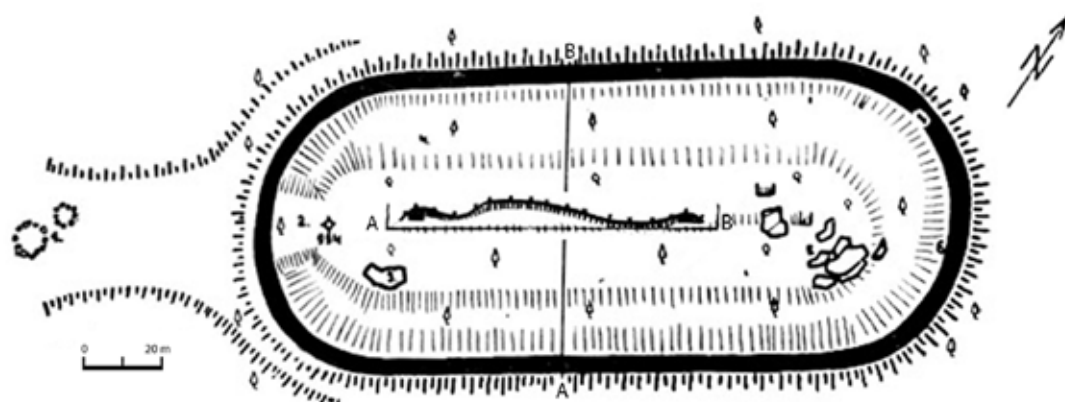
- Legendă
- A - Bastion de apărare a intrării principale
 - B - Groapă
 - C - Intrare secundară

Pl. II. Planul cetății Ciceu (după B. Orbán)

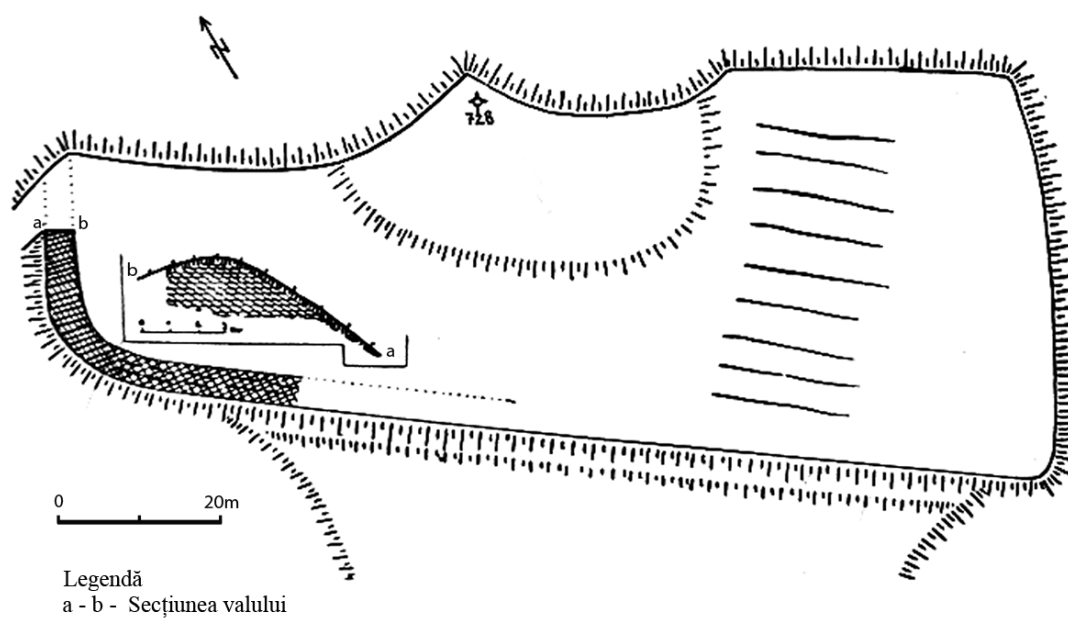

- Legendă
- A - Drum
 - B - Poartă
 - C - Turn
 - D - Zid de apărare
 - E - Donjon
 - F - Bastion rotund
 - G - Fântână

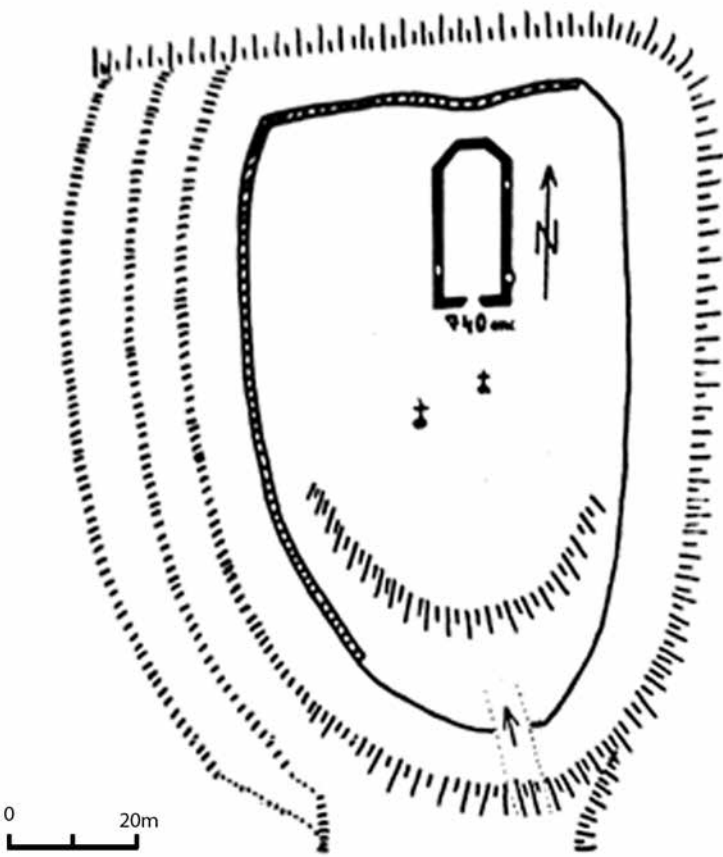
Pl. III. Planul cetății Racu I - „Câmpul Morii” (după B. Orbán)

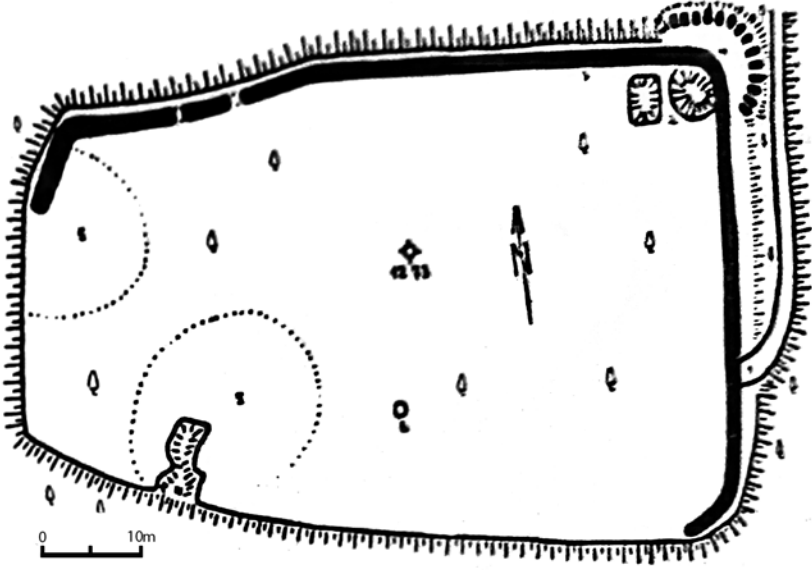
Pl. IV. Planul cetății Jigodin II - Dealul Cetății (după A. Ferenczi)

Pl. V. Planul cetății Jigodin III - Piscul Cetățuia (după A. Ferenczi)

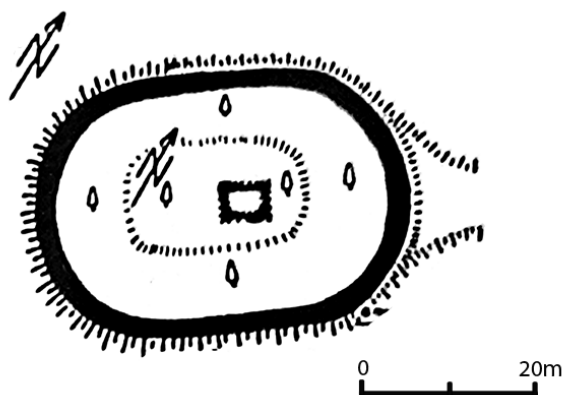
Pl. VI. Planul cetății Racu I - „Câmpul Cetății” (după A. Ferenczi)

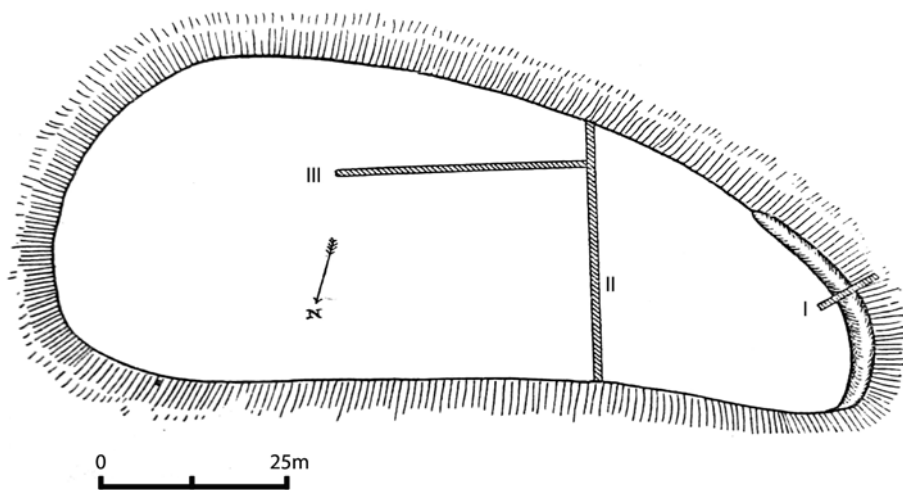
Pl. VII. Planul cetății Racu II - Cetatea Păgânilor (după A. Ferenczi)

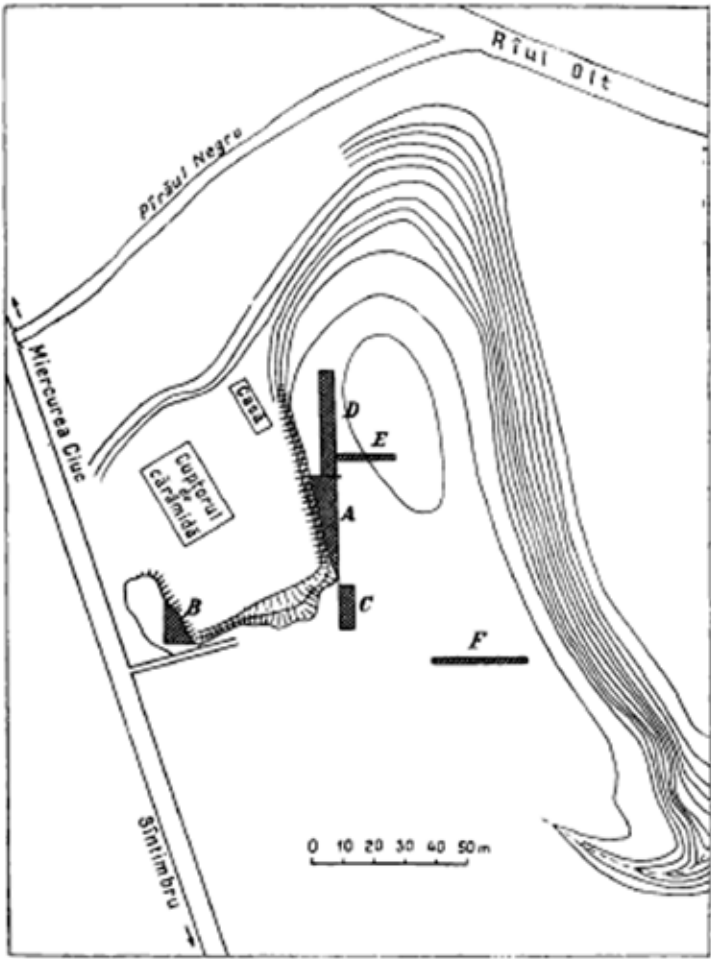
Pl. VIII. Planul cetății Sândominic - „Colțul Cetății” (după A. Ferenczi)

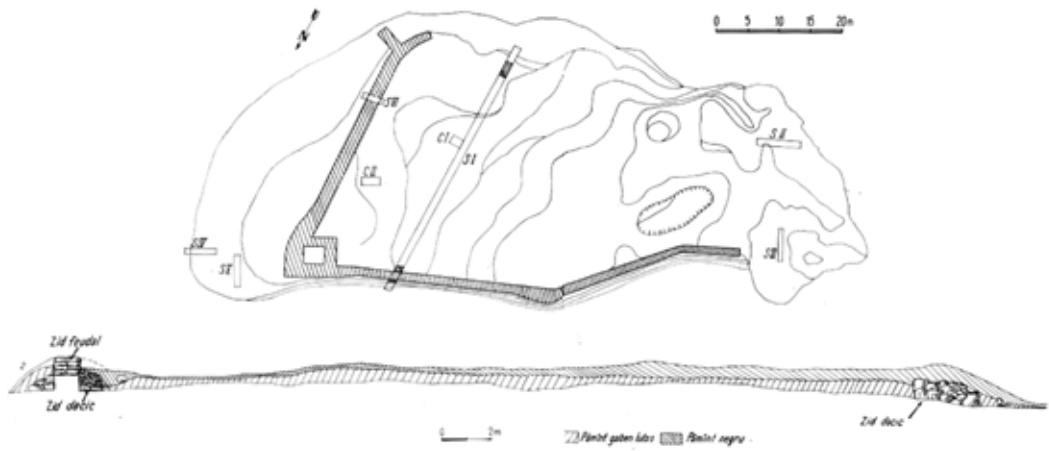
Pl. IX. Planul cetății Șumuleu - Cetatea fără nume (după A. Ferenczi)

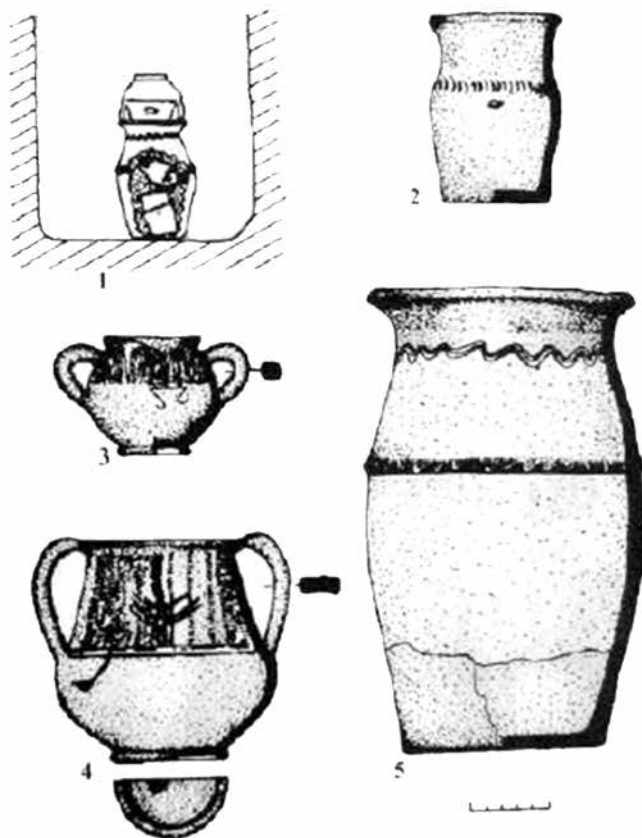
Pl. X. Planul cetății Jigodin III - Piscul Cetățuia (după M. Macrea)

Pl. XI. Așezarea de la Sâncrăieni (după C. Preda)
A-D - Suprafețe E, F - Secțiuni

Pl. XII. Planul cetății Racu II - „Cetatea Păgânilor” (după Z. Szekely)

Pl. XIII. Groapa de cult de la Sânsimion
2-5 Vasele din groapă (după C. Beldiman)

Studii de arheologie aeriană în situri dacice din sud-estul Transilvaniei

Magdalena Ștefan

Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, județul Covasna
madi_burton@yahoo.com

Dan Ștefan

Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, județul Covasna
danstefan00@gmail.com

Dan Lucian Buzea

Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, județul Covasna
buzealuci@yahoo.com

Cuvinte cheie: daci, arheologie aeriană, mlaștini, așezări deschise

Key words: *Dacians, aerial archaeology, swamps, open settlements*

ABSTRACT

In a combined field research effort of three post-doctoral projects, several archaeological sites linked in previous literature with finds belonging to the late Second Iron Age Dacian culture, in south-eastern Transylvania (Brașov Depression and Sf. Gheorghe Depression), were subject of survey by employment of aerial archaeology, photogrammetry and remote sensing. While discussing the general spatial features of their environment, the present report is aiming to ground a future analysis regarding the degree of fragmentation of authority and territorial control mechanisms during classical Dacian period (1st c. BC-1st c. AD) in an area placed at a major crossroad between routes linking the extra-Carpathian space with Transylvania. A spatial emphasis is placed on understanding the relation between the open settlements located in the Depressions, along the river terraces, between huge swamps, and the contemporaneous fortified sites located on the high hills and mountains, bordering the Depressions.

Context administrativ

Pe parcursul perioadei mai 2014–octombrie 2015, patrimoniul arheologic din estul Transilvaniei a beneficiat de atenția a două proiecte de cercetare postdoctorală¹. Unul dintre aceste proiecte, condus de către Magdalena Ștefan, a fost dedicat studiului siturilor din epoca dacică clasică². Cel de-al doilea proiect, derulat de către Dan Buzea, a avut drept obiectiv studiul evoluției comunităților eneolitice³ din

mediul cultural Ariușd. Ambele proiecte au investigat specificul culturii materiale și organizarea habitatului, caracteristice epocilor de studiu, în contextul geografic și cultural special al depresiunilor intramontane din estul Transilvaniei, spațiu tradițional de contact și interferență culturală între civilizațiile intracarpatiche și cele ponto-danubiene. Cele două proiecte au avut o semnificativă componentă de cercetare de teren bazată pe aportul tehnologic.

logiilor non-invazive, în special geofizica, arheologia aeriană de la mică și medie altitudine și teledetecția, propunându-și să reașeze, printre altele, pe baze moderne, documentația topografică a repertoriilor existente. Componenta tehnologică a noilor cercetări interdisciplinare din estul Transilvaniei, dar și dimensiunea comparativă cu mediul cultural din spațiul extracarpatic de la sfârșitul celei de-a doua epoci a fierului au fost asigurate prin colaborarea cu Dan Ștefan, director al unui proiect de cercetare derulat în cadrul PN II, axat pe analiza, cu ajutorul metodelor geofizicii aplicate în arheologie și a teledetecției de joasă altitudine, a organizării spațiale și funcționale a centrelor politice de tip *dava* din nord-estul Munteniei⁴.

În ceea ce privește descoperirile atribuite civilizației dacice din estul Transilvaniei, autorii au pus accent pe documentarea realizată în teren, tocmai pentru a contribui la avansul cercetării în domeniu prin aport de informații noi și pentru a depăși stadiul preluării datelor din repertorii arheologice, mai vechi și mai noi, fără verificări ale unor elemente esențiale precum localizare exactă, tip de relief, suprafață, prezența materialelor din alte epoci. Au fost documentate atât situri fortificate mai bine cercetate (de ex., Covasna-*Cetatea Zânelor* ori cetățile de la Jigodin I și III), dar și altele, care, deși sondate, aveau localizare neclară (de ex., Jigodin II ori Teliu) sau despre care doar se bănuiește că ar fi fost utilizate ca situri întărite și de daci, în condițiile în care materialul predominant cunoscut aparține altor epoci (de ex., *Cetatea Bursucului* de la Boroșneul Mare, *Cetatea Fetei* de la Olteni); de asemenea, au fost verificate trimiteri din literatură la situri nefortificate (de ex., Rec-*Telek* sau Sfântu Gheorghe - *Bedeháza*) sau s-a realizat documentarea spațială a altora, recent descoperite (Jigodin IV- fortificat sau Rec-*Dobolika* - nefortificat).

Unul dintre rezultatele științifice impor-

tante obținute în urma noilor cercetări realizate în estul Transilvaniei îl constituie identificarea și documentarea preliminară a sitului fortificat de la Jigodin IV, în apropiere de Miercurea Ciuc, într-un areal în care pe o rază de 2-3 kilometri în jur mai erau deja cunoscute alte 4 situri fortificate, parțial contemporane⁵.

Metodologie

Cercetarea de teren a constat în perieghize nesistematice (acoperire liberă a terenului), dar și din simple vizite în teren, fără colectarea materialului (cel mai adesea). În cazul cercetărilor sistematice de teren, materialul tipic a fost preluat și inventariat de Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni (de ex., de la Jigodin IV, Jigodin II, Rec-*Telek*). Indiferent dacă parcurgerea terenului s-a realizat cu sau fără colectarea de material arheologic, s-a încercat delimitarea în teren și cartarea zonelor pe care se găsește răspândit acesta. Toate siturile arheologice vizitate au fost documentate prin arheologie aeriană de la medie și joasă altitudine. Pentru aceasta au fost folosite platforme radiocomandate cu sistem de propulsie multicopter prevăzute cu camere foto de mare rezoluție. Misiunile aeriene au fost programate să asigure o acoperire de cel puțin 40 ha, în scopul documentării suprafețelor siturilor investigate, dar și a zonelor învecinate. În anumite situații au fost executate mai multe misiuni aeriene adiacente pentru a mări suprafețele documentate. Rezultatele directe ale acestor misiuni sunt alcătuite, în principal, din seturi de imagini aeriene de înaltă rezoluție, înregistrate atât oblic cât și vertical. Prin fotogrammetrie și prelucrare computerizată a fiecărui mozaic de imagini, au fost realizate ortofotografii (rezoluții mai bune de 5 cm/pixel), precum și modele digitale ale terenului (de tip DSM⁶, rezoluție de cca 25 cm/pixel). Aceste ortofotografii și modele digitale ale terenului permit realizarea unor

măsurători detaliate ale reliefului, ori micro-reliefului sitului, fiind utile atât pentru documentarea generală (ridicare topografică, cartare în micro-regiune, calcul de suprafețe) cât și pentru detecția de noi structuri arheologice (de tipul valurilor, șanțurilor, terasărilor antropice, drumurilor, incintelor). Modelele digitale ale terenului pot ulterior furniza baza realizării unor ridicări topografice de detaliu cum au fost, de altfel, obținute pentru majoritatea siturilor (excepție cetățile dacice de la Teliu și Jigodin II, unde pădurea a fost prea deasă pentru a putea obține din modelul digital de tip DSM unul de tip DEM⁷). În toate siturile s-au colectat măsurători GPS, atât cu receptoare de navigație cât și cu instrumente din clasa geodezică, prevăzute cu capacități de postprocesare a datelor.

Siturile documentate prin arheologie aeriană de joasă altitudine și teledetecție sunt:

I. jud. Covasna:

- Araci, com. Vâlcele, punct: *Coasta Csulak*;
- Boroșneul Mic, com. Boroșneul Mare, punct: *Cetatea Bursucului/Măgura Rotundă/Borzavár*;
- Comalău, com. Reci, punct: *Cetate*
- Leț, com. Boroșneul Mare, punct: *Dealul Cetății*;
- Olteni, com. Bodoc, punctele: *Cetatea Fetei*, În Dosul Cetății, *La Haltă*
- Reci, com. Reci, punctele: *Telek, Câmpia lui Török/Grădina bisericii, Dobolika*
- Sfântu Gheorghe, punct: *Bedeháza*
- Voinești, oraș Covasna, punct: *Cetatea Zânelor*

II. jud. Brașov

- Hărman, com. Hărman, punct: *Kásse Berg*
- Teliu, com. Teliu, punct: *La Carieră*

III. jud. Harghita:

- Șoimeni, comuna Păuleni-Ciuc, punct: *Dâmbul Cetății-Várdomb*
- Jigodin, oraș Miercurea Ciuc, punctele: *Dealul Cetății Mici* (cetatea dacică

Jigodin III), *Dealul Cetății* (cetatea dacică Jigodin II), *Câmpul Morii* (cetatea dacică Jigodin I), *Dealul Farago* (turn dacic Jigodin IV)

- Merești, com. Merești, punct: *Câmpu Pipașilor*

Măsurători topografice de detaliu (cu stație totală - s-au realizat în punctul nou descoperit Jigodin IV, la Covasna-Cetatea Zânelor și în cetatea dacică de la Augustin - *Piatra Detunată* (Brașov).

Măsurători geofizice s-au realizat la Jigodin III (magnetometrie), Covasna-Cetatea Zânelor (magnetometrie), Olteni-Cetatea Fetei (susceptibilitate magnetică), Păuleni-Ciuc-Várdomb (magnetometrie).

Mare parte din siturile atribuite dacilor din estul Transilvaniei care apar pe hărțile din planșele următoare au fost cartate pe baza informațiilor din literatură⁸, coroborate cu citirea materialului cartografic disponibil: harta militară 1/25000 din anii 1970, planurile directe de tragere 1/20000 din anii 1940-1960⁹, ridicările militare austriece (cele trei ediții¹⁰ de la 1776-1787, 1806-1869, 1869-1887). Unele dintre aceste situri au fost poziționate cu un mare grad de precizie, așa cum a rezultat din verificarea imaginilor din satelit sau a ortofotografiilor ANCP care, mai ales în cazul siturilor fortificate, pot să pună în evidență conturul lucrărilor de amenajare în scop defensiv. La altele, poziționarea rămâne neclară ori doar aproximativă, mai ales în cazul siturilor nefortificate, datorită modalității vagi, descriptive, de formulare tradițională a referințelor geografice.

Cele mai mari dificultăți le-am întâmpinat în localizarea și documentarea în teren a siturilor aflate în zonele împădurite, montane sau submontane, ale depresiunilor. Vizita în aceste locuri s-a desfășurat în sezonul de primăvară timpurie, pentru a beneficia de vizibilitatea sporită în lipsa vegetației. Documentarea doar prin arheologie aeriană și teledetecție a siturilor ce

sunt integral acoperite de pădure deasă de conifere, așa cum este, bunăoară, cazul siturilor de la Jigodin II și Jigodin IV, rămânând problematică, rezultatele obținute fiind limitate, în aceste cazuri, la imagini de ansamblu, utile pentru o evaluare generală a amplasării spațiale a respectivelor situri. Nu în ultimul rând, trebuie precizat că siturile dacice din sectorul vestic al depresiunii Ciucului, ca cele de la Jigodin, Ciceu și Racu se află într-o zonă cu fundament geologic eruptiv. Acesta influențează semnificativ rezultatele investigațiilor geofizice realizate prin aplicarea metodei magnetice (măsurarea susceptibilității magnetice și magnetometrie). În acest proiect am testat răspunsul metodei magnetice, concluzionând că informația obținută reflectă, în principal, geologia și geomorfologia zonei și nu subsolul de interes arheologic, dar că informațiile sunt utile atunci când sunt coroborate cu alte seturi de date geofizice, așa cum sunt profilele de rezistivitate electrică, în vederea interpretării și diferențierii structurilor în geologice și arheologice.

Prezentul studiu continuă seria de publicații¹¹ destinată raportării cercetărilor de suprafață în situri din secolele I a. Chr. – I p. Chr. din estul Transilvaniei. În raportul de față vor fi discutate rezultatele unor prime cercetări în siturile de la Hărman-Kässe Berg, Comalău-Cetate, Reci-Telek și Boroșneul Mic-Cetatea Bursucului. În această etapă ne-am concentrat pe înțelegerea mediului ambiant specific fiecărui sit în parte și stabilirea unei localizări precise a acestora. Rezultatele documentării spațiale sunt de interes nu doar pentru studiul perioadei dacice clasice din aceste zone geografice, dar și pentru perioade mai vechi și mai noi. Toate aceste situri se caracterizează, în primul rând, prin existența vestigiilor arheologice de tip Ariușd și reluări ale activității în epocă dacică. La Comalău și Reci-Telek siturile sunt refolosite și în epocă romană și post-romană, situl de la Telek fiind cu to-

tul deosebit, prin concentrarea descoperirilor din neolitic, epoca bronzului, ambele epoci ale fierului, perioadă post-romană și medievală.

Zona aleasă pentru studiu nu este nici pe departe aleatorie. Ar trebui, mai degrabă, privită ca un mare spațiu de trecere, aflat la intersecția micro-depresiunilor Baraolt, Brașovului, Sf. Gheorghe și Târgu Secuiesc, și mai ales a drumurilor transcarpatice venite din est sau sud cu legăturile lor spre Transilvania ori zona Ciucului. Din punct de vedere al structurii geomorfologice la scară micro-regională se pot identifica două „porți”, unde culmile deluroase de pe marginile depresiunilor se apropie cel mai mult între ele, respectiv la Bod-Hărman și Reci.

Documentare spațială

Hărman, jud. Brașov

Activitățile de documentare prin mijloacele arheologiei aeriene s-au concentrat în zona movilei aluvionare aflate pe malul stâng al Oltului, denumită *Kleiner Kässe Berg*¹² și la sud și vest de ea, pe terasa Oltului, între stația de transformare și canal (fig. 1). Situl se află în teritoriul administrativ al comunei Hărman, jud. Brașov. Situl este cunoscut încă de la începutul secolului al XX-lea, în urma cercetărilor de teren efectuate de J. Teutsch¹³ și László Ferenc¹⁴. Potrivit acestor cercetări, situl a fost locuit în perioada eneolitică (Ariușd și Coțofeni). În bibliografia de specialitate, situl de la Hărman-Kässe Berg apare menționat cu mai multe denumiri: *Kösberg/Kössberg, Kässberg* și *Dealul Cășăriei*.

Pe movila *Kässe Berg*, care este în prezent cu totul acoperită de vegetație, atât de copaci înalți cât și de arbuști, se pot observa urmele unor săpături de mari dimensiuni, chiar pe platoul superior. Materialul ceramic aflat la suprafață este din perioada eneolitică, specific culturii Ariușd. Pe pantele sudice și vestice ale movilei și pe terasa cultivată¹⁵ care con-

tinuă terenul spre sud și vest, de ambele părți ale drumului neasfaltat ce coboară spre Olt de la stația de transformare, se găsește abundant material arheologic din mai multe epoci, inclusiv neolitic și epoca bronzului, dar și ceramică la roată - posibil (și) dacică. Materialul este concentrat pe malul estic, mai înalt, al micii văi ce se scurge spre Olt, în prezent canalizată.

În localitatea Bod (jud. Brașov), mai este amintită în literatură încă o movilă asemănătoare, aflată în punctul *Gorganul - Dealul Popilor/Priesterhügel*, cunoscută din cercetările anterioare ale lui Florea Costea¹⁶. Costea amintește că de la *Dealul Popilor* provin și materiale de epocă dacică clasică aflate în colecțiile Muzeului de Istorie Brașov, alături de materiale din alte epoci, în special Ariușd, aceeași combinație de materiale regăsindu-se și pe terasa care se continuă spre sat. Aceste puncte nu au fost încă verificate în teren. Remarcăm, însă, un model asemănător de ocupare a terenului, precum și suprapunerea de locuiri din epoci diferite, la fel ca în cazul situației documentate la *Kässe Berg*.

Exact în dreptul movilei *Kässe Berg*, Oltul face un cot pronunțat, schimbându-și practic direcția de curgere de la nord la sud, pentru a ocoli promontoriul deluros *Fundul Vițelului*. Acesta este capătul sudic al dealurilor înalte și fragmentate ce despart Depresiunile Baraolt și Sfântu Gheorghe și care, așa cum arată și materialele cartografice, nu sunt potrivite pentru a fi străbătute de un singur drum major sud-nord, ci doar de scurte treceri pe direcția est-vest (fig. 10-11). La sud de sit, se mai află un mic fragment al acestor dealuri separat în peisajul plat înconjurător - Măsiul deluros *Lempeș (Burgberg)* - „capătul de pod” al reliefului înalt către Brașov (fig. 8-9). Zona a fost bine fortificată în epocă medievală¹⁷. Situl cercetat de noi reprezintă partea de terasă joasă, dar totuși neînundabilă, ferită, aflată într-o zonă umedă întinsă, în care Oltul a meandrat, sau

a primit numeroși mici afluenți dinspre sud, poziționată între *Fundul Vițelului* și *Lempeș* (fig. 4, 5, 7). Chiar deasupra sitului, la 550 m SSE de acesta, se ridică cu cca. 60 m mai sus, dealul *Breite Berg*¹⁸ (fig. 6) ca unul din segmentele nordice ale masivului Lempeș. Pe *Breite Berg* se află în prezent un depozit militar și locul nu poate fi cercetat aerian. Pe harta 1/25000 din anii 1970 terenul din spatele unității militare este denumit drept *La Comor*.

Oltul nu poate fi trecut în dreptul sitului, ci fie mai la nord-vest pe la Ariușd, fie mai la nord-est pe la Podu Oltului. Concluzionăm, așadar, că poziția sitului este una ferită - între mlaștini, dar beneficiind de resursele zonei umede, aflată nu imediat lângă un drum, dar ca poziție generală - aproape de o mare intersecție de căi ce veneau dinspre sud (Brașov) și se răspândeau spre toate direcțiile, spre Baraolt, Oituz sau Ciuc. În legătură cu aceste urme de locuire din epoca fierului ar trebui cercetat dealul *Breite Berg* pentru a verifica dacă nu există o întăritură cu care această așezare deschisă să poată fi pusă în legătură. Remarcăm, totodată, că nu se cunosc situri fortificate din epocă dacică în această zonă de separație între Depresiunea Brașovului și Sf. Gheorghe. Cel mai apropiat (și doar presupus) aflându-se la 10 km spre NNV, la Feldioara¹⁹, la capătul sudic al Depresiunii Baraolt. Alte descoperiri din sec I a. Chr. - I p. Chr., mai apropiate, s-au făcut pe pantele sudice ale Dealului Lempeș²⁰.

Reci, jud Covasna

1. Situl de la Comalău (Komolló) este cunoscut în literatură prin cercetările desfășurate la nord de localitatea Reci, pe terasa înaltă a Râului Negru, în punctul *Cetate/Várdomb*, unde au fost cercetate urmele unei fortificații de epocă romană reocupată în secolul IV²¹ (fig. 12). În repertoriile dedicate epocii dacice, situl figurează și ca așezare fortificată din perioada

clasică²². Vizita autorilor în teren a avut loc cu scopul de a înțelege în ce măsură se poate vorbi de existența unei fortificații dacice în acest punct

Lucrările de amenajare din epocile mai noi au modificat puternic relieful (fig. 17) în zona fortificației de la Comalău, inclusiv scoaterea de piatră cu ocazia construcției șoselei spre Târgu Secuiesc²³. Nu se poate spune, din datele actuale, dacă aici era un sector fortificat și în epocă dacică. Ar fi oricum ceva neobișnuit în zona depresiunilor din estul Transilvaniei ca în perioada secolelor I a. Chr. – I p. Chr. să fi existat o fortificație pe terasă, în relief deschis.

Zona (sectorul de mal drept al Râului Negru, între Sântionluncă și Leț) este fără dubiu importantă, de aceea a și fost fortificată atât de romani, cât și în perioadă medievală, pentru că se află în locul unde se apropie cel mai mult dealurile înalte ce vin dinspre Întorsura Buzăului cu cele care continuă spre nord, spre Bixad, ca o gâtuitoră ce separă geomorfologic depresiunile Sfântu Gheorghe, Brașovului și Târgu Secuiesc, dealuri pe care se putea circula (fig. 13). Modul în care se controla acest sector prin puncte fortificate, în epocă dacică clasică, este mai puțin clar. Zona Reci se află, nu doar la mijloc în acest punct de trecere nord-sud pe drumuri de culme, dar și pe traseul oricărui drum est-vest, dinspre Oituz spre Transilvania. Până la alte cercetări, care să poată să dovedească urmele vreunei lucrări de fortificare din epocă dacică, putem să considerăm locul ca fiind în general propice activităților facilitate de existența drumurilor, fără să putem identifica puncte de control, eventual granițe de autorități. Pe malul opus al Râului Negru de Comalău și Reci, se întindea o mare zonă umedă, din care încă se mai păstrează rezervația naturală *Mestecănișul de la Reci*.

Székely, cel care a publicat primul studiu monografic asupra fortificației de epocă romană de la Comalău, spune că nu

s-au găsit materiale dacice în acest punct. Cele invocate de Daicoviciu și Pârvan²⁴ ca provenind de la Comalău, ar fi fost găsite, de fapt, după spusele lui Székely²⁵, în alte puncte aflate în raza satului - pe proprietatea lui Szilágyi János despre care aflăm mai târziu că se află în apropiere de cea a lui Șt. Dombora, localizată la rândul ei „la piciorul movilei, unde se află cimitirul reformat”²⁶. În grădina lui Șt. Dombora²⁷, Székely face săpături de verificare în 1947, descoperind complexe cu materiale data-bile în secolele I a. Chr. – I p. Chr.²⁸ Alte descoperiri din această epocă sunt plasate vag în zona Școlii elementare din Comalău²⁹ (fig. 14). Pentru moment nu am verificat în teren acest sector, concentrându-ne pe terasa aflată la vest de punctul *Cetate*.

2. Pe partea opusă de Comalău-*Cetate*, spre vest, peste șoseaua ce coboară spre satul Reci, pe terasa înaltă care se erodează este cunoscut situl de la „Cetatea Mică” (fig. 14-16). Așezarea este menționată de Zoltan Székely încă de la mijlocul secolului trecut. Cercetări de suprafață au fost executate de Zs. L. Bordi și S. J. Sztáncsuj între anii 2000-2009³⁰. De la suprafața terenului au fost recoltate numeroase materiale ceramice, inclusiv metal și sticlă. Fragmentele ceramice aparțin mai multor epoci – eneolitic (Ariușd), epoca bronzului (Wietenberg), epocă dacică, romană și post-romană (Sântana de Mureș - Cerneahov). Câteva dintre materiale pot fi atribuite și dacilor din perioada clasică, dar este necesară o cercetare de teren mai aprofundată pentru a distinge concret.

Pe baza rezultatelor de până acum putem să apreciem că întreaga terasă înaltă (malul drept) a Râului Negru, în dreptul localității actuale Reci, care înglobează astăzi și mai vechea vatră a Comalăului, a fost intens populată, urmele de locuire fiind grupate în nuclee – rezultat al activităților din diverse epoci istorice, pe alocuri suprapuse, inclusiv din perioada dacică clasică, dar și din neolitic, epoca bronzului și în pe-

rioadă post-romană (Sântana-Cerneahov). Deși zona Reci - Comalău pare a fi bine ocupată în perioada secolelor I a. Chr. - I p. Chr., nu există argumente să putem vorbi în punctul *Cetate* de o așezare fortificată din această perioadă.

3. În localitatea Reci, am mai verificat și alte puncte: *Dealul Bisericii Câmpia Turcilor/Töröktétje/Câmpul Turcului*, situl de la *Telek* și o poziție intermediară între ele (sit 5 în fig. 18), aflată tot pe marginea terasei care este puternic afectată de alunecări de teren. Cel mai concludent a fost sectorul sud-estic al zonei *Telek*, pe pantele line ale terasei ce coboară spre Râul Negru, unde s-a găsit o concentrație mai mare de materiale dacice tipice perioadei clasice, alături de cele post-romane. Situl de la *Telek* (fig. 20-21) este una din cele mai semnificative concentrații de material arheologic din zonă (Boian, Ariușd, Coțofeni, Wietenberg, Noua, prima epocă a fierului, dacic, post-roman, medieval) pusă în evidență prin cercetări de suprafață sau chiar săpături³¹. Din păcate, săpăturile de la Reci *Telek* nu pot fi cartate. Singura schiță publicată este cea a primei campanii de săpături din anul 1957³², și aceea doar vag poate fi plasată în teren, pornind de la reprezentarea micului cot al Râului Negru. Nordul este reprezentat oricum deviat. În anii următori rapoartele publicate nu oferă indicații spațiale suficiente pentru a putea plasa, nici măcar aproximativ, restul secțiunilor. La Reci *Dobolyka* (sit 8 fig. 18) un colectiv al MNCR a derulat cercetări arheologice preventive din primăvara anului 2015, pe parcursul cărora au fost cercetate câteva zeci de complexe din perioada dacică clasică, alături de câteva din epoca timpurie a fierului³³.

Boroșneul Mic, jud. Covasna cătun *Valea Mică (Kispatak)*; punct *Cetatea Bursucului/Măgura Rotundă/Borzvára*.

Deși asociat cu localitatea Boroșneul Mic, situl se află la 2 km vest de aceasta, în apro-

pierea cătunului Valea Mică, pe un promontoriu în valea pârâului *Kispatak* (fig. 22).

În anul 1909, F. László a efectuat periegeze arheologice în această zonă și a realizat descrierea sitului. Pe baza materialelor arheologice descoperite situl a fost atribuit unei locuiri de tipul Ariușd³⁴. Székely³⁵ amintește că în acest punct, pe Valea Pârâului Mic, există un sit cu materiale pictate de tip Ariușd, în care, în timpul cercetărilor de teren din 1948, a găsit și câteva fragmente dacice³⁶. Orbán considera că aici ar fi existat o cetate medievală cu zid de piatră³⁷ cu care ar trebui asociate fragmentele de arme și metal găsite în trecut³⁸. Viorica Crișan notează prezența elementelor de fortificare - șanțuri și valuri, pe baza cărora emite ipoteza că situl ar fi putut funcționa ca așezare fortificată și în perioada dacică, admitând că nu se cunoaște, de fapt, cărei epoci îi aparține amenajare defensivă³⁹. În anul 2010, S. J. Sztáncsuj a executat o săpătură arheologică preventivă în zona sud-vestică a stațiunii în cadrul căreia a investigat o locuință aparținând culturii Ariușd, aflată aproape de suprafață⁴⁰.

Situl, care este complet împădurit (foioase și conifere), a fost vizitat și de autorii acestor rânduri în aprilie 2015. Este vorba de o mică măgură aflată la limita nordică a dealurilor înalte, bine individualizată pe toate laturile, ridicată cu cca 23-24 m deasupra celor două văi care coboară dintre dealuri spre depresiune și se întâlnesc chiar în fața ei, pe partea nord-estică (fig. 23-25). Situl este alcătuit dintr-un platou oval, orientat SV-NE (75 X 30 m, suprafața cca 0.22 ha) și o terasă foarte aplatizată, de formă semilunară, bine conturată pe partea estică (fig. 26). Sectorul vestic, cel orientat spre dealurile înalte, este fortificat cu șanț și val interior - poziționate pe pantă. Pe platou se văd urmele mai multor săpături, unele foarte recente. Se pot observa și urmele unui zid de piatră într-o astfel de săpătură din buza platoului, în sectorul de NNV al sitului. Materialul arheologic des-

coperit în urma cercetărilor arheologice de teren datează din mai multe perioade: eneolitic (grupul Ariușd), eneoliticul târziu (cultura Coțofeni), epoca bronzului (Schneckenberg și Wietenberg) și din epoca dacică, și se află, în principal, în depozitele Muzeului Secuiesc din Sf. Gheorghe.

Pentru a data exact fortificația și pentru a înțelege amploarea locuirii din secolele I a. Chr.–I p. Chr. la *Cetatea Bursucului* este nevoie de cercetări suplimentare, inclusiv săpături. Este un loc potrivit și pentru investigații geofizice, în ciuda pădurii: situl este ușor accesibil, platoul este suficient de larg și zona nu este deranjată semnificativ. Ca poziție generală, putem spune că acest loc este ascuns, cu vizibilitate limitată, bine fortificat, atât natural, cât și prin lucrări defensive, și este evident legat de drumurile de culme ce coboară spre depresiunea Întorsurii Buzăului.

Considerăm necesară reevaluarea atenției a datelor disponibile referitoare la siturile datate la sfârșitul celei de-a doua epoci a fierului în zona de intersecție dintre depresiunile Brașovului, Sfântu Gheorghe și Târgu Secuiesc sau, mai din larg, la confluența Oltului cu Râul Negru și Bârsa, prezenta contribuție reprezentând doar o primă etapă a acestui demers. Înțelegerea organizării teritoriului și cunoașterea mecanismelor de control militar al acestuia, precum și a gradului de complexitate socială specifice comunităților trăitoare în epocă dacică în zonă, ridică numeroase dificultăți, în special din perspectiva analizării relației dintre siturile deschise și cele fortificate, dar și datorită nivelului scăzut al documentației disponibile. La o primă vedere, acest sector geografic pare că ar putea funcționa ca un nod de comunicație, nod care ar urma să unească drumuri și poteci ce vin dinspre Întorsură, din lumea sudică, extracarpatică, cu drumuri ce vin către vest din zona Oituz, de la răsărit, de dincolo de munți, cu drumuri care se îndreaptă către nord, spre depresiunea Ciucului ori spre Defileul

Oltului de la Baraolt, către Transilvania. În ce măsură, însă, putem discuta aici despre un control strategic, prin puncte fortificate, ori despre situri centrale? Putem oare identifica, în baza datelor de care dispunem, unități de organizare teritorială ori limite ale acestor unități de autoritate? Cu ce situri fortificate ar trebui puse în legătură urmele de locuire civilă cunoscute pe terasele râurilor?

În zona deschisă, de-a lungul teraselor râurilor, nu pot fi confirmate, în baza datelor existente, fortificații din epocă dacică⁴¹. Oricum nu la Comalău! Această realitate trebuie explicată, mai ales, prin comparație cu strategiile defensive ale romanilor. Dacă pe dealurile ce urcă spre nord de Bod, dealuri ce separă depresiunile Baraolt și Sf. Gheorghe, nu se poate circula decât local, pe direcția est-vest, în schimb, pe dealurile ce urcă spre nord de Reci se poate ajunge cu ușurință în zona trecătorii de la Tușnad. Romanii au construit forturi și la Comalău și la Boroșneul Mare, încadrând, astfel, capătul nordic al unui culoar cu legături la sud de Carpați, la Drajna, fortul de la Olteni marcând limita nordică a intereselor romane în zona Curburii Interne a Carpaților.

Pentru epocă dacică, controlul „ieșirii” drumurilor ce vin de la Întorsură a fost în repetate rânduri⁴² pus pe seama siturilor fortificate de la Teliu și Boroșneul Mic, dar aceste interpretări se bazează pe multe date neclare. Cetatea de la Teliu, un posibil punct cheie al legăturilor cu sudul, nu a furnizat date relevante, în ciuda executării mai multor campanii de săpături⁴³. Lipsa complexelor de locuire din perioadă dacică și cantitatea mică de material descoperită nu sugerează decât o funcționare episodică pe parcursul secolului I p. Chr. Nici măcar nu rezultă din raportul publicat că lucrarea de fortificare în sine aparține, dincolo de orice dubiu, epocii fierului, în condițiile identificării unor urme anterioare, din epoca bronzului timpuriu (c. Schneckenberg).

Mai multe date relevante ar putea furniza cercetarea, în viitor, a sitului de la *Cetatea Bursucului*. Materiale ceramice la roată, din epocă dacică, au fost găsite la suprafață, dar nici aici nu putem data, cu siguranță, momentul construirii fortificației (păstrată destul de bine), situl fiind folosit atât în eneolitic, dar și, posibil, în evul mediu. Nici alte date despre caracterul ori durata activităților de aici, de la finele epocii fierului, nu sunt mai clare, neexistând încă o cercetare sistematică. Situl este amplasat într-o poziție ascunsă, vizibilitatea sa fiind concentrată pe zona imediat înconjurătoare, spre sud cca 2 km, către drumul de culme și în lungul văii Pârâului Mic cca 3.5 km. Cu toate acestea, o analiză la scară largă⁴⁴ (fig. 29) arată că exista un culoar de vizibilitate directă către culmile montane ce împrejmuiu *Cetatea Zânelor* de la Covasna, inclusiv către sectorul de drum de culme aflat la vest de *Cetatea Zânelor*, chiar dacă eficiența observației la o asemenea depărtare (18 km) ori semnificația relației rămân obscure. Nu este, însă, un sit legat vizual în mod direct de comunitățile ce ocupau depresiunea.

Zona de terasă riverană din sectorul analizat este bine marcată de situri nefor-

tificate din perioada dacică clasică, fără să se poată stabili în acest moment ierarhii. Numeroase locuiri⁴⁵ deschise se aliniau pe terasele înalte ale Oltului: *Bedeháza*, Ghidfalău, Chileni, dar și ale Râului Negru: Ozun, Comalău, Reci, Leț. Gropi cu depuneri, inclusiv cu vase întregi, se cunosc la *Bedeháza*, Hărman și Reci⁴⁶. O caracteristică a acestui mediu este prezența pe suprafețe întinse a zonelor mlăștinoase din apropierea văilor celor două mari râuri. De altfel, în trecut, mlaștinile au și separat cele două nuclee de locuire, cel din preajma localităților Bod - Prejmer și cel de la Sf. Gheorghe - Reci.

Dacă un drum general NE-SV, în lungul Râului Negru, nu poate fi exclus, traseul sensibil pe care dacii l-au controlat prin fortificații pare să fie cel aflat mai spre nord, pe linia culmilor deluroase înalte de la Cernat - Olteni - V. Crișului. Cu toate că cel mai important sit fortificat din zonă este cel de la Covasna-*Valea Zânelor*, analizele de vizibilitate nu susțin că acesta ar avea legătură directă cu zona Bod - Comalău - Reci. Cel mai probabil, sectorul Comalău - Reci ar putea să intre în raza de observație vizuală a posibilei fortificații de la Valea Crișului-*Vârful cu Mesteceni*⁴⁷.

Note / References

1. Cele două proiecte au fost finanțate prin programul *Minerva - Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală și postdoctorală*, cod contract: POSDRU/159/1.5/S/137832, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.
2. Proiectul a fost derulat prin intermediul Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca - Institutul de Arheologie și Istoria Artei. Rezultate preliminare în: Ștefan M., Ștefan D., Buzea 2015a; 2015b
3. Proiectul a fost derulat prin Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu. Rezultate preliminare în: Buzea 2014; 2015, p. 157-184; 2015; Beldiman et alii 2014, p. 241-286; Whitlow et alii 2014, p. 149-168. Mai multe despre perioada eneolitică și cultura Ariușd în estul Transilvaniei în Buzea 2009.
4. Proiectul a fost derulat prin Institutul de Arheologie Vasile Pârvan București. Rezultate preliminare în Sirbu et alii 2014a; 2014b
5. Descoperirea sitului denumit Jigodin IV și principalele informații de interes științific de aici au fost raportate în alte două studii - vezi nota 2.
6. *Digital Surface Model* - un model numeric al suprafeței terenului ce include și vegetația și clădirile.
7. *Digital Elevation Model* - reflectă altimetria terenului fără vegetație
8. Cele mai recente repertorii cu bibliografia mai vechi sistematizată sunt: Crișan 2000; Florea 2002; RAJC, RAJH, RAJB.
9. Disponibile online la <http://www.geo-spatial.org/harti/download-planuri-tragere.php?lang=en>
10. Disponibile online la <http://mapire.eu/en/>
11. Ștefan M., Ștefan D., Buzea 2015a; 2015b - centrare pe cercetările în depresiunea Ciucului.
12. Toponim în A Doua Ridicare Militară Austriacă/ Franziszeische Landesaufnahme - lucrarea Siebenbürgen (1853-1873).
13. Teutsch 1908, p. 87.

14. László F. 1911, p. 184, 234.
15. La momentul realizării periegezei terenul era arat și discuit.
16. RAJB, p. 17, 90.
17. Cetatea de pe Lempeș datată în sec XII (Alexandrescu, Pop, Marcu 1973, p. 231-234).
18. Toponim pe A Doua Ridicare Militară Austriacă.
19. Costea 1971, p. 74-81; 2002, p. 179; RAJB, p. 106-107.
20. Alexandrescu, Pop, Marcu 1973. Nu au fost identificate locuințe sau strat ci doar gropi cu materiale (număr neprecizat). Sunt menționate câteva materiale și din sec II a. Chr. Rețin atenția un fragment de bol decorat în relief și un alt fragment de la un vas cu tub de scurgere cu analogii în davele de pe Siret, rășnițe rotative și o verigă de argint cu capete stilizate de șarpe.
21. Székely 1943.
22. Crișan 2000, p. 32; RAJC p. 119.
23. Székely 1969, p. 17.
24. Pârvan 1926, p. 588 (700), fig. 448.
25. Székely 1943, p. 8, 31
26. Székely 1955, p. 19.
27. Este probabil același punct reluat în RAJC, p. 119 și de Crișan (2000, p. 33) ca fiind *Râpa Mare*. În ambele puncte este amintit același material descoperit și aceeași sursă bibliografică – Székely 1955.
28. Székely 1955, p. 19: oase carbonizate de om și cenușă, lance de fier, fusaiolă, fragmente de vase lucrate cu mâna sau roata, la adâncimea de 70 cm și acoperite cu o piatră. La 2 m distanță de acest grup de materiale s-au găsit fragmente dintr-o fructieră (vas cu suport) și un vas mic. Alte descoperiri sunt un plug de fier și fragmente de amfore. Tot de aici s-a recuperat anterior o ceașcă dacică cu două torți.
29. Marton 1942, p. 136.
30. Sztáncsuj 2015.
31. Székely 1959, 1960, 1962.
32. Székely 1959, p. 198, fig.9.
33. Cercetare arheologică preventivă realizată de Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni în cadrul proiectului de construcție al firmei *Holzindustrie Schweighofer SRL Sebes – Sucursala Reci*, determinat de lucrările privind realizarea unui canal de decantare în zona comunei Reci, punctul „*Fabrica de prelucrare și debitare a lemnului din Reci*” sau „*Dobolika*”, cum este cunoscut în literatura arheologică. Colectivul de cercetare format din dr. Valeriu Cavruc (responsabil), Dan Buzea, Alexandru Popa, Adela Kovacs și Puskas Jozsef (membrii). Raportul de cercetare arheologică preventivă este depus la Arhiva Științifică a MNCR.
34. László 1911, p. 182, 232, nr.16.
35. Székely 1955, p. 13-14
36. Székely 1955, p. 12, fig. 4(4-5).
37. Székely 1976-1977, p. 62, fig. 18– zidul de 1.5 m lățime ar fi fost legat cu mortar.
38. Orbán 1868, III, p. 164. Nu se poate spune nimic despre aceste presupuse obiecte de metal găsite aici
39. Crișan 2000, p. 25.
40. Sztáncsuj 2015.
41. Nu este exclus ca anumite poziții înalte de pe linia terasei să fi beneficiat de lucrări defensive de tipul șanțurilor sau palisadelor, dar, pentru moment, dovezile concrete lipsesc.
42. Costea 2002, p. 43; Savu 2014, p. 679.
43. Alexandrescu, Pop 1989.
44. Analiza de vizibilitate a fost realizată pe baza DEM Europe. Acesta nu surprinde diferențele de nivel din zona sitului, așa că la acesta s-a ținut cont de datele obținute fotogrammetric cu ajutorul UAV.
45. Descoperirile de epocă dacică sunt repertoriate în RAJC și Crișan 2000, *Catalog*.
46. *Bedeháza* (Horedt 1956, p. 6-14), Hărman-Groapa Banului (Alexandrescu, Pop, Marcu 1973, p. 244), Reci-Telek (Székely 1959, p. 197), Reci-Dobolika (Raport de cercetare arheologică preventivă 2015 al MNCR, vezi nota 34)
47. RAJC p. 149: între *Valea Mare* și *Valea Csudor* se află o dublă fortificație de pământ. Pe valul interior s-au descoperit urme de palisadă. Cetatea a fost datată în epoca bronzului, epoca dacică clasică și evul mediu. Necercetată, pentru moment nelocalizată

Bibliografie / Bibliography

Alexandrescu, Pop, Marcu 1973

A.D. Alexandrescu, I. Pop, M. Marcu. Raport asupra săpăturilor de la Hărman, jud. Brașov (1961-1970), MCA, X, 1973, p. 231-259.

Alexandrescu, Pop 1989

A.D. Alexandrescu, I. Pop, Cetățuia dacică de la Teliu, jud. Brașov, Cumidava XIV, 1980, p. 10-22.

Beldiman et ali 2014

C. Beldiman, D.M. Sztancs, D. L. Buzea, B. Briewig, Microscopy of Prehistoric symbolic artefacts. Wietenberg zoomorphic antler plate discovered at Șoimeni, Harghita County, Apulum, LI, 2014, p. 241-286.

Buzea 2009

D.L. Buzea, *Așezarea eneolitică de la Păuleni. Rolul și locul ei în cadrul eneoliticului din zona Carpaților Răsăriteni*, Teză de doctorat (ms), Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu.

Buzea 2014

D.L. Buzea, Painted flower motifs on Cucuteni-Ariuşd Ceramics discovered at Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății, Harghita County, România, în *ArheoVest: Interdisciplinaritate în Arheologie, ediția a II-a: In Honorem prof. univ. dr. Gheorghe Lazarovici*, Szeged, 2014, 157-184.

Buzea 2015

D.L. Buzea, Rolul pedagogiei muzeale în valorificarea culturii Cucuteni-Ariuşd. În *Minerva III*, Acta Europaea, 11, Editura Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2015.

Costea 1971

F. Costea, Sondajul arheologic de la Feldioara – Braşov, Cumidava, 1971, p. 74-81.

Costea 2002

F. Costea, *Dacii din sud-estul Transilvaniei înaintea şi în timpul stăpânirii romane*, Ed. C2Design, Braşov

Crişan 2000

V. Crişan, *Dacii din estul Transilvaniei*, Ed. Carpaţii Răsăriteni, Sf. Gheorghe, 2000.

Horedt 1956

K. Horedt, Aşezarea de la Sf. Gheorghe-Be-deháza, MCA, II, 1956, p. 2-28.

Marton 1942

R. Márton, *Erdély régészeti repertórium*, Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 1942

Orbán 1868

B. Orbán, *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból*. III. Háromszék. Pest.

Pârvan 1926

V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Cultura Naţională, Bucureşti, 1926.

RAJC

Repertoriul Arheologic al Judeţului Covasna, V. Cavruc (ed), Sf. Gheorghe, 1998

RAJB

Repertoriul Arheologic al Judeţului Braşov, F. Costea, Ed. C2Design, Braşov, 2004

RAJH

Repertoriul Arheologic al Judeţului Harghita, V. Cavruc (ed.), SMA II. Sfântu Gheorghe, 2000.

Savu 2014

L. Savu, Relaţia dintre prezenţa resurselor solului şi subsolului şi gradul de dezvoltare al Bazinului transilvănean al Oltului (sec. IV îHr – I dHr). În *ArheoVest, II, In Honorem Gheorghe Lazarovici, Interdisciplinaritate în Arheologie, Timişoara, 6 decembrie 2014*, JATEPress Kiadó, Szeged, 2014, p. 677-714.

Sîrbu et ali 2014a

V. Sîrbu, S. Matei, M. Ştefan, D. Ştefan. The Geto-Dacian Cult Place from Pietroasa Mică-Gruia Dării (Romania), *Mousaios*, XIX, p. 343-371

Sîrbu et ali 2014b

V. Sîrbu, I. Cernău, C. Cernea, M. Neagu, F. Vlad, D. Ştefan, M. Ştefan, S. Stanc. Cercetările arheologice de la Crăsanii de Jos - Piscul Crăsanii. Epoca geto-dacică, Campania 2013. / Les Fouilles Archeologiques de Crasani de Jos - Piscul Crăsanii. Campagne 2013. Epoque Geto-Dace, *Istros XX*, 2014, p. 207-258

Székely 1943

Z. Székely, *A Komollói Erődített Római Tábor*, Nagy Jenő és fia Könyvnyomdája Kolozsvár, 1943.

Székely 1955

Z. Székely, *Muzeul Regional Sfântu Gheorghe - Almanah 1879-1954*, Târgu Mureş, 1955

Székely 1959

Z. Székely, Cercetări arheologice efectuate în Regiunea Autonomă Maghiara, MCA, VI, 1959, p. 187-201

Székely 1960

Z. Székely, Săpăturile executate de Muzeul regional din Sf. Gheorghe, MCA, VII, 1960, p. 179-190.

Székely 1962

Z. Székely, Sondajele executate de Muzeul Regional din Sf. Gheorghe MCA, VII, 1962, p.325-340.

Sztáncsuj 2015

Sztáncsuj S. J., *Grupul cultural Ariuşd pe teritoriul Transilvaniei* (în curs de publicare).

Ştefan, Ştefan, Buzea 2015a

M. Ştefan, D. Ştefan, D. Buzea. A New Fortified Site in the Archaeological Landscape of the 1st C. BC – 1st C. AD in the Area of Jigodin-Harghita in Eastern Transylvania, *Istros*, XXI, 2015, p. 439-355.

Ştefan, Ştefan, Buzea 2015b

M. Ştefan, D. Ştefan, D. Buzea. From sites to landscapes. New perspectives on the Dacian Fortified Sites from Jigodin, *Ephemeris Napocensis*, 2015, în curs de publicare.

Teutsch 1908

J. Teutsch, *A barczasági őskori telepekről*, EMVE, 1908, p. 86-90.

Whitlow et ali 2014

R. Whitlow, V. Cavruc, D.-L. Buzea, B. Briewig, Geographic Information Systems (GIS) Methods for Landscape Research at Păuleni-Ciuc "Dambul Cetăţii" (Harghita County), *Acta Terrae Septemcastrensis*, Universitatea "Lucian Blaga" din Sibiu, XIII, 2014, p. 149-168, <http://arheologie.ulbsibiu.ro>.

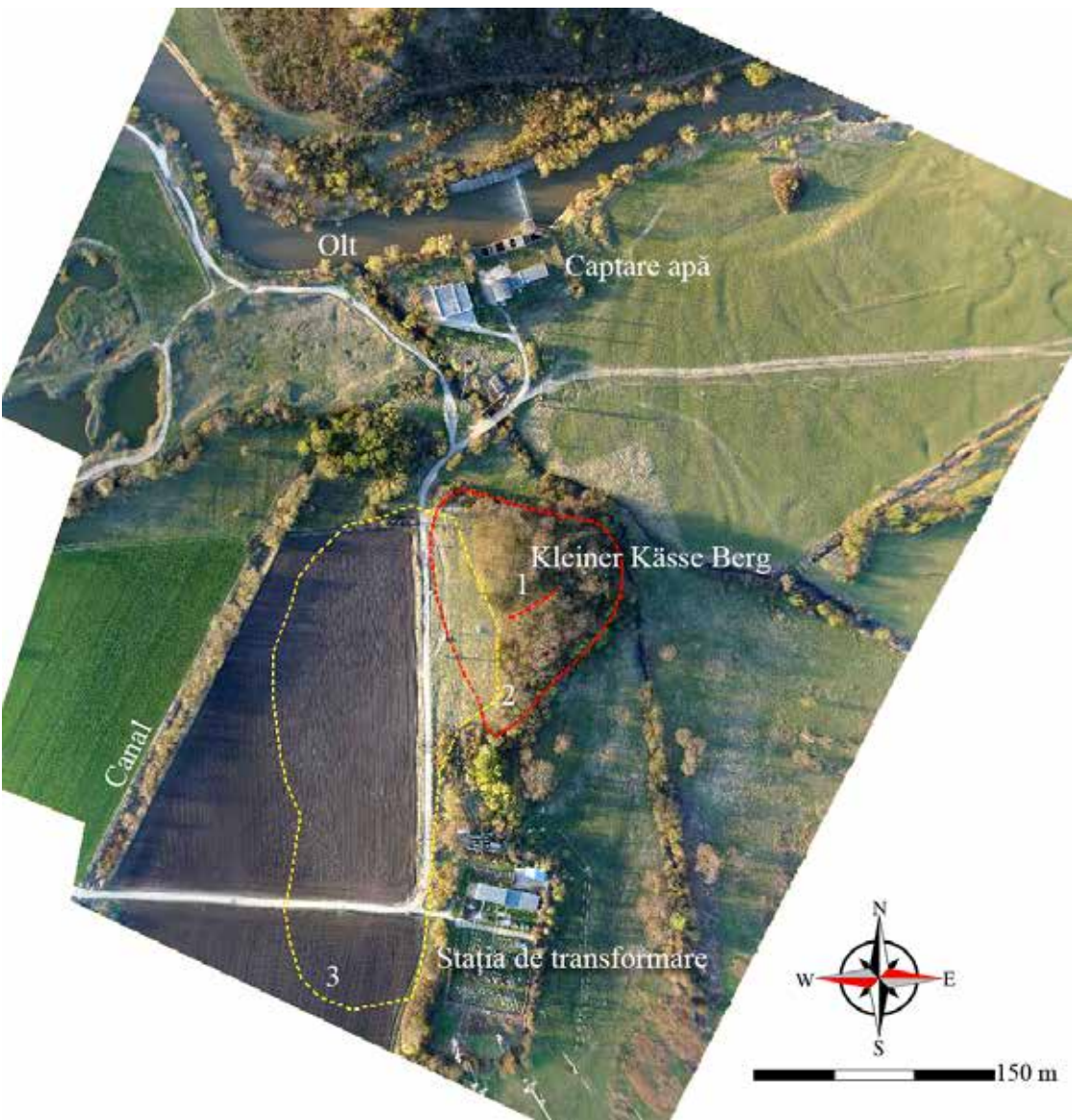

Fig. 1

Hărman-Kässe Berg.

Ortofotografie a zonei investigate, realizată dintr-un mozaic de 114 fotografii verticale achiziționate cu un UAV. 3 – zonă delimitată cu linie întreruptă galbenă – suprafața pe care s-au observat fragmente ceramice din mai multe epoci (aprox. 3 ha); 2 – zona mai înaltă a terasei Oltului (aprox. 1.2 ha) mărginită la est de o întinsă zonă fostă mlăștinoasă; 1 – partea mai înaltă a mivei (ridicată cu 8-10 m deasupra terasei din jur) separată în sectorul sudic de restul reliefului de un șanț?

Orthophoto based on a mosaic of 114 vertical images recorded by UAV. 3 – yellow dashed line – area with archaeological surface finds (approx. 3 ha); 2 – the higher area of the Olt terrace (approx. 1.2 ha) bordered towards east by a former wide marsh; 1 – the highest part of the mound (elevated with 8-10 m above the surroundings) separated towards south by a ditch?

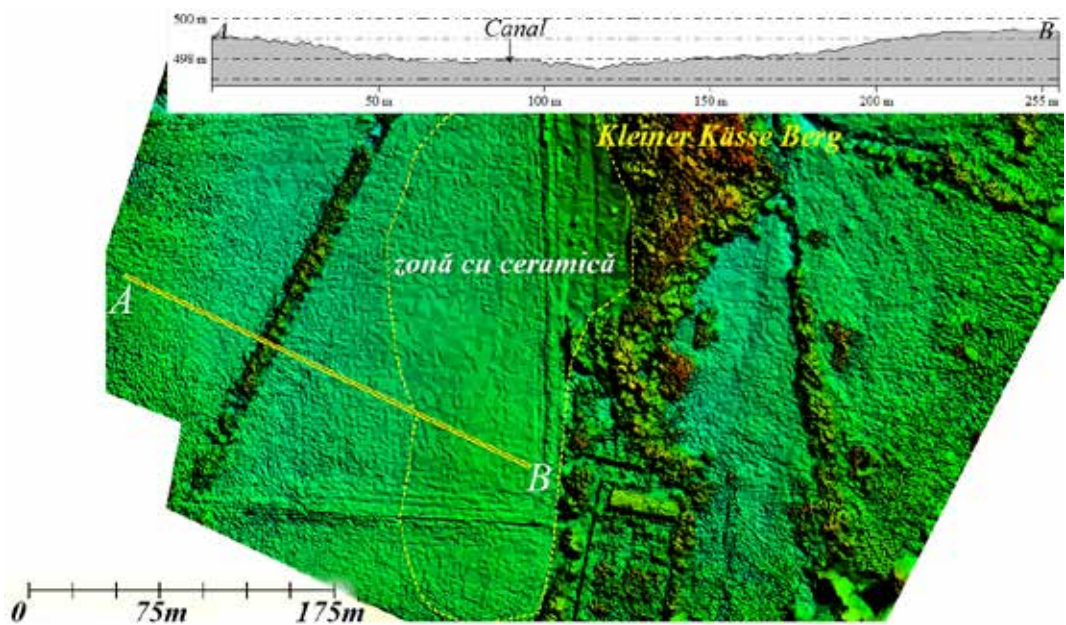

Fig. 2

Hărman-Kässe Berg.

Profil altimetric A-B calculat pe modelul digital al terenului de tip DSM (care înglobează și nivelul vegetației) determinat pe baza imaginilor achiziționate din UAV. Profilul pune în evidență existența unei mici văi, la vest de sit, în prezent canalizată. Materialul ceramic se găsește preponderent pe malul estic, mai înalt cu aprox. 1.5 m decât valea Elevation profile A-B calculated on the digital elevation model of the terrain (DSM, with vegetation) based on UAV imagery. The profile illustrates the existence of a small valley, in the western side of the site, presently transformed in a canal. The archaeological material was mainly found on its western side, which is with 1.5 m higher.

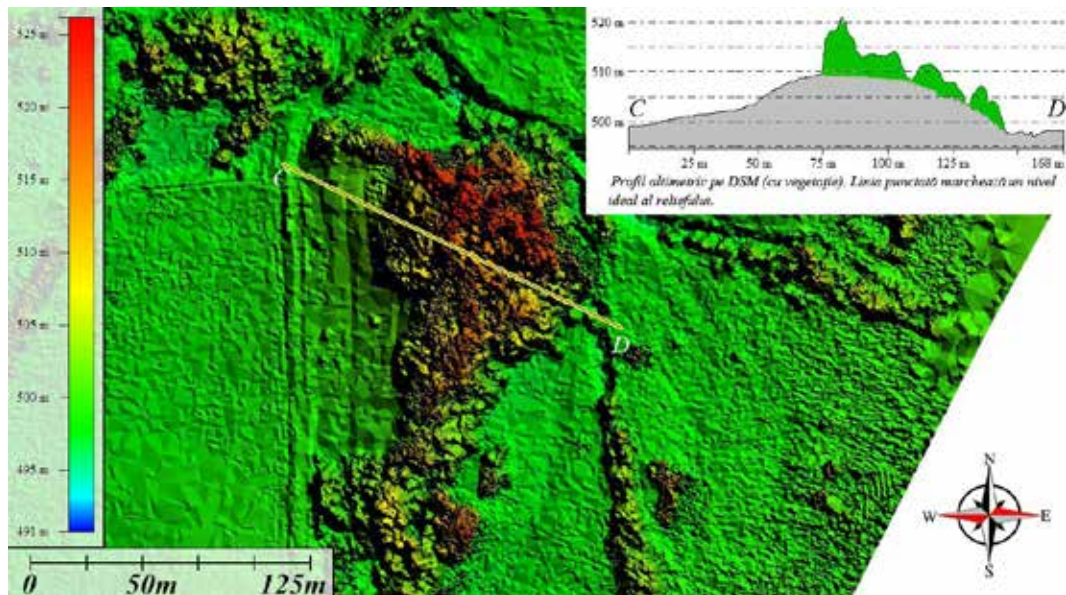

Fig. 3

Hărman-Kässe Berg.

Profil altimetric C-D calculat pe modelul digital al terenului de tip DSM în dreptul movilei aluvionare. Elevation profile C-D on DSM, for the mound.

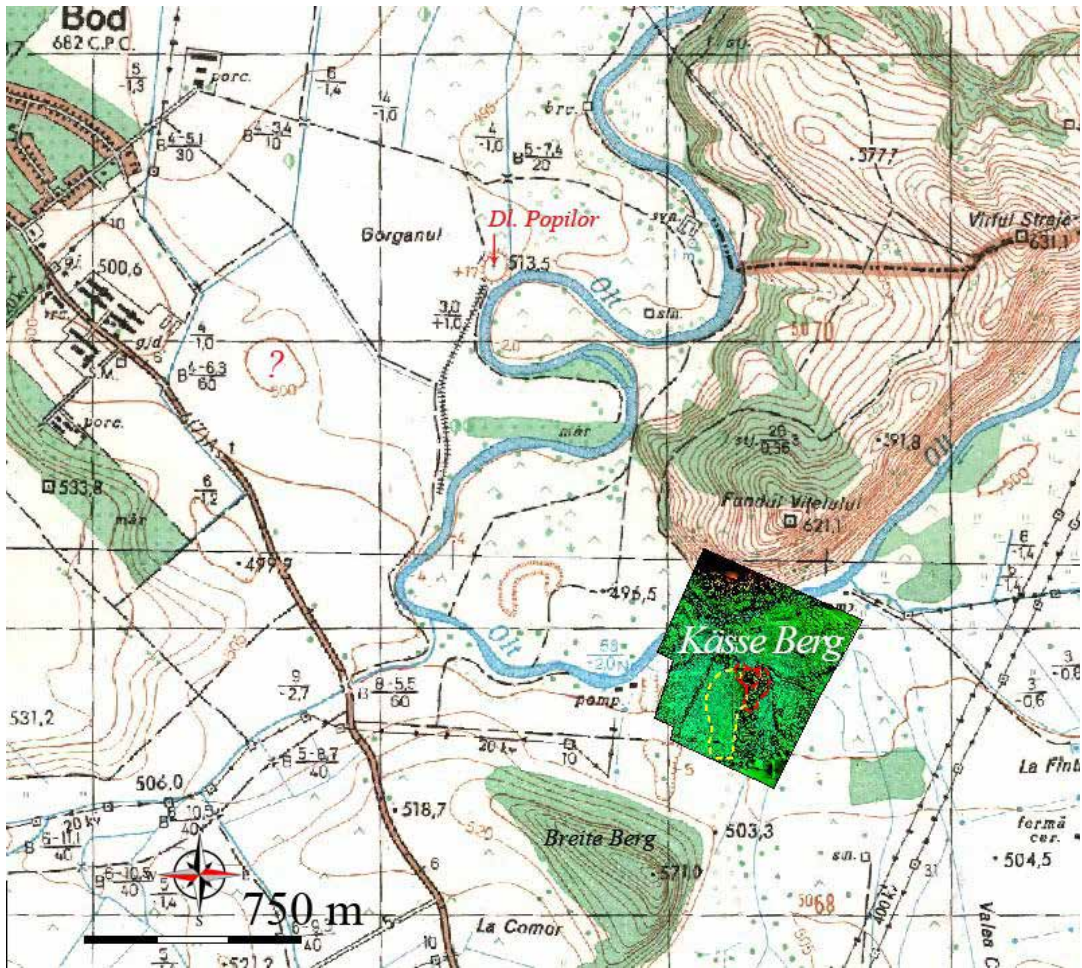

Fig. 4

Relația spațială dintre cele două movile aluvionare poziționate în raza comunei Bod, pe malul stâng al Oltului. Ca fundal a fost folosită harta 1/25000 realizată în anii 1970. Pe aceasta a fost suprapusă și suprafața documentată prin mijloace fotogrammetrice în zona Käse Berg. Cu semnul întrebării a fost marcată o poziție ridicată imediat la est de sat ce va trebui investigată în teren în contextul menționării de materiale dacice la est de sat. Cursul Oltului este în prezent diferit de situația reprezentată în această hartă, înconjurând mult mai strâns Dealul Fundul Vițelului.

The spatial relation between the two alluvial mounds located nearby Bod, on the left bank of river Olt. The map scaled 1/25000 made during the 1970s was used as background. On top of it we overlaid the area photogrammetrically surveyed around Käse Berg. The question mark stands for a higher ground, located right to east from the village which should be field surveyed, in the context of previous mentions of archaeological finds as coming generally from eastern side of the village. The Olt changed its course since this map, approaching more closely the Fundul Vițelului hill.

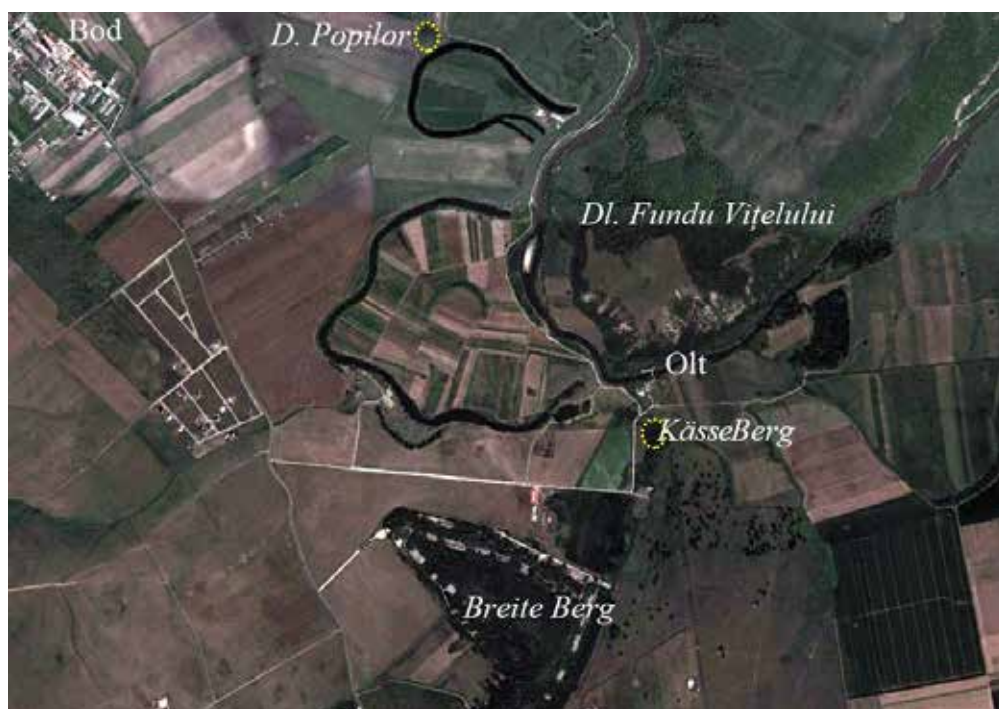

Fig. 5

Imagine achiziționată din satelit în 2012 (Google Earth, DigitalGlobe 2015). Se poate observa dinamica cursului Oltului în zonă în ultimii 45 de ani (comparativ cu situația din fig. 4) – meandrare și blocarea unor ramuri.
Satellite image from 2012 depicting the dynamics of the Olt riverbed during the last 45 years (to compare with fig. 4 situation).

Fig. 6

Breite Berg.

Vedere spre nord a modelului digital al terenului (Google Earth, imagine din iarna 2012).
View from North of the digital model of the terrain.

Fig. 7

Într-o ipostază hibernală, o imagine din satelit (2012) surprinde multitudinea meandrelor (acum secate) Oltului la est de situl Hărman-Käse Berg (marcat cu stea roșie).
Winter satellite image reveals the large number of past Olt meanders, in the area east to the site (red star).

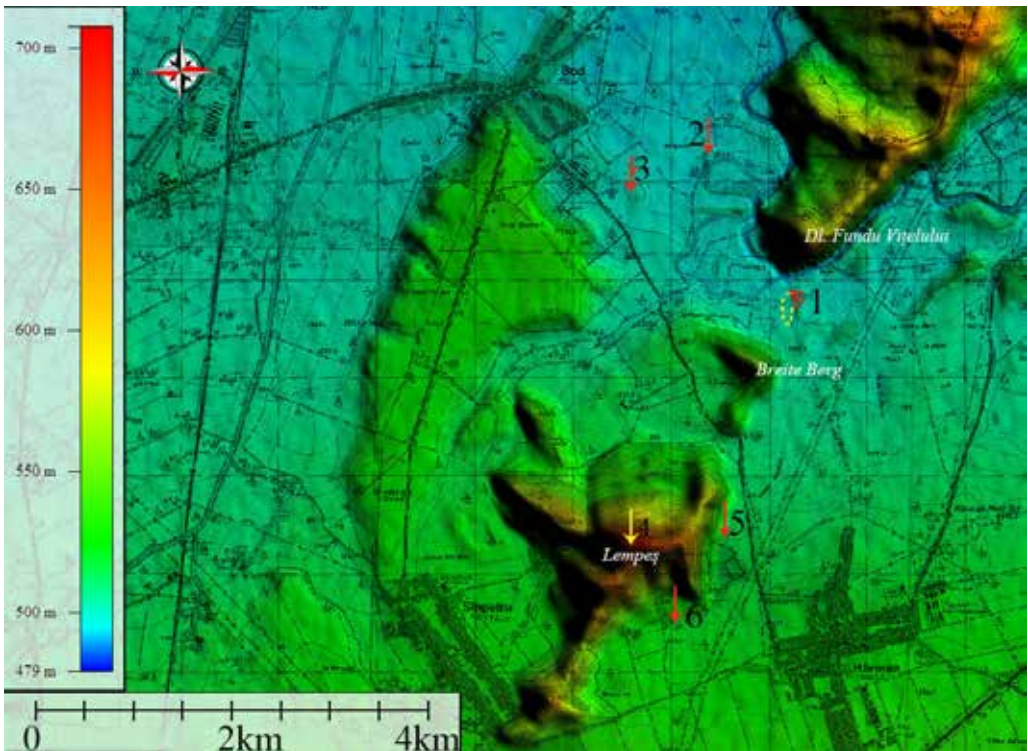

Fig. 8

Cotul Oltului între Lempes și Dl. Fundul Vițelului. Situri sec I a. Chr. – I. p. Chr. (1 – Käse Berg, 2 – Bod-Dealul PopilorGorganul/Predigerhügel/Priesterhügel, 3 –sit menționat de Costea în RAJB (p.90), dar cu localizare necunoscută concret, 5 – Hărman–Gorganul cf. LMI BV-I-s-B-11279, 6 – Groapa Banului) și 4 – cetate sec XII ce suprapune urme de locuire Schneckenberg. Ca fundal s-au folosit DEM Europea și harta militară1/25.000 din anii 1970
The turn made by river Olt between Lempes andFundulVițeluluiHill. Sites dated 1st c. BC – 1st c. AD (1- Hărman Käse Berg, 2 –Dealul PopilorGorganul/Predigerhügel/Priesterhügel, 3 – site recorded by Costea in RAJB (p.90), without known location, 5 – Hărman–Gorganulafter LMI BV-I-s-B-11279, 6 –GroapaBanului) and 4 – 12th c. AD fortress with some traces of Schneckenberg finds. As image background we used DEM Europea and the 1/25000 map from the 1970s.

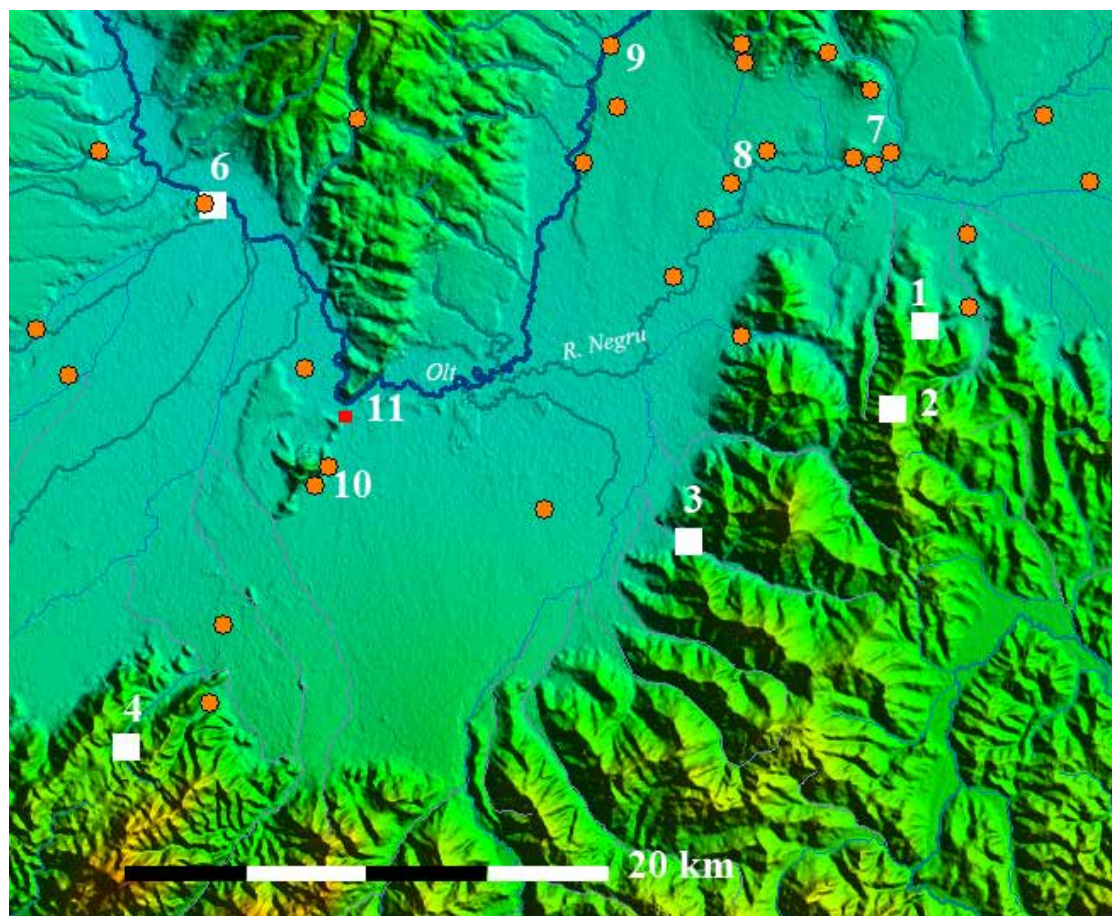

Fig. 9

Situri nefortificate (cerc portocaliu) și situri fortificate (pătrate albe)

date în sec. I a. Chr. – I p. Chr. la confluența Râului Negru cu Oltul:

Unfortified sites (orange dots) and fortified sites (white squares)

dated 1st c. BC – 1st c. AD at the confluence between River Negru and Olt:

- 1 – Boroșneul Mic Cetatea Bursucului (nu se știe exact din ce epocă este sistemul de fortificare, poate aparține etapei de locuire Ariușd/ *the chronology of the fortification is unclear, it may belong to Ariușd*),
- 2 – Saciova (nu se știe din ce epocă este, posibil medievală, localizarea este făcută doar pe baza analizei fotografiilor din satelit/ *unknown chronology, possible medieval; location established based on satellite images*),
- 3 – Teliu (există neclarități privind atribuirea cronologică a fortificării, existând mai multe perioade de utilizare a sitului / *again the chronology of the fortification is debatable*),
- 4 – Brașov Pietrele lui Solomon,
- 6 – Feldioara (deși au fost identificate numeroase materiale dacice, nu au fost posibile observații stratigrafice, se presupune, doar, că fortificația medievală a funcționat cu un scop similar și în perioada dacică/ *even if many Dacian period artefacts were found, no stratigraphic observations are available, the existence of a Dacian fortification under the medieval one is again a hypothesis*),
- 7 – Reci,
- 8 – Comalău,
- 9 – Sf. Gheorghe Bedeháza,
- 10 – Hărman Groapa Banului,
- 11 – Kässe Berg.

Coordonate geografice: Hărman-Kässe Berg: 45°44'45.93"N, 25°40'43.66"E; situl aflat la sud de Movilă: 45°44'36.73"N, 25°40'37.16"E; 45°44'46.25"N, 25°40'40.29"E; 45°44'41.02"N, 25°40'33.51"E; Bod-Dealul Popilor: 45°45'31.62"N, 25°40'0.56"E; Hărman-cetatea de pe Lempeș: 45°43'24.48"N, 25°39'24.78"E.

Coordonate aproximative: Hărman-Groapa Banului: 45°43'0.83"N, 25°39'44.55"E

(deduse pe baza schiței de plan de sit raportată la imaginile Google Earth);

Hărman-Gorganul: 45°43'26.18"N, 25°40'8.42"E (cf. server cartografic Cimec).

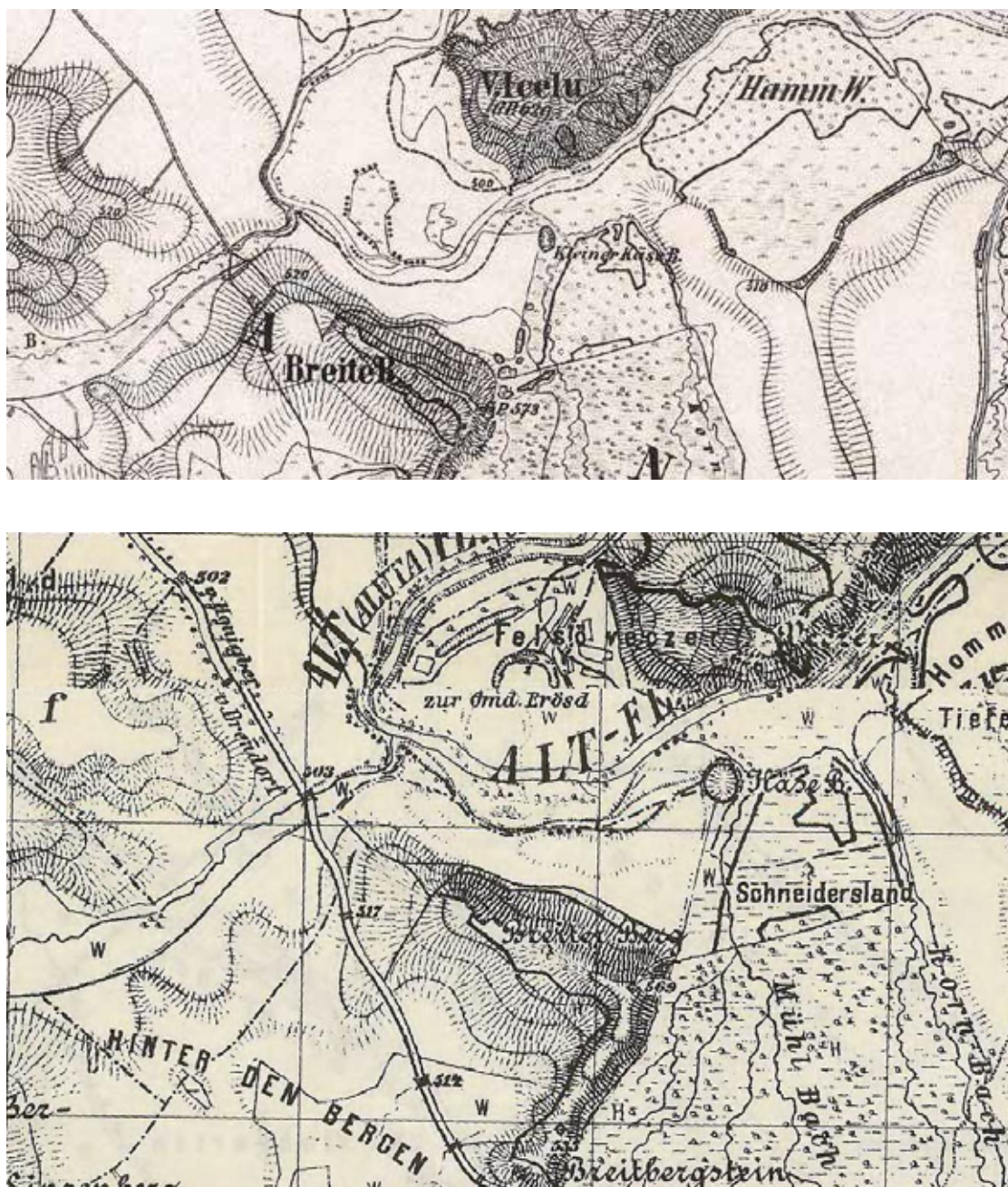

Fig. 10

Movila Kleiner Kasse Berg reprezentată pe hărți austriece: A Doua Ridicare Militară - Siebenbürgen (1853-1873) (a); Harta Regatului Ungariei 1/25000 (1869-1887)(b). În ambele imagini se poate observa că la est de sit se întindea o pășune joasă străbătută de multe pâraie, parțial mlăștinoasă; movila aluvionară bine marcată pe hărți se continuă spre sud și vest cu o zonă ferită de inundații sub forma unei terase triunghiulare, aflate la poalele masivului deluros Breite Berg
Kleiner Kasse Berg on Austrian Maps: the 2nd Military Survey Siebenbürgen (1853-1873) (a); Hungarian Kingdom Map 1/25000 (1869-1887)(b). Both images reveal the existence towards East from the site of a large swamp. The alluvial mound is well represented, being continued towards south and west by a triangular sector of the river terrace protected by floods, located at the bottom of Breite Berg.

Fig. 11

Härman-Kässe Berg.

Prima Ridicare Militară Austriacă - Großfürstentum Siebenbürgen (1769-1773). Se poate observa, din larg, întinderea mare a zonelor umede la cotul Oltului, din care astăzi se mai păstrează la Härman turbăria eutrofă - rezervație naturală protejată. Terasa pe care se află situl discutat de noi este ferită de inundații. La acel moment, principalul drum spre nord trecea prin Sânpetru, pe terasa mai înaltă între Drumuri (Hundsritt), spre Bod, cu o variantă locală ce lega Härman de Bod prin spatele dealului Breite Berg.

The First Austrian Military Survey Großfürstentum Siebenbürgen (1769-1773). The large scale of the swampy areas surrounding the Olt turn is here clearly visible. The nowadays turf reserve from Härman is a reminder of this former landscape. The sector of the terrace where the discussed site stands was represented as a safe dry piece of land. At that time, the main road toward north was through Sânpetru, on the high flat terrace called Between Roads, towards Bod, with a local variant linking Bod to Härman behind Breite Berg.

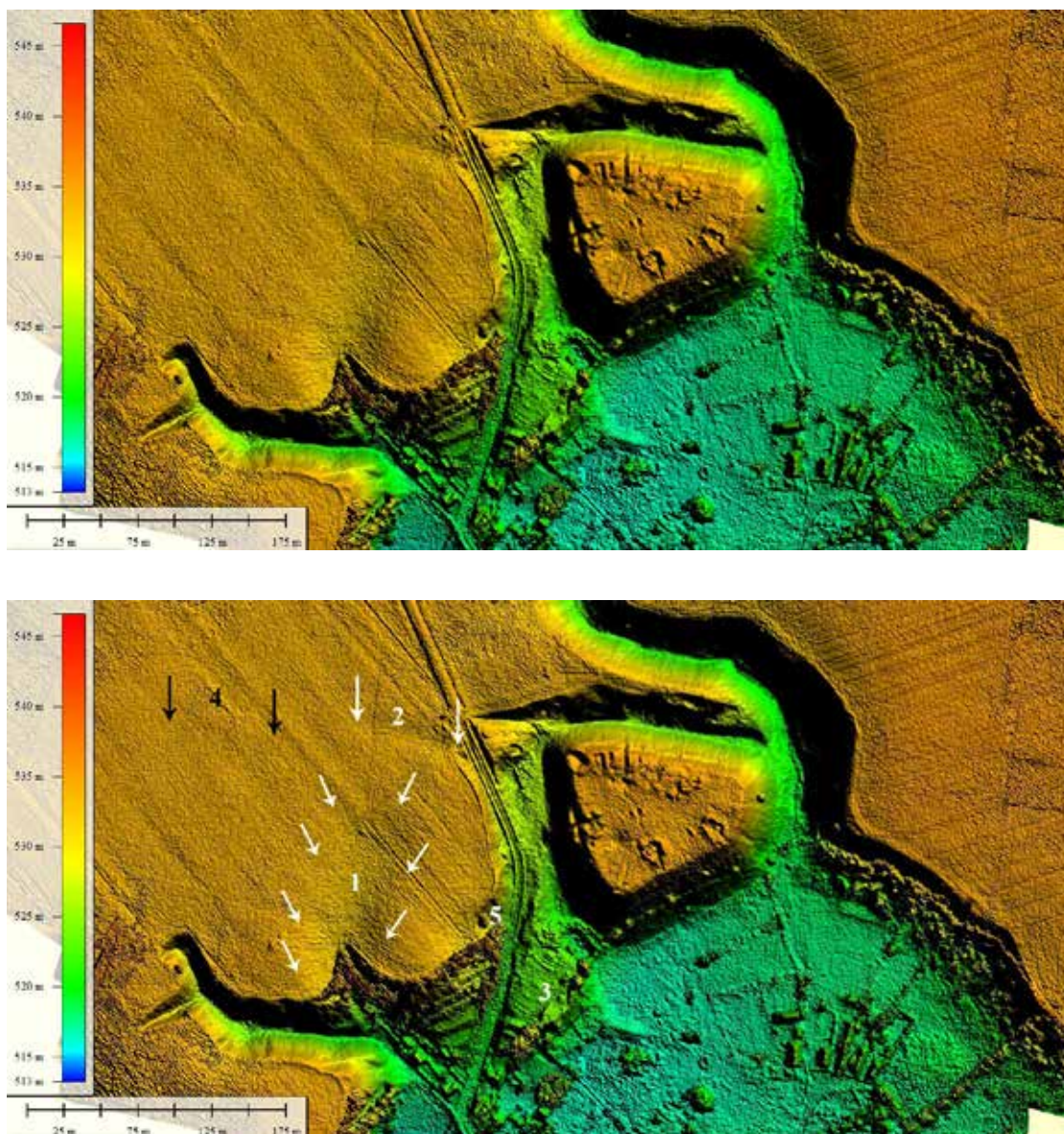

Fig. 12

Modelul digital al terenului de tip DSM la Comalău. Săgețile albe marchează zone depresionare ale reliefului (1 – o viroagă formată ca urmare a scurgerii apei pluviale), săgețile negre indică zone elevate în teren.

Anomaliile 2 și 4 luate împreună și coroborate cu informația relevantă de ortofotografie, par să sugereze existența unui drum ce coboară spre fortul de la Comalău. 3 – marchează locul unei movile vizibile în fotografiile din 1949, acum nivelată, 5 – materiale sec I a. Chr. – I p. Chr. (?)

Comalău DSM. White arrows mark lowered areas in the terrain, while black arrows signal elevated features. Anomalies 2 and 4 on DSM, together with what appears in the orthophoto (fig. 16) suggest the existence of a road connected with the fort from Comalău. 3 – the place of an earthen mound visible in the 1940 image (fig. 17b), now levelled, 5 - 1st c. BC – 1st c. AD ceramic on surface.

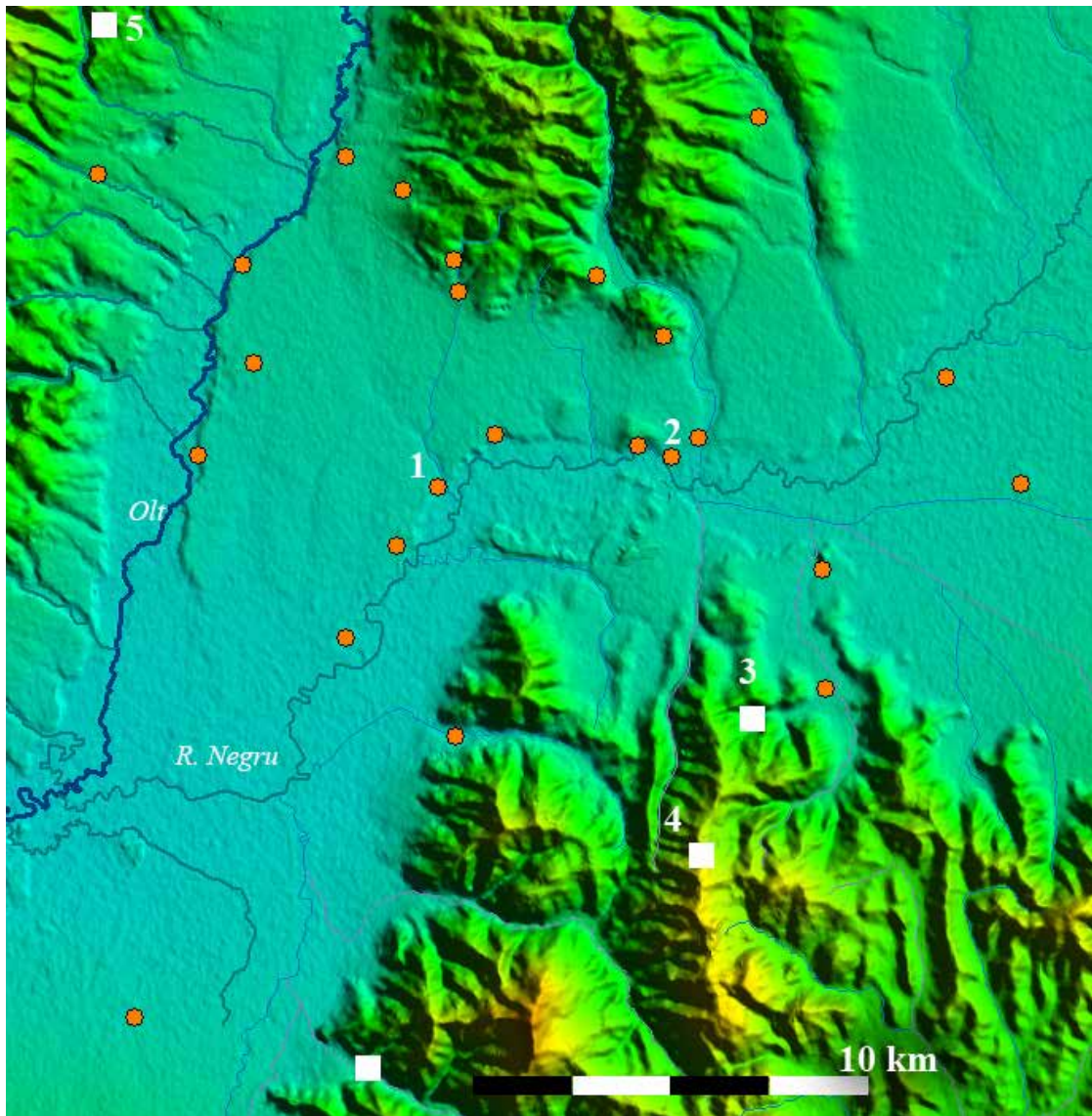

Fig. 13

„Poarta” văii Râului Negru între dealurile înalte ce separă depresiunea Sf. Gheorghe de cea a Târgului Secuiesc în dreptul localităților Sântionluncă – Reci – Leț / *The Gate of River Negru entering the high hills that separate Sf. Gheorghe Depression and TârguSecuiesc depression, in the area of Sântionluncă – Reci – Leț villages:*
1 – Comalău, 2 – Reci, 3 – Boroșneul Mic-Cetatea Bursucului, 4 – Saciova (fortificație de epocă necunoscută, localizare probabilă/ *unknown chronology of the fortification, only probable location*),
5 – Valea Crișului (fortificație necercetată, cu materiale inclusiv din epocă dacică, poziție probabilă/ *not excavated fortified site with Dacian artefacts among other periods, probable location*).

Fig. 14

Terasa Râului Negru în zona Comalău văzută spre nord (Google Earth): 1 – fortificația cu ziduri de piatră de epocă romană din punctul Cetate, 2 – situl Cetatea mică, cu materiale arheologice datate în eneolitic, epoca bronzului, epoca dacică (săgeata roșie), romană și post-romană 3 – școala din Comalău, 4 – zona Șt. Dombora.
The high terrace of River Negru seen towards North: 1 – the Roman Age fort from Comalău Cetate, 2 – area with artefacts on surface including several of Dacian type (red arrow), 3 – Comalău school, 4 – area Șt. Dombora.

Fig. 15

Ortofotografia situlu.. / *The site's orthophotograph.*

Fig. 16

Fotografie oblică spre est a sitului. Se poate remarca în arătură, traseul liniar, deschis la culoare, ce-și găsește corespondent și în modelul digital al terenului din fig. 12 / *Aerial oblique image towards east of the site Cetate. One can see in the fields a linear trace corresponding to the anomalies observable in the DSM represented fig. 12.*

Fig. 17

Variația reliefului. Fotografii luate din sectorul nord-vestic al movilei Cetate spre sat/ *The relief dynamics. Images taken from the north-western end of the mound Cetate towards the village: a – 1942 (Székely 1943, p. 36, pl. I-2), b-2015.*

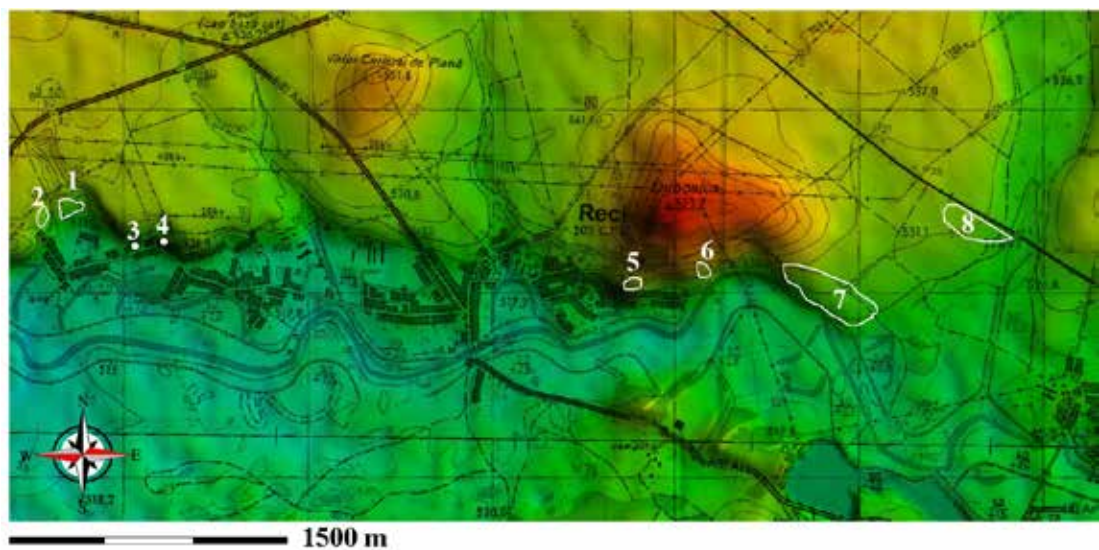

Fig. 18

1 – Fortificația de epocă romană de la Comalău, 2 – Cetatea mică sit nefortificat cu descoperiri din mai multe epoci, inclusiv dacică clasică, 3 – zona școlii din Comalău, 4 – zona Șt Dombora, la piciorul movilei cu cimitirul reformat, 5 – Dealul Bisericii din Reci (Ariușd, câteva materiale dacice), 6 – sit dateare neclară, afectat de alunecări de teren, 7 – zona cercetată de noi în sectorul Telek, 8 – zona investigată prin săpături preventive de Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni în 2015 unde s-au făcut descoperiri din prima epocă a fierului și din perioada dacică clasică.

1 – Comalău Roman fort, 2 – unfortified site with finds covering several periods, including 1st c. BC – 1st c. AD, 3 – school from Comalău, 4 – area Șt. Dombora, at the bottom of the mound with the reformed cemetery, 5 – Reci Church Hill (Ariușd and some Dacian ceramic), 6 – site with unclear chronology, handmade pottery, affected by soil gildings, 7 – area documented by us in the Telek sector, 8 – area investigated by MNCR during rescue excavations in 2015 with discoveries from the first Iron Age and Dacian period.

Coordonate geografice: sit 1: 45°50'39.07"N, 25°54'1.18"E, sit 2: 45°50'37.29"N, 25°53'54.80"E, sit 3: 45°50'32.29"N, 25°54'18.23"E, sit 4: 45°50'33.06"N, 25°54'25.46"E, sit 5: 45°50'26.87"N, 25°56'23.35"E, sit 6: 45°50'28.51"N, 25°56'42.90"E, sit 7: 45°50'29.91"N, 25°57'3.21"E; 45°50'21.36"N, 25°57'23.60"E, sit 8: 45°50'40.55"N, 25°57'43.77"E, 45°50'35.56"N, 25°57'55.74"E.

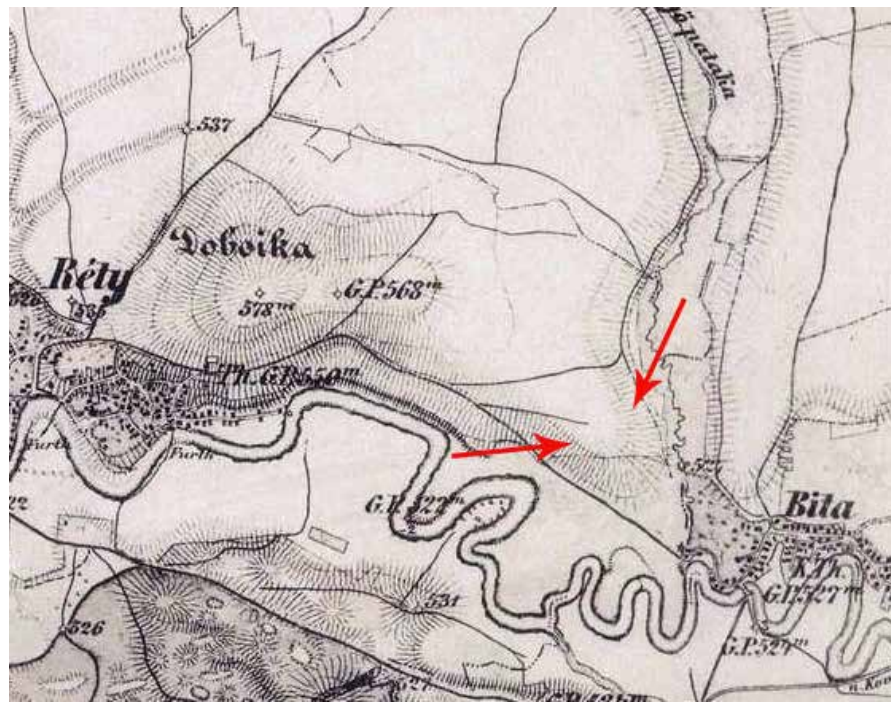

Fig. 19

A Doua Ridicare Militară Austriacă. Detaliu în zona Comalău - Reci, individualizarea botului de terasă de la Telek. Detail from the 2nd Military Austrian Survey in the area of Comalău - Reci and the terrace of Telek.

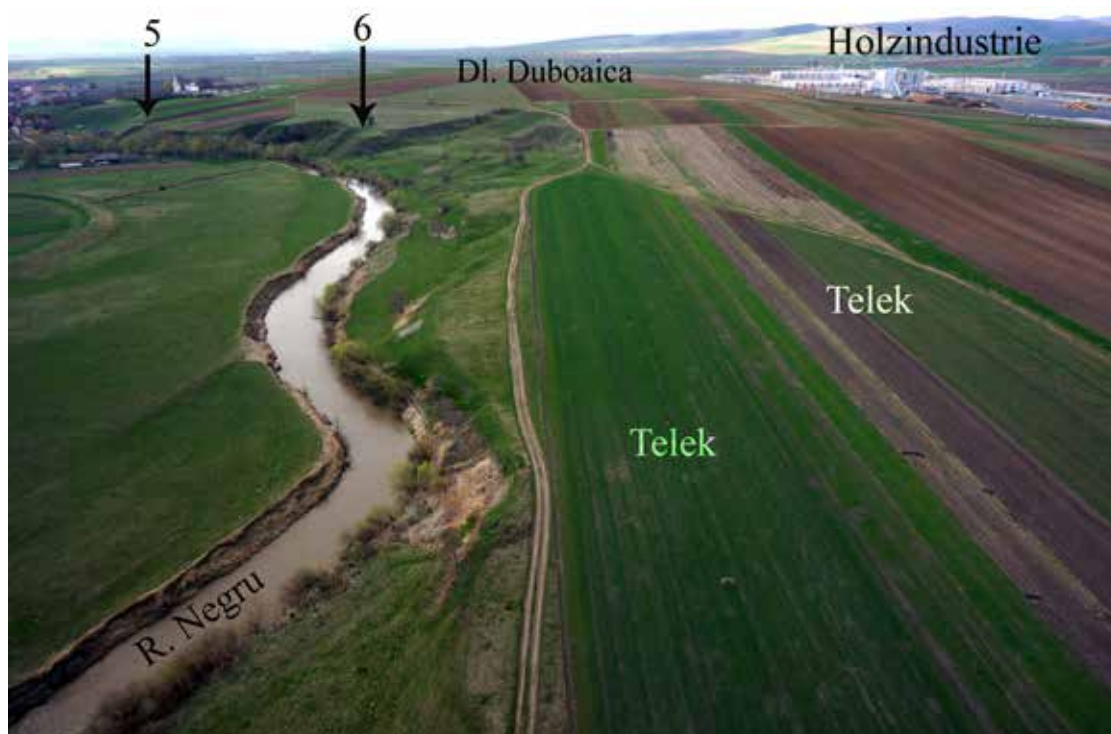

Fig. 20

Siturile cercetate în zona Reci (vezi și fig 18); vedere oblică spre vest achiziționată cu UAV de deasupra sitului de la Telek. / Sites researched in Reci area (see also fig. 18); oblique aerial image by UAV of Telek.

Fig. 21

Situl de la Telek, vedere spre sud-est, în fundal se vede foarte bine dealul cimitirului de la Boroșneul Mare.
Telek site view towards south-east. In the background one can see the cemetery hill from Boroșneul Mare.

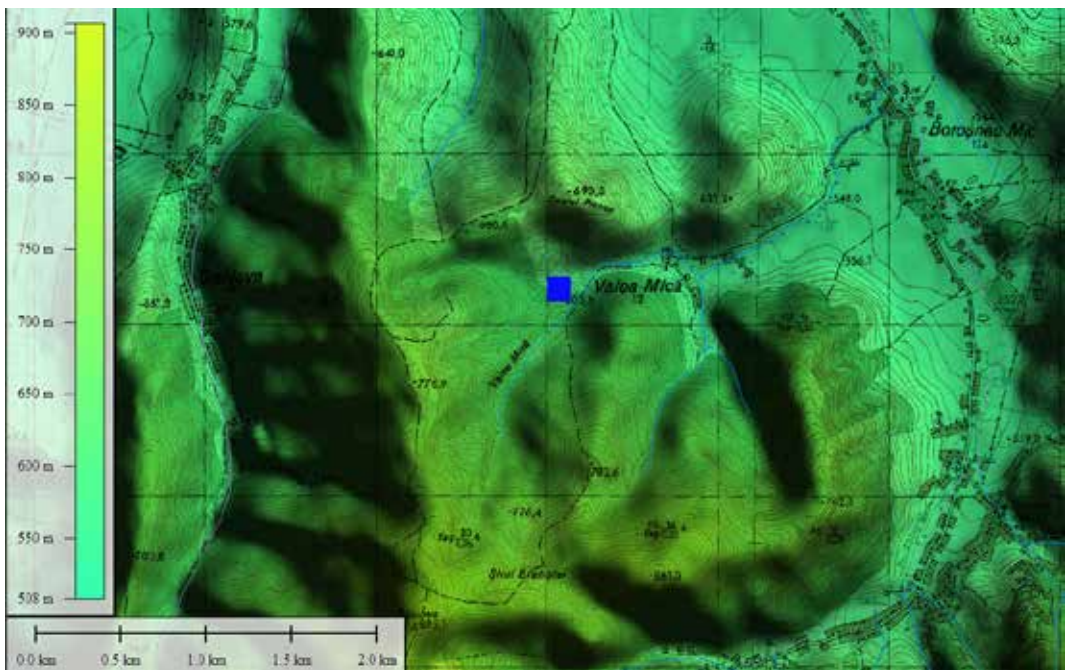

Fig. 22

Localizarea sitului de la Cetatea Bursucului (pătrat albastru). Ca fundal au fost folosite DEM Europea și harta 1/25000 din anii 1970. Situl se află plasat între două trasee de culme, orientate nord-sud, marcate ca poteci și pe această hartă, ce coboară spre Întorsura Buzăului.
CetateaBursucului site location (blue square). As background we used DEM Europea and the military map 1/25000 from the 1970s. The site is located between two mountain ridges usable as roads, descending towards Întorsura Buzăului, being marked accordingly on this map.

Coordonate geografice: 45°46'46.42"N, 25°59'1.18"E

Fig. 23

Imagine aeriană oblică din dronă, vedere spre sud-vest.
Aerial oblique image of the site taken by UAV towards South-west.

Fig. 24

Ortofotografie a sitului realizată pe baza imaginilor din dronă, detaliu / *Orthophoto, based on UAV images, detail.*

Fig. 25

Imagine din satelit / *Satellite image (Google Earth, 2015)*

Fig. 26
Vederi ale terasei nordice aflate imediat sub platou.
Views of the northern terrace located underneath the upper plateau.

Fig. 27

Imagine a sectorului sudic al sitului, fortificat cu șanț interior și val, vedere de pe platou spre vest.
Images of the southern sector of the site, fortified with interior ditch and rampart – view from the plateau towards west.

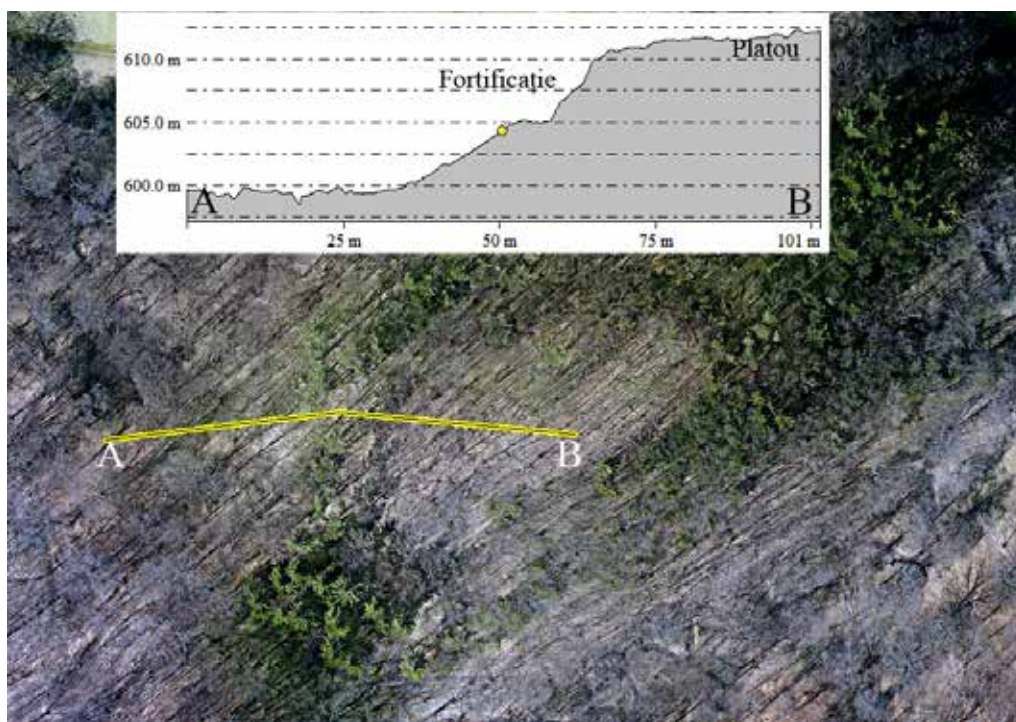

Fig. 28

Profil altimetric marcat pe ortofotografia sitului, calculat pe modelul digital al terenului obținut fotogrammetric.
Elevation profile drawn on the orthophotograph, calculated on the DEM (from UAV).

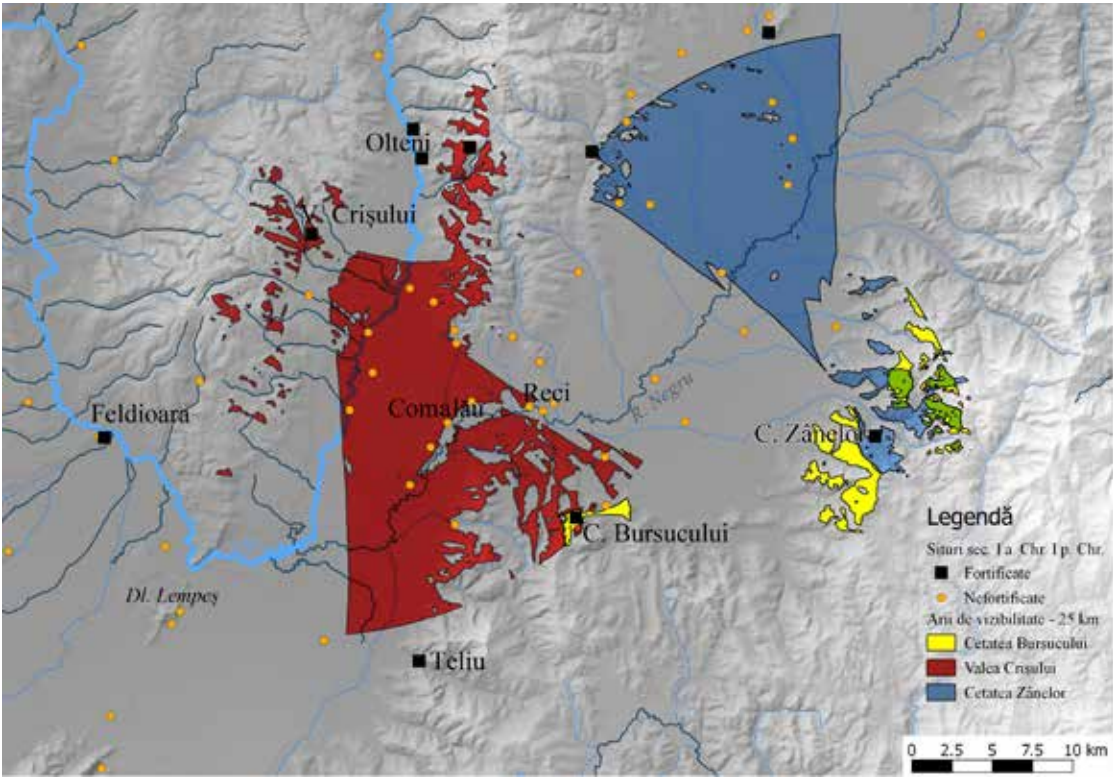

Fig. 29

Analiză de vizibilitate (la 25 km) pentru siturile de la Cetatea Bursucului (galben), Cetatea Zânelor (albastru) și Valea Crișului (roșu, dintr-o poziție aproximativă), calcul pe Dem Europea. Această prelucrare nu trebuie tratată decât ca orientativă, o sugestie asupra direcțiilor principalelor culoare de vizibilitate ale siturilor fortificate menționate și relația lor cu așezările nefortificate din interiorul depresiunilor.

Viewshed (25 km range) on DEM Europea for Cetatea Bursucului (yellow), Cetatea Zânelor (blue), Valea Crișului (red, from an approximated location). Orange dots – unfortified sites, black squares – fortified sites (1st c. BC – 1st c. AD). This representation should be taken only as a suggestion for the main visibility corridors of the discussed fortified sites and their relation with the open habitation inside the depressions.

Castrul roman de la Baraolt? Contribuții la repertoriul arheologic al județului Covasna¹

The Roman Camp at Baraolt? Contributions to the Covasna County Archaeological Repertoire

Alexandru Popa

Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni Sf. Gheorghe
alex.popa@mncr.ro

Cuvinte cheie: Dacia romană, Limes, Castru, Magnetometrie, Denar, Pahar de sticlă

Keywords: Roman Province of Dacia, Limes, Roman Camp, Magnetometry, Roman Denar, Beaker

ABSTRACT

The Covasna County Archaeological Repertoire mentions a roman site in the place known as “Véczer” or “Véczer farka”. Some authors mention this site as being a “roman camp”. They say its role was to control the passage through the Olt corridor between Augustin and Racoș. The arguments of this appreciation are based mostly on “logical assumptions” rather than on verifiable arguments. Our researches of the surface give us reasons to doubt the correctness in identifying a roman camp in the “Baraolt-Véczer farka” point. On the surface of the site we found a large amount of fragments belonging to masonry, *tegulae*, common use pottery, amphorae, terra sigillata, etc. In 2014 – 2015 we have begun a non-invasive evaluation of the site’s structure, taking a series of geomagnetic surveys on the accessible surfaces. The results of these researches, presented also during the conference, come to confirm the presence of an archaeological site at “Baraolt-Véczer farka”, with quite a consistent cultural layer. But the configuration of the discovered magnetic anomalies does not seem to confirm the existence of a roman military architecture underground. This hypothesis will be confirmed or infirmed in the following period, through punctual archaeological investigations.

Introducere

Cu toate că în ultimul timp au fost editate numeroase volume cu privire la istoria și arheologia granițelor Imperiului Roman în general sau cu privire la teritoriile din arcul Carpatic primate separat, Limesul de est al Daciei romane rămâne un dezide-

rat al cercetării. Dintre lucrările mai vechi, cele mai cunoscute despre acest subiect pot fi considerate sintezele lui Nicolae Gudea². Chiar dacă acestea se bazează pe rezultatele cercetărilor de teren din anii 70-80 ai secolului trecut, ele reprezintă și azi, la mulți ani după apariție, *state of the art* pentru cercetările asupra granițelor Provinciei Dacia. Catalogul cu numerota-

¹ Elaborarea acestui studiu s-a efectuat prin grantul de cercetare PN-II-ID-PCE-2011-3-0652, suportat financiar de Autoritatea Națională pentru Cercetare Științifică, CNCS – UEFISCDI. This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research, CNCS – UEFISCDI, project number PN-II-ID-PCE-2011-3-0652.

² Printre primele, se remarcă articolul apărut în Saalbug Jahrbuch – Gudea 1974a. Încoronarea activității de cercetare a limesului Daciei Romane a venit prin publicația din Jahrbuch RGZM – Gudea 1997.

re continuă, documentează pe scurt un număr de peste 100 de puncte de descoperiri cu fortificații romane și oferă posibilitatea înțelegerii rapide a sistemului de granițe al provinciei.

În același timp, odată cu evoluția în timp a sistemelor de documentare prin teledetecție sau prin metodele non-invasive ale geofizicii și puțin invazive ale geochimiei - această listă nu o percepem ca fiind una statică, ci una care merită a fi reluată, verificată, reanalizată și reinterpretată. În cele ce urmează ne-am propus acest lucru, pe baza sitului arheologic de la Baraolt, care nu apare în lista catalogului lui Nicolae Gudea. Pornind de la cercetările noastre non-invasive recente, ne-am propus să rediscutăm informația cunoscută și să ne expunem propriile aprecieri asupra funcționalității sitului arheologic în cauză.

Baraolt – „Véczér farka” în literatura arheologică

Punctul „Véczér” sau „Véczér farka” din preajma orașului Baraolt este cunoscut pe harta arheologică a județului Covasna drept un sit de epocă romană, interpretabil fie drept castru roman, fie drept *villa rustica*³. Locul este dispus la circa 3 km spre sud-vest de centrul orașului Baraolt/Barót, județul Covasna, la nord-est de intersecția drumului din direcția est-vest (azi dinspre Augustin spre Baraolt) cu cel orientat nord-sud (azi dinspre Racoșul de Sus spre Căpeni) (fig. 1).

Presupusul castru roman din vecinătatea celui de-al doilea mare cot al Oltului, unde fluviul își schimbă cursul din direcția sud-nord pe direcția est-vest, apare pentru prima dată în publicațiile secolului al XIX-lea⁴. Situl este amintit și de B. Orban⁵,

C. Gooss⁶, dar informațiile lor le apreciem ca fiind mult prea neclare și superficiale⁷. O discuție cât de cât argumentată o descoperim în lucrarea din 1944 a lui I. Paulovics⁸. În volumul apărut la Cluj, autorul semnalează la Baraolt o fortificație pe care o interpretează drept castru („tábor”). Descrierea lui Paulovics nu oferă prea multe detalii: ar fi vorba despre o fortificație cu lățimea de circa „100-120 pași și o lungime mult mai mare”⁹. Se mai comunică faptul că de la suprafața sitului au fost colectate pe parcursul timpului numeroase resturi de zidărie, fragmente de tegule, fragmente de vase de uz comun, amfore. În lucrarea sa, Paulovics publică și o schiță topografică, în care se localizează cu precizie poziția presupusei fortificații romane (fig. 2)¹⁰. Observațiile din teren au fost posibile în iulie 1942, cu ocazia unei vizite de documentare a lui I. Paulovics la fața locului. Referindu-se la sursele sale de informare, Paulovics mai amintește de notițele preotului catolic K. Veszely, care se pare că semnală un sit roman în acest loc - cu descoperiri de monede, de cărămizi, precum și două segmente de drum¹¹.

După cel de-al doilea Război Mondial, existența la vest de Baraolt a unui castru ajunge să fie pusă la îndoială. Prin sondajele ale căror descriere a rămas necunoscută, colectivul de cercetare condus de Constantin Daicoviciu, n-a putut descoperi în acel loc - „nici măcar o așezare civilă de epocă romană”¹². În contextul descoperirilor făcute pe parcursul aceluși

⁶ Gooss/Radvánszky 1876, 97.

⁷ Luând în considerație concluziile critice ale studiului lui E. Gáll (Gáll 2014, 268-270), nu am amintit aici lucrările lui G. Téglás cu privire la partea de est a ceea ce el numea *Limes Dacicus*. Pentru o altă apreciere a contribuțiilor lui Gábor Téglás legate de Limesul roman din Estul Daciei - a se vedea Boda 2013, 383.

⁸ Paulovics 1944, 60-62.

⁹ Paulovics 1944, 61.

¹⁰ Paulovics 1944, Pl. 11.

¹¹ Veszely 1868 cf. Paulovics 1944, 61 nota 141.

¹² Daicoviciu 1950, 118.

³ Cavruc 1998, 37 7b.

⁴ Pentru o bibliografie la acest subiect a se vedea Cavruc u. a. 1998, 38 Nota 7b.

⁵ Orbán 1868-1873, I 214. A se consulta și Paulovics 1944, 61 nota 142.

sondaj, afirmația mi se pare cel puțin neclară. Mă refer aici, de exemplu la descrierea pe parcursul sondajelor din 1949 a unei țigle cu o presupusă ștampilă a *legio XIII Gemina*, intrată în documentația IDR¹³.

Mai târziu, concluzia despre lipsa unor vestigii romane apare drept una pripită, pentru că este contrazisă de observațiile și cercetările ulterioare de teren. Astfel, în anul 1959, când partea de sud al promontoriului „*Véczer farka*” a fost afectată de lucrările de construcție a liniei de cale ferată spre Mina de cărbune din zona industrială a orașului Baraolt, aici s-au identificat urme de zidării din piatră și cărămidă, fragmente de amfore, precum și ceramică de tip *terra sigillata*. Z. Székely admitea că investigațiile viitoare - „*vor lămuri dacă e vorba de o așezare civilă romană (villa rustica) sau de canabae, situate în jurul unei fortificații romane*”¹⁴.

Ca urmare a acestei afirmații a lui Zoltan Székely, punctul „*Véczer farka*” de lângă orașul Baraolt revenea pe lista imaginară a castrelor romane din Dacia. Dar atunci când, prin lucrările lui Nicolae Gudea, această listă devenea o realitate¹⁵, în ea nu se mai regăsește numele de Baraolt, probabil „*din lipsa de informații credibile*”. În aceeași tradiție, „*Atlasul-dicționar al Daciei Romane*” remarcă aici doar „*urme de așezare*”, deși harta „D8” din publicația amintită arată foarte elocvent poziția cheie a sitului în fața defileului Oltului¹⁶.

În afară de argumentarea arheologică, există și așa-ziii indici logici, care fac ipoteza amplasării unui castru roman la Baraolt-„*Véczer farka*” ca fiind una foarte verosimilă: în primul rând, ar fi de amintit distanța relativ mare dintre castrele „*vecine*” – drumul de la Sânpaul la Olteni este de circa 50-60

km, așa cum afirma și I. Paulovics¹⁷. Al doilea indiciu logic la care s-ar putea apela pentru fundamentarea existenței la Baraolt a unui castru roman este poziția strategică în controlul căilor de comunicație: aflat la intersecția drumurilor pe direcția est-vest (azi dinspre Augustin spre Baraolt) și nord-sud (azi dinspre Căpeni spre Racoșul de Sus), eventualul castru ar fi controlat intrarea în Defileul Racoșului prin care Oltul străbate munții Perșani. Acest indiciu este întărit și de faptul că și celălalt capăt (de vest) al trecerii prin defileul Oltului a fost flancat de o fortificație, cunoscută azi drept castrul de la Hoghiz¹⁸ (fig. 3), iar între ele se află fortificațiile dacice asemeni Tipiei Ormenișului¹⁹.

Cercetări actuale

În urma unor vizite de documentare la Baraolt și a analizei situației actuale de la fața locului, am decis efectuarea unei evaluări geomagnetice a terenului, în zona indicată în publicația lui I. Paulovics drept „*tábor*” (fig. 2). Zona în cauză reprezintă un promontoriu orientat cu laturile lungi pe direcția nord-est – sud-vest, cu o diferență de nivel de peste 9 m (fig. 4). Configurația actuală a terenului este determinată în partea de vest de drumul spre Racoșul de Sus și în partea de sud de linia căii ferate (fig. 1). De menționat este și faptul că situl este traversat de o linie electrică de înaltă tensiune.

Pentru soluționarea problemei legate de existența sau absența la Baraolt a unei fortificații militare romane am optat în primul rând pentru metoda geomagnetismului. Aceasta oferă posibilitatea de a atesta prezența unor artefacte sau complexe subterane, pe baza măsurării pasive a câmpului magnetic al solului. Ca metodă de cercetare în arheologie ea se bazează

¹³ Russu 1988, 249 Nr. 82a.

¹⁴ Székely 1962, 330.

¹⁵ Gudea 1974b. Vezi și versiunea în limba germană - Gudea 1974a.

¹⁶ Bărbulescu 2005, 116.

¹⁷ Paulovics 1944, 60-62.

¹⁸ Pentru bibliografie a se vedea Gudea 1997, 66-67.

¹⁹ Pentru bibliografie a se vedea Costea 2006.

pe interpretarea contrastului dintre valorile câmpului magnetic al suprafeței solului într-un punct anumit și valorile câmpului magnetic natural al pământului. Această diferență permite evidențierea de anomalii magnetice, ce indică existența unor structuri subterane de origine naturală sau umană. Spre deosebire de alte metode de prospecțiune arheologică, rezultatele magnetometriei nu sunt influențate în mod considerabil nici de perioada zilei în care se efectuează, nici de anotimp, nici de condițiile climaterice și nici de culturi agricole sau starea suprafeței solului la momentul efectuării prospecțiunii. În afară de aceasta, metoda magnetometriei ne oferă posibilitatea de a desluși structuri arheologice, aflate în totalitate sub pământ, uneori și până la o adâncime de 2 m. În același timp, metoda geomagnetismului oferă o cercetare non-distructivă, care nu afectează suprafața actuală a solului. Grație acestei particularități, ea se pretează drept tehnologie de vârf în cercetarea unor situri, în care săpăturile arheologice sunt fie imposibile, fie nedorite, fie greu de finanțat, devenind prin aceasta un instrument indispensabil pentru o cercetare arheologică modernă. Principalul dezavantaj al acestei metode îl constituie dificultatea evaluării adâncimii structurilor detectate. Nu în ultimul rând, metoda geomagneticii este influențată negativ de prezența în sol a deșeurilor metalice, care se observă în imaginile prezentate sub forma unor bi-poli de la alb la negru. Desfășurarea acestor cercetări în situl de la Baraolt este îngreunată de prezența liniei de tensiune înaltă, care străbate promontoriul de la est la vest. La fel, și linia de cale ferată a reprezentat unul din elementele care ar fi putut influența negativ rezultatele măsurărilor noastre.

Metoda de lucru în teren a presupus mai multe etape²⁰, dintre care le amin-

tim pe următoarele: familiarizarea cu caracteristicile sitului (suprafață, relief), identificarea zonelor accesibile pentru măsurări, stabilirea strategiei de achiziție a datelor, stabilirea modului și locului amplasării rețelei de măsurări, curățarea de deșeuri metalice a suprafețelor selectate, calibrarea sondelor, materializarea în teren a rețelei de perimetre pentru măsurări, achiziția datelor, georeferențierea perimetrelor cu ajutorul GPS-ului, procesarea datelor prin interpolare și georeferențierea imaginilor raster obținute.

Pentru cartarea anomaliilor magnetice din situl de la Baraolt s-a folosit o instalație compusă din cinci sonde „Fluxgate”. Sondele au fost dispuse pe un suport mobil non-magnetic. Distanța dintre ele este de 0,50 m, așa încât măsurătorile s-au efectuat în fâșii de 2,50 m lățime. Distanța dintre punctele măsurate de fiecare sondă a fost de 0,05 m. Sondele magnetometrice de acest tip măsoară componenta verticală a câmpului magnetic cu o marjă de eroare de circa 0,1-0,5 nT. Puterea de penetrare în adâncime depinde de mai mulți factori, dar mai ales de dimensiunile obiectelor căutate, așa încât anomaliile puternice pot fi distinse și la adâncimi relativ mari.

Cartarea magnetometrică s-a efectuat în perimetre rectangulare. Poziția în coordonate absolute a acestora a fost determinată cu ajutorul unui GPS geodezic. Utilizându-se semnalul de corecție în timp real ROMPOS, acest sistem ne-a oferit o precizie oscilând între 0,02-0,04 m. Datele topografice achiziționate au fost stocate în sistemul național de proiecție al României „Stereo 70”, conform standardelor aprobate de Comisia Arheologică.

Datele achiziționate cu ajutorul echipamentului magnetometric au fost procesate prin interpolare și compensate prin algoritmul filtrului median. Rezultatele interpolării datelor au fost reprezentate

²⁰ Diferite exemple de bune practici în acest domeniu

le prezintă lucrarea Ștefan 2012.

sub formă de plan în tonuri de gri. Valorile mici, corespunzătoare unei magnetizări mai scăzute a suprafeței investigate, sunt reprezentate în tonuri mai deschise de culoare, cele ridicate – deopotrivă în tonuri mai întunecate.

Pentru atingerea obiectivelor demersului nostru, am investigat până în prezent 3 sectoare, dimensiunile și configurația cărora au fost adaptate configurației terenului, a necesității ocolirii unui stâlp de înaltă tensiune sau parcelelor agricole inaccesibile pentru măsurări.

Sectorul „A” a fost trasat la limita de (sud-)vest a promontoriului și acoperă o suprafață de peste 160 x 120 m. După cum era de așteptat, în colțul de sud-est imaginea magnetometrică era afectată de substrucțiunile de beton și fier ale stâlpului de la linia electrică de înaltă tensiune. Deopotrivă neașteptate pentru noi au fost numeroasele anomalii de formă alungită, cu valori atât pozitive cât și negative, care străbat o bună parte a sectorului A. Se mai remarcă și dispunerea lor cumva radială, cu punctul lor imaginar de intersecție dispus undeva pe colțul de sud-vest (*fig. 5-6*). Cu toate acestea se observă și câteva grupuri de anomalii ce pot fi interpretate drept urme ale unor structuri arheologice. În primul rând este vorba de o anomalie de formă alungită, cu lungimea de peste 100 m. Având o lățime presupusă de 2-3 m ar putea fi vorba despre un zid de incintă. Această ipoteză este întărită și de forma capătului de vest a anomaliei, care pare să descrie un colț rotunjit, continuându-se aproximativ pe direcția nord-vest – sud-est. În al doilea rând, semnalăm prezența unei structuri rectangulare, presupuse pe o lungime de circa 70 m și o lățime de circa 7-7,5 m. Aceste dimensiuni sunt foarte apropiate de cele ale unor barăci din castelele romane.

Sectorul B (*fig. 5-6*), cu dimensiunile de circa 57 x 180 m, a fost trasat spre est de sectorul A. Nu am reușit să surprindem continuarea presupusului zid de incintă.

Pe altă parte, pe o fâșie de circa 12 m de-a lungul laturii de vest se observă o concentrare de anomalii de dimensiuni mici și mijlocii ce pot fi interpretate drept urmele unui complex de presupuse construcții de formă dreptunghiulară. O construcție de formă rectangulară, compusă din cel puțin două încăperi a putut fi identificată la mijlocul laturii de est.

Sectorul C (*fig. 5-6*) este limita de est a zonei cercetate în cadrul campaniei noastre și acoperă o suprafață de 180 x 44,50 m. Ca și în cele două sectoare precedente, în sectorul C pot fi observate anomalii alungite, natura cărora nu am putut-o explica. O aglomerare de anomalii cu valori magnetice pozitive ridicate, se observă în colțul de sud-vest al sectorului. Se remarcă patru anomalii circulare cu diametrul de circa 1,5-2 m, dispuse aproximativ într-o linie. Alături de acestea, se află o anomalie de dimensiuni mari (circa 8 x 4m). La vest de cele patru anomalii circulare, se observă alte 3 anomalii, dispuse aproximativ circular. Pe suprafața sitului se observă și alte anomalii cu valori mai puțin intensive, care reprezintă urme ale unor complexe arheologice din cadrul sitului de la Baraolt.

Evaluarea acestor rezultate ne conduce la ipoteza că situl de la Baraolt-„*Vécszer farka*” reprezintă urmele unei așezări, ce era fortificată cu un zid de incintă și o serie de complexe pe interior. Unul dintre aceste complexe, așezat paralel presupusului zid de incintă, ar putea reprezenta urmele unei barăci specifice pentru trupele romane. Alte anomalii descoperite, arată și ele prezența unor urme de locuire din perioada romană, dar după toate probabilitățile acestea nu explică funcționalitatea propriu-zisă a sitului.

În loc de concluzii

În baza informațiilor de care dispunem până la momentul actual, putem afirma că există posibilitatea ca la Baraolt să avem atestate urmele unei fortificații

militare romane. Logica acesteia este legată de structura granițelor provinciei Dacia. Conceptul general al granițelor provinciei nord-dunărene se deosebește semnificativ de sistemul de fortificații liniare de pe Dunăre și Rin. Una din deosebiri se reflectă în dispoziția spațială specială a castrelor auxiliare, care în partea de est a provinciei se manifestă, mai ales prin amplasarea fortificațiilor de trupe auxiliare în văile din fața trecătorilor peste Carpați. Acest design al graniței dacice a fost botezat în literatura mai veche cu termenul german „*Talsperre*”. Astfel, A. von Domaszewski definea acest fenomen după cum urmează: „*Entsprechend der natürlichen Beschaffenheit des Landes wird die Grenzvertheidigung auf dem Plateau aus einer Reihe von Thalsperren gebildet, die concentrisch um den Mittelpunkt Apulum, dem Hauptwaffenplatze von Dacia angeordnet sind*”²¹. În acest fel, „*Talsperre*” presupune bararea accesului dinspre pasuri spre interiorul provinciei. E. Fabricius, vorbind despre Limesul Daciei romane, folosește și el termenul de „*Talsperre*”, dar afișează o atitudine sceptică față de ipoteza lui A. v. Domaszewski despre apărarea platoului transilvănean²². În alt context, referindu-se la limesul tripolitan, Fabricius folosește termenul de „*Talsperre*” pentru a defini un zid, ce închidea trecerea prin valea uscată a râului Skiffa²³. Chiar dacă a fost avansat de înaintași iluștri ai cercetării antichităților romane, acest model nu este însă unul general valabil nici pentru toată Dacia, și nici pentru Dacia de est, în particular. Realitatea arheologică arată, pe de o parte, că există încă văi din fața trecătorilor peste Carpați, în care nu au fost atestate fortificații romane. Pe de altă parte, cunoaștem fortificații din Dacia romană

care nu urmează în amplasarea lor principiul „*Talsperre*”. În același șir de excepții ar trebui plasat după toate probabilitățile și presupusul castru de la Baraolt. Considerăm că evoluția cercetărilor pluridisciplinare la Baraolt- „*Véczer farka*” vor putea conduce la elucidarea rolului acestei fortificații în sistemul granițelor Daciei romane și vor putea contribui la o mai bună înțelegere a fenomenelor legate de organizarea și funcționarea Limesului acestei Provincii romane de la nord de Dunărea de jos.

Excurs: Despre unele descoperiri de suprafață de la Baraolt – „*Véczer farka*”

Așa cum se remarcă și în literatura mai veche, la suprafața sitului pot fi descoperite numeroase artefacte arheologice. Din cele colectate de noi cu ocazia prospecțiunilor efectuate la suprafața sitului, am vrea să semnalăm următoarele piese:

1. Denar roman (fig. 7.1-2). Severus Alexander, denar fourée, RIC IV/2, p. 82, nr. 141, Roma, undated, A.D. 222-228. Av.: IMP. C. M. AVR. SEV. ALEXAND. AVG., Rv.: IOVI CONSERVATORI, Jupiter stând spre stânga, cu mantia în spate și pe brațul drept, ținând fulgerul și sceptrul²⁴.

2. Pahar de sticlă (fig. 8). Este vorba de un fragment de picior de la pahar de tip Rütli Typ 37.1, cunoscut sub denumirea de „*Hohe Becher mit Standplatte*”. În teritoriile de la nord de Dunărea de jos, tipul este cunoscut sub denumirea de „*Pahar cu talpă plată și umbo interior*” și a fost recent analizat de S.-P. Boțan²⁵. Piesa de la Baraolt are diametrul de circa 6,6 cm. „Umbo-ul interior” atinge diametrul de 1,8-1,9 cm și se înalță cu cel mult 3 mm față de suprafața restului tălpii. Fragmentul păstrat cântărește circa 47 g și este transparent cu nuanțe roz.

²¹ Domaszewski 1893, 242.

²² Fabricius 1926, 633.

²³ Fabricius 1926, 663. Vezi și Cagnat 1913, 534.

²⁴ Pentru determinarea monedei adresez sincerele mele mulțumiri colegei Mihaela Iacob, Tulcea.

²⁵ Boțan 2015, 128-129.

Bibliografie / Bibliography

Bărbulescu 2005

M. Bărbulescu (Hrsg.), Atlas-Dicționar al Daciei Romane. Publicațiile Institutului de Studii Clasice 6 (Cluj-Napoca 2005).

Boda 2013

I. Boda, Téglás Gábor (1848-1916) și cercetarea arheologică în Dacia. Sargetia 4 (40), 2013, 377-392.

Boțan 2015

S.-P. Boțan, Vase de sticlă în spațiul dintre Carpați și Prut (secolele II a.Chr. - II p.Chr.). Pontica et Mediterranea 4 (Cluj-Napoca 2015).

Cagnat 1913

R. Cagnat, L'armée romaine d'Afrique et l'occupation militaire de l'Afrique sous les empereurs[2. éd.] (Paris 1913).

Cavruc u. a. 1998

V. Cavruc/B. Botond/M. Bărbulescu, Repertoriul arheologic al județului Covasna. Monografie Arheologie 1 (Sfântu Gheorghe 1998).

Costea 2006

F. Costea, Augustin - Tipia Ormenișului (Brașov 2006).

Daicoviciu 1950

C. Daicoviciu, Granița de Est a Daciei și al triburile libere dela hotarele de răsărit ale Daciei. Rezultatul cercetărilor de pe șase șantiere din jud. Trei Scaune. Studii și Cercetări de Istorie Veche 1, 1, 1950, 115-122.

Domaszewski 1893

A. v. Domaszewski, Zur Geschichte der römischen Provinzialverwaltung. Rheinisches Museum für Philologie. N. F 48, 1893, 240-247.

Fabricius 1926

E. Fabricius, Limes. In: G. Wissowa (Hrsg.), Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft. (Stuttgart 1926) 572-671.

Gáll 2014

E. Gáll, Precursorii arheologiei profesionale din Transilvania. Gábor Téglás. Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 65, 3-4, 2014, 219-293.

Gooss/Radvánszky 1876

K. Gooss/B. Radvánszky, Chronik der archäologischen Funde Siebenbürgens (Hermannstadt 1876).

Gudea 1974a

N. Gudea, Das Verteidigungssystem des römischen Dacien. Der heutige Stand der Forschung. Saalburg Jahrbuch. Bericht des Saalburg Museums 31, 1974a, 41-49.

Gudea 1974b

N. Gudea, Sistemul defensiv al Daciei romane. I. Stadiul actual al cercetărilor. Apulum 12, 1974b, 182-192.

Gudea 1997

N. Gudea, Der dakische Limes. Materialien zu seiner Geschichte. Jahrbuch des Römisch Germanischen Zentralmuseums Mainz 44, 2, 1997, 497-609.

Orbán 1868-1873

B. z. Orbán, A Székelyföld leirása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból (Pest Ráth M. 1868-1873).

Paulovics 1944

I. Paulovics, Dácia keleti határvonala és az úgynevezett "dák" ezüst kincsek kérdése (Cluj 1944).

Russu 1988

I. I. Russu, Dacia Superior (zona răsăriteană). Inscriptiile Daciei Romane III/4 (București 1988).

Ștefan 2012

D. Ștefan, ArheMAG. Aplicații ale metodei magnetice în arheologie. Manual de bune practici (Brăila 2012).

Székely 1962

Z. Székely, Sondajele efectuate de Muzeul regional din Sf. Gheorghe. Materiale și Cercetări de Arheologie 8, 1962, 325-340.

Vesely 1868

K. Vesely, A baróti plébánia. In: Brasso, Römer és Kamner. (Brasso 1868)

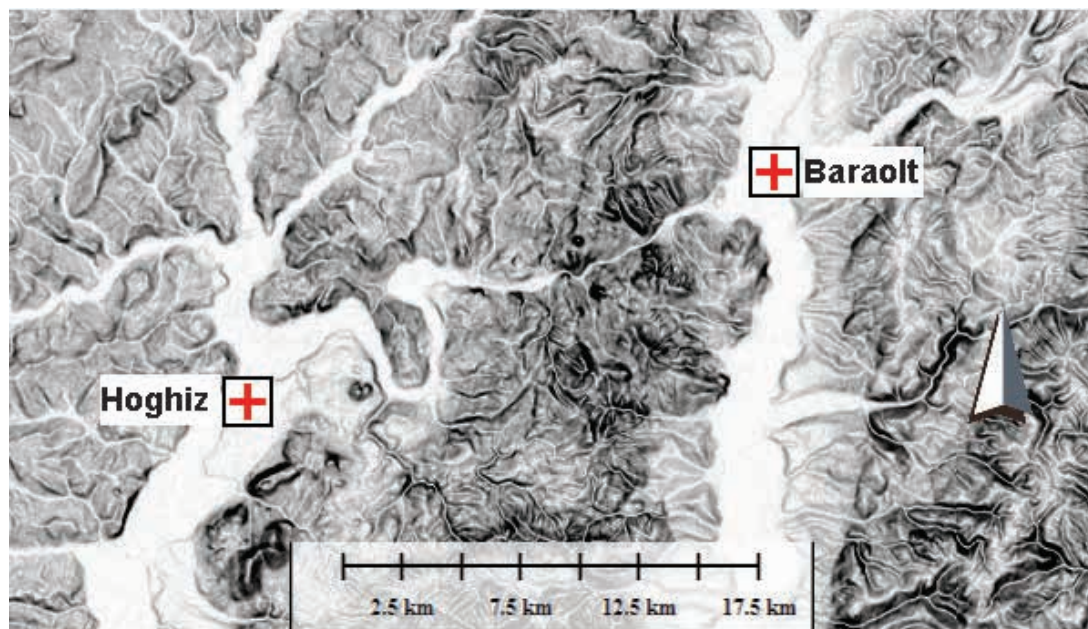

Fig. 3
SRTM-ul din zona defileului Oltului pe linia Baraolt – Hoghiz.

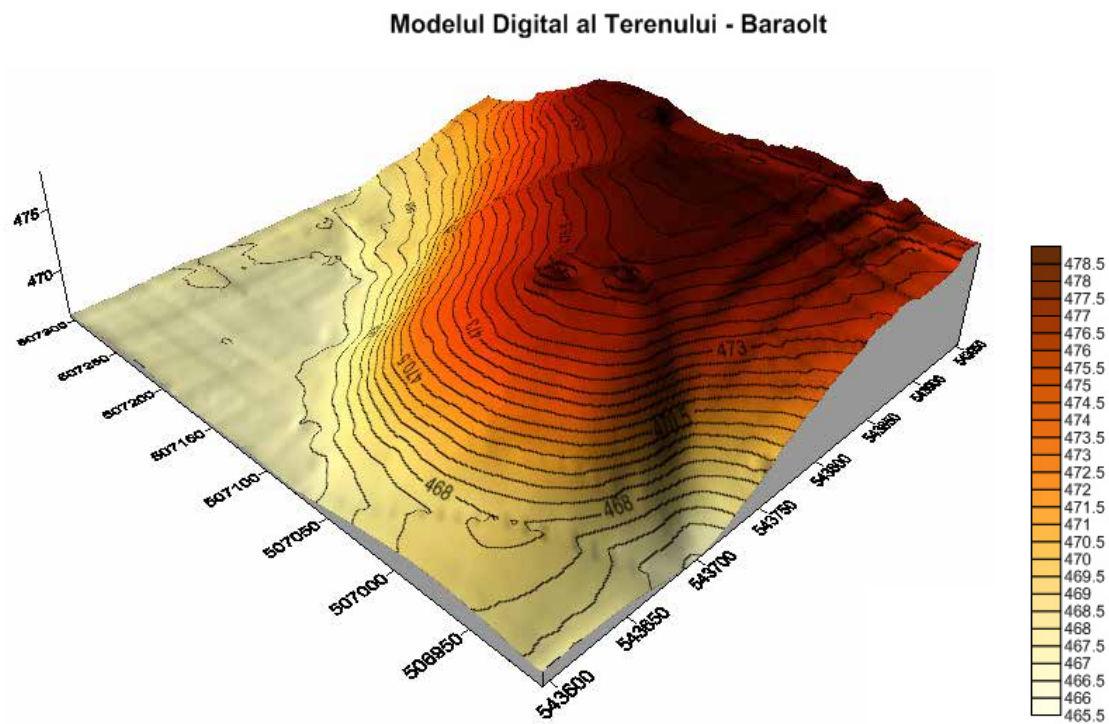

Fig. 4
Baraolt. Modelul digital al promontoriului *Véczer farka*.

Fig. 5
Baraolt. Rezultatele prospecțiunilor din anul 2015.

Fig. 6
Baraolt. Rezultatele prospecțiunilor din anul 2015 cu propuneri de interpretare a unor anomalii descoperite.

Fig. 7

Baraolt. Denar roman descoperit pe suprafața sitului Véczer farka.

Fig. 68

Baraolt. Fragment de picior a unui pahar de sticlă.

Noi descoperiri arheologice aparținând culturii Sântana de Mureș-Černjachov în valea Râului Negru, județul Covasna

New discoveries belonging to the Sântana de Mureș-Černjachov culture in the valley of the Black River, Covasna county

József PUSKÁS

Arheolog independent, Târgu Secuiesc – Lunga
joska1987@yahoo.com

Cuvinte cheie: cultura Sântana de Mureș-Černjachov, Transilvania de sud-est, perioada migrațiilor, secolele III-IV. p. Chr., ceramică.

Key words: Sântana de Mureș-Černjachov culture, south-eastern Transylvania, Migration period, III-IVth centuries AD, pottery.

ABSTRACT

The goal of this article is to present four, newly discovered artifacts, belonging to the III-IVth centuries AD. The 1st and 2nd objects are two storage vessels (*Krausengefäß*), discovered at Albiș through field works. They were made on potter's wheel, from semifine paste, with straight rim. The decoration consists of waved lines on the shoulder and on the rim. One of the vessel has a narrow bottom, very likely it was dug in the soil for a proper stability. The other one was dug up side down, the bottom is missing.

The third one is a cup, discovered in Cernat (unfortunately the finding circumstances are unknown), made on potter's wheel, of fine paste, burnt on grey, decorated with impressed circles, connected by lines made with a wheel with inserted teeth. The closest analogies are known from the cemeteries outside the Carpathians, from Wallachia, Moldova and the Republic of Moldova (Annex 1/1). In a higher number this type of vessels appear in the inhumation graves (from a 62 exemplars discovered in 12 cemeteries 48 (80 % - Annex 1/2) came from inhumation graves). In 4 cemeteries were made anthropological examinations, resulting a higher frequency in child graves (Annex 1/3). The presence of similar cups in settlements is poor. This could be caused by the fragmentation, being impossible to determine forms. Another problem is the unequal proportion of excavated and published settlements and cemeteries. The idea that this type of cups were made for burial purposes can not be excluded. In my opinion the vessel presented above can be linked more likely to a grave, than to a filling of a storage pit, which mostly are filled with bones and broken pottery. The fact that the vessel was found intact, suggest the provenience from a considerable depth. The confirmation (or denial) of a possible grave or cemetery it falls on the future researches.

The fourth one is a comb made of bone, with bell-shaped handle, decorated with bronze rivets. Probably belong to a grave, dated to the IVth-first half of the Vth century.

In the second part of the article 18 locations are presented from the Târgu Secuiesc Depression, where material belonging to the Sântana de Mureș-Černjachov culture was discovered. Altogether in the valley of the Black River 20 locations (settlements and/or cemeteries) are known belonging to the Sântana de Mureș-Černjachov culture.

Scopul articolului este prezentarea noilor descoperiri din perioada secolelor III-IV p. Chr., făcute pe durata cercetărilor noastre recente de teren pe valea Râului Negru (Depresiunea Târgu Secuiesc). Depresiunea este o zonă bine delimitată geografic, înconjurată de munți înalți și străbătută de o rețea hidrografică bogată. Artera principală care străbate zona de la nord-est spre sud-vest este Râul Negru. Terasele cu pământuri fertile ale văii Râului Negru au atras întotdeauna populațiile de agricultori, astfel încât începând din neolitic constatăm în această parte a Transilvaniei o densitate crescută a populației. Din punct de vedere cultural, depresiunea Târgu Secuiesc este o zonă de contact între Transilvania și teritoriile de la est de Carpați, zonă careia îi este specific un amestec al influențelor culturale vestice cu cele estice.

Au trecut mai mult de patru decenii de la apariția articolului lui Zoltán Székely¹ despre descoperirile culturii Sântana de Mureș-Černjachov din sud-estul Transilvaniei. Regretatul cercetător adunase cu acribie toate descoperirile anterioare și le-a completat cu rezultatele propriilor lui cercetări de teren. Din păcate în zona studiată n-au fost efectuate săpături de amploare și de nivel științific corespunzător, astfel încât cunoștințele noastre au rămas practic un stop-cadru al cercetărilor publicate de Zoltán Székely. În aceste condiții, considerăm oportună publicarea oricăror noutăți legate de cultura Sântana de Mureș-Černjachov din această zonă.

În prima parte a articolului, se prezintă materialul arheologic descoperit în ultimii ani. Acesta provine din cercetări de teren, efectuate de autorul acestor rânduri, sau sunt descoperiri întâmplătoare, datorate lucrărilor agricole. În partea a doua, urmează un catalog al descoperirilor, cu

așezările și înmormântările cunoscute până în prezent în zona depresiunii Târgu Secuiesc. Am considerat necesară reluarea unor materiale provenite din săpăturile mai vechi, care, cu regret, de cele mai deseori nu au fost ilustrate și descrise corect, ci doar menționate succint.

1. Albiș – “Grădina lui Márton Erzsébet”

La începutul anilor 2000, în urma lucrărilor agricole, Tóth Árpád a descoperit un vas de provizii de tip *Krausengefäß*.² Locul descoperirii se află în localitatea Albiș, în grădina doamnei Márton Erzsébet (nr. 146). Remarcăm faptul că în vecinătatea acestei descoperiri, se află intravilanul lui Bajka Ferenc (nr. 145), unde în anul 2003, Székely Zsolt, a executat săpături arheologice de verificare.³ Din relatarea lui Tóth Árpád cunoaștem faptul că recipientul a fost descoperit sub stratul de humus, cu grosimea de circa 20 cm. Partea superioară a vasului era căzută în interior. Deși forma vasului poate fi reconstituită, din buza și umerii vasului lipsesc cele mai multe fragmente.

Vasul de provizii este făcut din pastă degresată de lut cu nisip. Suprafața este arsă la cenușiu, iar partea exterioară este netezită. Buza evazată orizontal are formă specifică vaselor de acest tip. Gâtul scurt este urmat de umerii lați. Corpul vasului se îngustează treptat spre fund. Sfertul superior al vasului poartă urme de decor: pe buză sunt fascicule de linii ondulate, la limita umăr-corp a fost executat un brâu în relief. Între gât și brâu sunt două fascicule de linii ondulate, iar sub brâu - unul ondulat și unul drept. Dimensiuni: Db 51 cm (buza are forma ușor ovală, astfel în-

¹ Székely Z. 1969, 7-90.

² Cu această ocazie aș dori să mulțumesc domnului Tóth Árpád pentru accesul la vasul ceramic descris aici. În prezent vasul se află în posesia descoperitorului. În afară de vas au fost adunate fragmente ceramice specifice epocii bronzului și un fragment de tipar pentru turnarea de celturi. Materialul preistoric va fi publicat cu altă ocazie.

³ Székely Zs. 2004; Székely Zs. 2007b, 89-93.

cât diametrul oscilează); df: 21 cm; dm: 67 cm; î: 92 cm (Planșa 7/1).⁴

2. Albiș – “Grădina lui Buzsa János”

În data de 2 august 2010, în localitatea Albiș, în fața intravilanului localnicului Buzsa János (nr. 135) s-a săpat un șanț de drenaj, lat de 0,3-0,4 m și adânc de 0,4 m. Pe parcursul lucrărilor s-au descoperit resturile unui vas de provizii de mari dimensiuni (*Krausengefäss*).

Pe fundul șanțului săpat pe parcursul lucrărilor amintite mai sus, s-a observat partea inferioară a vasului, care se prezenta ca un semicerc cu diametrul de 0,6 m. La curățarea profilului s-a constatat că vasul se mai păstra până la o înălțime de circa 0,25 m. Descoperirea era acoperită de un strat de humus de circa 5-10 cm. Urmele unei eventuale gropi în care ar fi fost depus vasul de provizii, nu s-au observat. Buza vasului s-a descoperit la adâncimea de circa 0,5 m, ceea ce ne permite să conchidem că vasul a ajuns în pământ cu gura în jos (Planșa 5/2).⁵ Dintre particularitățile vasului se distinge clar faptul că el a fost executat la roata rapidă. El a fost modelat din pastă de lut degresat cu nisip și pietricele. Vasul a fost ars până la brun închis și avea suprafața exterioară netezită. Pe interior se mai observă urme de modelare. Buza este evazată orizontal și a fost decorată cu fascicule compuse din câte cinci linii ondulate. Umărul vasului a fost decorat cu trei fascicule de linii ondulate, compuse din câte patru linii fiecare. Mai jos de acestea a fost executat un registru compus din trei linii drepte. Dimensiuni: db: 42 cm; dm: 60 cm; î: 65 cm.

În interiorul vasului (la buză) au fost descoperite trei pietre de gresie de formă

dreptunghiulară. S-a constatat că ele reprezintă o piatră mai mare, despicată în trei părți. Pe partea inferioară s-au păstrat urme de material alb, probabil var. În interiorul vasului, deasupra pietrelor au fost găsite mai multe fragmente întregibile dintr-un alt vas, tot de provizii, făcut tot la roată rapidă, din lut degresat cu nisip și pietricele, ars la cenușiu-deschis, cu suprafața exterioară netezită. Și acest exemplar este decorat cu fascicule de linii ondulate.

Vasele de tip *Krausengefäss*, de mari dimensiuni, erau folosite pentru depozitare. Ni se pare verosimil ca aproximativ două treimi (eventual trei sferturi) din corpul acestora să fi fost adâncite în pământ. Acest lucru este sugerat și de proporțiile vasului: diametrul fundului este mai mic decât diametrul maxim, astfel încât adâncirea vasului în sol asigura stabilitatea necesară. Un alt argument pentru adâncirea parțială în sol a vaselor de provizii, ar fi acela că vasele de acest tip sunt decorate doar pe partea superioară, care era vizibilă deasupra solului.⁶

Reieșind din condițiile de descoperire, nu ne putem exprima cu siguranță asupra funcționalității vasului descoperit la Albiș – “Grădina lui Buzsa János”. Nici în literatura de specialitate, care ne-a fost accesibilă nu am găsit analogii potrivite. Ca ipoteză de lucru, putem admite că vasul a mai fost refolosit după spargere (fragmentele din fund nefiind găsite). Fragmentul găsit în interior putea fi folosit ca un capac.

3. Cernat – “Intravilan”

În colecția Muzeului local “Haszmann Pál” din Cernat se păstrează un pahar de lut, conservat integral. Din păcate locul

⁴ La descrierea materialului am folosit următoarele abrevieri: î = înălțime; db = diametrul buzei; df = diametrul fundului; dm = diametrul maxim, l = lungime.

⁵ Partea inferioară a vasului lipsește, probabil a fost distrusă de lucrările agricole anterioare. Vasul se află în depozitul Muzeului Național Secuiesc (MNS), având nr. de inv. 19370-2.

⁶ În anul 2009, la Folia a fost descoperită o locuință, în interiorul căreia s-au descoperit vase de provizii, păstrate in situ. Acestea însă nu erau adâncite în pământ, ci erau doar așezate lângă perete (Körösfői 2011, 110). Dacă aruncăm o privire la dimensiunile acestor recipiente se poate constata că ele erau de mărimi mijlocii, cu fundul relativ lat, ceea ce nu impune neapărat adâncirea lor în pământ.

de proveniență nu este cunoscut cu exactitate, se știe doar că obiectul provine „*de undeva*” de pe teritoriul satului.

Paharul a fost executat la roată rapidă din pastă fină de lut, degresat cu nisip fin. Vasul a fost ars la cenușiu-deschis și are suprafața exterioară netezită. Buza este rotunjită, corpul arcuit și fundul profilat. La 2,5 cm mai jos de buză a fost executat un brâu cu grosimea de circa 0,15 cm. Pe partea interioară se mai păstrează urme de degete, rămase după modelarea vasului. Decorul începe sub brâul, amintit mai sus. Se disting cerculețe imprimate în două rânduri, cu diametrul de circa 0,7 cm. Acestea sunt legate în zigzag de câte două linii incizate, delimitate la rândul lor de trei linii, executate cu roțița dințată. Cercurile din rândul superior sunt legate de câte o linie executată cu roțița dințată. Cercurile concentrice imprimate, precum și decorul făcut cu roțița dințată sunt motive bine cunoscute și documentate în aria culturii Sântana de Mureș-Černjachov. Le regăsim împreună sau separat pe vase sau pe obiecte de os sau corn de cerb.⁷ Paharul avea următoarele dimensiuni: db: 9,7 cm, df: 4,3 cm, î: 10 cm (Planșa 5/1).⁸

Pentru a propune o posibilă interpretare a funcționalității paharului am studiat 12 situri ale culturii Sântana de Mureș-Černjachov, în care au fost descoperite recipiente similare (Anexa 1/1). Marea majoritate a paharelor de acest tip provin din înmormântări. Analogiile cele mai apropiate provin din mormintele nr. 243 de la Budești,⁹ nr. 343 de la Mihălășeni,¹⁰ nr. 335

de la Bârlad,¹¹ nr. 80 de la Barcea,¹² nr. 111 de la Târgșor¹³ și dintr-un mormânt de la Căscioarele (Planșa 6).¹⁴ Acesta din urmă a fost descoperit accidental, împreună cu mai multe vase datând din perioada migrațiilor. Din așezări, cunoaștem câteva fragmente, însă forma și ornamentarea nu pot fi determinate cu exactitate.¹⁵ În literatura de specialitate, care ne-a fost accesibilă, nu am găsit exemplare care să provină din complexe închise, alte decât mormintele. Majoritatea (48 bucăți – 80 %) au fost descoperite în morminte de inhumație (Anexa 1/2), împreună cu alte vase adiacente. Din cercetările antropologice (făcute în patru dintre necropolele citate – Lunca, Mihălășeni, Spanțov și Târgșor), reiese că din cele 22 de morminte cu pahar - 13 aparțineau unor copii (*infans* – 59,09 %), 8 au fost descoperite lângă adulți (*adultus* – 18,18 %, respectiv *maturus* – 18,18 %) și unul în mormântul unui bătrân (*senilis* – 4,54 %) (Anexa 1/3).

Faptul că astfel de pahare apar în morminte poate avea mai multe explicații. Prima ar fi ca gropile de morminte erau săpate la o adâncime mai mare, neputând fi deranjate de lucrările agricole ulterioare, contrar situațiilor din așezări unde straturile de locuire deseori au fost distruse în urma arăturilor. A doua explicație ar putea fi proporția inegală între cimitirele și așezările săpate (și publicate). Mai multe necropole au fost cercetate prin numeroase campanii, câteva fiind săpate integral, însă așezările au fost mai mult „neglijate”. O a treia posibilitate este că astfel de obiecte erau confecționate pentru înmormântări, depunerea paharelor în morminte făcând parte din ritualul funerar. Mi se pare plauzibil ca paharul de la Cernat să

⁷ Pentru vase, vezi de exemplu: Dinu 1960, 125, Fig. 6/1, 3; iar pe oase: Palade 1983, 402, Fig. 4/2–3, 5–6; Vornic 2006, 392, Fig. 84/7; Körösfői et alii 2010, 38/43.

⁸ Cu această ocazie, doresc să-i mulțumesc domnului Haszmann Pál, directorul Muzeului Haszmann Pál din Cernat, pentru că mi-a oferit spre publicare piesa analizată aici.

⁹ Vornic 2006, 406, Fig. 98/7.

¹⁰ Șovan 2009, Planșa 188/M343/4.

¹¹ Palade 2004, 575, Fig. 220/3a-b.

¹² Nicu, Țau 1980, 393, Fig. 11/6, 396.

¹³ Diaconu 1965, 45, 199, Planșa XLIX/3.

¹⁴ Mitrea, Preda 1966, 379, Fig. 248/2, 382, Fig. 251/10.

¹⁵ Vezi: Palade 2004, 258, Fig. 7/11, 317, Fig. 31/42, 379, Fig. 55/4; Vornic 2006, 438, Fig. 130/11.

provină mai degrabă dintr-o înmormântare, decât din umplutura unei gropi din cuprinsul unei așezări. În gropi, de cele mai multe ori, sunt găsite resturi menajere (oase, fragmente ceramice etc.). Faptul că paharul de la Cernat s-a păstrat integral, sugerează ideea că obiectul a fost descoperit la o adâncime mai mare. Existența unei posibile necropole pe teritoriul actual al satului urmează să fie confirmată (sau infirmată) de cercetările viitoare.

Paharele de lut sunt obiecte relativ rare, astfel încadrarea lor într-o perioadă cronologică mai strânsă nu este posibilă. La Mihălășeni recipientele de acest fel apar în faza a II-a, persistând și în faza următoare.¹⁶

4. Târgu Secuiesc – “Fehérmartok felett”

În anul 2012, în urma periegezelor efectuate pe teritoriul nord-vestic al orașului Târgu Secuiesc a fost identificată o așezare de dimensiuni mari, aparținând culturii Sântana de Mureș-Černjachov. Situl se află pe o terasă ridicată a pârâului Turia. Pe alocuri, malul râului este surpat și ca urmare se pot observa profilele câtorva gropi. Dintr-o astfel de groapă provine un pieptene fragmentar, executat din corn de cerb, cu mâner semicircular și „aripi” laterale drepte. Mânerul și dinții sunt confecționați din elemente separate, prinse între două plăci laterale, fixate cu nituri de bronz. În prezent, din plăcuțele dințate se păstrează cinci bucăți, de la margini, lipsește cel puțin câte una. Decorul este format cu ajutorul niturilor: un rând urmărește arcul umerilor și al mânerului-„clopot” (cel puțin 25 de nituri, din care în prezent se mai păstrează 23), iar alte 6 formează un triunghi la mijloc. Dimensiunile păstrate ale pieptenului sunt - l: 8,4 cm; î: 7,3 cm (Planșa 7/2).

Astfel de piese sunt cunoscute pe larg în siturile culturii de la Sântana de Mureș-Černjachov, ca de exemplu în cimitirele

de la Sântana de Mureș,¹⁷ Mihălășeni¹⁸ și Bârlad.¹⁹ Aparținând tipului 3f, după Șovan, apare în fazele II-III a cimitirului de la Mihălășeni,²⁰ datat în secolul IV, între prima jumătate a acestuia și invazia hunilor.²¹ Vlad Vornic le încadrează în tipul 3, datându-le în a doua jumătate a secolului IV p. Chr.²² În Europa Centrală, piesele similare au fost datate în secolul V p. Chr.²³

De la suprafața sitului au fost colectate fragmente de oale, străchini, vase de provizii – executate la roată sau cu mâna. Pe un fragment de fund de vas, s-a descoperit incizia unui semn de cruce, iar altele sunt decorate cu fascicule de linii ondulate (Planșa 8/1-8). Sporadic, au mai fost descoperite fragmente din perioada eneolitică (cultura Coțofeni). Pe baza datelor prezentate mai sus, la punctul Târgu Secuiesc – “Fehérmartok felett” ar putea fi vorba despre o necropolă a purtătorilor culturii Sântana de Mureș-Černjachov, datând din perioada secolului al IV p. Chr.

Concluzii

Cercetările efectuate în siturile culturii Sântana de Mureș-Černjachov din Depresiunea Târgu Secuiesc sunt puține la număr și în mare parte nepublicate. Pentru o reconstituire mai precisă a locuințelor și a structurilor de așezare ne stau la dispoziție numai date din zonele învecinate. Nu avem motive să credem că în zona studiată situația era diferită de restul siturilor acestei culturi.

Așezările sunt situate pe malurile înalte ale pârâurilor și râurilor, zone protejate de inundații, în același timp cu o vizibilitate bună asupra regiunilor învecinate. Până

¹⁶ Șovan 2009, 186.

¹⁷ Kovács 1912, 263/12. kép, 280/37. kép, 282/40. kép etc.

¹⁸ Șovan 2009, Planșa 27/M 43/1, Planșa 32/M 53/2, Planșa 98/M 179/, Planșa 305/36 etc.

¹⁹ Palade 1980, 414, Fig. 7/8.

²⁰ Șovan 2009, 186.

²¹ Șovan 2009, 188.

²² Vornic 2006, 202.

²³ Thomas 1960, 120.

în prezent, nu avem informații despre așezări fortificate. Materiale arheologice provenind din secolul al IV p. Chr., descoperite în unele castre romane din zonă (Boroșneu Mare, Comolău) sugerează o refolosire a acestora și în perioada post-romană.²⁴ Atât pe teritoriul provinciei Dacia, cât și în arealul extracarpatic sunt exemple unde fortificații mai vechi erau refolosite de către populațiile culturii Sântana de Mureș-Černjachov.²⁵ De regulă, este vorba despre foste construcții romane.²⁶

Așezările deschise erau de obicei de dimensiuni mari. În majoritatea cazurilor sunt situate pe platouri înclinate, câteodată cu un mal abrupt pe o parte, dar nu credem că acest element avea caracter de fortificație. Despre structura interioară a așezărilor dispunem de informații numai din zonele limitrofe. Câteodată în structura așezărilor pot fi observate regularități. De exemplu, la Budești s-a observat că unele case erau construite de-a lungul unor drumuri,²⁷ la Bârlad acestea erau construite în mai multe rânduri, uneori grupate.²⁸ În așezarea de la Odorheiu Secuiesc, nu s-a putut observa un astfel de aranjament, însă în cazul câtorva locuințe s-au observat suprapuneri, sugerând că aceste locuințe erau în proprietatea acelorași familii, fiind probabil reconstruite în mai multe rânduri.²⁹ Tot la Odorheiu Secuiesc, s-a constatat că zona meșteșugărească era la o oarecare depărtare de locuințe (probabil pentru evitarea incendiilor). Un cuptor de redus minereu și două de ars oale au fost descoperite în apropierea râului Târnava Mare, la circa 12 m de cea mai apropiată casă din așezare.³⁰

În zona studiată, cea mai semnificativă cercetare arheologică asupra culturii Sântana de Mureș-Černjachov (dar tot de dimensiuni mici, comparativ cu alte zone ale acestei culturi), a fost executată de Z. Székely, între anii 1957-1959, la Reci – „Telek”.³¹ Aici, au fost descoperite mai multe „locuințe” și o înmormântare. Auto-
rul săpăturii prezintă patru locuințe, din care două sunt ovale (L.1. – 2x2,5 m; L.4. – 2x1,5 m),³² iar din alte două ne prezintă doar vetrele (L. 2-3).³³ Nu putem fi absolut siguri că aceste vetre aparțin unor case, deoarece în mai multe situri cercetate, au fost descoperite vetre de foc din lut și pietre, și în afara locuințelor³⁴, ca de exemplu la Reci – „Telek”. „Locuințele” ovale, fără gropi de par, sunt mai degrabă gropi de provizii sau construcții adiacente decât locuințe propriu-zise. Acestea erau de dimensiuni mult mai mari (10-30 mp, uneori depășind 100 mp³⁵). Locuințele puteau fi pătrate sau oval-rotunjite, construite la suprafață sau adâncite în sol. De cele mai deseori la colțurile acestor construcții, precum și pe laturile lor, apar patru, eventual două, mai rar șase sau mai multe - gropi de par. În vecinătatea Depresiunii Târgu Secuiesc, pe malul râului Olt, la Chileni au fost efectuate săpături arheologice între anii 1987-1998. Cercetările au adus la lumină un material important a culturii Sântana de Mureș- Černjachov. Rezultatele au fost publicate în câteva rapoarte scurte, fără documentație grafică calitativă. Din aceste rapoarte reiese că s-au descoperit mai multe locuințe de suprafață, inclusiv cu gropi de par.³⁶ În anii 1950, lângă orașul Sfântu Gheorghe, pe locul numit „Eprestető” s-au descoperit două locuințe de suprafață, dreptunghiulare, delimitate

²⁴ Bordi, Popa 2013, 261-308; Cavruc 1998, 119, nr. 436; Székely Z. 1969, 17-19.

²⁵ Popa 1999, 59.

²⁶ Popa 1999, 60.

²⁷ Vornic 2006, 69.

²⁸ Palade 2004, 44.

²⁹ Körösfői 2011, 105.

³⁰ Körösfői et alii 2010, 6; Körösfői 2011, 105.

³¹ Székely Z. 1969, 50-60.

³² Székely Z. 1969, 51, 59.

³³ Székely Z. 1969, 55, 58.

³⁴ Vornic 2006, 69; Palade 2004, 71-73.

³⁵ Vornic 2006, 66.

³⁶ Bartók 1998, 183; Bartók – Bordi 1999, 173-174; Bartók 2000, 173.

de câte șapte gropi de par.³⁷ Locuințe de acest fel, din sud-estul Transilvaniei, în afară celor deja menționate mai sus, sunt cunoscute la Miercurea-Ciuc,³⁸ Odorheiu Secuiesc,³⁹ Olteni,⁴⁰ Cristuru Secuiesc,⁴¹ iar la est de Carpați în așezările de la Budești⁴² sau Bârlad.⁴³

Ritul de înmormântare a populațiilor culturii Sântana de Mureș-Černjachov este caracterizat prin bi-ritualism. Marea majoritate a înmormântărilor sunt de inhumație.⁴⁴ Deocamdată în Transilvania lipsesc necropolele de dimensiuni mari, asemeni celor de la est de Carpați. Cel mai întins cimitir cercetat în Transilvania este cel de la Sântana de Mureș, însumând 74 de morminte.⁴⁵ Din zona Depresiunii Râul Negru, din cele trei puncte cunoscute provin patru morminte. Dintre acestea, două (Reci – *“Telek”* și Cernat – *“Grădina lui Mihacs”*) sunt morminte de inhumație și cel puțin două (Târgu Secuiesc – *“Cimitirul barbar”*), de incinerație.⁴⁶

Scheletul descoperit la Sânzieni – *“Urakszerélbja”* aparține cel mai probabil culturii Sântana de Mureș-Černjachov.⁴⁷ Pe lângă materialul ceramic de secol III-IV p. Chr. a fost descoperit un material bogat din epoca bronzului (cultura Wietenberg, faza II), însă acestei perioade îi sunt străine înmormântările de inhumație.⁴⁸ În groapa mormântului au fost observate fragmente de lemn. Nu este precizat faptul dacă a fost carbonizat sau nu. Mormin-

te cu fragmente de lemn sunt cunoscute de la Rugănești⁴⁹ și Budești.⁵⁰ În primul caz, groapa mormântului a fost executată cu treaptă, peste care s-au așezat scânduri, acoperind decedatul sau eventual sicriul. În al doilea caz, rămășițele de lemn au fost atribuite unor sicrie sau sarcofage. La Lunca, s-a observat urmele unui podeț de lemn.⁵¹ Tot acolo se mai presupune existența sicriilor de lemn, de la care s-au păstrat doar cuiele.⁵² Un alt obiect care ar putea să aparțină tot unui mormânt este pieptenul de os descoperit la Târgu Secuiesc – *“Fehérmartok felett”*. Până la efectuarea unor săpături arheologice, această întrebare rămâne deschisă.

În imediata apropiere de zona studiată, pe valea Oltului, au fost descoperite câteva morminte datate în secolele III-IV p. Chr. La Sfântu Gheorghe – *„Eprestető”*, au fost descoperite două morminte, unul era de incinerație, peste care s-a suprapus un mormânt de inhumație.⁵³ Autorul săpăturilor afirma că mormintele de incinerație sunt mai vechi decât cele de inhumație,⁵⁴ fapt dovedit parțial și de cercetările efectuate în alte necropole de pe teritoriul de răspândire a culturii Sântana de Mureș-Černjachov. În perioada inițială a culturii, predomina incinerația, după care se practica inhumația. Ritul incinerării se practica paralel cu cel al inhumației, dar în proporții mai reduse.⁵⁵ Un alt mormânt de incinerație, aparținând secolului III-IV p. Chr., este cel de la Pădureni.⁵⁶ La Chilieni, au fost descoperite oase care ar putea aparține unor morminte, însă rapoartele publicate nu precizează câte morminte au fost dezvelite.⁵⁷

³⁷ Székely Z. 1969, 34-35, 37-38.

³⁸ Botár et alii 2012, 235.

³⁹ Körösfői et alii 2010, 7; Körösfői 2011, 105.

⁴⁰ Buzea, Zăgreanu 2011, 40-42.

⁴¹ Körösfői 2011, 107.

⁴² Vornic 2006, 65-69.

⁴³ Palade 2004, 45-68.

⁴⁴ Dragomir 2001, 72-73.

⁴⁵ Kovács 1912, 257-320.

⁴⁶ Nagy 1882, 158.

⁴⁷ Nu este menționat nicăieri că scheletul ar aparține epocii migrațiilor. Cu toate acestea, prin excludere am considerat că poate fi atribuit culturii Sântana de Mureș-Černjachov.

⁴⁸ Chidioșan 1980, 26; Andrițoiu 1992, 33; Boroffka 1994, 107.

⁴⁹ Körösfői 2008, 194.

⁵⁰ Vornic 2006, 171.

⁵¹ Dragomir 2001, 79.

⁵² Dragomir 2001, 102.

⁵³ Székely Z. 1969, 47-48.

⁵⁴ Székely Z. 1969, 71-72.

⁵⁵ Palade 2004, 224; Vornic 2006, 239.

⁵⁶ Székely Z. 1969, 15.

⁵⁷ Bartók, Bordi 1999, 173.

După cum se poate observa din cele expuse mai sus, noile materiale descoperite provin din cercetări de suprafață, pe marginea cărora s-au putut face câteva observații generale, insuficiente însă pentru discutarea mai amănunțită a perioadei post-romane din zona curburii interioare a Carpaților Orientali. Pentru o înțelegere mai exactă a evenimentelor petrecute

după retragerea administrației romane din această parte a provinciei Dacia, cercetările arheologice sunt indispensabile. Sperăm ca în viitor, toți factorii de decizie de la nivel local și regional vor înțelege importanța acestor cercetări, iar acolo unde este nevoie, lucrările se vor efectua cu implicarea muzeelor și arheologilor profesioniști, conform legislației în vigoare a României.

Anexe / Annexes

Anexa 1 / Annex 1

Catalogul descoperirilor din secolul III-IV p. Chr. în Depresiunea Târgu Secuiesc. Așezări și cimitire. / *Catalogue of the III-IVth century AD discoveries in the Târgu Secuiesc Basin. Settlements and cemeteries.*

În cele ce urmează, prezentăm așezările și mormintele cunoscute în valea Râului Negru, aparținând secolelor III-IV p. Chr.. Catalogul este aranjat astfel: după număr urmează, cu caractere îngroșate, numele așezării, urmat de numele comunei căreia îi aparține (în paranteză denumirea maghiară); a) toponimul locului de descoperire; b) caracterul și descrierea săpăturilor (descoperire fortuită, perieghetă, săpătură); c) tipul descoperirilor și descrierea materialului arheologic; d) locul de depozitare și numărul de inventar (dacă are)⁵⁸; e) bibliografie; f) mențiuni.

1. Albiș, comuna Cernat (Kézdialbis, Csernáton község)

a) "Grădina lui Bajka Ferenc"

b) Săpături arheologice. În toamna anului 2003, pe intravilanul lui Bajka Ferenc, s-au trasat patru secțiuni de verificare, cu lungimi diferite, în urma cărora au fost identificate mai multe straturi de cultură aparținând diferitelor epoci.⁵⁹

c) Așezare. În stratul superior, amestecat, deranjat de fierul plugului au fost găsite mai multe fragmente ceramice aparținând culturii Sântana de Mureș-Černjachov, printre care și o fibulă cu semidisc, executată din bronz.

d) MNS.

e) Székely Zs., Bordi 2000; Székely Zs. 2004; Székely Zs. 2007a; Székely Zs. 2007b, 89-93.

f) Au fost identificate mai multe depuneri din eneoliticul târziu (cultura Coțofeni, cultura amforelor sferice), bronz mijlociu (cultura Wietenberg), bronz târziu (cultura Gáva?), din epoca LaTène și secolele XII-XIII.

Locul de descoperire a materialelor prezentate în prima parte a acestui articol (nr. 1-2) și punctul „Grădina Bajka” sunt relativ apropiate, descoperiri care, după părerea noastră, aparțin unei singure așezări întinse.

2. Albiș, comuna Cernat (Kézdialbis, Csernáton község)

a) "Grădina Csiszér"

b) Săpături arheologice. La începutul anilor 2000, pe teritoriul satului Albiș, s-au făcut cercetări de suprafață, în urma cărora s-au identificat mai multe așezări. În 2001, pe intravilanul lui Csiszér Ödön, în urma construirii unei clădiri, s-au descoperit mai multe obiecte arheologice, în urma căreia s-a trasat un șanț de veri-

⁵⁸ Este vorba de două instituții: Muzeul Național Secuiesc (MNS) și Muzeul „Haszmann Pál” (MHP).

⁵⁹ Pentru descrierea amănunțită a săpăturilor vezi Székely Zs. 2004.

ficare de 10x2 metri. În stratul superior, au fost descoperite materiale ceramice aparținând culturii Sântana de Mureș-Černjachov.

c) Așezare. Au fost descoperite fragmente ceramice de culoare brună cenușie, decorate cu fascicule de linii paralele și ondulate.

d) MNS.

e) Székely Zs., Bordi 1999; Székely Zs. 2002; Székely Zs. 2007b, 94-100.

f) Pe lângă materialul de secol III-IV p. Chr., au fost descoperite fragmente aparținând „La-Tène”-ului dacic, o cantitate semnificativă de material ceramic din epoca mijlocie a bronzului (cultura Wietenberg) și din perioada neolitică (cultura Starčevo-Criș și cultura ceramicii liniare). Câteva fragmente dintre cele descoperite în acest punct au putut aparține epocii timpurii a bronzului.

3. Boroșneu Mare (Nagyborosnyó)

a) „Castrul roman”

b) Săpături arheologice. Săpăturile au fost începute în anul 1911 de către Ferenc László și Vilmos Csutak, după care au fost continuate de Zoltán Székely, în 1947, respectiv 1973-74. În urma cercetărilor, au ieșit la suprafață mai multe fragmente ceramice din secolele III-IV.⁶⁰

c) Așezare. Au fost descoperite fragmente din vase făcute la roată și manual, de diferite dimensiuni, fragmente de vase de provizii.

d) MNS.

e) Bordi, Popa 2013, 261-308.

f) În urma săpăturilor au fost descoperite și materiale aparținând eneoliticului (cultura Bodrogkeresztúr), epocii bronzului mijlociu și târziu (cultura Wietenberg, Monteoru, Noua și Gáva), perioadei dacice, romane și medievale (secolele XIII-XIV).

4. Cătălina (Szentkatolna)

a) „Városi út jobb oldala I-II.”

b) Cercetări de suprafață. Pe o terasă ridicată a Râului Negru, lângă stația de epurare, au fost găsite mai multe fragmente ceramice aparținând diferitelor epoci, printre care și perioadei migrațiilor.

c) Așezare. Fragmente de oale, străchini, vase de provizii, executate manual și la roată.

d) MNS.

e) Puskás 2012, 124; Puskás 2014, 83, nr. 13.

f) În publicațiile Puskás 2012, 124; Puskás 2014, 83, nr. 13 – din situl „Városi út jobb oldala I” nu sunt semnalate descoperiri din perioada migrațiilor. Acestea au fost descoperite cu ocazia unei cercetări mai târzii.

5. Cătălina (Szentkatolna)

a) „Keresztfa/Kisdomb/Nagy út mente”

b) Cercetări de suprafață. Pe o terasă ușor ridicată a Râului Negru, pe partea stângă a drumului care leagă Cătălina și Hătuica (DJ 121F) a fost identificată o așezare întinsă din secolele III-IV.

c) Așezare. Fragmente de oale și străchini făcute cu mâna și la roată (Planșa 10/1-12).

d) MNS.

e) Puskás 2014, 84, nr. 13; Puskás 2015, 258.

f) Au fost găsite câteva fragmente atipice din epoca bronzului și probabil un fragment din piciorul unei fructiere dacice.

6. Cernat (m. Csernáton)

a) „Grădina lui Mihacs”

b) Săpături arheologice.

c) Învmormântare. Într-un strat al culturii Ariușd, a fost săpată groapa de mormânt, în direcția NE-SV. Înhumatul a fost acoperit cu fragmente ceramice eneolitice. Scheletul avea stare slabă de conservare. Ca inventar a fost descoperit un fragment din partea inferioară a unui vas

⁶⁰ Pentru descrierea amănunțită a săpăturilor, vezi Bordi, Popa 2013, 261-308.

lucrat cu mâna, sub care s-a găsit o fibulă de fier, o mărgea de sticlă verde și un cuțit de fier.

d) MNS.

e) Székely Z. 1969, 68-69; Székely Z. 1970, 307; Cavruc 1998, 70, nr. 177; Petrescu 2002, 94; Székely Zs. 2007b, 82-83; Körösfői et al. 2010, 64/53.

7a. Cernat (Csernáton)

a) "*Kereszt domb/Cruce*"

b) Probabil identificat în urma cercetărilor de suprafață.

c) Așezare. Nu avem informații despre materialul arheologic descoperit, în depozitul muzeului n-am reușit să identific fragmente ceramice aparținătoare acestei perioade.

d) MNS.

e) Székely Z. 1970, 309; Cavruc 1998, 72, nr. 181; Székely Zs. 2007b, 82.

7b. Cernat (Csernáton)

a) "*Grădina lui Bíró László*"

b) Săpături arheologice.

c) Așezare. Ceramica descoperită se compune din fragmente de vase de provizii, lucrate la roată, cu buza trasă în exterior și decorate cu fascicule de linii ondulate și drepte. S-a descoperit și o strachină făcută la roată, pe gât decorat cu linii oblice ușor adâncite, și un vas modelat cu mâna, de calitate slabă, nedecorat (Planșa 9/1-6).

d) MNS, nr. inv.: 17075.

e) Cavruc 1998, 73, nr. 190; Székely Zs. 2007b, 54-55.

f) Au fost descoperite și urme ale culturilor Starčevo-Criș, La Téne și ceramică din epoca bronzului. În literatura de specialitate punctele "*Kereszt domb/Cruce*" și "*Grădina lui Bíró László*" apar ca două situri diferite, dar în realitate sunt la o distanță de câteva zeci de metri, pe aceeași terasă a Pârâului Cernat (Informație Haszmann Pál).

8. Cernat (Csernáton)

a) "*Dealul bisericii*"

b) Cercetări de suprafață, săpături arheologice. Materialul descoperit pe acest loc provine din periegeze efectuate la începutul secolului trecut.

c) Așezare. Materialul arheologic este format din vase făcute la roată, majoritatea provenind din vase de provizii, decorate cu fascicule de linii drepte și ondulate (Planșa 13/1-4).

d) MNS, nr. inv.: 2763, 3163.

e) -

9. Dalnic, comuna Moacșa (Dálnok, Maksa község)

a) "*Kis völgy – Derékút melléke*"

b) Descoperire fortuită.

c) Așezare (?). În anul 1902 au fost descoperite mai multe fragmente de vase făcute la roată și manual, printre care și un vas întreg.

d) MNS, nr. inv.: 160/1902.

e) Székely Z. 1969, 15-16; Cavruc 1998, 100, nr. 305; Petrescu 2002, 113-114; Körösfői et al. 2010, 64/45.

10. Lunga, orașul Târgu Secuiesc (Nyujtód, Kézdivásárhely)

a) "*Negyedláb*"

b) Cercetări de suprafață. Pe o terasă ușor ridicată a pârâului Lutoasa, se află o așezare întinsă Sântana de Mureș-Cernjachov.

c) Așezare. Multe fragmente ceramice din oale, străchini și vase de provizii făcute la roată și manual, decorate cu fascicule de linii paralele și ondulate (Planșa 12/1-8).

d) MNS.

e) Puskás 2013, 160.

f) Sporadic s-au descoperit și fragmente din epoca bronzului târziu (cultura Noua).

11. Mărtineni, comuna Cătălina (Kézdí-martonfalva, Szentkatolna község)

a) "Vízremenő"

b) Descoperire fortuită, în anul 1914, de către învățătorul Csirmay József.

c) Așezare ?. S-a descoperit fragmentul unui vas de provizii făcut la roată, de culoare neagră, decorat cu linii ondulate pe buză și pe umăr (Planșa 13/5).

d) MNS, nr. inv.: 5548.

e) –

12. Mereni (Kézdialmás)

a) "Pământul mare"

b) Cercetări de suprafață.

c) Așezare. Fragmente ceramice din diferite vase, arse la culoare brun deschis-cenușiu, decorate cu fascicule de linii drepte și ondulate.

d) MNS.

e) Puskás 2015, 260, nr. 7.

13. Ojdula (Ozsdola)

a) "Középső határ"

b) Cercetări de suprafață.

c) Așezare. Fragmente ceramice din diferite vase, arse la culoare brun deschis-cenușiu.

d) MNS.

e) Puskás 2013, 162–163.

f) Pe lângă materialul Sântana de Mureș-Černjachov, au fost găsite câteva fragmente din vase dacice.

14. Reci (Réty)

a) "Telek"

b) Săpături arheologice. Lucrările au fost executate între 1957-59, în urma descoperirii unui material semnificativ pe teritoriul menționat. Au fost trasate patrușprezece secțiuni, în urma cărora s-au descoperit materiale din diferite epoci.

c) Așezare, înmormântare. Au fost cercetate mai multe complexe, printre care gropi de provizii, locuințe (?) și un mormânt. Ceramica era formată din vase făcute la roată și cu mâna, decorate cu linii ondulate sau urme de vopsea roșie. Au ieșit la iveală mai multe fragmente din vase de

provizii mari (Krausengefäss). Dintre pieșele de metal, pot fi menționate vârfurile de lance și de săgeată, cuțite și ace din fier, iar din bronz au fost confecționate o podoabă și un vârf de săgeată. Un piepten de os a fost descoperit în șanțul IX. Tot aici, s-a descoperit o monedă de argint din timpul lui Constantin II. Mormântul de inhumație s-a păstrat parțial. Probabil a fost orientat spre NV-SE cu capul spre E. Nu s-a găsit nici un fel de inventar.

d) MNS.

e) Székely Z. 1959, 197–198; Székely Z. 1960, 181; Székely Z. 1962, 325–328; Székely Z. 1966, 5, 15; Székely Z. 1969, 50–60; Cavruc 1998, 121–122, nr. 455; Petrescu 2002, 224–225; Körösfői et al. 2010, 64/103.

f) Au fost descoperite resturi de locuire din eneolitic (cultura Ariușd, Bodrogkeresztúr, Coțofeni), epoca bronzului mijlociu (cultura Wietenberg) și târziu (cultura Gáva), perioada dacică și secolele IX-X.

15. Sânzieni (Kézdiszentlélek)

a) „Urakszerelábja [Felsőbereske I.]”

b) Săpături arheologice. În anul 1907, cu ocazia construirii căii ferate între Târgu Secuiesc și Brețcu, la Sânzieni au fost deranjate o așezare și înmormântări din diferite epoci. În anul 1913, au fost făcute cercetări arheologice, conduse de prof. Ferenc László. S-au trasat cinci secțiuni de diferite dimensiuni (T3=12x1 m; T4=18x0,5 m; T5=16x0,6 m; T7=12x0,6 m; T9=?).⁶¹ La punctul numit "I" a fost descoperit un mormânt de inhumație. Groapa în formă neregulată avea o adâncime de circa 0,35 m, cu o lățime variată între 0,4 și 0,8 m. În partea dreaptă a gropii, a fost observat un fragment de lemn, probabil stejar. Înhumatul a fost așezat pe direcția E-V, cu fața la stânga. Scheletul s-a păstrat fragmentar: 3 vertebre, craniul, cei doi

⁶¹ Punctele de descoperire și secțiunile au fost marcate cu litera "T", cu numerotare continuă.

humerus, ulna și radiusul drept, partea dreaptă a pelvisului. De la picioare în jos și oasele carpiene și metacarpiene lipseau (din femurul drept s-a păstrat 10 cm din partea superioară).⁶² În zona coastelor, a fost observată o groapă cu diametrul de circa 0,25 m, probabil o vizuină de animal, care a distrus o parte a scheletului (Planșa 14). În groapă, nu s-a găsit nici un fel de inventar.

c) Așezare, înmormântare (?). Fragmente ceramice din diferite tipuri de vase, făcute manual sau la roată. În 1907, s-a descoperit o ceașcă întreagă din pastă grosolană de dimensiune mijlocie.

d) MNS; nr. inv.: 673h, 5131, 5154–5155.

e) Pârvan 1926, 582, 588; Roska 1942, 122–123; Székely Z. 1969, 16; Cavruc 1998, 132, nr. 527; Petrescu 2002, 233; Körösfői et al. 2010, 64/77; Puskás 2013, 156.

f) Pe lângă materialul Sântana de Mureș-Černjachov, a fost descoperit un material bogat aparținând epocii bronzului mijlociu și târziu (cultura Wietenberg și Noua). Punctul numit de F. László *Urakszrelábja* astăzi se numește *Felsőbereske*.

16. Târgu Secuiesc (m. Kézdivásárhely)

a) "Cimitirul reformat vechi și nou; Cimitirul barbar/Pompele de apă"

b) Săpături arheologice, cercetări de suprafață.

c) Așezare, înmormântare (?). În anul 1882, au fost efectuate cercetări arheologice de G. Nagy, care a descoperit mai multe urne, decorate cu linii în val, acoperite cu pietre. În anul 1907, cu ocazia construirii căii ferate au fost descoperite mai multe vase de lut, o zăbală și o spadă de fier, care, după opinia unor cercetători ar putea aparține unui cimitir. Foarte pro-

tabil descoperirile lui G. Nagy într-adevăr provin din înmormântări, însă cele descoperite mai târziu trebuie tratate cu rezerve. Pe parcursul cercetărilor de suprafață efectuate în anul 2013, au mai fost depistate și alte urme de locuire aparținând culturii Sântana de Mureș-Černjachov: 1) pe un teren arat din zona cimitirului reformat nou, 2) în cimitirul reformat vechi (material puțin și fragmentar), 3) în zona pompelor de apă (Planșa 11/1-7). Pompele de apă au fost construite în anul 2013, iar în peretele bazinelor săpate au putut fi observate urmele unor gropi cu o adâncime de circa 2 m de la suprafața actuală a solului, din care am reușit să adunăm fragmente de vase lucrate la roată și cu mâna. Unul dintre utilaje a adus la suprafață două pietre ale unei râșnițe. Din păcate, în ciuda faptului că situl este cunoscut de la sfârșitul secolului XIX, cu ocazia lucrărilor de construcție nu s-au efectuat cercetări arheologice de salvare, (vezi Nagy 1882, 158).

d) MNS.

e) Nagy 1882, 158; Pârvan 1926, 565–567; Roska 1942, 123; Székely Z. 1969, 13–14; Petrescu 2002, 253; Körösfői et al. 2010, 64/78; Puskás 2015, 262–263, nr. 16.

f) Din gropile observate, au fost adunate câteva fragmente din epoca bronzului (cultura Wietenberg).

17. Turia (m. Torja)

a) "Rétiláb"

b) Săpături arheologice. În anul 1991 pe locul numit "Rétiláb", cu conducerea lui Zolt Székely au fost întreprinse săpături arheologice. Din jurnalul de săpătură, nu reiese câte secțiuni au fost deschise, dar pe baza biletelor din depozitul MNS cel puțin șase.

c) Așezare. Fragmente ceramice făcute la roată și cu mâna.

d) MNS.

e) Cavruc 1998, 146, nr. 592; Körösfői et al. 2010, 64/144.

⁶² Oasele mâinilor și a picioarelor au fost deranjate cu ocazia construirii căii ferate. La circa 12 m nord de mormânt, într-o groapă au fost descoperite 3 femururi, o ulna și o tibie. Două dintre femururi ar fi putut aparține scheletului descoperit, iar al treilea ne sugerează existența unui alt mormânt, care fusese distrus în întregime.

f) Pe lângă materialul din epoca migrațiilor, a fost găsită și ceramică din epoca dacică și medievală.

18. Turia (m. Torja)

a) "Telek"

b) Săpături arheologice. În anul 1980, pe malul stâng a pârâului Turia, pe o terasă ridicată numită "Telek", cu conducerea lui Zoltán Székely au fost făcute cercetări arheologice. Au fost trasate cinci secțiuni

(I-V), în II-IV, descoperindu-se materiale din secolul IV.

c) Așezare. Din păcate despre ceramică nu avem detalii. N-am reușit să identific acest material în depozitul muzeului.

d) MNS.

e) Székely Z. 1993, 299; Cavruc 1998, 145, nr. 583; Petrescu 2002, 259.

f) Au fost descoperite resturi de locuire din bronzul târziu (cultura Gáva) și epoca medievală.

Bibliografie / Bibliography

Andrișoiu 1992

ANDRIȘOIU I., *Civilizația tracilor din sud-vestul Transilvaniei în epoca bronzului*, BiblThrac II, București, 1992.

Bartók 1998

BARTÓK, B., *Vestigii arheologice din secolele IV, VI, și XI-XII. p. Chr., de la Chilieni (j. Covasna)*, in *Acta 1997/I*, Sfântu Gheorghe, 183–190.

Bartók 2000

BARTÓK, B., *Așezarea de secol IV. p. Chr. de la Chilieni, j. Covasna (campania 1991). Raport preliminar*, in *Acta 1999/I*, Sfântu Gheorghe, 173–174.

Bartók, Bordi 1999

BARTÓK, B., BORDI, ZS. L., *Cercetări arheologice în așezarea de secol IV. p. Chr., de la Chilieni (jud. Covasna) (Campania 1998)*, in *Acta 1998/I*, Sfântu Gheorghe, 173–174.

Bordi, Popa 2013

BORDI, ZS., POPA, A., *Castrul roman de la Boroșneu Mare: o sută de ani de la prima cercetare arheologică sistematică*, in *Acta Siculica 2012-2013*, Sfântu Gheorghe, 261–308.

Boroffka 1994

BOROFFKA N. G. O., *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*, UPA, Band 19, Bonn, 1994.

Botár et alii 2012

BOTÁR, I., ÁCS, J., DARVAS, L., 128. *Miercurea-Ciuc, jud. Harghita. Punct: Cioboteni-Fodorkert*, in *CCA. Campania 2011, nr. 128*. 234-236.

Buzea, Zăgreanu 2011

BUZEA, D., ZĂGREANU, R., *Posztrómai település Oltszem-Homokbánya lelőhelyen. Előzetes megfigyelések*, in KÖRÖSFŐI, ZS. (red.): *Erdély és kapcsolatai a koranépvándorlás korában*. Crisuru Secuiesc, 2011, 39-61.

Cavruc 1998

CAVRUC, V. (Ed.) *Repertoriul arheologic al județului Covasna*, Sfântu Gheorghe.

Chidioșan 1980

CHIDIOȘAN N., *Contribuții la istoria tracilor din nord-vestul României. Așezarea Wietenberg de la Derșida*, Oradea.

Diaconu 1965

DIACONU, GHE., *Țirgșor. Necropola din secolele III-IV e.n.*, in *BA*, VIII, București.

Dinu 1960

DINU, M., *Șantierul arheologic Dolheștii Mari*, in *MCA*, VII, București. 121–129.

Dragomir 2001

DRAGOMIR, I. T., *Necropola birituală Sântana de Mureș-Cerneahov (sec. III-IV e.n.)*, de la Lunca, regiunea de sud a Moldovei, in *Danibius*, XIX, Galați.

Kovács 1912

KOVÁCSI., *A marosszentannai népvándorláskori temető*, in *Dolgozatok* vol. 3, nr. 2, Cluj, 250-342.

Körösfői 2008

KÖRÖSFŐI, ZS., *A Marosszentanna-Černjachov-kultúra három temetkezése a Rugonfalva-*

Református papilak lelőhelyen, in KÖRÖSFŐI, ZS. (red.): *Erdély és kapcsolatai a koranépvándorlás korában*, Cristuru Secuiesc, 2011, 189-207.

Körösfői 2011

KÖRÖSFŐI, ZS., *A Marosszentanna-Černjachov kultúra lelőhelyei a Nagy-Küküllő felső folyása mentén*, in KÖRÖSFŐI, ZS. (red.): *Erdély és kapcsolatai a koranépvándorlás korában*, Cristuru Secuiesc, 2011, 95–160.

Körösfői et alii 2010

KÖRÖSFŐI, ZS., NYÁRÁDI ZS., SÓFALVI A., *Bronzkori népek és vizigótok Székelyudvarhely határában. Kiállítás- és szakkatalógus*, Odorheiu Secuiesc, 2010.

Mitrea, Preda 1966

MITREA, B., PREDA, C., *Necropole din secolul al IV-lea e. n. în Muntenia*, in BA, X, București.

Nagy 1882

NAGY, G., *Jelentés a Kézdi-Vásárhelyen f. évi ápril 13. és 14-én tett ásatásokról*, in Nemere, 40. szám, 158.

Nicu, Ţau 1980

NICU, M., ŢAU, S., *Necropola birituală din secolul al IV-lea e. n. de la Barcea. Jud. Galați*, in MCA, XIV, 373–397.

Palade 1983

PALADE, V., *Săpăturile arheologice din necropola de la Birlad-Valea Seacă*, in MCA, XV, 1983, 398–406.

Palade 2004

PALADE, V., *Așezarea și necropola de la Bârlad – Valea Seacă. Secolele III-V.*, București.

Pârvan 1926

PÂRVAN, V., *Getica. O protoistorie a Daciei*. București.

Petrescu 2002

PETRESCU, F., *Repertoriul monumentelor arheologice de tip Sântana de Mureș-Cerneahov de pe teritoriul României*, București.

Popa 1999

POPA, A., *Cu privire la problema așezărilor fortificate din aria culturii Sântana de Mureș-Černjahov*, in Mousaios, V, Buzău, 53-69.

Puskás 2012

PUSKÁS, J., *Adatok Kovászna megye régészeti repertóriumához (II.)*, in A Csíki Székely Múzeum Évkönyve, VIII, Miercurea Ciuc, 115-150.

Puskás 2013

PUSKÁS, J., *Adatok Kovászna megye régészeti repertóriumához I.*, in Acta Siculica 2012-2013, Sfântu Gheorghe, 155-206.

Puskás 2014

PUSKÁS, J., *Újabb népvándorláskori leletek a Felsőháromszéki-medencében (Kovászna megye)*, in A Csíki Székely Múzeum Évkönyve, X, Miercurea Ciuc, 77-90.

Puskás 2015

PUSKÁS, J., *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Covasna (III)*, in MCA S. N., XI, 257-290.

Roska 1942

ROSKA M., *Erdély régészeti repertórium a I. Ősör, Cluj.*

Şovan 2009

ŞOVAN, O. L., *Necropola de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Mihălășeni (județul Botoșani)*, Târgoviște.

Székely Z. 1959

SZÉKELY, Z., *Cercetări arheologice efectuate în Regiunea Autonomă Maghiară*, in MCA, VI, 1959, 187-201.

Székely Z. 1960

SZÉKELY, Z., *Săpăturile executate de Muzeul Regional din Sf. Gheorghe (Reg. Autonomă Maghiară)*, in MCA, VII, 1960, 179-190.

Székely Z. 1962

SZÉKELY, Z., *Sondajele executate de Muzeul Regional din Sf. Gheorghe*, in MCA, VIII, 1962, 325-340.

Székely Z. 1966

SZÉKELY, Z., *Așezări din prima vîrstă a fierului în sud-estul Transilvaniei.*

Székely Z. 1969

SZÉKELY, Z., *Materiale ale culturii Sântana de Mureș din sud-estul Transilvaniei*, in Aluta, I, Sfântu Gheorghe, 7-90.

Székely Z. 1970

SZÉKELY Z., *Săpăturile executate de Muzeul din Sf. Gheorghe (1959-1966)*, in MCA, IX, 1970, 297-315.

Székely Z. 1993

SZÉKELY, Z., *Stațiunile arheologice de la Turia și Valea Crișului, jud. Covasna*, in MCA, XVII/2, 299-306.

Székely Zs. 2002

SZÉKELY ZS., *Albiș, com. Cernat, jud. Covasna. Punct: Grădina lui Csiszér (Csiszér kert)*, in CCA. Campania 2001, nr. 14., București.

Székely Zs. 2004

SZÉKELY ZS., *Albiș, com. Cernat, jud. Covasna, Punct: Curtea lui Bajka Ferenc*, in CCA. *Campania* 2003, nr. 20., București.

Székely Zs. 2007a

SZÉKELY ZS., *A Marosszentanna-Csernyeahov-kultúra emlékei Kézdiálbisban (Csernáton község, Kovászna megye)*, in *Acta Siculica* 2007, Sfântu Gheorghe, 225–230.

Székely Zs. 2007b

SZÉKELY ZS., *Csernáton község régészeti monográfiája*, Státus kiadó, Csíkszereda.

Székely Zs, Bordi 1999

SZÉKELY ZS., BORDI ZS., *Albiș, com. Cernat, jud. Covasna. Punct: Grădina lui Csiszér (Csiszér kert)*, in CCA. *Campania* 1999, nr. 11., București.

Székely Zs, Bordi 2000

SZÉKELY ZS., BORDI ZS., *Noi periegeze arheologice la Albiș (Cernat, j. Covasna)* *Campania* 1999, in *Acta* 1999/I, Sfântu Gheorghe, 131–144.

Thomas 1960

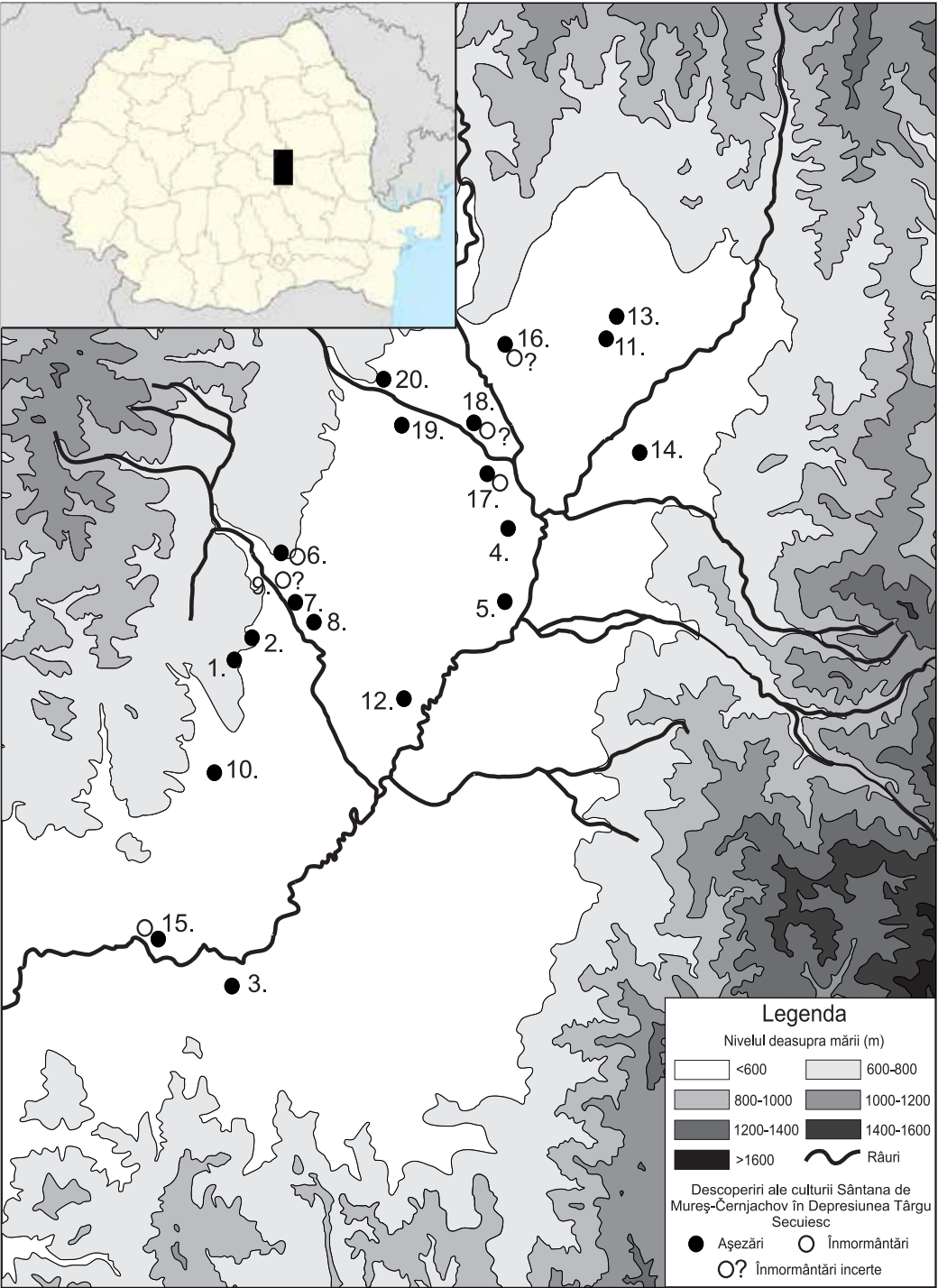
THOMAS, v. S., *Studien zu den Germanischen Kämmen der Römischen Kaiserzeit*, in *Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege*, Band 8, Leipzig, 1960, 54–216.

Vornic 2006

VORNIC, V. *Așezarea și necropola de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Budești, Chișinău*.

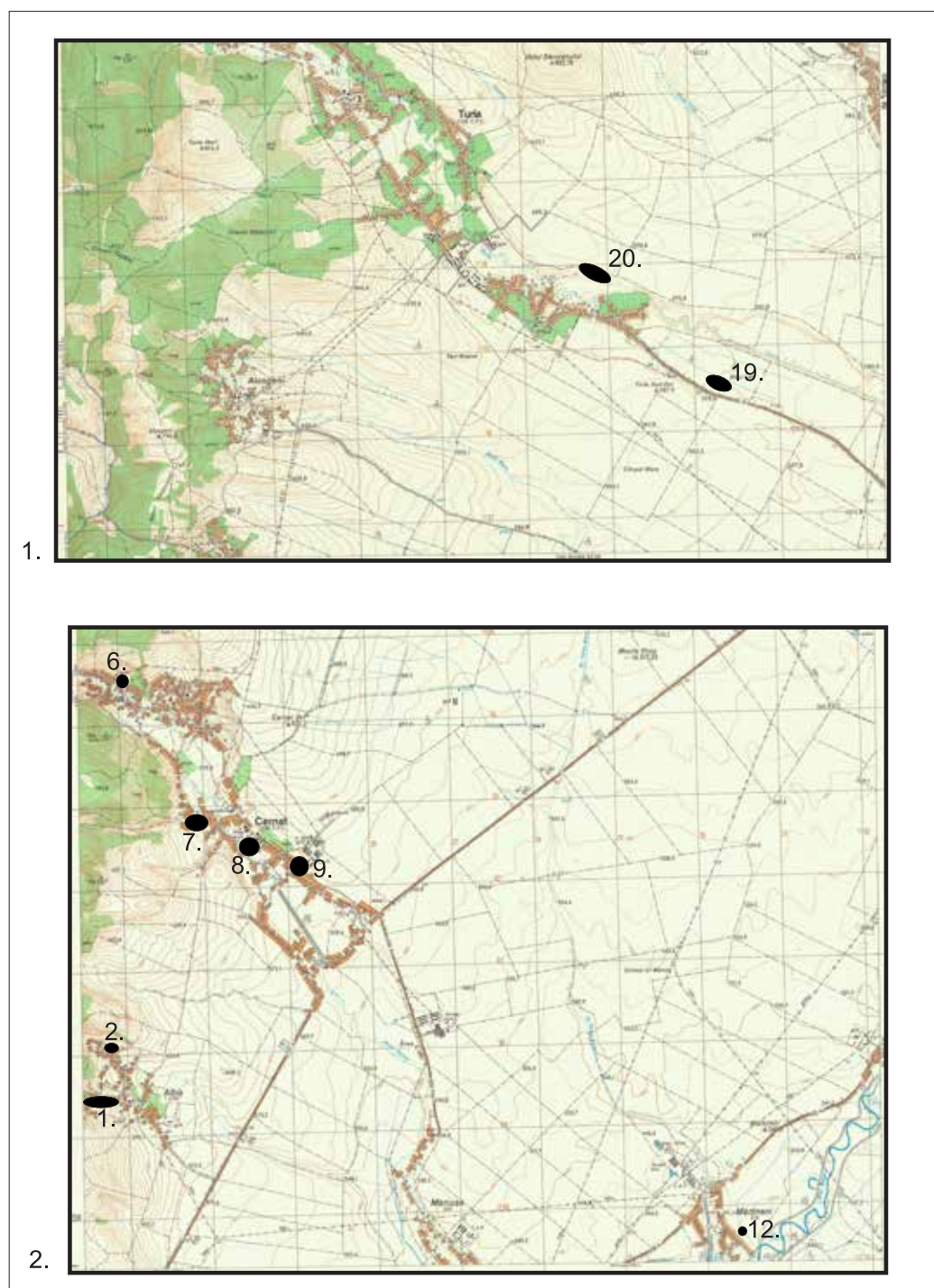
Vulpe 1957

VULPE, R., *Izvoare. Săpăturile din 1936-1948*, in BA, I, București.

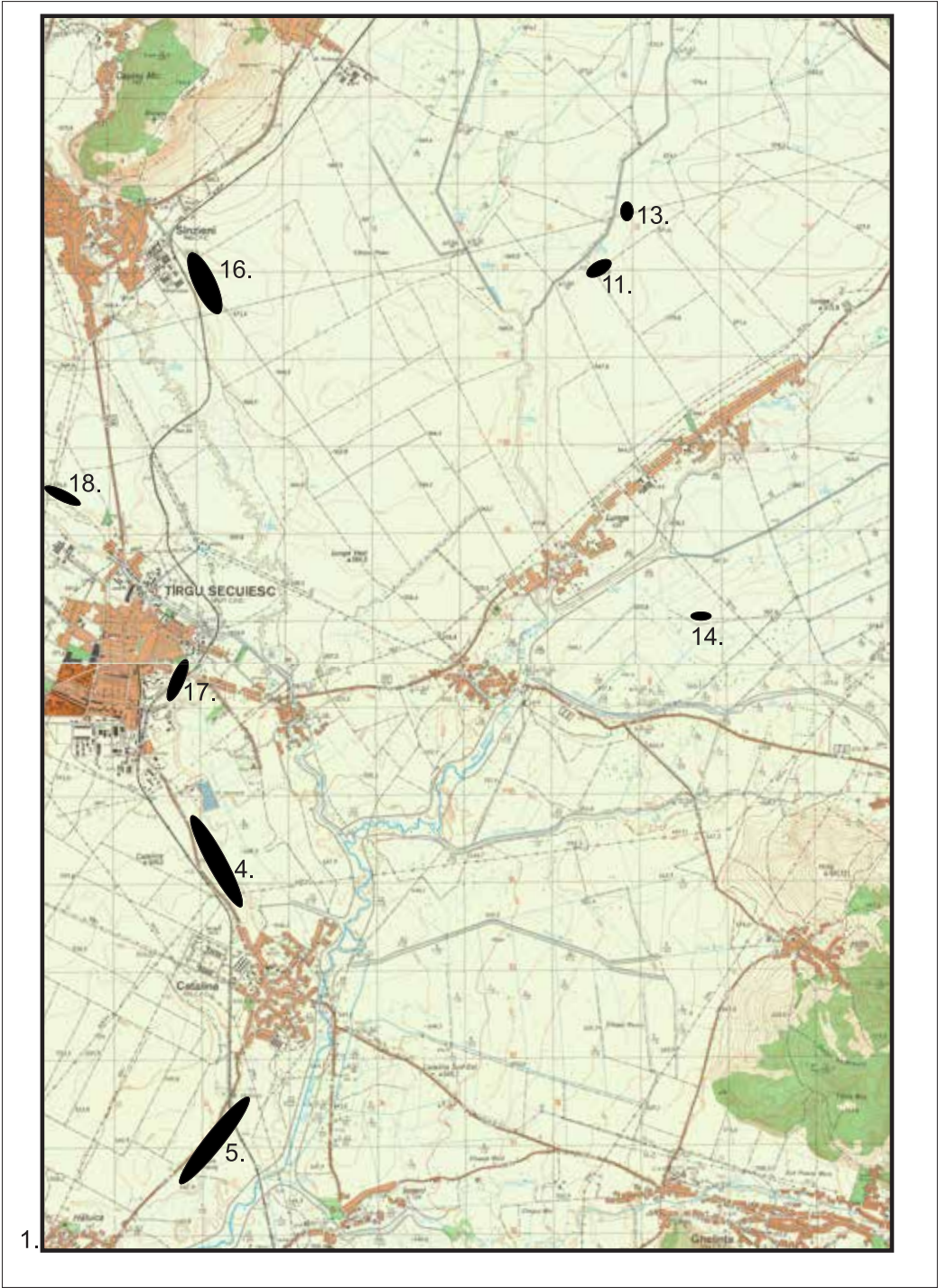
Planșa 1. Descoperiri ale culturii Sântana de Mureș-Černjachov în Depresiunea Târgu Secuiesc: 1. Albiș - “Grădina lui Buzsa János, Bajka Ferenc și Márton Erzsébet”; 2. Albiș - “Grădina Csiszér”; 3. Boroșneu Mare - “castrul roman”; 4. Cătălina - “Városi út jobb oldala I-II.”; 5. Cătălina - “Keresztfa/Kisdomb/Nagy út mente”; 6. Cernat - “Grădina lui Mihács”; 7. Cernat - “Cruce/Grădina lui Biró László”; 8. Cernat - “Dealul bisericii”; 9. Cernat - “Intravilan”; 10. Dalnic - “Kis völgy – Derékút melléke”; 11. Lunga - „Negyedláb”; 12. Mărtineni - “Vízremenő”; 13. Mereni - “Pământul mare”; 14. Ojdula - “Középső határ”; 15. Reci - “Telek”; 16. Sânzieni - „Urakszerelábja [Felsőbereske I.]”; 17. Târgu Secuiesc - “Cimitirul reformat vechi și nou; Cimitirul barbar/Pompele de apă”; 18. Târgu Secuiesc - “Fehérmartok felett”; 19. Turia - “Rétiláb”; 20. Turia - “Telek”.

Plate 1. Discoveries of the Sântana de Mureș-Černjachov culture in the Valley of the Black River.

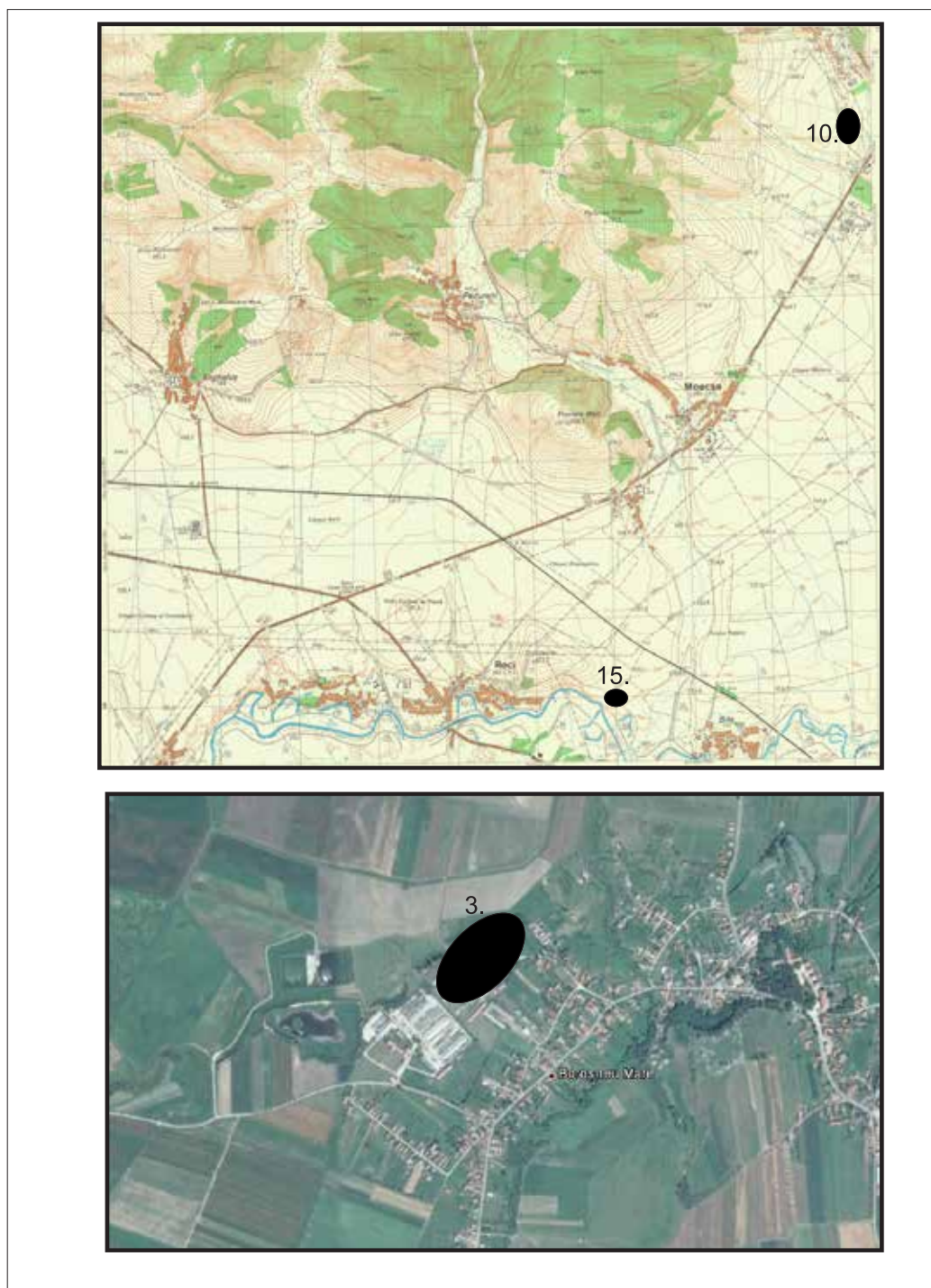
Planșa 2. Harta descoperirilor Sântana de Mureș-Černjachov de la Turia (1.) Albiș, Cernat și Mărtineni (2.). Numerotare după **Planșa 1.**

Plate 2. Map of the Sântana de Mureș-Černjachov type discoveries from Turia (1.) Albiș, Cernat and Mărtineni (2.). Numeration after **Plate 1.**

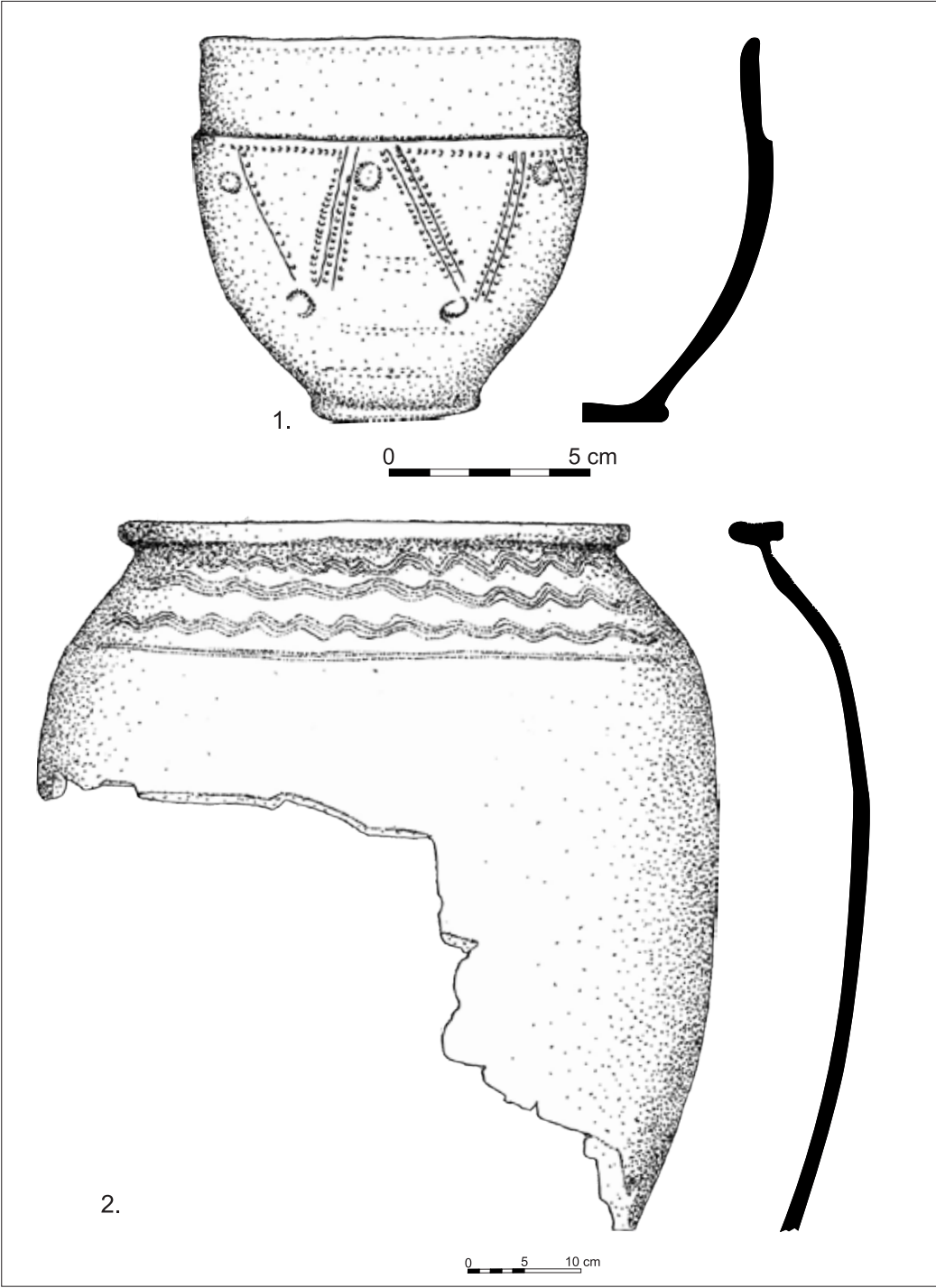
Planșa 3. Harta descoperirilor Sântana de Mureș-Černjachov de la Sânzieni, Lunga, Ojdula, Cătălina, Târgu Secuiesc și Mereni (1.). Numerotare după **Planșa 1.**

Plate 3. Map of the Sântana de Mureș-Černjachov type discoveries from Sânzieni, Lunga, Ojdula, Cătălina, Târgu Secuiesc și Mereni (1.). Numeration after **Plate 1.**

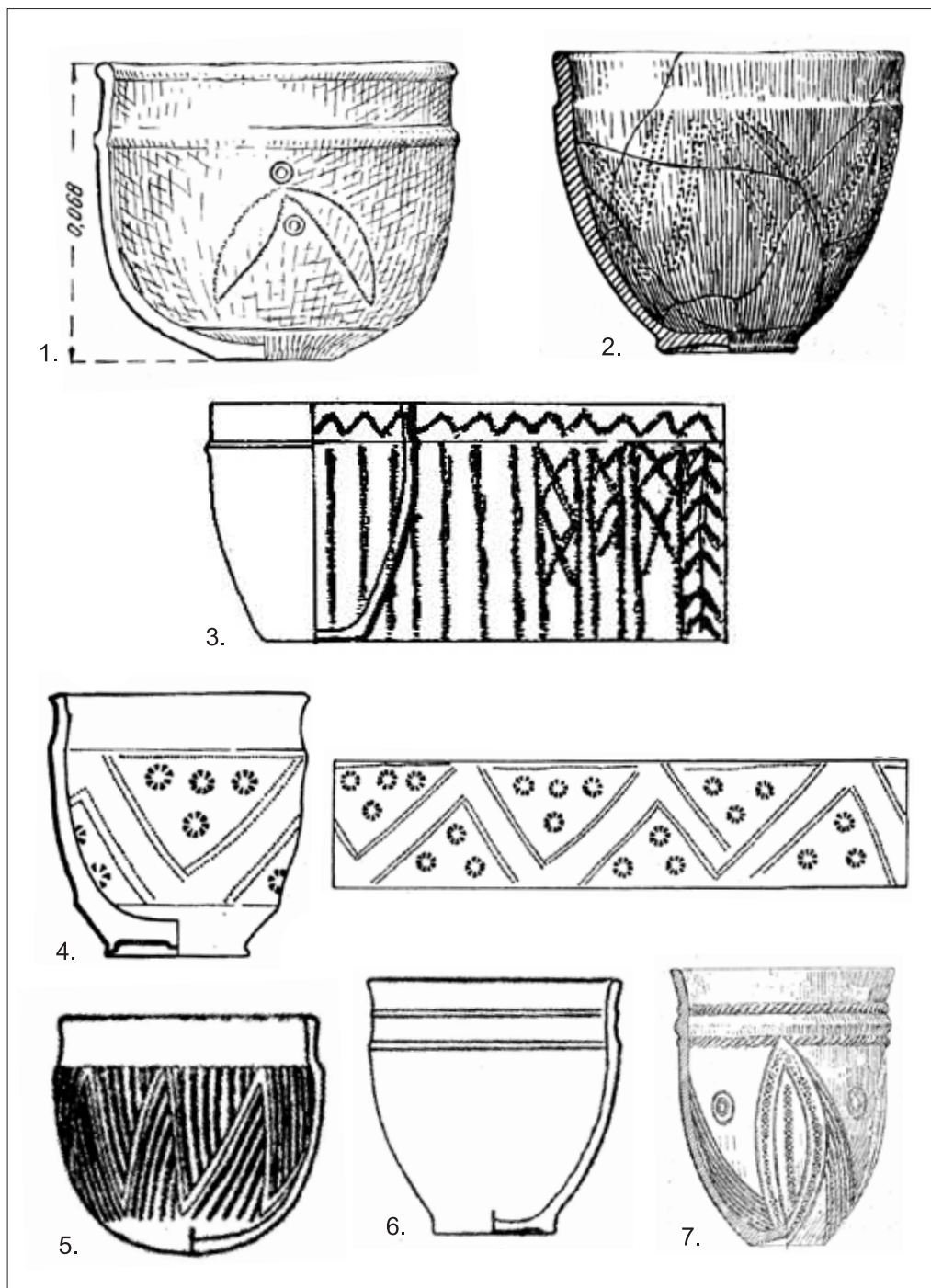

Planșa 4. Harta descoperirilor Sântana de Mureș-Černjachov de la Dalnic, Reci (1.) și Boroșneu Mare (2). Numerotare după **Planșa 1.**

Plate 4. Map of the Sântana de Mureș-Černjachov type discoveries from Dalnic, Reci (1.) și Boroșneu Mare (2). Numeration after **Plate 1.**

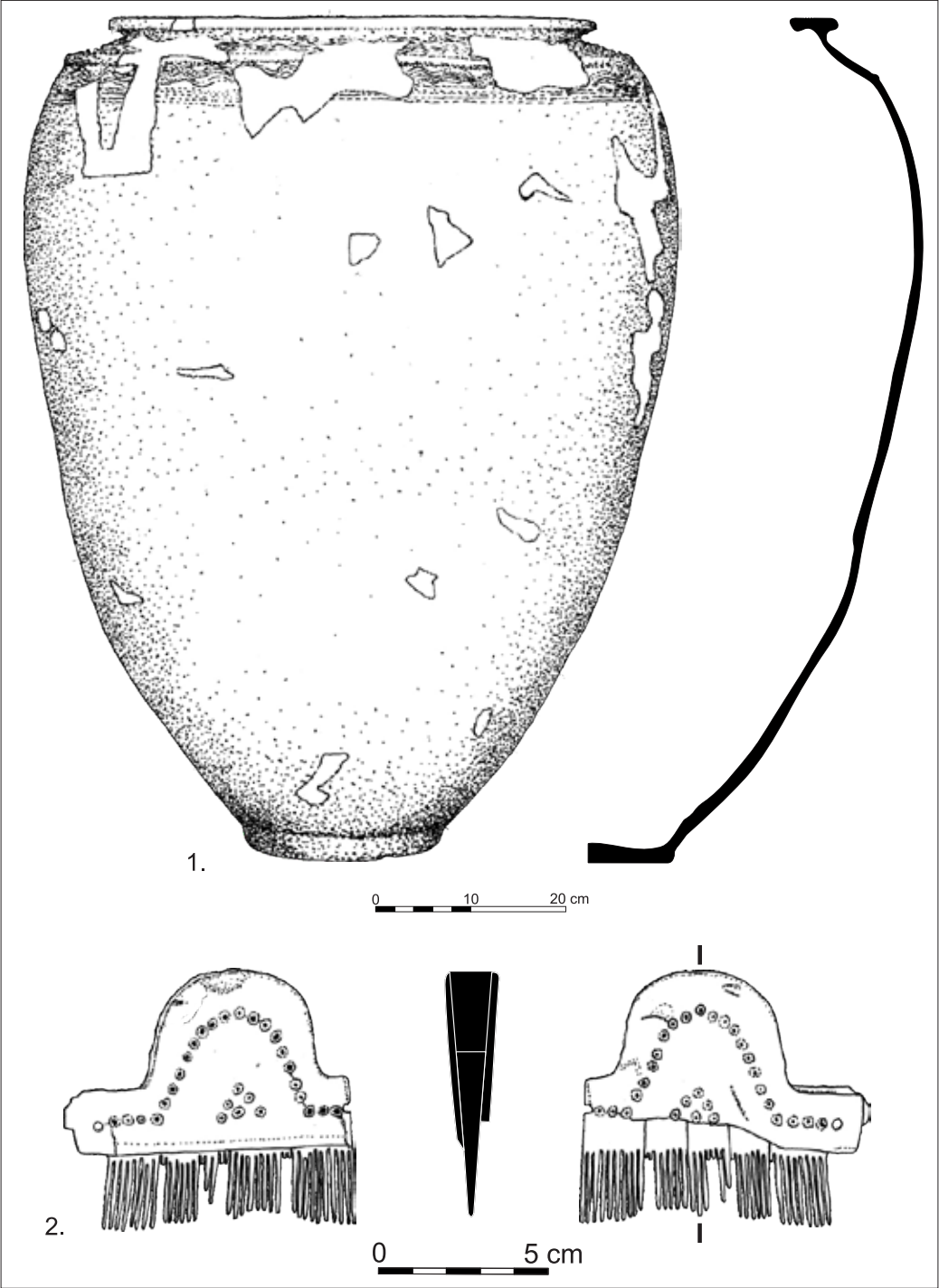

Planșa 5. Paharul descoperit la Cernat - "Intravilan" (1.) și vasul de provizii descoperit la Albiș - "Grădina lui Buzsa János" (2.).
Plate 5. The cup discovered at Cernat - "Intravilan" (1.) and the storage vessel from Albiș - "Grădina lui Buzsa János" (2.).

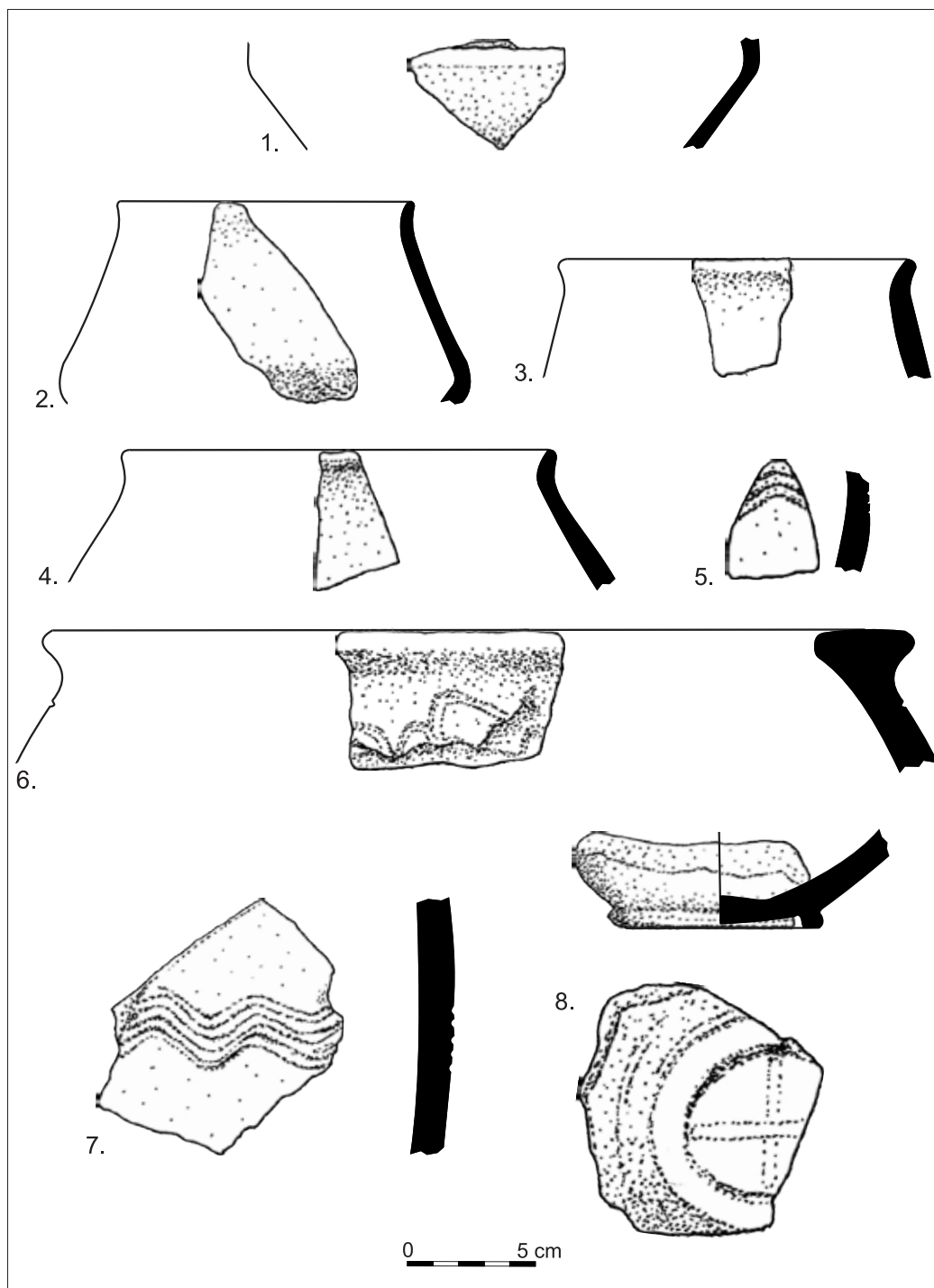

Planșa 6. Analogii pentru paharul descoperit la Cernat - "Intravilan": 1: Căscioarele (după **Mitrea, Preda 1966**, 382, Fig. 251/10); 2: Tîrșor (după **Diaconu 1965**, 199, Planșa XLIX/3); 3: Mihălășeni (după **Șovan 2009**, 188/M343/4); 4: Bârlad (după **Palade 2004**, 575, Fig. 220/3a-b); 5-6: Budești (după **Vornic 2006**, 406, Fig. 98/7; 413, Fig. 105/6); 7: Izvoare (după **Vulpe 1957**, 295, Fig. 314) (scări diferite).

Plate 6. Analogies for the cup discovered at Cernat - "Intravilan": 1: Căscioarele (after **Mitrea, Preda 1966**, 382, Fig. 251/10); 2: Tîrșor (after **Diaconu 1965**, 199, Planșa XLIX/3); 3: Mihălășeni (after **Șovan 2009**, 188/M343/4); 4: Bârlad (after **Palade 2004**, 575, Fig. 220/3a-b); 5-6: Budești (after **Vornic 2006**, 406, Fig. 98/7; 413, Fig. 105/6); 7: Izvoare (after **Vulpe 1957**, 295, Fig. 314)(different scale).

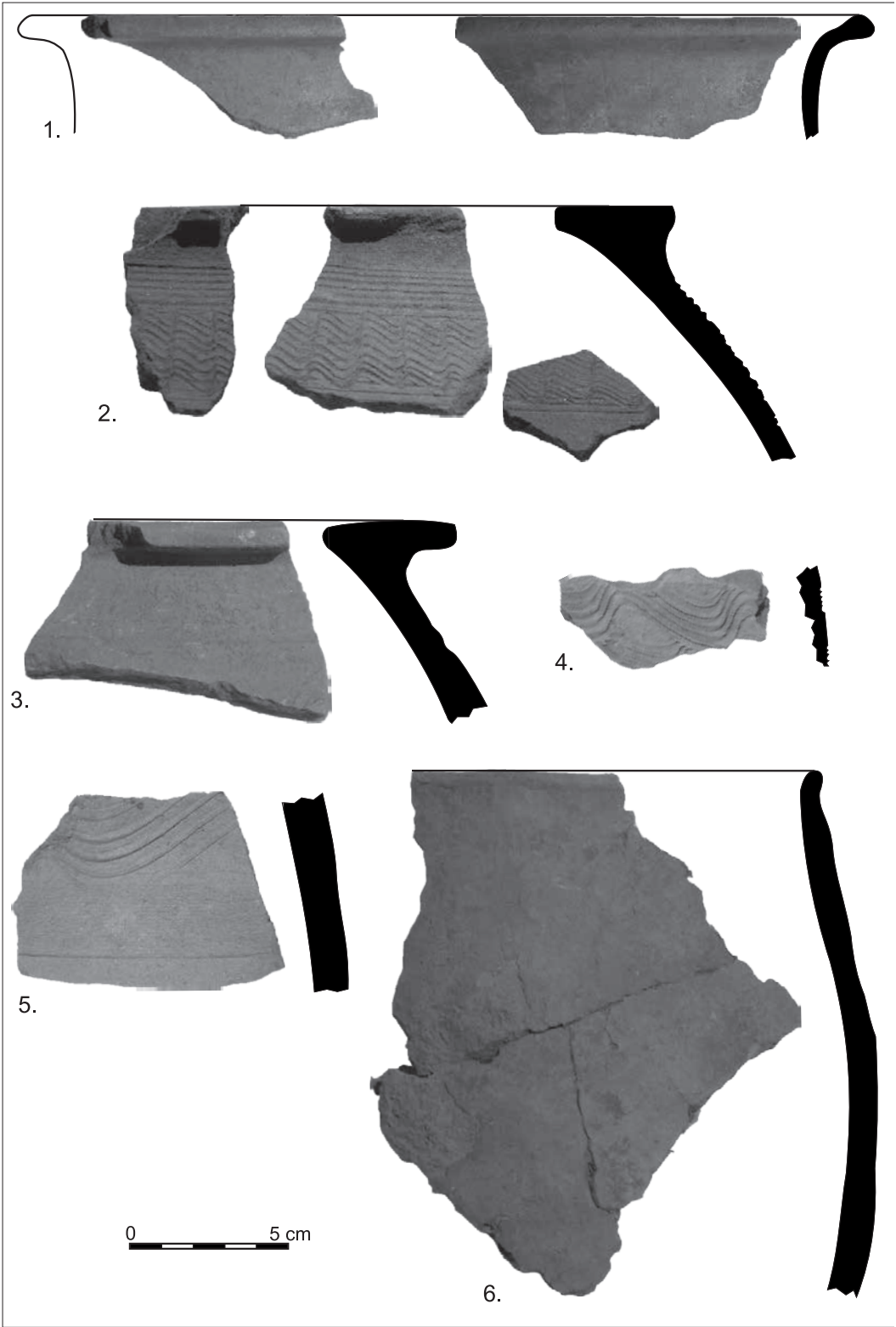

Planșa 7. Vasul de provizii descoperit la Albiș - "Grădina lui Márton Erzsébet" (1.) și pieptenul de os de la Târgu Secuiesc - "Fehérmartok felett" (2.).
Plate 7. Storage vessel discovered at Albiș - "Grădina lui Márton Erzsébet" (1.) and the bone comb from Târgu Secuiesc - "Fehérmartok felett" (2.).

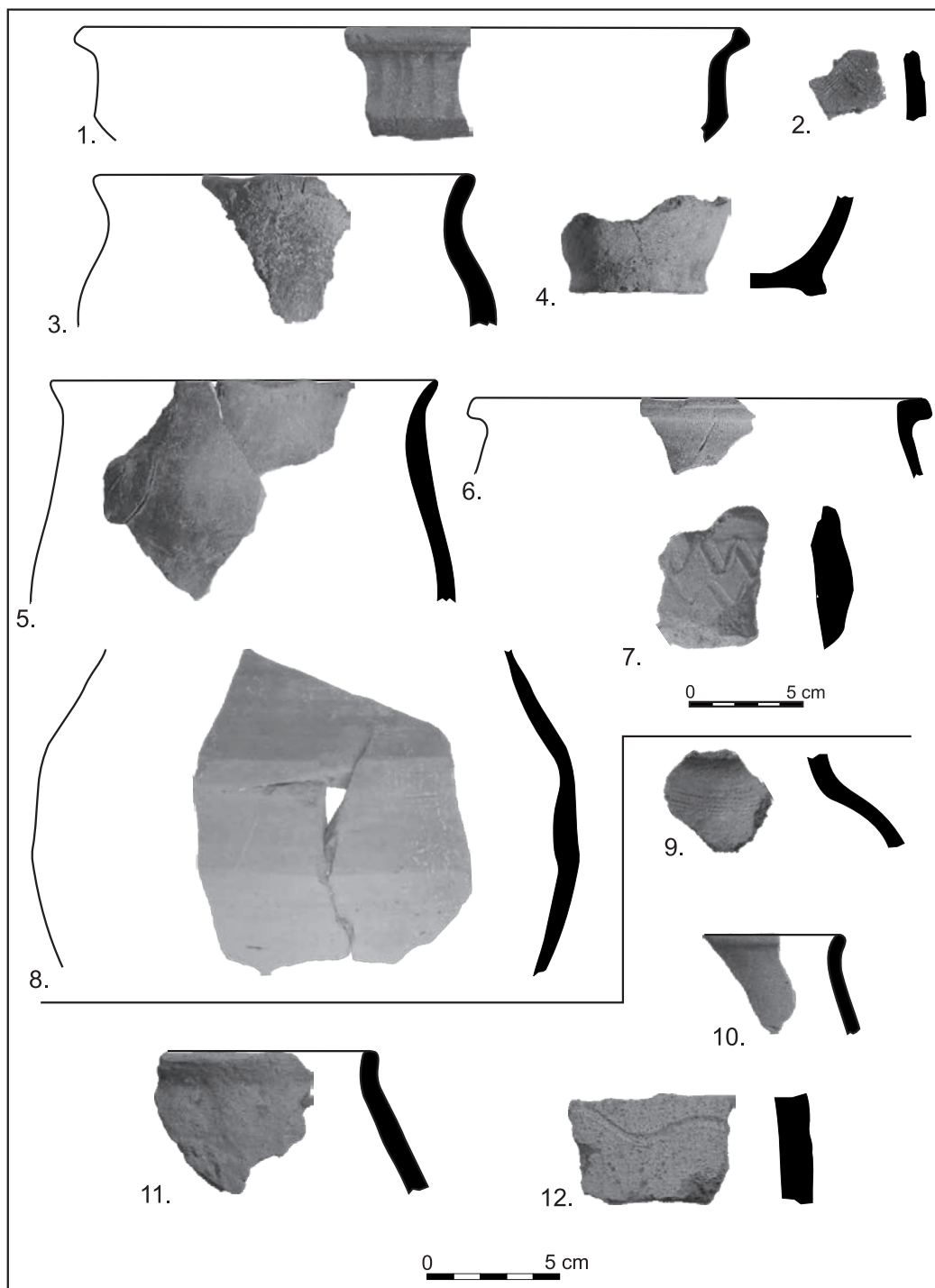
Planșa 8. Ceramica de tip Sântana de Mureș-Černjachov descoperit la Târgu Secuiesc - "Fehérmartok felett" (1-8.).

Plate 8. Sântana de Mureș-Černjachov ceramics from Târgu Secuiesc - "Fehérmartok felett" (1-8.).

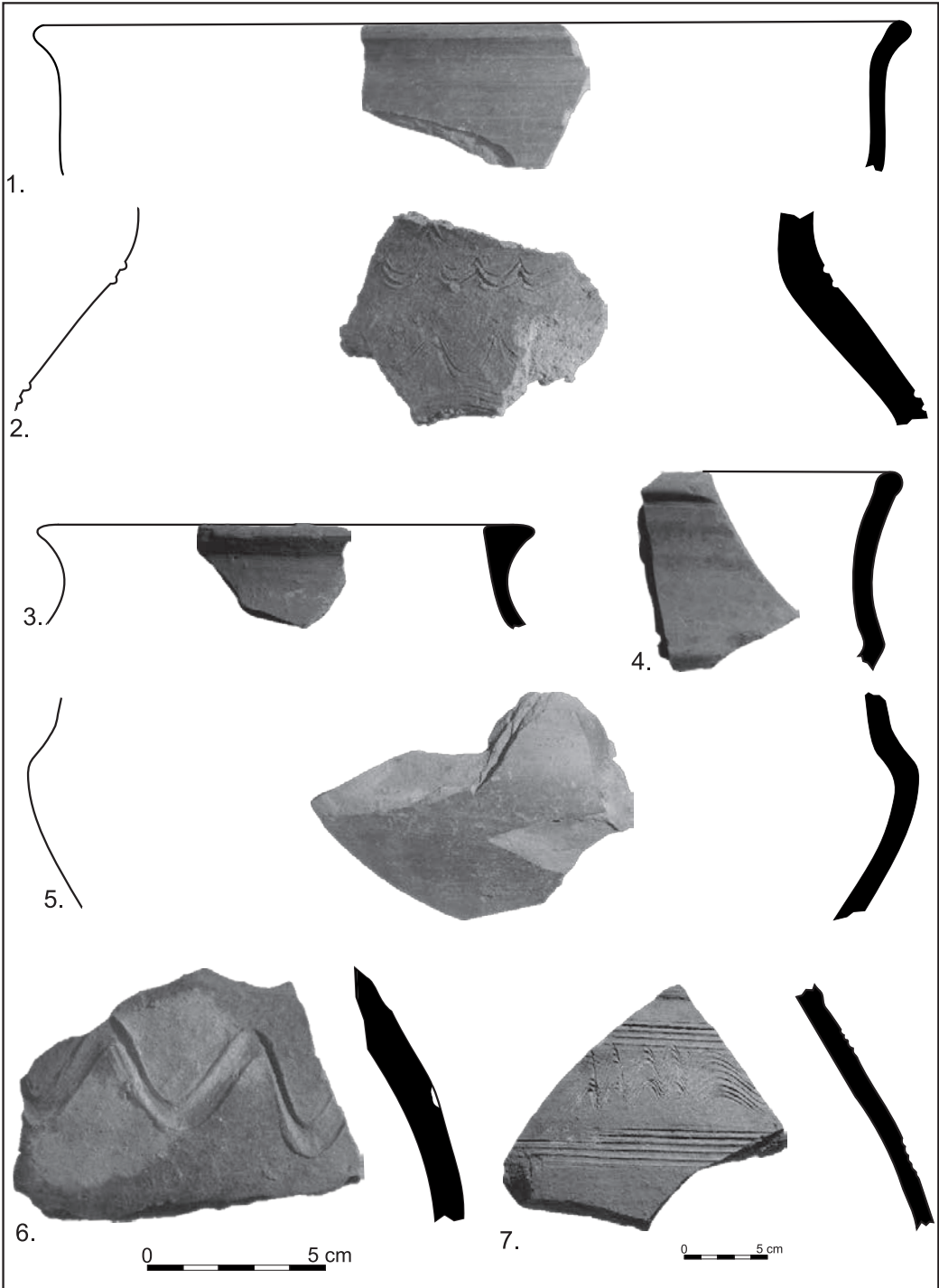
Planşa 9. Ceramica de tip Sântana de Mureş - Černjachov descoperit la Cernat - “Grădina lui Bîrô László” (1-6.).

Plate 9. Sântana de Mureş - Černjachov ceramics from Cernat - “Grădina lui Bîrô László” (1-6.).

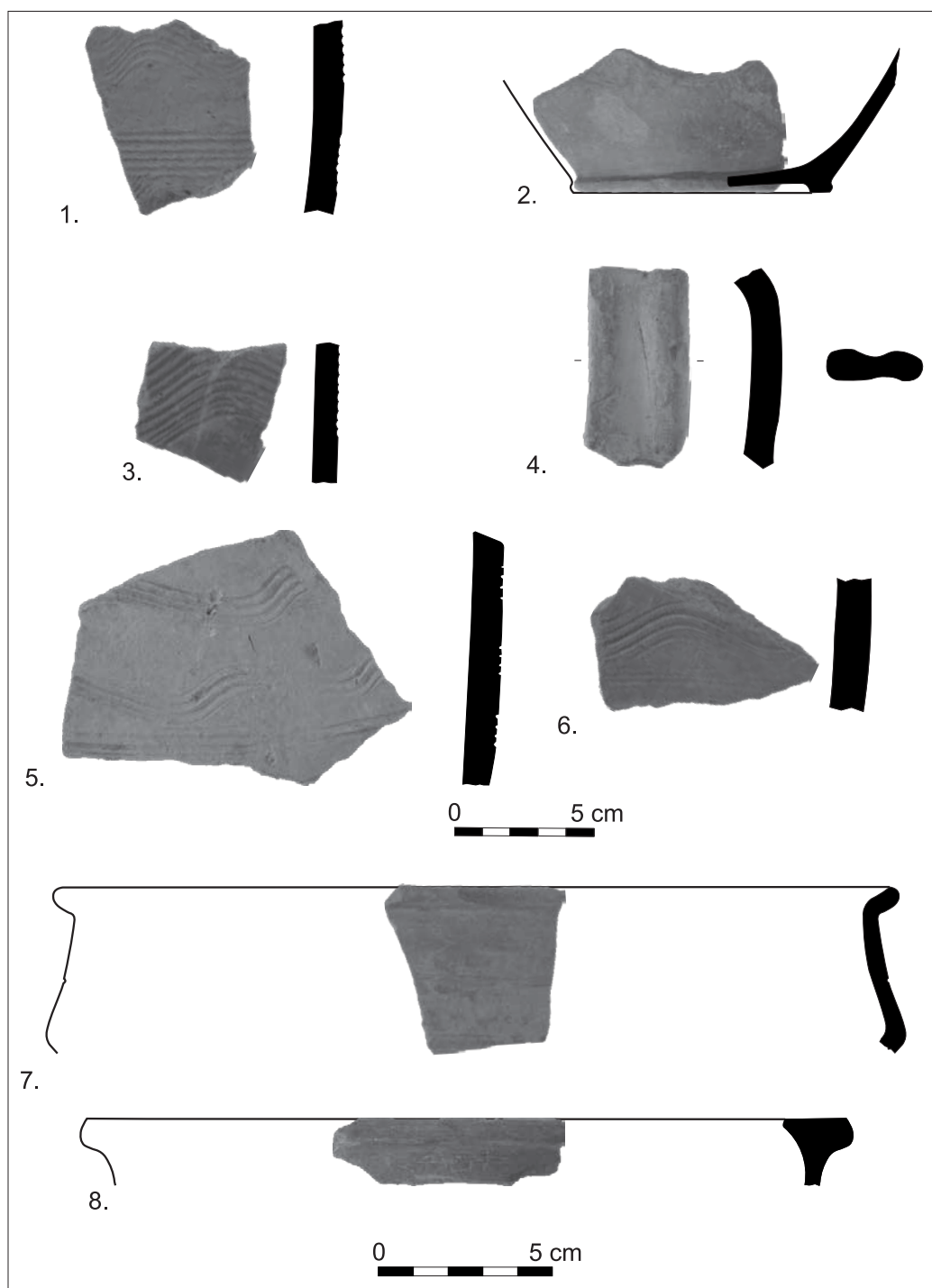
Planșa 10. Ceramică tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Cătălina - "Dealul mic" (1-8) și Cătălina - "Lângă drumul mare" (9-12).

Plate 10. Sântana de Mureș-Černjachov ceramics from Cătălina - "Dealul mic" (1-8) and Cătălina - "Lângă drumul mare" (9-12).

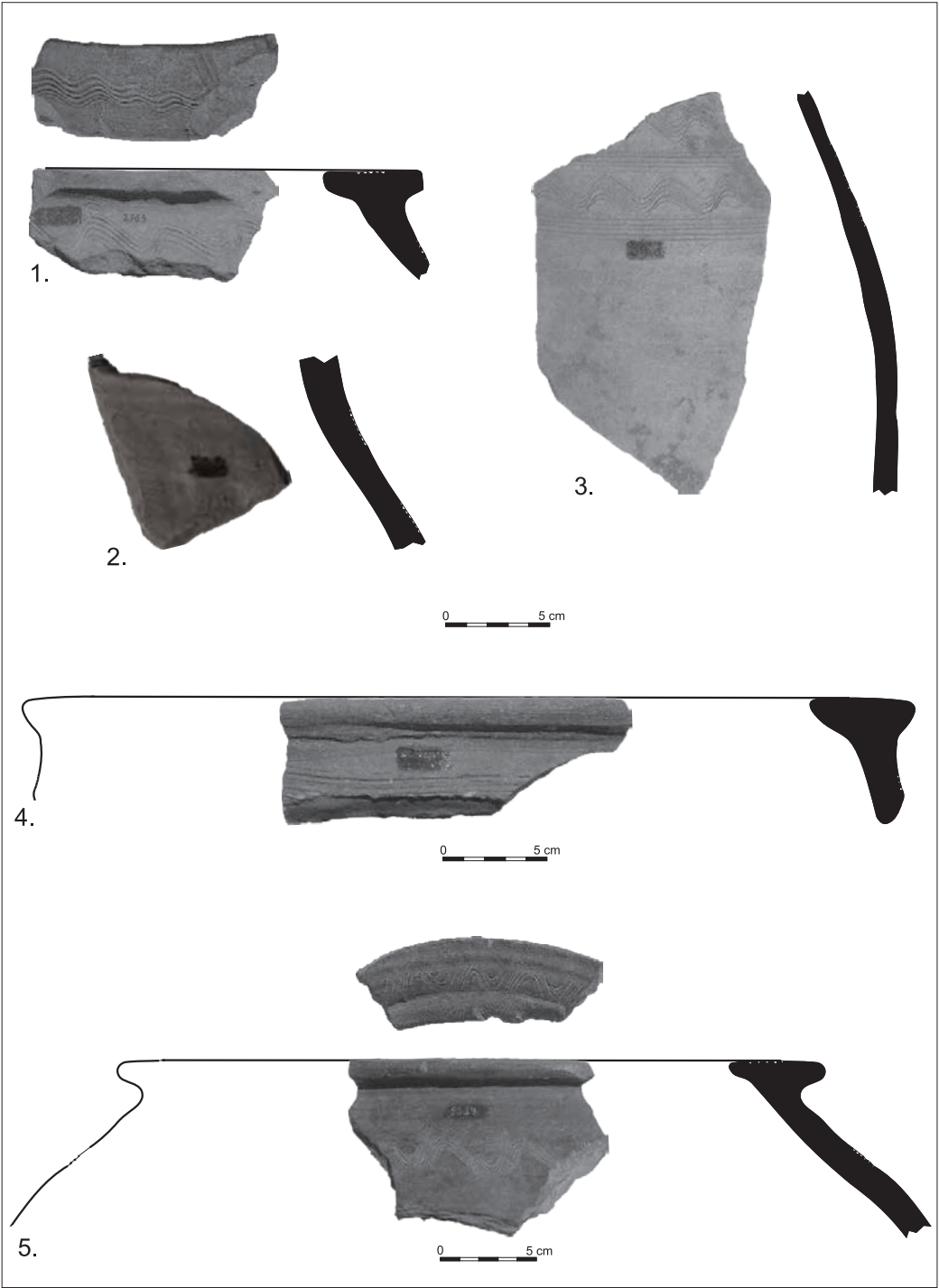

Plansa 11. Ceramica tip Sântana de Mureș – Černjachov de la Târgu Secuiesc – “Cimitirul reformat vechi și nou/Pompele de apă” (1-7).

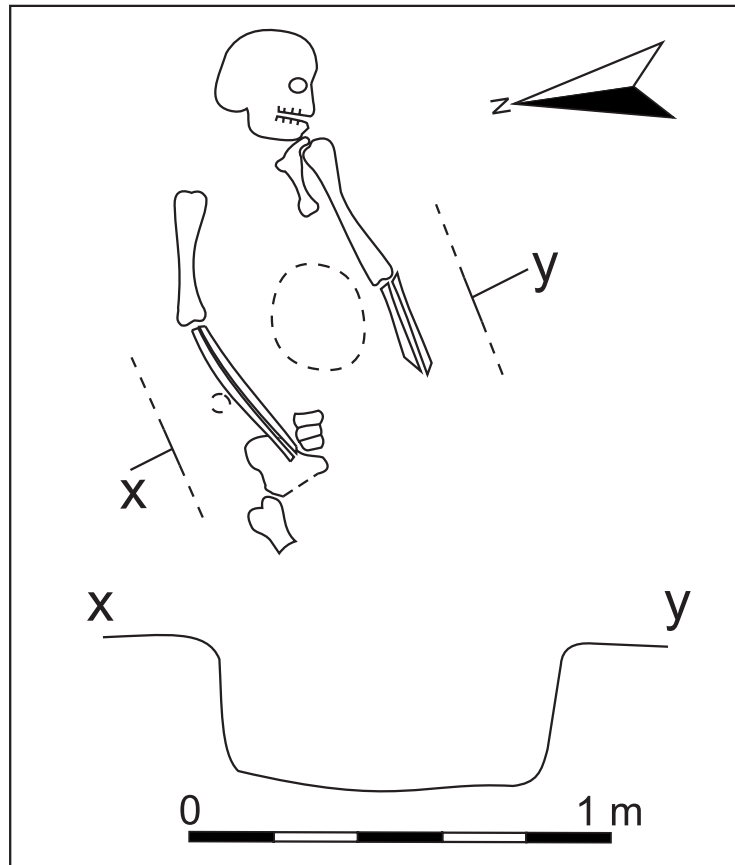
Plate 11. Sântana de Mureș – Černjachov ceramics from Târgu Secuiesc – “Cimitirul reformat vechi și nou/Pompele de apă” (1-7).

Planșa 12. Lunga - "Negyedláb" - Ceramica de tip Sântana de Mureș - Černjachov (1-8.).
Plate 12. Sântana de Mureș - Černjachov ceramics from Lunga - "Negyedláb" (1-8).

Planșa 13. Ceramică tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Cernat - "Dealul bisericii" (1-4.) și Mărtineni - "Vízremenő" (5.).
Plate 13. Sântana de Mureș-Černjachov ceramics from Cernat - "Dealul bisericii" (1-4.) and Mărtineni - "Vízremenő" (5.).

Planșa 14. Scheletul descoperit la Sânzieni – “Urakszerelábja”.
Plate 14. The skeleton discovered at Sânzieni – “Urakszerelábja”.

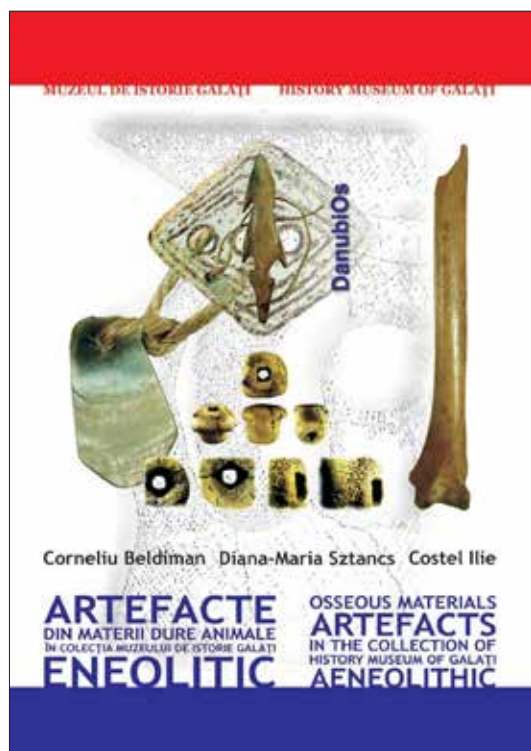
Recenzii

Book reviews

Artefacte din materii dure animale în colecția Muzeului de Istorie Galați: Eneolitic

Osseous Materials Artefacts in the collection of History Museum of Galați: Aeneolithic

CORNELIU BELDIMAN, DIANA-MARIA SZTANCS, COSTEL ILIE: *Artefacte din materii dure animale în colecția Muzeului de Istorie Galați: Eneolitic – Osseous Materials Artefacts in the collection of History Museum of Galați: Aeneolithic*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2012, (237 p., 155 p. text, 82 p. cu 210 planșe full color), ISBN 978-606-543-277-2

Lucrarea a apărut în cadrul proiectului cu titlul „Digitizarea patrimoniului cultural mobil al Muzeului de Istorie Galați. Colecția de artefacte eneolitice din materii dure animale”. Acesta a fost finanțat de Administrația Fondului Cultural Național (AFCN) și s-a derulat în perioada august-noiembrie 2012. Scopul proiectului a fost sistematizarea și prezentarea informațiilor cu privi-

re la una din categoriile de piese aflate în colecțiile muzeale din România. În cazul de față era vorba de artefacte confecționate din materii dure animale (MDA), datate cu epoca eneoliticului provenind din colecția Muzeului de Istorie Galați.

Cartea este publicată în limbile română și engleză și este structurată echilibrat în cinci părți distincte (*capitole*): *Digitizarea patrimoniului cultural mobil al Muzeului de Istorie Galați. Colecția de artefacte eneolitice din materii dure animale „DanubiOs”* (p. 9-11); *Situri eneolitice din sudul Moldovei* (p. 12-14); *Industria materiilor dure animale. Studiu, Importanță, Metodologie, Rezultate* (p. 15-18); *Industria materiilor dure animale în situri eneolitice din Moldova de Sud* (p. 19-22); *Catalogul artefactelor din materii dure animale* (p. 23-72). *The Project: Digitization of the Movable Cultural Heritage from the History Museum of Galați. Collection of Aeneolithic Osseous Materials Artefacts „DanubiOs”* (p. 73-75); *Aeneolithic Sites from Southern Moldavia* (p. 76-78); *Osseous Materials Artefacts. Study, Importance, Methodology, Results* (p. 79-82); *Aeneolithic Osseous Materials Artefacts Discovered in Sites from Southern Moldavia* (p. 83-86); *Catalogue of Osseous Materials Artefacts* (p. 87-147). La final, lucrarea este

însoțită de două capitole comune: *Bibliografie/Bibliography* (p.148-149), *Lista abrevierilor/Abbreviations* (p.150-151) și *Lista planșelor/List of Plates* (p.152-154) care cuprinde 210 planșe full color, *Planșe/Plates* (p. 155-237).

Capitolele sunt împărțite în 3-5 subcapitole, conform unor criterii ce țin de organizarea materialului și a informației despre acest proiect.

Volumul debutează cu prezentarea generală a proiectului „*DanubiOs*” și importanța acestui demers științific pentru cunoașterea unor categorii de artefacte preistorice din materii dure animale ale *Muzeului de Istorie Galați*. În introducere, sunt realizate descrieri privind: proiectul, echipa proiectului, obiectivele generale, activitățile, rezultatele și perspectivele, precum și faptul că este publicat un *Catalog* model și un Dvd cu un conținut interactiv, care exemplifică analiza unor artefacte cu un mare potențial informațional din punct de vedere științific (viață economică, schimburi, spiritualitate etc.).

În capitolul *Situri eneolitice din sudul Moldovei*, sunt prezentate cele patru situri în care au fost descoperite artefactele confecționate din MDA, descrise în *Catalog*. Sunt realizate descrieri generale privind poziționarea geografică a sitului, istoricul cercetărilor arheologice, scurtă descriere a complexelor descoperite, încadrarea culturală, precum și numărul de artefacte analizate din fiecare stațiune arheologică: Berești „*Dealul Băzanului*” – 24 de artefacte din MDA; Berești „*Dealul Bulgarului*” - 24 de artefacte din MDA; Stoicani „*Cetățuia*” – 17 artefacte din MDA și Suceveni „*Stoborăni*” - 68 de artefacte din MDA.

În capitolul *Industria materiilor dure animale. Studiu. Importanță. Metodologie. Rezultate*, este prezentat foarte clar și succint rolul pe care îl are studiul artefactelor din materii dure animale, istoricul cercetării pe plan internațional și național al acestui domeniu de specialitate, precum

și consemnarea celor mai reprezentative publicații, din acest domeniu, apărute în ultimii ani în România.

În al doilea subcapitol, sunt prezentate cele mai reprezentative descoperiri arheologice și artefactele din materii dure animale atestate în preistoria și protoistoria României, începând cu cele din Paleoliticul Superior (35.000-12.000 î. Hr.), Epipaleolitic (12.000-10.000 î. Hr.), Mezolitic (8.000-6.000 î. Hr.), Neolitic (6.000-3.500 î. Hr.) și continuând cu cele din perioada Epocii Metalelor, Epoca Bronzului și Epoca Fierului (3.500 î. Hr. - 106. d. Hr.).

În ultima parte a acestui capitol este realizat un studiu metodologic specific industriei materiilor dure animale, pornind de la etapa de alegere a materiei prime, tehnologia de fabricare, debitajul, fasonarea, finisarea și câteva informații cu privire la arheologia experimentală care oferă ipoteze legate de rolul funcțional al pieselor.

În analiza din capitolul *Industria materiilor dure animale în situri eneolitice din Moldova de Sud*, autorii se bazează pe o documentare amplă asupra artefactelor din MDA ca o componentă importantă a vieții culturale materiale și spirituale a diferitelor comunități preistorice. Lotul studiat cuprinde 240 de piese care fac parte integrantă din acest studiu sistematic al artefactelor din MDA, artefacte atribuite locuirilor eneolitice din sudul Moldovei. Cu această ocazie sunt menționate tipurile de piese rare și unicate atestate pentru prima oară în lista tipologică Beldiman 2007 (vârf pe fragment de omoplat, netezitor pe ulnă, netezitor pe segment de metapod, netezitor pe segment de radius și netezitor pe segment de femur), cinci tabele IMDA din sudul Moldovei (*situația generală, complexe, specii, elemente scheletice, tipuri*) și un grafic (IMDA din sudul Moldovei: *situri*).

Un spațiu important al publicației îl acordă autorii analizei obiectelor MDA descrise

în capitolul *Catalogul artefactelor din materii dure animale*. Sunt prezentate 187 de fișe ale artefactelor IMDA descoperite în cele patru situri din sudul Moldovei, două dintre acestea atribuite culturii *Cucuteni-Ariuşd*, faza A3, și două din perioada culturii *Stoicani-Aldeni*. Au fost elaborate sigle pentru siturile din care provin artefactele, apoi au fost elaborate fișe standard care au următoarea structură: *Categorie; Instituția deținătoare/Colecția; Număr de Inventar; Context; Apartenență culturală; Planșă; Materie primă; Stare de conservare; Descriere; Dimensiuni; Bibliografie și Autori fișă*.

Pentru a facilita accesul cercetătorilor străini la conținutul *Catalogului*, cartea este tradusă integral în limba engleză, beneficiind de o *Bibliografie* consistentă și de 210 planșe full color de o calitate grafică excepțională.

În lucrările de specialitate din România, apărute în ultima etapă a secolului al XX-lea, pentru artefactele din os, corn, dinți, cochilii de scoici și melci, au fost realizate descrieri generale de obiect, care s-au rezumat de cele mai multe ori la încadrarea

culturală, tipologică și câteva date tehnice. Studiul IMDA presupune clasificarea pieselor conform unor categorii bine stabilite. Această etapă a cercetării este denumită *încadrare tipologică*. Pentru România, lista tipologică a IMDA preistorice a fost elaborată de dr. Corneliu Beldiman (*Lista Tipologică Beldiman 2007*), unul dintre autorii acestui *Catalog*.

Experiența autorilor acestui *Catalog* care au analizat și fotografiat piesele IMDA din colecția *Muzeului de Istorie Galați*, oferă specialiștilor din muzee un model de urmat cu privire la digitizarea și clasificarea colecțiilor de artefacte preistorice confecționate din MDA.

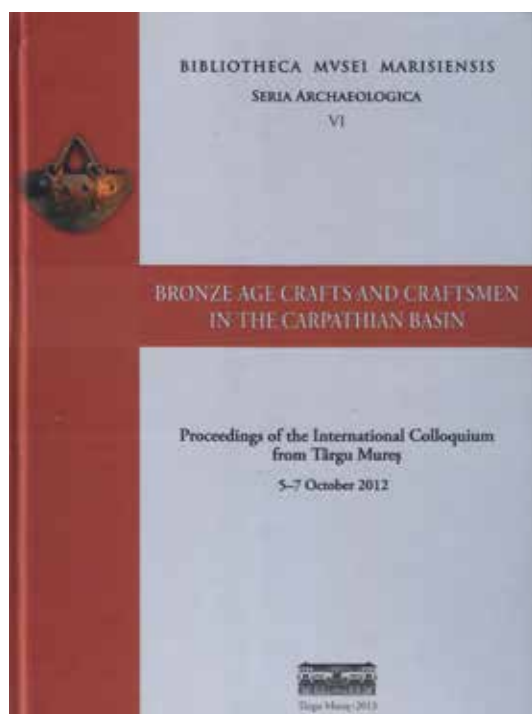
Cu siguranță, acest *Catalog* constituie o nouă perspectivă asupra modului în care trebuie analizate și valorificate artefactele IMDA descoperite pe teritoriul României.

Dan-Lucian BUZEA

Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni,
Sfântu Gheorghe
buzealuci@yahoo.com

Bronze Age Crafts and Craftsmen in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș 5-7 October 2012

B. REZI, R. NÉMETH, S. BERECKI (eds.): *Bronze Age Crafts and Craftsmen in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș 5-7 October 2012*, Editura Mega, Târgu Mureș, 2013, 345 p.

A devenit deja o tradiție ca Muzeul Județean Mureș să organizeze în fiecare an câte un colocviu dedicat epocii bronzului sau epocii fierului din Bazinul Carpatic, și, cu aceeași ritmicitate, sunt editate și contribuțiile prezentate în cadrul acestor reuniuni științifice de înaltă ținută. Este și cazul lucrării pe care o semnalăm în rândurile de față, publicată ca urmare a desfășurării colocviului internațional dedicat meșteșugurilor și meșterilor epocii bronzului din Bazinul Carpatic. Trebuie să remarcăm faptul că tema este una generoasă, fapt care se reflectă foarte bine în numărul contribuțiilor reunite în volum,

precum și în subiectele discutate. Așa cum se arată și în *Prefață* (p. 7), dorința de a analiza artefactele dintr-o perspectivă mai complexă, care depășește limita tipologiilor și a statisticilor, justifică pe deplin o astfel de abordare. Aceasta ar putea ajuta la înțelegerea aspectelor legate de materiile prime și sursele de aprovizionare, tehnologiile preistorice, cât și relaționarea dintre comunitățile umane, ceea ce a permis schimbul de idei și bunuri.

Volumul prezentat reunește 20 de studii ale unor cercetători din Serbia, România, Ungaria, Germania și Italia. Fără să fie organizate tematic, aceste contribuții se referă la importanța meșteșugurilor și a meșteșugarilor în epoca bronzului, la producția ceramică, la exploatarea sării, dar mai ales la metalurgie (16 contribuții).

Nu ne propunem o discutare a fiecărei contribuții în parte, dar e necesar să punctăm cele mai importante subiecte abordate de autorii volumului prezentat.

Astfel, în debutul acestuia poate fi consultat studiul realizat de K. P. Fischl, V. Kiss și G. Kulcsár (p. 9-22), care face o trecere în revistă a ceea ce înseamnă îndeletnicirile casnice (inventarul ceramic, metalic, litic, osteologic) din perioada bronzului timpuriu și mijlociu din zona bazinului carpatic.

O altă contribuție valoroasă este cea semnată de T. Németh (p. 57-64), mai ales prin faptul că aduce în discuție problema aprovizionării cu sare în stare brută de

către comunități ale bronzului târziu din Ungaria, ceea ce poate indica schimbul la mare distanță cu spațiul transilvănean.

Și probleme legate de ceramica epocii bronzului au fost abordate în prezentul volum, iar aici merită reținut studiul lui N. Bolohan (p. 33-56) despre un lot de materiale din estul României, precum și contribuția semnată de A. Kapuran și A. Bulatović referitoare la reprezentări ornitomorfe modelate din lut (p. 23-32). Este demn de remarcat faptul că studiul semnat de N. Bolohan este unul dintre puținele care prezintă o analiză multidisciplinară a ceramicii epocii bronzului mijlociu din spațiul aflat la răsărit de Carpați.

Privitor la aspectele care au legătură cu producția metalică a epocii bronzului, pot fi observate câteva direcții de studiu. Spre exemplu, pot fi consultate articole care discută doar anumite categorii de piese din bronz, cum ar fi topoare, celturi-ciocan, coifuri, vârfuri de lance (W. David – p. 91-138, O. Dietrich & L. Dietrich – p. 191-206, B. Rezi – p. 239-250, A. László – p. 251-264, T. Mörtz – p. 265-278, M. Mödli-ger – p. 279-290, F. Tromer & T. Bader – p. 313-340). De asemenea, unele contribuții analizează importanța metalurgiei în anumite microzone din spațiul românesc, ungar și vest balcanic. În acest sens merită amintite articolele semnate de M. Gavranović (p. 149-166), D. L. Dizdar (p. 65-76), L. Marta (p. 207-224) și C. Kacsó (p. 225-238).

Un subiect interesant este și cel abordat de către B. Nessel (p. 139-148), care încearcă să explice situația artizanilor metalurgi prin prisma dovezilor materiale descoperite în complexe funerare.

O importanță deosebită o au și acele materiale care aprofundează vasta problemă a pieselor de bronz și aur din perspectiva analizelor metalografice. În acest sens ne apar ca fiind reprezentative lucrările semnate de G. Sánta (p. 77-90), Z. Czajlik (p. 167-180), G. Ilon (p. 181-190), G. Szabó (291-312).

Pentru a fi accesibile unui număr cât mai mare de specialiști, articolele au fost publicate în engleză și germană. Așa cum bine se poate observa prin parcurgerea conținutului acestui volum, contribuțiile științifice se încadrează atât în rândul abordărilor teoretice, dar sunt discutate și chestiuni punctuale, care, însumate, îmbogățesc imaginea nu foarte clară a ceea ce înseamnă îndeletnicirile și specializarea în epoca bronzului. Faptul că în multe cazuri întâlnim rezultatele unor analize interdisciplinare, constituie nu neapărat un plus pentru calitatea științifică a volumului, dar confirmă și tendințele actuale din arheologie, care pun accent din ce în ce mai mult pe astfel de abordări.

Vasile DIACONU

Muzeul de Istorie și Etnografie Târgu Neamț
Complexul Muzeal Județean Neamț
diavas_n82@yahoo.com

Römische Ziegelstempel aus Mainz. Teil I: Militärische Ziegelstempel des 1. Jahrhunderts (Materialvorlage)

JENS DOLATA: *Römische Ziegelstempel aus Mainz. Teil I: Militärische Ziegelstempel des 1. Jahrhunderts (Materialvorlage)*, Mainzer Archäologische Schriften 13 (Mainz 2014), ISBN 978-3-935970-16-7, XII pagini introductive, 420 pagini de text principal cu 97 ilustrații, 125 tabele, 16 hărți, 18 tabele și 1 CD.

Volumul prezentat este consacrat materialului tegular militar, provenind din capitala provinciei *Germania Superior*, *Mogontiacum* (azi Mainz, Germania). Lucrarea a apărut sub titlul de „Ștampile tegulare romane de la Mainz”. Din cauza volumului imens de tegule ștampilate de la Mainz, autorul a decis publicarea separată a materialului, datând din secolul 1. p.Chr. Volumul reprezintă partea întâia a lucrării de doctorat *„Römische Ziegelstempel aus Mainz und dem nördlichen Obergermanien. Archäologische und archäometrische*

Untersuchungen zu chronologischen und baugeschichtlichen Quellenmaterial”, susținută cu ani buni în urmă (2000) la Universitatea „J.-W. Goethe” din Frankfurt am Main.

Ca teză de doctorat, lucrarea lui Jens Dolata fusese elaborată în cadrul faimoasei Școlii doctorale de Analitică Arheologică de la Universitatea amintită mai sus („Graduiertenkolleg Archäologische Analytik”, Universität Frankfurt am Main). Ca urmare, cercetarea s-a bazat în bună parte pe aplicații arheometrice, în special pe studierea geochimică a materialului tegular ștampilat. Asta pentru că la momentul actual de dezvoltare a tehnologiei de cercetare este posibil să definim matricele structurii chimice ale unui loc de producție, și prin comparație cu structura geochimică a fiecărui fragment de țiglă ștampilată să putem determina locul de fabricație a acestora de la urmă.

Cartea debutează cu câte o prefață a editorilor (p. V-VI) și apoi a autorului (p.IX-XI), care explică pe scurt atât istoria apariției volumului cât și conceptul, care a stat la originile acestei cărți. Editarea lucrării a fost posibilă în cadrul Direcției generale a Patrimoniului Cultural din Renania-Palatinat (*Rheinland-Pfalz*). În forma publicată, lucrarea se deosebește de teza propriu-zisă de doctorat. Cartea reprezintă, după părerea noastră, încă o exemplificare a situației cât de lung poate fi uneori drumul între o teză de doctorat

bună și o carte utilă pentru comunitatea științifică!

Lucrarea propriu-zisă începe cu o introducere succintă asupra tipologiei și cronologiei ștampilelor tegulare militare din zona Mainz (p. 1-19). Sprijinindu-se pe cercetările predecesorilor săi, începute încă în secolul al XVI-lea, Jens Dolata ia în discuție principalele momente legate de fenomenul materialul tegular militar ștampilat. Unul dintre momentele de bază din această introducere este explicarea clară a scopului publicației prezentate – aceasta se pretinde o primă parte a unui compendiu mai voluminos pentru ștampilele tegulare din Germania superior.

Discutând pe rând problemele cercetării materialului tegular ștampilat de origine militară romană, autorul ne atrage atenția asupra specificului termenilor folosiți în literatura de specialitate: sub termenul de ștampilă nu se subînțelege – asemeni epocii contemporane – *signacula*, adică instrumentul de ștampilare, ci rezultatul aplicării acestora pe suprafața materialului tegular. Referindu-se la *signacula* propriu-zise, Jens Dolata constată pe bună dreptate că niciunul dintre artefactele, executate din lut sau metal și publicate ca fiind instrument de ștampilare a țiștelor și cărămizilor, nu a servit acestui scop. După convingerea autorului, un *signiculum* roman era executat de regulă din lemn și sunt aduse exemple de amprente ale țesutului lemnos pe suprafețele amprentate ale materialului tegular.

Din cele peste 4 mii de tegule ștampilate din Mainz, doar o zecime sunt amprente păstrate integral, restul reprezentând exemplare fragmentate. De remarcat este și faptul că la începuturile cercetării arheologice sistematice din Mainz – fragmentele tegulare ștampilate nu erau colectate decât selectiv, unele fiind neglijate din cauza dimensiunilor nesemnificative, altele trecând neobservate pentru cercetători.

Ca urmare, este evident că fragmentarea materialului tegular ștampilat îi reduce considerabil din valoarea de sursă istorică a acestuia, mai ales acolo unde se încearcă o cercetare cantitativă, bazată pe statistica materialului colectat. Este laudabil faptul că autorul se declară conștient de această limitare a cercetării. Jens Dolata atrage atenția cititorului și asupra altor limitări ale cercetărilor sale, ca de exemplu relația dintre tipologia ștampilelor tegulare și tehnica de aplicare a acestora. Autorul semnalează pe bună dreptate că aplicarea paralelă a ștampilei pe suprafața tegulei sau cărămizii nu era atinsă întotdeauna. Drept urmare, este evident faptul că amprente de casete sau adâncimea la care această a fost aplicată nu pot servi drept indicii rezonabile pentru o tipologie a ștampilelor materialului tegular. Autorul remarcă pe bună dreptate faptul că ștampilele amprentate cu unul și același *signaculum* nu vor arăta la fel. Modelul „atelierelor monetare” și a ștanțelor monetare cu care sunt bătute serii întregi de monede care se aseamănă între ele, model care domină actualmente cercetarea numismatică – nu poate fi aplicat și în cazul cercetării tegulelor ștampilate. Așa cum nota von Kaenel acum peste 35 ani, singurele elemente distinctive în acest sens pot fi considerate doar modul de scriere și de abreviere a inscripției (H. M. v. Kaenel, *Neue Funde gestempelter Ziegel aus dem Kanton Bern. Archéologie Suisse*, 3, 1980, 94-102, cf. Dolata, p. 10 nota 40). În această ordine de idei, autorul este adeptul unei utilizări mai economicoase a numărului de tipuri de ștampile tegulare, astfel încât înlocuirea unui *signaculum* uzat cu unul nou, care se deosebește neesențial de cel precedent, nu impune neapărat inventarea unui nou tip de ștampilă tegulară.

După cum anunță însăși titlul lucrării, autorul are în vizor materialul tegular ștampilat doar din secolul 1. p. Chr. În cazul

unui centru militar, asemenea Mogontiacum/Mainz, este bine de notat faptul că nu toate categoriile de material tegular erau ștampilate în aceeași proporție. Relația dintre materialul ștampilat și cel neștampilat rămâne încă greu de cuantificat.

Majoritatea cunoștințelor actuale despre tegulele ștampilate din Germania Superior se bazează pe cercetările efectuate asupra materialului din secolul 2. p.Chr. de către D. Baatz. Proiectarea retrospectivă a Modelului de consecutivitate a grupurilor de ștampile tegulare din *Germania Superior* asupra secolului 1. p.Chr, aplicată de Jens Dolata în studiul său, va putea fi verificată abia după documentarea unei cantități mult mai mari de material tegular din *Germania Superior* în general, sau din *Mogontiacum* în particular.

Una dintre premisele cu care pornește Jens Dolata cercetarea este cea conform căreia materialul tegular ștampilat nu poate fi paralelizat cu alte categorii de artefacte arheologice (de exemplu ceramica de lux, vasele de metal sau descoperirile monetare) pentru care există deja anumite modele a distribuției spațiale și cronologice: materialul tegular, inclusiv cel ștampilat, este mult mai strâns legat de istoricul clădirii din care provine, decât de circulația mărfurilor de alte categorii din oraș, provincie sau regiune a Imperiului.

Pentru judecarea corectă a cronologiei materialului tegular ștampilat de producție militară, autorul se conduce de următoarele două reguli de bază: în primul rând, Jens Dolata consideră că materialul tegular al unei unități militare putea fi produs doar pe durata staționării unității respective în zonă. În al doilea rând, tegulele ștampilate puteau fi produse doar în zona în care unitatea militară avea responsabilități administrativ-militare.

În continuare, autorul prezintă pe rând câte o sinteză și un catalog a descoperirilor de material tegular ștampilat, pentru

fiecare legiune romană staționată la Mainz sau Germania Superior: *legio XXII Primigenia* (p. 20-74), *legio IV Macedonica* (p. 75-132), *legio I Adiutrix* (p. 133-169), *legio XIV Gemina Martia Victrix* (p. 170-263), *legio VII Gemina* (p. 264-268), *legio XXI Rapax* (p. 269-275), *legio VIII Augusta* (p. 276), *legio I Minerva* (p. 277). În afară de acestea, autorul ne mai prezintă „depozitul” de țigle de la Mainz-Willigisplatz, înglobând material tegular ștampilat de mai multe unități dintre cele amintite deja (p.278-280). Un compartiment aparte îl reprezintă prezentarea descoperirilor de țevi de apeduct din Mainz, care erau ștampilate atât de *legio I Adiutrix* cât și de *legio XIV Gemina* (p. 281-298). În cadrul unui excurs separat, autorul ia în discuție o seamă de descoperiri tegulare din Mainz, care datează unele din perioadă anilor 198-222, altele deja din perioada secolului al IV-lea p.Chr. (p. 293-319).

Un capitol separat a fost consacrat analizei spațiale a distribuției descoperirilor de material tegular ștampilat („Kartierung und Verbreitungsanalyse von Ziegelstempeln des 1. Jahrhunderts sowie ausgewählter später Ziegelstempel der *legio XXII Primigenia* und bewegungsheerzeitlicher Truppenkörper”, p. 320-378). Acest pas, în cercetarea colegului de la Mainz, continuă tradiția cartografierii descoperirilor de țigle ștampilate începute de E. Brenner și G. Behrens la 1911 și continuate ulterior de F. Kutsch (1920). Un pas semnificativ al analizelor spațiale ale materialului tegular ștampilat s-a reușit de către D. Baatz în anii '60 ai secolului trecut. Jens Dolata a cartografiat 1877 exemplare de țigle ștampilate, provenind din 246 locuri separate de descoperire din oraș. Aceste descoperiri au fost prezentate cu ajutorul a 16 hărți tematice – în primul rând o hartă generală a tuturor descoperirilor și apoi a fiecărui tip din catalogul de descoperiri (vezi mai sus). Lucrarea continuă cu lista bibliografică (p. 379-394), lista

abrevierilor folosite (p. 395-396), precum și lista de proveniență a ilustrațiilor. Cartea este încheiată de o listă de concordanțe a descoperirilor din catalog cu numerele de inventar din diferitele puncte de descoperire din Mainz (p. 400-420).

Volumul este însoțit de un CD cu patru fișiere în format PDF. În primul rând este vorba de selecție a desenelor cu tipurile de ștampile la calitate înaltă (*01_Ziegelstempeltypen.pdf*), hărțile 1-16, care însă spre deosebire de versiunea tipărită poartă și numere de descoperire care permit identificarea precisă a fiecărui punct de pe hartă (*02_Kartierungen.pdf*). Au mai fost prezentate separat toate 18 tabele din volum, purtând informația sintetică pe tip și loc de descoperire (*03_Tabellen.pdf*). Ultimul fișier în format PDF reprezintă versiunea digitală a întregului volum (*04_MAS_13.pdf*).

Considerăm că lucrarea, care a fost concepută de autor și editori drept un

compendiu al descoperirilor de țigle ștampilate de producție militară, descoperite în capitala Germaniei Superior, și-a atins scopul și va deveni în timpul apropiat un instrument de lucru foarte util, pentru determinarea tipurilor de țigle de producție militară romană. Partea de interpretare a descoperirilor de material tegular de la Mainz a fost publicată de Jens Dolata într-o serie de articole, citate în lista bibliografică a volumului prezentat aici (p. 381-384). O parte dintre aceste articole se regăsesc pe pagina personală a autorului de pe portalul academia.edu.

Alături de cititorul interesat, rămânem în așteptarea volumului următor al publicației!

Alexandru POPA

Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni,
Sfântu Gheorghe
alex.popa@mncr.ro

Activitatea Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni în anul 2015¹

Valeriu Cavruc , Dan Lucian Buzea,
Ioana Cristina Baubec-Felea și Ana Dobreanu

Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni (MNCR) își desfășoară activitatea în principal în mediul multicultural din sud-estul Transilvaniei – pe teritoriul județelor Covasna și Harghita. Totodată, muzeul este implicat într-o serie de proiecte culturale și științifice în tot estul Transilvaniei (județele Brașov, Mureș și Bistrița-Năsăud), precum și în zonele adiacente ale Carpaților Orientali din Bucovina, Moldova și Muntenia.

Mediul cultural în acest areal devine din ce în ce mai dinamic, în care oferta de servicii și produse culturale și cele de divertisment cultural pentru toate categoriile de public se diversifică rapid (expoziții, spectacole, serate muzicale, piese de teatru, activități cultural-sportive, simpozioane, lecții deschise etc.). În acest context, în cursul anului 2015 instituția a colaborat cu mai mulți operatori culturali din țară și străinătate, prin realizarea unor programe și proiecte culturale comune, fie în calitate de organizator principal, fie în cea de partener sau co-organizator. Colaborarea a vizat cercetarea patrimoniului, organizarea unor expoziții temporare sau evenimente culturale. În acest sens, MNCR a colaborat cu alte instituții muzeale, cele de cercetare și învățământ, precum și cu organizații non-guvernamentale. Toto-

dată, întrucât standardele profesionale în muzeologie și domeniile conexe se dezvoltă foarte rapid, instituția a căutat să asigure accesul specialiștilor la diverse forme de învățământ profesional continuu. În acest sens, muzeul a colaborat cu instituțiile de învățământ superior și alte instituții de formare profesională, din țară și străinătate.

Viziunea

Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni este singura instituție muzeală de stat de expresie românească pe teritoriul județelor Covasna și Harghita. Statutul de importanță națională a muzeului a fost conferit reieșind din importanța misiunii acestuia. Muzeul trebuie să asigure cercetarea, conservarea, restaurarea și valorificarea patrimoniului preistoric, dacic, roman, post-roman și românesc din această zonă și, totodată, să-l integreze în peisajul cultural al întregului areal al Carpaților Răsăriteni – de la Subcarpații Prahovei și Buzăului până la Bucovina și Maramureș.

În conformitate cu această viziune asupra muzeului, instituția în anul 2015 a căutat, atât cât au permis resursele umane și financiare, să respecte această abordare cât mai mult. De aceea, ca și în anii precedenți, programele și proiectele

¹ Materialul reprezintă o versiune prescurtată a Raportului de management al MNCR

derulate au vizat patrimoniul cultural din teritoriile din sud-estul, estul și nord-estul Transilvaniei, în strânsa legătura cu restul Transilvaniei, Moldova și Muntenia.

Misiunea

Misiunea Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni constă în *cercetarea, prezervarea și promovarea patrimoniului cultural preistoric, dacic, roman, post-roman și românesc, precum și a celui care privește interferențele etnoculturale din arealul Carpaților Răsăriteni. Muzeul este o instituție de cultură, de drept public, fără scop patrimonial, pusă în slujba societății și deschisă publicului, care colecționează, conservă, cercetează, restaurează, comunică și expune, în scopul cunoașterii, educării și recreării, mărturii materiale și spirituale ale existenței și evoluției comunităților umane, precum și ale mediului înconjurător. Muzeul organizează sau oferă cadrul de desfășurare al activităților privind constituirea, dezvoltarea, cercetarea, restaurarea, evidența și valorificarea patrimoniului cultural în arealul Carpaților Răsăriteni. Valorificarea patrimoniului cultural se face prin organizarea expozițiilor, sesiunilor, simpozioanelor, colocviilor, conferințelor și meselor rotunde, precum și prin publicații de specialitate.*

Toate programele și proiectele realizate de instituția în anul 2015, atât cele din Planul Minimal cât și cele realizate peste prevederile acestuia, au contribuit în mod substanțial și exclusiv la îndeplinirea misiunii sale. Astfel, cercetările de teren și cele efectuate asupra patrimoniului aflat în administrarea instituției au vizat patrimoniul *preistoric (paleolitic* din Depresiunea Întorsurii Buzăului, neo- eneolitic din depresiunile Brașov și Ciuc, epoca bronzului și prima epocă a fierului din Depresiunea Brașov, Depresiunea Ciuc, Subcarpații Transilvaniei și Bazinul Someșului Mare). Cercetările privind patrimoniul *dacic* au vizat în principal depresiunile

Brașov și Ciuc. Patrimoniul *roman* care a făcut obiectul cercetărilor de teren a cuprins vestigiile Daciei ramane din zona garniței sale de est – pe toată latura vestică a Carpaților Orientali, de la Depresiunea Brașov până la Bazinul Someșului Mare). Instituția a continuat cercetările privind patrimoniul cultural *post-roman* (sec. IV-VI) care provin din Depresiunea Sfântu Gheorghe. Patrimoniul *românesc* (etnografic, istorico-documentar și memorialistic) care a făcut obiectul activităților de cercetare a instituției provoane în principal din Țara Bârsei, Depresiunea Sfântu Gheorghe și Depresiunea Ciuc). Totodată, cercetările au vizat interferențele culturale dintre Transilvania, Moldova și Muntenia. Activitățile de *prezervare* a patrimoniului (conservare, evidența, restaurarea, clasarea) s-au referit exclusiv la patrimoniul preistoric, dacic, roman, post-roman și românesc din arealul Carpaților Răsăriteni. Activitățile de promovare a patrimoniului (expoziții, publicații, conferințe, lecții deschise, interviuri în presă etc.) a vizat patrimoniul preistoric, dacic, roman, post-roman și românesc din arealul Carpaților Răsăriteni, cu precădere pe latura transilvăneană a acestui areal.

Instituția a avut, în anul 2015, activitatea susținută în ceea ce privește *valorificarea patrimoniului cultural*. În acest sens, au fost elaborate, organizate și itinerate expoziții tematice temporare. Totodată, expozițiile permanente organizate în anii 2009-2011 au fost îmbunătățite. Instituția a organizat manifestări culturale și științifice, iar salariații acesteia au participat la numeroase manifestări științifice din țară și străinătate. În anul 2015, instituția a publicat al 19-lea număr al revistei anuale proprii, iar specialiștii din cadrul acesteia au publicat lucrări științifice (2 volume de autor și numeroase rapoarte, articole și studii) în țară și străinătate.

Obiective (generale și specifice)

Obiectivul general al instituției îl constituie *Integrarea patrimoniului cultural din arealul Carpaților Răsăriteni în serviciile culturale și educaționale, precum și în dezvoltarea științifică în domeniul socio-uman, pe plan național și internațional.*

Obiective specifice:

- Identificarea, cercetarea și documentarea patrimoniului arheologic, etnografic, istorico-documentar și memorialistic din arealul Carpaților Răsăriteni.

- Conservarea, restaurarea și evidența științifică a patrimoniului arheologic, etnografic, istorico-documentar și memorialistic din arealul Carpaților Răsăriteni.

- Interpretarea, introducerea în circuitul științific și expunerea publică a patrimoniului arheologic, etnografic, istorico-documentar și memorialistic din arealul Carpaților Răsăriteni, în scopul punerii acestuia în slujba progresului științific, educației și încântării publicului.

Activitatea instituției în cursul anului 2015 a urmărit realizarea tuturor obiectivelor de mai sus. Astfel, în ceea ce privește *identificarea patrimoniului*, instituția a reușit să descopere o serie de bunuri culturale relevante pentru profilul muzeului: situri și peisaje arheologice, numeroase artefacte preistorice și antice, obiecte etnografice (în special cele de port popular), documente relevante asupra istoriei comunităților românești din secuime (în special celor legate de istoria învățământului confesional românesc). Acestea au contribuit în mod semnificativ la dezvoltarea patrimoniului instituției.

În ceea ce privește *cercetarea și documentarea patrimoniului*, în anul 2015 in-

stituția a efectuat cercetări arheologice, etnografice și istorico-documentare de teren, obținându-se rezultate relevante. Cele mai de seamă rezultate ale cercetărilor efectuate în anul 2015 vizează *Civilizația preistorică, proto-istorică, antică și medievală a sării în estul Transilvaniei, Civilizația dacică și Granița de est a Daciei Romane.*

Cu rezultate notabile s-au soldat și cercetările arheologice privind *Paleoliticul din Depresiunea Întorsurii Buzăului, Peisajul natural-cultural Vârghiș*, cele etnografice privind *Portul popular românesc din zona Voșlabeni-Izvorul Mureșului*, precum și cele istorico-documentare (cu privirea specială asupra *Istoriei învățământului confesional românesc în secuime*. Totodată, în cursul anului 2015 a fost continuată cercetarea patrimoniului aflat în administrarea instituției. Astfel, o serie de proiecte au vizat re-evaluarea științifică a obiectelor etnografice și arheologice aflate în administrarea muzeului. Prin urmare, cercetările efectuate au sporit în mod considerabil patrimoniul instituției, i-au dezvăluit valențele cognitive și, totodată, au adus date prețioase privind contextele naturale și culturale din care acest patrimoniu provine.

Programe și proiecte culturale realizate de instituția în anul 2015

În cursul anului 2015, instituția a realizat cu succes 10 programe alcătuite din 50 proiecte. Din acestea, 6 programe și respectiv 15 proiecte au fost prevăzute în Planul Minimal și finanțate din subvenții, iar 35 proiecte au fost realizate peste prevederile Planului Minimal și finanțate din venituri proprii, fonduri nerambursabile și alte resurse atrase.

Programe și proiecte culturale prevăzute de Planul Minimal, realizate în anul 2015

Programul Minimal pentru anul 2015 a vizat următoarele programele și proiecte:

Nr. crt.	PROGRAM	Denumire proiect	Stadiul implementării proiectului
1	Conservarea și evidența patrimoniului muzeal	Conservarea preventivă a Patrimoniului vulnerabil	Realizat. Responsabil: Laura Dănilă
		Evidența Patrimoniului	Realizat. Responsabil: Adela Kovacs
2.	Expoziții temporare	Apele minerale din estul Transilvaniei	Realizat. Responsabil: Ana Dobreanu
		Chipul uman în arta cucuteniană	Realizat parțial. Responsabil: Adela Kovacs
		Limesul de est al Daciei Romane	Realizat. Responsabil: Alexandru Popa
3	Cercetarea patrimoniului cultural MNCR	Portul popular din zona etnografică Covasna-Harghita	Realizat. Responsabili: Florina Bănică, Andrea Chiricescu
		Plastica antropomorfă neo-eneolitică	Realizat. Responsabili: Dan Buzea, Adela Kovacs
		Situl arheologic Olteni	Responsabili: Dan Buzea, Alexandru Popa
4	Cercetare de teren	Țesutul și portul popular	Realizat. Responsabil: Florina Bănică
5	Publicații	ANGVSTIA Nr. 19, 2015	Realizat. Responsabil: Alexandru Popa
6	Relații cu publicul și educație muzeală	Unirea Țărilor Române de la 24 ianuarie 1859	Realizat. Responsabili: Ana Dobreanu, Florina Bănică.
		Pentru eternitate, Eminescu!	Realizat. Responsabili: Ana Dobreanu, Florina Bănică.
		Noaptea Muzeelor	Realizat. Responsabili: Andrea Chiricescu, Cristina Felea.
		Tradiție și Modernitate	Realizat. Responsabil: Cristina Felea.
		Lecții deschise	Realizat. Responsabil: Dan Buzea.

În cele ce urmează, prezentăm pe scurt descrierea programelor și proiectelor din Planul Minimal și a gradului de realizare a acestora.

► Programul 1: Conservarea și evidența patrimoniului muzeal include două proiecte: *Conservarea preventivă a Patrimoniului vulnerabil și Evidența Patrimoniului*.

- Proiect: Conservarea preventivă a Patrimoniului vulnerabil (efectuarea operațiunilor necesare pentru menținerea integrității obiectelor din lemn și textile aflate în patrimoniul MNCR)

Conservarea curativă a bunurilor culturale mobile s-a efectuat conform normelor privind evidența și conservarea patrimoniului cultural mobil, aprobat prin H.G. nr. 1111/11.09.2003. Conservarea curativă/activă este un ansamblu de măsuri, acțiuni, mijloace și tehnici menite să contracareze efectele degradării fizice, chimice și biologice asupra bunurilor culturale mobile. Având în vedere obiectele de patrimoniu din lemn, specificăm că o degradare frecvent întâlnită la lemn este biodegradarea datorată atacului de insecte xilofage, cunoscute în termeni uzuali drept atac de carii. Degradările produse se manifestă sub forma unor galerii umplute mai mult sau mai puțin cu rumeguș fin, prezența acestu-

ia lângă piese indicând atacul activ al insectelor. Aceste atacuri s-au observat la bunurile de patrimoniu din lemn depozitate în anexa de la sediul Primei Școli Românești.

Tratamentul s-a aplicat asupra cca 500 de piese, dintre care 2 construcții de dimensiuni mari: moară de apă, alcătuită din bârne masive din lemn; un găbănaș - o bucătărie de vară, lucrată din bârne subțiri de molid; piese de uz gospodăresc (agricol, textil, tâmplărie, dogărie etc.).

Tratamentul chimic împotriva atacurilor de insecte xilofage s-a efectuat prin pensularea obiectelor cu o soluție formată din acid boric, bicromat de potasiu și sulfat de cupru.

- Proiect: Evidența patrimoniului muzeal (Înregistrarea obiectelor de patrimoniu în RUI, completarea fișelor analitice și de conservare, introducerea datelor în baza de date Docpat)

Evidența patrimoniului cultural administrat de MNCR, clasarea pieselor de patrimoniu și înregistrarea corespunzătoare a acestora în RUI, întocmirea fișelor de conservare și restaurare, introducerea datelor în programul național DOCPAT, este o activitate cu caracter permanent.

Situația statistică privind evidența patrimoniului efectuată în anul 2015 la MNCR este redată în tabelul de mai jos.

Categoria	Total 2014	Total 2015	Total general
Numere de inventar înregistrate în ROI	18533	19696	21019
Total piese adăugate și pe categorii	1163	1322	Arheologie – 17291 Etnografie – 2095 Istorie – 366 , Carte – 623 Memorialistică – 37 Artă decorativă – 6 Documente - 599
Piese clasate	37	23	22 în categoria Tezaur, 2 în categoria Fond
DOCPAT – evidența digitală	1577	1277	8844
Fișe conservare	1159	759	5746

Registrul Unic de Inventar (RUI)

Numere de inventar înregistrate în RUI în anul 2015: 1322

Total numere de inventar în RUI la data 30.12.2015: 21019

Fișe de conservare

Număr fișe de conservare completate în anul 2015: 759

Număr total fișe de conservare completate până la data 30.12.2015: 5746

Fișe Analitice de Evidență (FAI)

Număr fișe analitice de evidență completate în anul 2015: 1431

Număr total fișe analitice de evidență completate: 9809.

Fișe introduse în baza electronică de date Docpat

Număr fișe introduse în Docpat până în prezent: 8844

Număr fișe introduse în Docpat în anul 2015: 1277

► Programul Expoziției temporare

Programul a urmărit elaborarea a 2 expoziții temporare și itinerarea unei expoziții tematice.

- Proiect: Elaborarea tematicii și proiectului expoziției *Apele minerale din estul Transilvaniei*

Expoziția reunește documente și fotografii referitoare la exploatarea apei minerale, în secolul al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea în aria geografică vizată, în scopul consumului și în scopuri curative. În anul 2015 au fost printate placatele (format A0 - color) și s-au realizat prezentări power point. Expoziția va fi realizată la sediul MOMS din Miercurea Ciuc, în anul 2016.

Responsabil: dr. Ana Dobreanu.

- Proiect: Elaborarea tematicii și proiectului expoziției *Chipul uman în arta cucuteniană*

În anul 2015 s-a documentat colecția de artefacte preistorice din cadrul MNCR, s-au întocmit fișe de catalog, fotografii, analize interdisciplinare pentru 8 figurine antropomorfe din eneolitice de tip Cucuteni-Ariușd. Expoziția planificată urma să prezinte fotografii, desene, reconstituiri de piese referitoare la „chipul uman” din cadrul plasticii antropomorfe cucuteniene din arealul Carpaților Răsăriteni. Din cauza faptului că responsabilul acestei expoziții dr. Adela Kovacs a demisionat în Trim. III – 2015 de la MNCR, activitatea fiind programată pentru Trim. IV – planul tematic al acestei expoziții nu a fost realizat în întregime.

Responsabil: dr. Adela Kovacs.

- Proiect: Itinerarea expoziției tematice *Limesul de est al Daciei Romane*

Expoziția prezintă stadiul actual al cercetărilor vestigiilor din zona graniței de est a Daciei romane. Placatele oferă ilustrații și texte referitoare la perioada romană din timpul Provinciei Dacia. În anul 2015, Expoziția a fost itinerată în școlile gimnaziale: „Mihail Sadoveanu” din Întorsura Buzăului (Covasna) și Școala Gimnazială Ghimbav (Brasov).

Responsabil: dr. Hab. Alexandru Popa.

► Programul Cercetarea patrimoniului cultural MNCR format din 3 Proiecte:

- Proiect: Portul popular din zona etnografică Covasna-Harghita (sistematizarea și expertizarea obiectelor de port popular aflate în fondurile MNCR).

În cadrul acestui proiect, obiectele de port popular aflate în fondurile instituției au fost inventariate, iar pentru o parte din acestea s-au elaborat fișe analitice și cele de conservare.

Responsabili: Andrea Chiricescu și Florina Bănică.

- Proiect: Plastica antropomorfă neo-eneolitică (sistematizarea, încadrarea ti-

pologică, cronologică și culturală și interpretarea figurinelor antropomorfe și zoomorfe din perioada neo-eneolitică aflate în administrarea instituției).

În cadrul acestui proiect, obiectele au fost analizate prin metode tehnologice moderne (microscopie și spectrometrie). Au fost realizate fișe analitice care cuprind următoarele date: tip, număr inventar, context, descriere (morfologie, materie primă, etapele procesării, urme de utilizare, rol funcțional probabil), dimensiuni și fotografii generale, precum și detalii microscopice pentru 20 de piese aparținând culturii Cucuteni-Ariușd. În anul 2015, au fost realizate și analize spectrometrice pentru 10 piese aparținând acestei categorii de artefacte.

Responsabil: dr. Dan Buzea.

- Proiect: Situl arheologic Olteni (sistemizarea și încadrarea tipologică, culturală și cronologică a materialului arheologic din situl arheologic *Olteni-Cariera de Nisip*, com. Bodoc, jud. Covasna).

În anii 2001–2005, muzeul a efectuat săpături arheologice preventive în acest sit, pe o suprafață de 20.000 mp. În cadrul acestui sit au fost cercetate urme a 5 așezări suprapuse și o necropolă, după cum urmează:

- așezarea din perioada neolitică (cultura ceramicii liniare),
- așezarea din perioada eneolitică (cultura Precucuteni),
- așezarea din epoca bronzului (cultura Noua),
- așezarea din epoca dacică timpurie,
- așezarea din perioada post-romană,
- necropola din perioada dacică timpurie.

Cele mai consistente vestigii descoperite la Olteni datează din perioada post-romană. Acestei perioade îi aparțin 8 locuințe bine conservate, numeroase gropi menajere, 2 ateliere de ars vase ceramice, material ceramic bogat, precum și o serie de obiecte individuale.

În anii ce au urmat săpăturilor efectuate, vestigiile descoperite au fost prelucrate de conservatori, înregistrate în RUI și introduse în fișele de evidență analitică și în Docpat și depozitate în spațiile special amenajate. Materialul descoperit însă nu a putut fi studiat și publicat în mod temeinic. Până în prezent, au fost publicate câteva rapoarte preliminare și studii privind materialul neolitic, eneolitic, din epoca bronzului și din perioada dacică. Însă, cele mai consistente vestigii descoperite – cele din perioada post-romană – în cea mai mare parte au rămas procesate și publicate extrem de sumar. Instituția și-a propus să efectueze în anii 2015–2016 o cercetare și documentare temeinică a tuturor vestigiilor descoperite la Olteni-Cariera de Nisip, însă în mod special cele din perioada post-romană. În sensul celor de mai sus, în cursul anului 2015, au fost efectuate următoarele:

- Verificarea documentației de teren,
- Scanarea planurilor și profilelor desenate (planul sitului și 393 complexe),
- Ordonarea a cca. 1000 de fotografii digitale realizate în perioada 2001 – 2004 în teren, pentru Sectorul A a sitului,
- Prelucrarea digitală a planurilor și integrarea acestora în Planul General în format AutoCad (dwg),
- Procesarea datelor geospațiale și introducerea acestora în baza de date GIS,
- Introducerea informațiilor relevante privind 393 de gropi menajere (formă, dimensiuni, material, imagini, încadrarea cronologică și culturală etc.) în baza de date ACCESS,
- Expertizarea și sistemizarea a 302 de piese individuale.
- Cercetarea magnetometrică de teren în zona Sectorului A a sitului, pe suprafața de 14.400 mp (cu rezultate elocvente privind gradul de ocupare a sitului în diferite perioade). Cercetarea s-a realizat pe 2 parcele agricole aflate la sud de zona ultimelor cercetări arheologice.

– Realizarea a 80 de fișe analitice noi asupra materialului arheologic de masă descoperit în locuințele din perioada post-romană.

Responsabili: dr. Habil. Alexandru Popa, dr. Dan-Lucian Buzea.

► Programul Cercetare de teren

• Proiect: cercetarea etnografică de teren privind:

Țesutul și portul popular românesc în zona etnografică Voșlăbeni – Izvorul Mureșului (Identificarea și documentarea în teren a obiectelor de port popular și realizarea de interviuri etnografice).

Cercetarea a fost efectuată în satele românești din zona Voșlăbeni – Izvorul Mureșului (jud. Harghita). Cercetarea a urmărit identificarea particularităților specifice locale ale portului popular, ale ȝesăturilor cu rol decorativ și funcțional, completând cu date noi informațiile cunoscute până în prezent despre zona cercetată, furnizate de materialul etnografic aflat deja în patrimoniul instituției. În urma cercetărilor de teren efectuate în anul 2015, au fost completate 12 chestionare referitoare la portul popular și meșteșugul ȝesutului (câte patru din fiecare). Principalele criterii de selecție a persoanelor intervievate l-au reprezentat cunoștințele legate de portul popular și meșteșugul ȝesutului, precum și originea lor din zona respectivă, cunoscut fiind faptul că în ultimele decenii aici s-au așezat mulți originari din zona Bicazului, al căror port diferă de cel specific zonei Voșlobeni-Izvorul Mureșului. Au fost elaborate trei modele de chestionare: un chestionar care cuprinde 56 de întrebări referitoare la portul femeiesc, un chestionar referitor la portul bărbătesc cu 51 de întrebări, un chestionar privind meșteșugul ȝesutului structurat în 28 de întrebări. Aceste chestionare au stat la baza interviurilor înregistrate pe suport audio. S-a realizat un dosar al obiectelor de port popular din zona Covasna în ve-

derea înființării unui muzeu etnografic în localitatea Covasna. În cadrul acestei cercetări au fost efectuate înregistrări audio și foto (au fost realizate 143 de fotografii care surprind obiectele etnografice în ansamblu și detalii ale acestora). În prezent, informațiile culese se află în curs de procesare și expertizare. Rezultatele cercetării efectuate vor fi folosite la întocmirea planului de achiziții de bunuri culturale.

Responsabil: muzeograf-etnograf Florina Bănică.

► Program: Publicații

ANGVSTIA, nr. 19 (Editarea și publicarea numărului 19 al revistei anuale a MNCR).

În cursul anului 2015, a fost editat numărul 19 al revistei anuale a MNCR ANGVSTIA. Acest număr este format din studii și articole științifice privind cercetările arheologice efectuate în arealul Carpaților Răsăriteni în ultimii ani. Studiile vizează teme precum civilizația neo-eneolitică, plastica antropomorfă cucuteniană, civilizația preistorică a sării, civilizația dacică și romană, precum și un repertoriu arheologic al descoperirilor din perioada postromană din Depresiunea Târgu Secuiesc. Revista este publicată în limba română, cu rezumate în limba engleză.

Redactor șef: dr. Valeriu Cavruc, Redactor Responsabil: dr. habilitat Alexandru Popa.

► Program: Relații cu publicul și educație muzeală

Format din 5 Proiecte:

• Unirea Țărilor Române de la 24 ianuarie 1859 (eveniment cultural-artistic și expoziția temporară și „Unirea Țărilor Române de la 24 ianuarie 1859”)

Expoziția a reunit documente privind contextul internațional al unirii, înfăptuirea actului unirii, personalitatea lui Alexandru Ioan Cuza, oameni politici ai vremii, etc. Expoziția a fost deschisă în perioada 23 ianuarie - 29 mai 2015 la sediul Muzeului

Oltului și Mureșului Superior din Miercurea-Ciuc. Vernisajul expoziției a fost urmat de evocări ale actului istoric sărbătorit și un moment artistic „Unirea și domnul ei”. Expoziția a fost vizitată de 741 persoane.

Responsabil: dr. Ana Dobreanu.

- Pentru eternitate, Eminescu! (eveniment cultural-artistic și expoziția temporară)

A fost omagiată ziua de naștere a Poetului – Ziua Culturii Naționale – printr-un recital de poezie și muzică, oferit de cadre didactice și elevi de la Colegiul Național „Octavian Goga” și Școala Generală „Liviu Rebreanu” din Municipiul Miercurea-Ciuc. La eveniment au participat 107 de persoane. Expoziția a reunit documente, fotografii referitoare la viața și opera lui Mihai Eminescu și ilustrații din lirica etminesciană realizate de Ligia Macovei. Expoziția a fost deschisă în perioada 15 ianuarie – 22 ianuarie 2015, la sediul Muzeului Oltului și Mureșului Superior din Miercurea Ciuc.

Responsabil: muzeograf Florina Bănică.

- Noaptea Muzeelor

De 11 ani, publicul românesc se bucură de o noapte în care muzeele din toată țara își deschid porțile cu evenimente și expoziții speciale pentru a celebra alături de alte mii de instituții similare din Europa Noaptea Muzeelor. În anul 2015 MNCR a sărbătorit în Sfântu Gheorghe a 8-a ediție a evenimentului „Noaptea Muzeelor”, prin acces gratuit la toate expozițiile și activitățile organizate. Cu această ocazie au putut fi vizitate: Expoziția „Așezarea preistorică Păuleni Ciuc Dâmbul Cetății” și Expoziția tactilă „Atinge istoria - Așezarea preistorică Păuleni-Ciuc „Dâmbul Cetății””. Tot în cadrul acestui eveniment au fost realizate ateliere creative pentru publicul de diferite vârste care a participat la acest eveniment (modelare lut, pictură pe vase ceramice și jocuri). Toate aceste activități

au avut în vedere atragerea de vizitatori, promovarea muzeului, păstrarea tradițiilor, educarea publicului în spiritul respectului pentru patrimoniul cultural. Expozițiile au fost vizitate de 250 persoane, o parte dintre aceștia au participat și la atelierele organizate cu această ocazie.

Responsabil: șef de Secție Andrea Chiricescu.

- Tradiție și Modernitate

În cadrul acestui program, au fost derulate mai multe activități specifice: ateliere creative, programe artistice, jocuri, vizite pe teren și vizionări de filme și prezentări 3d. Dintre acestea menționăm Sărbătoarea primăverii la muzeu: ateliere dedicate zilelor de Dragobete, 1 martie și 8 martie. Acest proiect a devenit deja o tradiție a muzeului, se derulează în fiecare an, începând din 2007. Prin aceste activități de pedagogie muzeală, care au ca principal scop păstrarea tradițiilor în rândul tinerilor, dorim ca tânără generație să meștească alături de noi în cadrul atelierelor. Totodată, activitățile sunt gândite sub forma unei povești. Pornim de la legenda Babei Dochia și de la legenda șnurului de mărțișor și încheiem cu meșteritul mărțișoarelor și a cadourilor pentru mame.

Număr participanți: 1500 persoane.

Responsabil: Felea Cristina.

- Lecții deschise

Instituția a organizat pe parcursul anului 2015, în diferite locații, 9 lecții deschise:

- 22 ianuarie 2015: dr. Adela Kovacs, „Mica Unire de la poveste la realitate”. Școlile Gimnaziale din Araci, Ariușd și Vâlcele, jud. Covasna.

- 23 iulie 2015: dr. Dan Buzea, „Civilizațiile preistorice de la Păuleni Ciuc”, la sediul MNCR, participanților din proiectul „Istoria locală – resursă de consolidare a interesului tinerilor pentru istorie”. Proiect național organizat de Societatea de Științe Istorice din România, Filiala Brașov.

– 24 iulie 2015: dr. Dan Buzea - „Civilizația Cucuteni-Aruișd”, organizată la sediul MNCR pentru participanții la proiectul „Școala de vară, Întorsura Buzăului, 2015”, organizat de Cercul „Liviu Bobeș” și „Despărțământul ASTRA Buzăul Ardelean” din Întorsura Buzăului.

– 30.10.2015: dr. Dan Buzea, „Vestigii-le culturii Ariușd-Cucuteni” organizată la sediul MNCR pentru un grup format din 20 de specialiști, istorici și muzeografi din România, în cadrul proiectului „Comemorarea Victimelor Comunismului”.

– 5 noiembrie 2015: dr. Diana Maria Sztancs (Universitatea București), „Artefacte preistorice confecționate din materii dure animale”, organizată la Întorsura Buzăului, Colegiul Național „Mircea Eliade”, în cadrul proiectului organizat de ACSCR „ArheoMicroSpec”.

– 6 noiembrie 2015: conf. Univ. Dr. Corneliu Beldiman (Universitatea București), „Microscopia și arheologia”, organizat la sediul Colegiului Național „Octavian Goga” din Miercurea-Ciuc, în cadrul proiectului organizat de ACSCR „ArheoMicroSpec”.

– 9 noiembrie 2015: dr. Hab. Alexandru Popa, „Granița de Est a Provinciei Dacia Romană în lumina noilor cercetări interdisciplinare”, la Școala Gimnazială „Avram Iancu” din orașul Covasna, jud. Covasna.

– 11 noiembrie 2015: dr. Hab. Alexandru Popa, „Granița de Est a Provinciei Dacia Romană în lumina noilor cercetări interdisciplinare”, la Școala Gimnazială Ghimbav din Brașov.

– 12 noiembrie 2015: dr. Valeriu Cavruc, „Peisajele salifere ale Transilvaniei”, organizată la sediul MNCR pentru un grup format din 50 de elevi de la Școlile gimnaziale din Sita Buzăului și Feldioara.

Programe și proiecte realizate peste prevederile Planului Minimal

Programelor și proiectelor prevăzute în Planul Minimal li s-au adăugat pe par-

cursul anului o serie de proiecte suplimentare. Unele dintre acestea au putut fi realizate în urma aderării MNCR la proiecte inițiate de alte muzee și organizații, iar altele au fost posibile datorită valorificării oportunităților financiare apărute pe parcurs. Astfel, în urma încheierii a 4 contracte de prestări servicii privind supravegherea arheologică și săpături arheologice preventive în zonele de lucrări de construire pe teritoriul județului Covasna, au fost realizate venituri proprii consistente, în valoare de 106.000 lei. Totodată, instituția a obținut fonduri nerambursabile provenite din co-finanțarea a două proiecte culturale de către AFCN, câștigate în urma unei competiții: *Saltland. Călătorii virtuale prin peisajele salifere ale Transilvaniei* (MNCR – organizator principal) și *Microscopia, Spectrometria și Patrimoniul Arheologic Mobil. Noi perspective asupra valorilor trecutului* (MNCR – coordonator). Valoarea totală a cofinanțării aferente acestor proiecte a fost de 80.000 lei. Datorită realizării acestor venituri și a altor resurse atrase, instituția a putut realiza 34 proiecte peste prevederile Planului Minimal. Acestea au vizat următoarele:

► Program: Cercetări de teren

- Proiect: Săpături arheologice și cercetări interdisciplinare în situl dacic de la Reci-Dobolika, jud. Covasna.

Proiectul de construcție al firmei Holzindustrie Schweighofer SRL Sebes – Sucursala Reci este determinat de lucrările privind realizarea unui canal de decantare în zona localității Reci, din punctul „Fabrica de prelucrare și debitare a lemnului din Reci” sau „Dobolika”, cum este cunoscut în literatura arheologică, pe lungimea de 700 m și lățimea medie de 10 m, spre punctul de vărsare în pârau Pădureni. Cercetarea a avut ca scop descărcarea terenului de sarcina arheologică și recuperarea informațiilor de natură arheologică în zona de construire a canalu-

lui pentru evacuarea apei din Fabrica de cherestea Reci, în pârâul Pădureni, prin traversarea sitului arheologic „Dobolika”. În urma cercetărilor arheologice efectuate, au fost descoperite și documentate 110 complexe arheologice: în principal gropi menajere de diferite forme și dimensiuni. Din punct de vedere cronologic acestea sunt atribuite primei vârste a epocii fierului (cultura Gáva, sec. XI - IX î. Hr.) și celei de-a doua epoci a fierului (sec. I î. Hr. – sec. I d. Hr.) atribuite culturii dacice. Ultimele reprezintă marea majoritatea complexelor cercetate.

Responsabil: dr. V. Căvruț,

Echipa de cercetare: D.-L. Buzea, Al. Popa, M.-M. Ștefan, A. Kovacs și J. Puskás.

- Săpături arheologice și cercetări interdisciplinare în cetatea dacică Covasna-Cetatea Zânelor, jud. Covasna.

Lider de proiect: Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei

Parteneri: MNCR, Muzeul Brăilei, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Muzeul Național de Istorie a României.

Colectiv: Viorica Crișan (Responsabil - MNIT); Valeriu Sîrbu (MB).

Colaboratori: Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan, Dan Buzea.

Perioada de desfășurare: iulie – august.

Cercetările din anul 2015 s-au desfășurat pe Terasa a II-a, în secțiunea 7H. În zona cercetată s-au descoperit numeroase vase ceramice, unelte de fier, bronz, lut și piatră, piese de podoabă (mărgelă, pandantive, cercei). Cea mai importantă descoperire a fost făcută pe terasa a II-a, unde au apărut urmele unui *sanctuar* cu mai multe aliniamente de gropi de stâlp și structuri de piatră.

- Proiect: Cercetarea arheologică sistematică privind exploatarea sării la Băile Figa

În anul 2015, la Băile Figa au fost continuate săpături arheologice în sectorul

central al sitului – în S. XV. Au fost descoperite și cercetate urmele unor structuri de lemn (o fântână, garduri de scânduri și nuiele, aliniamente de pari verticali), alături de jgheaburi, troace, pari, lopeți de lemn, topoare de minerit confecționate din piatră, precum și fragmente ceramice din sec. XI-IX î. Hr.

Parteneri: Universitatea Exeter, Marea Britanie, Complexul Muzeal Județean

Bistrița-Năsăud; Muzeul Bucovinei, Universitatea București

Responsabil: dr. Valeriu Căvruț

Membri: dr. D.-L. Buzea, dr. M.-M. Ștefan.

- Cercetări de teren non-invazive privind Exploatarea preistorică, antică și medievală a sării în Transilvania

Cercetările au fost efectuate în cadrul proiectului *Saltland. Călătorii virtuale prin peisajele culturale salifere ale Transilvaniei*. Finanțator: AFCN.

Lider de proiect: MNCR.

Parteneri: ACSCR și Complexul Muzeal Județean Bistrița-Năsăud.

În cadrul proiectului au fost efectuate filmări și fotografii aeriale cu ajutorul dronelor și de la sol în 19 peisaje salifere (suprafața totală cca. 300 ha) la: 1. *Orșova*, jud. Mureș (3 izvoare de apă sărată, 2 situri arheologice, o fântână de apă sărată); 2. *Sovata*, jud. Mureș (lacuri sărate, diapir de sare); 3. *Praid*, jud. Harghita (diapir de sare, sărături, pâraie sărate); 4. *Sânpaul*, jud. Harghita (lacuri sărate, o fântână de apă sărată, urmele arheologice a unei mine de exploatare a sării din prima epocă a fierului și evul mediu); 5. *Comănești*, jud. Harghita (1 pârâu sărat, 1 sit arheologic din epoca bronzului și o fântână de slatină); 6. *Ocna Mureș*, jud. Alba (lacuri sărate, urme de saline abandonate); 7. *Băile Figa*, jud. Bistrița-Năsăud (1 sit cu urme de exploatare a sării din epoca bronzului, fierului și evul mediu; căi de comunicare); 8. *Săsar*, jud. Bistrița-Năsăud (1 sit cu urme de exploatare a sării din epoca

bronzului, fierului și evul mediu; o fântână de slatină); 9. *Caila*, jud. Bistrița-Năsăud (1 sit cu urme de exploatare a sării din epoca bronzului și evul mediu; o fântână de slatină); 10. *Coldău*, jud. Bistrița-Năsăud (o fortificație din epoca bronzului care a servit la controlul traficului de sare pe Someșul Mare); 11. *Blăjenii de Jos*, jud. Bistrița-Năsăud (o rezervație botanică cu manifestări saline; o fântână cu slatină); 12. *Sărățel 1*, jud. Bistrița-Năsăud (3 situri din prima epocă a fierului, epocă dacică și epocă romană); 13. *Sărățel 2*, jud. Bistrița-Năsăud (lacuri și izvoare de apă sărată, 1 sit arheologic de exploatare a sării din perioada romană; 1 sit fortificat din epoca fierului și 1 din perioada romană); 14. *Sărățel 3*, jud. Bistrița-Năsăud (1 sit modern de valorificare a sării); 15. *Ocna Sibiului 1*, jud. Sibiu (1 sit neolitic); 16. *Ocna Sibiului 2*, jud. Sibiu (așezare romană în aria unei exploatare antice a sării); 17. *Ocna Sibiu 3*, jud. Sibiu (mine de sare abandonate, lacuri sărate); 18. *Turda*, jud. Cluj (salină, mine de sare, sărături, vestigii arheologice medievale); 19. *Ocnișoara*, jud. Alba (1 lac sărat, 1 sit medieval și o fântână cu slatină).

Toate imaginile selectate și materialul aerovideografic obținut, au fost editate în vederea montajului unui tur virtual. Acesta din urmă a fost realizat în două versiuni: de 41 min. și de 14 min. Coloana audio a fost constituită dintr-un fundal muzical. Au fost înserate explicații narate.

Responsabil științific – dr. V. Cavruc.

Colectiv: dr. D.-L. Buzea, dr. M.-M. Ștefan.

- Proiect: Cercetarea geofizică și geospațială a sitului fortificat din epoca bronzului de la Coldău-Varbă (oraș Beclean, jud. Bistrița-Năsăud).

Prin această cercetare, au fost obținute date privind integrarea sitului în peisajul natural și arheologic al Bazinului Someșului Mare. Totodată, au fost depistate elementele structurilor defensive și nume-

roase complexe. Din cercetările efectuate, rezultă ipoteza plauzibilă conform căreia, situl fortificat de la Coldău-Varbă juca un rol important în ceea ce privește organizarea și controlul centrelor de exploatare a sării din zonă și, totodată, a traficului pe Someșul Mare.

Responsabil științific – dr. V. Cavruc.

Colectiv: dr. Hab. Al. Popa, dr. M.-M. Ștefan.

- Proiect: Cercetarea arheologică de teren în situl paleolitic de la Costanda – Lădăuți (jud. Covasna). comuna Barcani, județul Covasna.

Lider de proiect: Universitatea „Valahia” din Târgoviște. Parteneri: MNCR; Direcția Județeană de Cultură Dâmbovița.

Finanțarea a fost asigurată de Universitatea „Valahia”.

Perioada de desfășurare: august–septembrie 2015.

Cercetarea a urmărit reevaluarea atribuirii culturale a etapei de locuire, dezvelirea in situ a materialului arheologic de factură paleolitică, precum și colectarea de probe necesare cercetărilor interdisciplinare, inclusiv pentru Activitatea din anul 2015. A avut ca scop principal obținerea de probe pentru stabilirea unei datări absolute a momentului locuirii pe „Dealul Borșoșului”. Colectiv: dr. Marian Cosac (responsabil); dr. George Murătoareanu, dr. Radu Alexandru, dr. Dan Buzea, dr. Ulrich Hambach.

- Cercetarea geospațială a Peisajului cultural-natural Cheile Vârghișului (com. Vârghiș, jud. Covasna și com. Merești, jud. Harghita).

Cheile Vârghișului reprezintă principalul areal carstic al Munților Perșani, situat în extremitatea nordică a acestora, la limita cu Munții Harghita. În cadrul acestuia, au fost identificate peste 130 de peșteri amplasate pe patru nivele de carstificare, urme de numeroase etape ocupaționale

din paleolitic și până în perioada modernă. În anul 2015, au fost cercetate siturile Peștera Ursului, Abri 122 și Peștera Calului. Au fost efectuate măsurători în vederea localizării și delimitării exacte ale acestor obiective în teren.

Lider de proiect: Universitatea „Valahia” din Târgoviște. Parteneri: MNCR; Direcția Județeană de Cultură Dâmbovița; Muzeul „Haáz Rezső” din Odorheiul Secuiesc.

Responsabil din partea instituției: dr. Dan Buzea

- Cercetări non-invazive în așezările culturii Cucuteni-Ariușd (jud. Brașov, Covasna și Harghita),

Cercetarea a fost realizată în cadrul proiectului postdoctoral de cercetare *Cultura Ariușd: Periferie sau Centru*. Finanțat prin FONDUL SOCIAL EUROPEAN, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, Axa prioritară nr. 1 „Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”, Domeniul major de intervenție 1.5 „Programe doctorale și post-doctorale în sprijinul cercetării”, Titlu: „MINERVA – Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală și post-doctorală”, Contract: POSDRU 159/1.5/S/137832.

Cercetarea s-a realizat prin metode tradiționale (cercetare arheologică de teren, periegeze și săpături arheologice) și prin cele non-invazive și interdisciplinare:

- Aerofotografia cu ajutorul dronei s-a realizat de la altitudine mică și medie pentru siturile Ariușd din județul Covasna: Aninoasa, com. Reci, Punctul: La șezut; Araci, com. Vâlcele, Punctul: Coasta Csulak; Ariușd, com. Vâlcele, Punctul: Dealul Tyiszk; Comolău, comuna Reci, Punctul: Cetatea mică; Boroșneul Mic, com. Boroșneul Mare, Punctul: Cetatea Bursucului/ Măgura Rotundă; Leț, com. Boroșneul Mare, Punctul: Dealul Cetății; Olteni, com. Bodoc, Punctele: Ceta-

tea Fetei și În Dosul Cetății; Reci, com. Reci, Punctele: Telek/Teleac și Câmpia lui Török/Grădina bisericii; jud. Brașov: Hărman, Punctul: Käsberg.

- Cercetarea geofizică s-a realizat la: Aninoasa, com. Reci, Punctul: La șezut; Olteni, com. Bodoc, Punctul: În Dosul Cetății-Varmeg; Comolău, comuna Reci, Punctul: Cetatea mică-Kisvar (jud. Covasna); Malnaș Băi „Füvenyestető” (jud. Covasna).

- Arheologie spațială (GIS) – studiu de caz pentru situl Șoimeni, comuna Păuleni-Ciuc: Dâmbul Cetății-Vardomb (jud. Harghita).

- Prelevarea de mostre de sol pentru analiza pedologică și spectrometrică în siturile de la: Aninoasa, com. Reci, Punctul: La șezut; comuna Barcani „Costanda-Lădăuți” (jud. Covasna), Malnaș Băi „Füvenyestető” (jud. Covasna).

Responsabil: dr. Dan-Lucian Buzea.

- Proiect: Estul Transilvaniei în perioada Daciei Romane

Cercetare s-a desfășurat în cadrul unei colaborări cu Institutul German de Arheologie și prevede cercetarea istoriei și arheologiei sud-estului Transilvaniei în perioada romană, prin perspectiva schimbărilor culturale, sociale și demografice ce pot fi sesizate în estul Daciei după cucerirea romană.

Prima etapă a programului reprezintă proiectul consacrat cercetărilor Limesului roman din sud-estul Transilvaniei. Acesta prevede documentarea vestigiilor din zona graniței de est a Daciei romane prin metode non-destructive din domeniul geochimiei, geofizicii, analizelor spațiale etc.

Printre rezultatele din perioada raportată merită a fi amintite câteva exemple, primul dintre ele fiind legat de problema configurației Limesului în zona localității Baraolt din județul Covasna. Literatura maghiară de până la mijlocul secolului al XX-lea, localiza aici un castru roman.

Odată cu evoluția cercetărilor de după cel de-al doilea Război Mondial ipoteza a fost negată. Pentru clarificarea situației am efectuat o serie de prospecțiuni de teren și prospecțiuni magnetometrice. Acestea au adus rezultate importante, evidențiind o locuire consistentă pe promontoriul în cauză, probabil o fortificație de epocă romană. Cu toate acestea, considerăm că este încă prematur să ne pronunțăm dacă este vorba despre o fortificație militară (castru?) sau despre una aparținând unei locuiri civile (statio? mansio?). Urmează ca viitoarele investigații să contribuie la clarificarea acestei situații.

Un alt rezultat foarte important pentru înțelegerea modului de funcționare a limesului în zona Carpaților Răsăriteni a fost realizat în preajma localității *Hoghiz*. Aici literatura de bază pentru structura limesului semnalează un castru din așa-zisul „inel” interior al limesului. Pe baza cercetărilor interdisciplinare efectuate de noi am stabilit structura interioară a cel puțin jumătate din castru. Imaginea realizată – aparținând unui castru cu un așa numit „zid-dublu” de incintă – ne face să credem că acest castru de la *Hoghiz* ar fi putut aparține la un moment dat chiar liniei exterioare a frontierei Daciei romane, fiind legat prin intermediul defileului Oltului cu presupusa fortificație de la *Ba-raolt*, descrisă mai sus.

Un alt element de noutate a fost descoperirea în castrul de la *Olteni* a urmelor magnetice a trei barăci soldățești, care ar putea semnală un loc încă nedistrus din cadrul castrului roman de pe malul Oltului, unde există perspective reale pentru efectuarea unor cercetări arheologice.

Totodată, a fost efectuată documentarea materialelor inedite din arhiva și depozitul arheologic al Muzeului Național Secuiesc. Ne referim aici la siturile de la *Comălău* și *Olteni*, unde, în trecut, au fost efectuate săpături și investigații de teren de către Székely Zoltán. A fost descoperit

astfel jurnalul de săpătură privind săpăturile efectuate în anul 1942. Acestea au fost conduse de către J. Szilagyi de la Muzeul din *Aquincum*, astfel încât, după toate probabilitățile, acestea se află la Muzeul respectiv din *Budapesta*.

Până la 30.09.2016, finanțarea este asigurată prin grant UEFISCDI.

Responsabil: dr. hab. Alexandru Popa

• Proiect: Cercetări geospațiale și geomagnetice în situri dacice din sud-estul Transilvaniei (jud. Brașov, Covasna și Harghita).

Lider de proiect: IAIA Cluj.

Parteneri: MNCR

Finanțat prin FONDUL SOCIAL EUROPEAN, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, Axa prioritară nr. 1 „Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”, Domeniul major de intervenție 1.5 „Programe doctorale și post-doctorale în sprijinul cercetării”, Titlu: „MINERVA – Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală și post-doctorală”, Contract: POSDRU 159/1.5/S/137832), Dan Ștefan, D.-L. Buzea.

Deși în zona depresiunilor din sud-estul și estul Transilvaniei sunt menționate mai bine de 40 de puncte fortificate atribuite dacilor din perioada clasică, monumentele în sine, dar și fenomenele cultural-istorice pe care le reprezintă, sunt prea puțin accesibile publicului larg și specialiștilor. Trimiterile topografice sunt adesea extrem de vagi, uneori contradictorii, folosindu-se referințe descriptive, în niciun caz coordonate absolute. Pentru o bună parte din cetăți, interpretarea lor ca atare se bazează pe mențiuni vechi, neverificate sistematic în teren. Doar în 5 cetăți s-au derulat săpături în ultimii 15 ani, în timp ce pentru alte 7 situri, data ultimei cercetări nu este mai nouă de anii 1930, iar săpături arheologice se desfășoară în

prezent doar la Cetatea Zânelor, în Covasna, singura cetate dacică din estul Transilvaniei care se bucură de o mai mare vizibilitate.

Siturile documentate prin teledetecție de joasă altitudine sunt următoarele:

Pe teritoriul jud. Covasna:

– Araci, com. Vâlcele, punct: Coasta Csulak;

– Boroșneul Mic, com. Boroșneu Mare, punct: Cetatea Bursucului/Măgura Rotundă/Borzavár;

– Comolău, com. Reci, punct: Cetate

– Leț, com. Boroșneu Mare, punct: Dealul Cetății;

– Olteni, com. Bodoc, punctele: Cetatea Fetei, În Dosul Cetății, La Haltă

– Reci, com. Reci, punctele: Telek, Câmpia lui Török/Grădina bisericii, Dobolyka

– Sfântu Gheorghe, punct: Bedehaza

– Voinești, oraș Covasna, puncte: Cetatea Zânelor.

Pe teritoriul jud. Brașov:

– Bod, com Bod, punct: Kasse Berg

– Teliu, com Teliu, punct: La Carieră

Pe teritoriul jud. Harghita:

– Șoimeni, comuna Păuleni-Ciuc, punct: Dâmbul Cetății-Várdomb

– Jigodin, oraș Miercurea-Ciuc, punctele: Dealul Cetății Mici (cetatea dacică Jigodin III), Dealul Cetății (cetatea dacică Jigodin II), Câmpul Morii (cetatea dacică Jigodin I), Dealul Farago (turn dacic Jigodin IV)

– Merești, com. Merești, punct: Câmpu Pipașilor.

Responsabil: dr. M.-M. Ștefan.

Colectiv: D.L. Buzea, D.C. Ștefan.

► Program: Cercetarea interdisciplinară a patrimoniului arheologic aflat în administrarea MNCR

• Proiect: Studiul materialului arheozoologic Reci, punctul Dobolyka, județul Covasna

Lider de proiect: MNCR

Colectiv: Kosa Bela, Imola Kelemen.

Cu ocazia cercetării arheologice preventive în primăvara anului curent, 2015, la fabrica de prelucrare și debitare a lemnului din Reci, punctul Dobolyka, județul Covasna, au fost descoperite și documentate 110 complexe arheologice (în special gropi de diferite forme și dimensiuni), o mică parte fiind atribuite primei vârste a epocii fierului (cultura Gáva, sec. XI-IX î.Hr.), iar majoritatea la perioada La Tène (civilizația dacică, sec. II. a.Hr. - sec. I p. Hr.).

Rămășițe animale au fost prelevate din 49 gropi, dintre care 5 nu au putut fi determinate din punct de vedere cronologic, 3 au fost atribuite primei vârste a fierului, culturii Gáva, iar restul la civilizația dacică din perioada La Tène.

Astfel, pentru analiza arheozoologică au ajuns 1024 de rămășițe animaliere. După restaurarea și lipirea fragmentelor care se potriveau au rămas 811 resturi, din care 18 din răzuire și supraveghere. Deci putem calcula cu 793 fragmente faunistice din 49 complexe, distribuindu-se în următorul fel:

– 16 rămășițe din 6 complexe cu datare nedeterminată

– 25 rămășițe din 3 complexe de prima epocă a fierului, cultura Gáva

– 752 rămășițe din 40 complexe de a doua epocă a fierului, civilizația dacică.

Responsabil: dr. D.- L. Buzea.

• Proiect: Analiza microscopică, tehnologică și tipologică pentru 40 de artefacte descoperite în complexe arheologice de la Reci – Fabrica de Cherestea, jud. Covasna.

Au fost realizate fișe de analiză care cuprind următoarele date: tipul, numărul de inventar, contextul, descrierea (morfologie, materie primă, etapele procesării, urme de utilizare, rol funcțional probabil), dimensiuni și fotografii generale, precum și detalii microscopice.

Lider de proiect: MNCR

Responsabil Colectiv: dr. Corneliu Beldiman, dr. Dan Buzea.

- Proiect: Microscopia, Spectrometria și Patrimoniul Arheologic Mobil. Noi perspective asupra valorilor trecutului

Finanțator: Administrația Fondului Cultural Național.

Lider de proiect: ACSCR

Parteneri: MNCR, Asociația Culturală „Cetatea Dacică Valea Zânelor” din Covasna, jud. Covasna, Colegiul Național „Octavian Goga” din Miercurea-Ciuc, jud. Harghita, Asociația Cultural-Creștină „Justinian Teculescu” din Voinești-Covasna, jud. Covasna.

Au fost selectate piese arheologice preistorice atribuite culturilor Cucuteni-Ariușd, Costișa și Wietenberg, descoperite în situl de la Păuleni Ciuc „Dâmbul Cetății” jud. Harghita, artefacte din categorii diferite de materiale: metal, ceramică și materii dure animale (os, corn și dinți), relevante pentru proiect. Au fost selectate 120 de piese, 60 analizate cu ajutorul microscopului digital și 60 analizate cu ajutorul spectrometrului cu fluorescență cu raze „X”, practic cu 60 de piese mai mult decât s-a prevăzut inițial în proiect. Piese au fost fotografiate în detaliu, au fost elaborate documente, fișe de catalog, desene și secțiuni.

Responsabil: Dan Buzea

Colectiv: Alexandru Popa, Andrea Chiricescu, Valeriu Cavruc, Corneliu Beldiman, Diana Maria Sztancs.

- Proiect: Epoca migrațiilor pe ambele părți ale Carpaților Răsăriteni cu privire specială asupra sud-estului Transilvaniei

În cadrul proiectului a fost efectuată documentarea bibliografică în bibliotecile din Germania. Totodată, au fost consemnate în teren situri arheologice din epoca migrațiilor din sud-estul Transilvaniei.

Responsabil: dr. habilitat Alexandru Popa.

► Programul de cercetare a patrimoniului aflat în fondurile muzeului. Au fost realizate următoarele proiecte:

- Proiect: Expertizarea spectrometrică a 20 de obiecte arheologice de bronz și cupru.

- Proiect: Expertizarea microscopică și trasologică a 40 de obiecte arheologice de os și corn.

- Proiect: Expertizarea spectrometrică a 40 de obiecte arheologice din ceramică (20 vase și 20 figurine antropomorfe și zoomorfe).

- Proiect: Studiul arheozoologic al materialului osteologic de la situl dacic de la Reci, jud. Covasna.

- Proiect: Cercetarea patrimoniului etnografic din zona orașului Covasna.

Lider de proiect: MNCR

Responsabil: Andrea Chiricescu

Echipa de proiect: Dan Buzea, Ana Dobreanu, Eugenia Filip.

O imagine asupra vieții materiale și spirituale a comunităților omenești din zona studiată este sugerată de o serie de izvoare arheologice, numismatice, istorice și etnografice. Cunoașterea realităților de natură etnografică de pe raza orașului Covasna a fost condiționată într-o măsură hotărâtoare de stadiul actual al cercetărilor.

Cadrul natural al zonei a creat condiții propice pentru dezvoltarea acesteia de-a lungul timpului pe mai multe sectoare – economic, demografic, balnear-turistic etc. Zona, locuită de români și maghiari deopotrivă, a oferit numeroase resurse naturale care au dus la conturarea ocupațiilor specifice acesteia, în funcție de resursele disponibile. Conviețuirea celor două etnii, care au înfruntat aceleași condiții pentru a supraviețui pe baza valorificării resurselor locale, a dus la numeroase interferențe, în arhitectură, ocupații și meșteșuguri, păstrându-se în același timp și specificul fiecăreia în parte, mai ales în ceea ce privește credința, portul popular, folclorul și obiceiurile. Specificul cadrului natural și al resurselor locale se va regăsi astfel pe toate planurile vieții locuitorilor:

ocupații, tradiții, meșteșuguri, obiceiuri, folclor.

În perimetrul orașului Covasna și în localitățile învecinate, în decursul anilor, a fost identificat un patrimoniu etnografic prețios. Acesta constă în diverse construcții (case și anexe țărănești, mori de apă și alte instalații), port popular, unelte și ustensile, piese de artă populară, diverse ocupații și obiceiuri tradiționale. Numai o parte din acest patrimoniu a ajuns în muzee și este valorificat în expoziții și în literatura de specialitate. Cea mai mare parte a patrimoniului etnografic rămâne încă nevalorificată, existând pericolul real al dispariției acestuia, atât prin degradarea naturală, cât și din cauza distrugerilor ca consecință a activității umane.

Cercetările etnografice completează cu date noi materialul documentar din arhiva MNCR. În aceeași măsură, atât în colecțiile MNCR, cât și în cele ale Muzeului Național Secuiesc din Sfântu Gheorghe, se păstrează în aceeași măsură obiecte din inventarele stânelor, unelte și instrumente folosite în vechime în cadrul diverselor ocupații, precum și produse finite – în special piese din lemn, os și textile.

Având în vedere faptul că instituția deține un teren de 7979 mp, unde se va organiza Secția Muzeul în Aer liber de la Covasna – Voinești, jud. Covasna, în anul 2015 au fost realizate următoarele activități:

- obținerea de date și fotografii aeriene de la altitudine mică și medie, necesare pentru documentația de teren și pentru modelarea 3d a viitorului muzeu;

- obținerea de date și fotografii aeriene pentru Ansamblul Tehnic – Planul Înclinat de la Covasna-Comandău (instalația tehnică, furtul șinelor ferate, furtul elementelor tehnice, împădurirea zonei, dezafectarea imobilelor, lipsa pazei permanente etc.), au făcut ca acest monument să se afle într-o permanentă stare de degradare;

- întocmirea Dosarului cu oferte de achiziții pentru viitorul muzeu (patrimoniu construit, patrimoniu mobil etc.);

- evidențierea și inventarierea elementelor valoroase din punct de vedere urbanistic și arhitectural la nivelul întregii localități;

- delimitarea precisă a obiectivelor individuale și a arealelor urbane protejate (monumente istorice, ansambluri istorice, situri);

- identificarea și recomandarea arealelor valoroase pentru care se propune elaborarea unor Planuri Urbanistice Zonale în vederea instituirii de reglementări de protecție și punere în valoare a obiectivelor;

- delimitarea precisă a zonelor de protecție a monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice.

- Cercetare istorico-documentară privind istoricul apelor minerale din sud-estul și estul Transilvaniei.

Lider de proiect: MNCR-MOMS

Parteneri: Arhivele Naționale Sibiu; Centrul Cultural Toplița; Centrul Eclectic de Documentare „Mitropolit Colan” din Sfântu Gheorghe; Centrul Cultural „Miron Cristea” din Miercurea-Ciuc

În urma cercetărilor efectuate la Arhivele Naționale din București, Arhiva Centrului de Documentare Eclectică „Mitropolit Nicolae Colan” din Sfântu Gheorghe și cu sprijinul partenerilor s-au realizat copii (pe suport hârtie sau electronic) din care au fost selectate cele pentru expunere, documente, fotografii și cărți din diferite perioade istorice privind industria apelor minerale din sud-estul și estul Transilvaniei.

Responsabil proiect: dr. Ana Doboreanu

- Proiect: Cercetarea documentelor istorice din patrimoniul MNCR

Lider de proiect: MNCR

Parteneri: Centrul Eclectic de Documentare „Mitropolit Colan” din Sf. Gheorghe.

În anul 2015 au fost studiate și documentate, fișate și descrise documente aflate în patrimoniul MNCR cu privire la istoria și memorialistica spațiului sud-est și est Transilvănean.

Responsabil: dr. Ana Dobreanu.

Colectiv: Florina Bănică, Herțeg Florin.

► Program: Documentarea de teren a bunurilor imobile din orașul Covasna, în vederea elaborării documentației aferente Proiectului viitorului Muzeu în Aer Liber.

- Proiect: Fotografierea și filmarea din aer, cu ajutorul dronelor a Planului Înclinat, Cetății Zânelor, Văii Zânelor ș.a.

► Program: Restararea patrimoniului mobil

- Restaurarea unui număr de 18 piese preistorice din lemn descoperite la Băile Figa. În acest sens, echipa proiectului a pregătit documentația necesară acestei activități (fișe pentru piese, fotografii, propuneri de restaurare etc). Pieseile au fost restaurate pe baza unui contract de prestări servicii încheiat de MNCR cu Complexul Muzeal Bucovina Suceava.

► Program: Valorificarea expozițională a patrimoniului

- Expoziția de icoane, ouă încondeiate, cusături și produse de tăbăcărie.

- Expoziția temporară „Oina din bătrâni, Ediția a III-a”.

- Expoziție temporară „AreoMicroSpec”.

► Program: Publicații

- *Caielele de la Araci*, nr. 3, Anul III, iunie 2015. Sf. Gheorghe: MNCR.

- Alexandru Popa, *Untersuchungen zu den römisch-barbarischen Kontakten östlich der römischen Provinz Dacia*. Editura Rudolf Habelt, Bonn, 2015.

- Dan Lucian Buzea, *Rolul pedagogiei muzeale în valorificarea culturii Cucuteni-Ariușd*. În: Minerva III, Acta Europaea, 11,

Editura Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2015.

► Program Expoziții temporare

- Expoziția de icoane, ouă încondeiate, cusături și produse de tăbăcărie

Lider de proiect: MOMS Inspectoratul Școlar Județean, Centrul Cultural „Miron Cristea”. Parteneri: Inspectoratul Școlar Județean, Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei,

Responsabil din partea MOMS: Ana Dobreanu, Florina Bănică.

Expoziția a cuprins peste 200 de lucrări (icoane, ouă încondeiate, cusături, produse de tăbăcărie) care au fost jurizate și premiate în cadrul celei de-a XX-a ediție a fazei județene a Olimpiadei de „Meșteșuguri artistice tradiționale”. Lucrările expuse au fost ale celor 126 de participanți, elevi din Miercurea-Ciuc, Gheorgheni, Toplița, Subcetate, Corbu, Tulgheș, Gălăuțaș. Perioada: 08–26 iunie 2015. Expoziția a fost vizitată de 354 de persoane.

- Expoziția temporară „Oina din bătrâni, Ediția a III-a”

MNCR - lider de proiect

Parteneri: A.S. „Ciucas” Întorsura Buzăului, Asociația Cultural – Științifică „Carpații Răsăriteni”, Asociația Culturală „Cetatea Dacică - Valea Zânelor”, Centrul de Prevenire, Evaluare și Consiliere Antidrog Covasna, Primăria Comunei Barcani; Școala Gimnazială „Mihail Sadoveanu” din Întorsura Buzăului.

Responsabil proiect: Dan Buzea

Echipa de proiect: Florin Herțeg, Eva Delczeg, Lagăr Constantin, Mihaela Popica.

Perioada: iulie – august; a fost organizată la Barcani.

Expoziția a fost organizată cu ocazia Evenimentelor culturale și sportive dedicate „Sărbătorii Bărcănenilor”, ediția a VI-a și a prezentat jocul de oină sau hoină, conform denumirii populare din Zona Bu-

zaielor, joc menționat în toate comunele și satele din Depresiunea Întorsura Buzăului ca reprezentând, în trecut, un mod de petrecere a timpului liber de către copii și tineri.

Prezentarea jocului de oină în cadrul expoziției, s-a realizat prin activități interactive: un joc demonstrativ de oină competițională și un concurs de aruncare a mingii de oină la distanță.

În cadrul jocurilor demonstrative și concursurilor au participat 50 de copii, tineri și adulți din zonă, ocupanții primelor 3 poziții fiind premiați la sfârșitul competiției cu diplome și premii speciale.

Data: 29 august 2015.

- Expoziție temporară „ArheoMicroSpec”

Lider de proiect: ACSCR

Parteneri: MNCR.

Perioada: septembrie-noiembrie 2015.

Expoziția prezintă diverse tipuri de cercetare științifică modernă prin metodele spectrometriei și microscopiei a colecțiilor arheologie din adrul MNCR, încadrate în contextele istorice specifice fiecărei epoci. Obiectele oferă informații referitoare la modul de realizare a acestora, în concordanță cu evoluția tehnicii, cât și cu cerințele fiecărei epoci în parte. Expoziția a fost vizitată în Miercurea Ciuc, Covasna, Intorsura Buzăului, Ghimbav (Brasov) și Sfântu Gheorghe.

Perioada: septembrie – noiembrie 2015.

Responsabil: Dan Buzea

Colectiv: Alexandru Popa, Corneliu Beldiman, Diana Maria Sztancs, Andrea Chiricescu și Alexandra Cîrlănescu.

► Program: Relații publice și educație muzeală

Proiecte:

- Olimpiada județeană de meșteșuguri artistice tradiționale, ediția XX

Lider de proiect: Inspectoratul Școlar Județean Parteneri: Centrul Cultural „Miron Cristea”, MOMS

Responsabil MNCR- MOMS: Ana Dobreanu.

Proiectul a cuprins jurizarea lucrărilor participante la concurs (peste 200), realizate de 126 de elevi din Miercurea Ciuc, Toplița, Gheorgheni, Tulgheș Subcetate, Corbu și Gălăuțăș (4 iunie), program artistic oferit de Grupul „Românașul” al Centrului Cultural „Miron Cristea”, premiera lucrărilor și vizitarea, de către participanți a expoziției de icoane, cusături, produse de tăbăcărie și ouă încondeiate.

Perioada: 4 - 8 iunie 2015.

- Concurs de desene, colaje, poezii și compuneri „1 Decembrie în suflet de copil”, ediția a II-a.

Lider de proiect: MOMS

Parteneri: Colegiul Național „O. Goga”, Școala Gimnazială „Liviu Rebreanu”, Inspectoratul Școlar Județean Harghita, Instituția Prefectului Harghita, Primăria Municipiului Miercurea-Ciuc

Contribuție financiară: Primăria și Instituția Prefectului

Organizator: MNCR- MOMS: Ana Dobreanu, Florina Bănică.

Concursul de desene, colaje, compuneri și poezii adresat claselor II-IV și dedicat Zilei Naționale a României a cuprins două etape: faza pe clase, ce s-a desfășurat în perioada 16.11.2015 - 23.11.2015 și faza finală, ce a avut loc în data de 26.11.2015. Finalizarea concursului s-a făcut într-un cadru festiv la Colegiul Național „Octavian Goga”. Activitatea a cuprins o evocare a actului istoric de la 1 Decembrie 1918, prezentarea lucrărilor de către fiecare participant, premiera finaliștilor și un moment artistic (poezii, cântece, dansuri populare și o scenetă) prezentat de elevi din clasele înscrise în concurs.

Perioada: 26.11 – 1.12.2015.

- Activități cultural-sportive: Cupa Ciucaș la Futsal, ediția a X-a; Cupa „Tinere Speranțe”, editia II; Campionatul de Bas-

chet Amator Covasna; "Cupa Primăverii" la futsal; Cupa Buzaielor la Baschet ediția a VI-a; "Cupa Buzaielor la Oină", ediția II și Cupa Buzaielor la Tenis de Masă.

- Atelier de încondeiat ouă

Cercul Militar din Sf.Gheorghe, 3 aprilie 2015. Organizator: Fundația "Mihai Viteazul", Sf.Gheorghe și la Colegiul Național Mihai Viteazul – 7 aprilie 2015.

- Proiect: Împreună sărbătorim Ultimul Clopoțel

Realizat în parteneriat cu Colegiul Național „Mihai Viteazul”, 10-17 iunie 2015. În cadrul acestui proiect au fost organizate o serie de întâlniri cu elevi din ciclul primar din Municipiul Sfântu Gheorghe, din comuna Sita Buzăului și satul Ciumernic (jud. Covasna). Totodată, au fost organizate ateliere creative, printre care cele de scriere cu pană și de scriere pe tăblițe.

Responsabil: muzeograf Herțeg Florin.

- Eveniment: Târgul de turism al orașului Covasna. Prezentarea ofertei culturale a instituției.

27-28 iunie 2015. Organizator: Primăria Orașului Covasna.

- Proiect: Sântilia-Nedeia Mocănească Covasna-Voinești. Proiect cultural-artistic. Ateliere creative și jocuri legate de costumele populare.

Organizat de Asociația Cultural-Creștină "Justinian Teculescu". Echipa Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni a participat cu ateliere creative și jocuri legate de costumele populare în data de 19 iulie, 2015.

- Proiect: Festivalul "Ceva de Vară"

Întorsura Buzăului, 18-19 iulie 2015, organizat de către asociația MIRACOLIX, Întorsura Buzăului. Muzeul a organizat ateliere creative.

- Proiect: Tradițiile! O șansă pentru toți. Ateliere creative.

Lider de proiect: Centrul de Tineret Sfântu Gheorghe al Direcției Județene pentru Sport și Tineret Covasna. Muzeul a organizat ateliere creative.

9 decembrie 2015.

- Proiect: Școala Altfel, 6-10 aprilie 2015, a inclus o suită de activități culturale la muzeu. Participanții au aflat informații interesante de la specialiștii muzeului despre costumele populare și despre expoziția de arheologie.

Responsabil: Felea Cristina.

- Proiect Meștereste cu noi, vara, Ediția a VI-a, 4-6 august 2015, la sediul central al MNCR. În cadrul proiectului au fost organizate ateliere și alte activități adresate copiilor preșcolari și celor școlari. Prin organizarea acestora am dorit să atragem copiii într-un mediu plăcut, unde să descopere lucruri noi și unde să aibă posibilitatea să meșterească.

Responsabil: Felea Cristina.

- Proiect: Ateliere creative la MNCR – decorațiuni de toamnă, 4-5 noiembrie 2015. Păstrarea tradițiilor în rândul tinerilor prin ateliere creative. Totodată activitățile au fost gândite sub forma unei povești. Pornim de la elementele anotimpului toamna și îi invităm pe elevii aflați în vacanța intersemestrială să participe la ateliere creative și să își petreacă câteva ore la muzeu (Responsabil: Felea Cristina).

- Proiect: Ziua Limbii Române la Prima Școală Românească din Sfântu Gheorghe, 01-02 septembrie 2015. Au fost organizate ateliere și alte activități adresate copiilor preșcolari și școlari.

Responsabil: Herțeg Florin.

- Sesiunea științifică a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni, Ediția 12

10-12.12.2015, Sfântu Gheorghe- Arcuș.
În cadrul Sesiunii, au fost prezentate și dezbătute 47 comunicări științifice, pe teme de patrimoniu, muzeologie și arheologie:

1. Dan Buzea, Corneliu Beldiman, Alexandru Popa, Diana-Maria Sztancs, Andreea Chiricescu, Felea Baubec Cristina, George Moldovan- *Microscopia, Spectrometria și Patrimoniul Arheologic mobil. Noi perspective asupra valorilor trecutului*

2. Viorica Crișan, Valeriu Sârbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan, *Centru rezidențial dacic de la Cetatea Zânelor, Covasna.*

3. Alexandru Popa - *Cercetări interdisciplinare ale MNCR pe Granița de est a Daciei Romane*

4. Valeriu Cavruc, Dan Buzea, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan, *Peisajele salifere ale Transilvaniei.*

5. Botond Bartok, *Aspecte ale ocrotirii patrimoniului cultural în județul Covasna*

6. Ioan Lăcătușu, Sebastian Pârnu, *Repere identitare românești din județele Covasna și Harghita - o modalitate eficientă de valorificare a patrimoniul documentar*

7. Luminița Cornea, *Importanța revistelor editate de muzeele memoriale*

8. Monica Tecar, Loredana Petrulă, *Cu pietricele ne jucăm și preistorie învățăm – proiect cultural*

9. Tiberiu Tecar, Monica Tecar, *Primii pași în preistorie – activități de pedagogie muzeală desfășurate de MNIT*

10. Ovidiu Savu, *Vacanța artelor la muzeu - ediția 2015*

11. Ana Dobreanu, *Proiectul „Memoria documentelor”- cerc de paleografie maghiara*

12. Ana Dobreanu, Florina Bănică, *Activități complementare expoziției „Constantin Brâncoveanu - 300 de ani de la martiriu”*

13. Florentina Teacă, *Un proiect pentru generațiile viitoare: salvarea în format tipărit și electronic a memoriei colective a voineștenilor - tehnici de abordare, de lucru și de difuzare*

14. George Moldovan, *Învățarea istoriei prin intermediul activităților extrașcolare*

15. Dana Balog, *Lecția de istorie la muzeu ca instrument de lucru în activitatea didactică*

16. Florin Herțeg, *Punctul muzeal Prima Școală Românească, Sf. Gheorghe: trecut, prezent, viitor*

17. Cristina-Ioana Felea-Baubec, *Activități de pedagogie muzeală la Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni*

18. George Murătoreanu, Roxana Cuculici, Daniel Vereș, Marian Cosac, Alexandru Radu, Dan Lucian Buzea, *Utilizarea Gis pentru evaluarea potențialului arheologic din Depresiunea Întorsura Buzăului*

19. George Murătoreanu, Roxana Cuculici, Daniel Vereș, Marian Cosac, Alexandru Radu, Dan Lucian Buzea, *Potențialul arheologic al carstului din Cheile Vârghișului (Munții Perșani). Etape preliminare în realizarea unui Sistem Informațional Geografic*

20. Adela Kovács, Maria Diaconescu, *Considerații asupra unor posibile statuete tip „coloana” din neoliticul European*

21. Laurențiu Grigoraș, Daniel Garvăn, *Plastica antropomorfă și zoomorfă din situl neo-eneolitic de la Pietroasa Mică -Gruia Dării (jud. Buzău)*

22. Roxana Munteanu, *Varianta Monteoru a culturii Cucuteni - o evaluare a descoperirilor*

23. Bianca Preda, *Movile funerare și depuneri de metale la nordul Dunării de Jos la sfârșitul mileniului al IV-lea și în prima jumătate a mileniului al III-lea a. Chr.*

24. Florin Gogâltan, *Cronologia bronzului timpuriu și mijlociu din vestul și centrul României*

25. Puskás József, *Contribuții la problematica începutului epocii bronzului mijlociu în valea Râului Negru*

26. Valeriu Cavruc, Dan Buzea, *Stadiul cercetărilor în așezarea preistorică Păuleni-Ciuc.*

27. Eugen Sava, *Așezări din perioada târzie a epocii bronzului în spațiul pruto-nistrean (Noua-Sabatinovka)*

28. Rita Németh, *Așezarea de la Vlahapad în contextul bronzului târziu din Podișul Transilvaniei*

29. Victor Sava, Florin Mărginean, *Epoca târzie a bronzului în Bazinul Mureșului Inferior*

30. Carol Kacso, *Contribuții la cunoașterea bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Săpături în gruparea tumulară V a necropolei de la Lăpuș*

31. Iózsef-Gabor Nagy, *Necropola aparținând culturii Noua de la Decea Mureșului*

32. Botond Rezi, *O nouă descoperire de metal. Ceaunul de bronz de la Sângeorgiu de Pădure*

33. Valeriu Sîrbu, *Cazane de bronz de tip scitic descoperite pe teritoriul României*

34. Gheorghe Dumitroaia, *Stadiul actual al cercetărilor arheologice privind exploatarea sării în Moldova*

35. Marius Alexianu, Codrin Alexianu, Gabriela Roxana Curcă, *O clasificare a izvoarelor sărate: cercetări etnoarheologice în spațiul extracarpatic al României*

36. Liviu Marta, *Repere privind comerțul preistoric cu sare în zona Sătmărulei*

37. Radu Zăgreanu, *Perspective arheologice ale zonei salifere Sărățel-Domnești*

38. Valeriu Cavruc, Dan Buzea, Radu Zăgreanu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan, *Noile cercetări arheologice privind exploatarea sării în estul și nord-estul Transilvaniei*

39. Valeriu Cavruc, Dan Buzea, Radu Zăgreanu, Puskás József, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan, *Noile cercetări privind exploatarea sării în situl arheologic Băile Figa*

40. Bogdan Ciupercă, Andrei Măgureanu, *Considerații privind un vechi drum între Muntenia și Transilvania, din antichitate până în evul mediu*

41. Andrei Măgureanu, Bogdan Ciupercă, *Discuții asupra posibilităților de interpretare a pieselor arheologice (secolele V-VII p. Chr.)*

42. Bordi Lorand, *Cultura Sf. Gheorghe-Bedehaza în lumina cercetărilor arheologice de la Chilieni*

43. Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan, Dan Buzea, *Sisteme centrale și identități locale în epoca dacică clasică în estul Transilvaniei și estul Munteniei*

44. Sebastian Matei, *Vase ceramice cu reprezentări monetare descoperite în așezarea dacică de la Cârломănești-Cetățuia, jud. Buzău*

45. Alpár Imre Lokodi, *Contextul și rolul villaelor rusticae din Dacia romană*

46. Alexandru Popa, *Orizontul cronologic post-cerneahovian și problema centrelor de putere de la Est de Carpați. Studiu de caz: situl de la Sobari.*

47. Alexandru Popa, Dan Buzea, *Situl Olteni-“Cariera de Nisip”, jud. Covasna - în căutarea limitelor așezării*

► Program: Realizarea unor produse culturale

Proiecte:

- Film documentar *Călătorii virtuale prin peisajelele salifere ale Transilvaniei*, în două versiuni: pe DVD și on-line.

- Catalog on-line *ArheoMicroSpec*.

► Participarea salariaților instituției la manifestări științifice naționale

- Sesiunea anuală de comunicări științifice cu tema „Metodă, teorie și practică în arheologia contemporană”. Institutul de Arheologie “Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, 26-27.03.2015.

Dan Buzea.

- Masa rotundă „Sursele informatice online utile și în cercetarea monografică”. Centrul Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”, Sfântu Gheorghe, 27-28.03.2015

Dan Buzea, Adela Kovacs

- Sesiunea de Comunicări Științifice a Muzeului „Vasile Pârvan” din Bârlad, 14.05.2015 - 16.05.2015. Dan Buzea, Adela Kovacs, Al. Popa.

- Școala de vară” de la Daneș, jud. Mureș, 19.05.2015

Dan Buzea.

- Conferința națională „Zilele Andrei Șaguna”, ediția a XXIII-a, Centrul Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”, Sfântu Gheorghe, 26.06.2015.

Dan Buzea, Maria-Magdalena Ștefan, Valeriu Cavruc, Alexandru Popa.

- Simpozionul Internațional “From Symbol to Signs. Symbol, signs and rituals in sanctuaries”, Suceava, 11.09.2015 - 13.09.2015

Dan Buzea, Adela Kovacs

- Sesiunea Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni, Ediția a XII-a, 10.12.2015 - 12.12.2015, Sfântu Gheorghe - Arcuș

D. Buzea, A. Chiricescu, Ana Dobrea-nu, Florina Bănică, Cristina-Ioana Felea Baubec, V. Cavruc, M.-M. Ștefan, Fl. Herțeg.

- Sesiunea de comunicări științifice „Românii din sud-estul Transilvaniei. Istorie. Cultură. Civilizație”, Ediția a XXI-a, 03.10. 2015, Izvorul Mureșului, jud. Harghita

Fl. Herțeg

- Masa Rotundă cu tema „Muzeul și școala”, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj Napoca, 30-31.10. 2015, Florin Herțeg, Cristina Felea-Baubec

► Participarea salariaților instituției la manifestări științifice internaționale

- International Open Workshop: *Socio-Environmental Dynamics over the last 12.000 years: The Creation of Landscapes*, Kiel, Germania, 22-28.03. 2015. V. Cavruc.

- Conferința Internațională „L’altra Europa”, Roma (Italia), 23-26.09.2015.

D. Buzea

- *First International Congress on the Anthropology of Salt*, Universitatea “A.I. Cuza”, Iași, 20-24.08.2015.

Dan Buzea, Andrea Chiricescu, V. Cavruc, Al. Popa.

► Articole și studii publicate de salariații instituției

- D. L. Buzea (în colaborare), *Zoomorphic Plate discovered at Șoimeni, Harghita*

County. In: *Representations, signs and symbols: proceedings of the symposium on religion and magic*, Deva, 27-29 martie 2014, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2015, p. 43-79.

- D. Buzea, A. Kovács (în colab.), *Evidențierea urmelor papilare pe obiecte Cucuteni-Ariusd descoperite la Păuleni-Ciuc “Dâmbul Cetății”, jud. Harghita*, in *Acta Musei Tutovens*, XI, 2015, Bârlad, p. 74-81.

- M. Ștefan, D. Ștefan, D. Buzea, *Un nou punct fortificat în peisajul arheologic al secolelor I a. Chr. - I p. Chr. în zona Jigodin – Harghita / A new fortified site in the archaeological landscape of the 1st c. BC-1st c. AD in the area of Jigodin-Harghita*. Istros, Brăila: Editura Istros, 2015.

- D. Buzea, *The People of Salt*. In: *First International Congress on the Anthropology of Salt, 20-24 August 2015, “A.I. Cuza University of Iași”, Iași, Romania. Programme and Abstracts*, Edited by: Ș. Caliniuc, M. Asăndulesei, R.-G. Curcă, M.-T. Alexianu, p. 65.

- D. Buzea, A.Kovacs, *A miniature mask from Cucuteni-Ariusd culture, discovered at Păuleni-Ciuc “Dâmbul Cetății”, Harghita County, Romania*, In: *Cucuteni 130*, Piatra-Neamț, 2015;

- Alexandru Popa, *Interdisziplinäre Forschungen im Auxiliarkastell von Brețcu im südöstlichen Siebenbürgen*;

- Alexandru Popa, *Multidisciplinary Researches and the Question of Archiving the Analysed Samples and their Results. Case Study: the Roman Camps from South-east Transylvania*.

- Alexandru Popa, *Forward-Looking for Conservation. Case Study: Landscape Archaeology in the Cubolta River Valley, Republic of Moldova — the Project Cultural Relations of the Sântana de Mureș Culture between the Rivers Prut and Dniester*.

- D. Buzea (în colab.), *Aeneolithic beads made of fish vertebra discovered at Păuleni-Ciuc – “Dâmbul Cetății”, Harghita County*,

Romania. In: Acta Terrae Septemcastrensis, Universitatea "Lucian Blaga", Sibiu, 2015.

► Rapoarte de cercetare publicate

• *Raport de cercetare arheologică „Băile Figa, oraș Beclean, jud. Bistrița-Năsăud. Campania 2014*. În: *Cronica Cercetărilor Arheologice din România 2015 – campania 2014*, Pitești, România, p. 30-32, 300-305, Fig.1-5 (V. Cavruc, A. F. Harding, D. Buzea, A. Kovacs. C. D. Ștefan, M. M. Ștefan, R. I. Zăgreanu; B.-P. Niculică, C. E. Ursu).

• *Raport de cercetare arheologică „Prezentarea prospecțiunilor geomagnetice în situl Malnaș Băi-Füvenyestető*". In: *Cronica Cercetărilor Arheologice din România 2015 – campania 2014*, Pitești, România, p. 106-107, (Al. Popa, D. L. Buzea, B. Briewig).

• *Raport de cercetare arheologică „Cotanda-Lădăuți, comuna Barcani, jud. Covasna Punct: Borșoș*. În: *Cronica Cercetărilor Arheologice din România 2015 – campania 2014*, Pitești, p. 192-193, 494-496 (M. Cosac, G. Murătoareanu, Al. Radu, D. Buzea, Al. Popa, A. Chiricescu, H. Ghiță, B. Niță, E. Garnier, E. Ghegoiu).

• *Raport de cercetare arheologică „Vârghiș, Cheile Vârghișului, Jud. Harghita Punct: Peștera Ursului*. În: *Cronica Cercetărilor Arheologice din România 2015 – campania 2014*, Pitești, România, p. 215, 550-551 (M. Cosac, G. Murătoareanu, Al. Radu, D. Vereș, D. Buzea, L. Niță, M. Mărgărit, V. Dumitrașcu, H. Ghiță, D. B. Stroe, D. Rus).

• *Raport de cercetare arheologică „Șoimeni, comuna Păuleni-Ciuc, județul Harghita Punct - Dâmbul Cetății*, In: *Cronica Cercetărilor Arheologice din România 2015 – campania 2014*, Pitești, România, p. 130-131, 431-434, Fig. 1-4 (V. Cavruc, D. L. Buzea, A. Mateș, R. Munteanu, D. Garvăn, C. Beldiman, B. Briewig).

► Rapoarte de cercetare nepublicate, arhivate la instituție

• *Raport de cercetare arheologică preventivă de la Reci "Dobolika", jud. Covasna*.

S-au elaborat următoarele activități: fișă tehnică de cercetare arheologică preventivă, fișă de sit arheologic, introduce-re, cadrul geografic, istoricul cercetării, obiectivele cercetării, scurtă descriere a metodelor de lucru și stratigrafia (Dan Buzea); Prezentarea (catalogul) principalelor descoperiri (complexe și elemente de inventar), 22 pagini (întocmit: Dan Buzea, Adela Kovacs și Puskas Jozsef); Elemente de cronologie relativă și absolută (inclusiv analogii relevante) - (întocmit Dan Buzea); 104 figuri ale complexelor cercetate (întocmit cdr: Puskas Jozsef; prelucrat jpg. Dan Buzea); 110 foldere cu fotografii ale complexelor cercetate și documentate (întocmit: Puskas Jozsef); 196 de foldere cu piesele speciale, pe categorii: metal, ceramică, materie dură animală și lut ars (fotografii realizate de Dan Buzea); 10 figuri cu piese speciale descoperite (ceramica, metal, lut ars) - (fotografii realizate de Dan Buzea); 4 figuri cu fotografii aeriene; 1 Lista figurilor (întocmit Dan Buzea) și Prezentare generală a respectivei cercetări și a rezultatelor aferente - de maxim 2 pagini - adresată nespecialiștilor (întocmit Dan Buzea). Perioada aprilie-septembrie 2015.

• *Raport de supraveghere arheologică preventivă de la Reci "Dobolika", jud. Covasna*

Raport de supraveghere arheologică realizat de MNCR, pe baza căruia Direcția Județeană de Cultură Covasna a emis Certificatul de Descărcare Arheologică care a constituit obiectivul principal al acestui proiect de investiție în județul Covasna.

• *Raport de supraveghere arheologică - Etapa I de cercetare și documentare arheologică pentru lucrarea de la Bodoc – Cariera de argilă, Siceram SRL*.

• *Raport privind Reactualizarea Studiului Arheologic pentru PUG Covasna* (texte, planșe, hărți, coordonate Stereo 70). Studiul a fost prezentat la Comisia Națională

a Monumentelor Istorice din București, în data de 19 martie 2015 și a primit aviz favorabil.

Realizarea programelor și proiectelor sus-enumerate a adus muzeului și publicului acestuia beneficii substanțiale, atât din punct de vedere al dezvoltării patrimoniului muzeal, cât și în ceea ce privește sporirea impactului muzeului asupra publicului și creșterea vizibilității instituției.

Astfel, în urma programelor și proiectelor realizate:

Patrimoniul muzeului a fost îmbogățit cu noi obiecte arheologice. Din cercetările arheologice de la Reci provin peste 2.000 de obiecte arheologice de epoca dacică, reunite în 625 poziții în Registrul Unic de Inventar, iar de la Băile Figa – 30 de obiecte excepționale de lemn, din sec. XI-IX î. Hr., susceptibile pentru a fi clasate ca bunuri culturale de tezaur.

A crescut gradul de cunoaștere a patrimoniului administrat de instituție și a contextelor naturale și culturale din care acesta provine în mod substanțial.

A sporit impactul public al instituției, atât prin beneficiarii direcți ai acestor proiecte, cât și prin numeroase persoane care au accesat aceste produse prin intermediul internetului.

Instituțiile și organizațiile partenere cu care MNCR a colaborat în 2015:

- Asociația Sportivă "Ciucaș" Întorsura Buzăului
- Asociația Cultural Creștină „Justinian Teculescu” din Covasna
- Asociația Națională a Nevăzătorilor din România
- Asociația Sportivă Atletico Steaua Întorsura Buzăului
- Asociația Cultural Științifică "Carpații Răsăriteni", Sfântu Gheorghe
- Asociația Culturală "Cetatea Dacică - Valea Zânelor", Covasna

- Asociația Philadelphia Pro Familia
- Centrul de Prevenire, Evaluare și Consiliere Antidrog Covasna
- Complexul Muzeal Județean Neamț
- Complexul Muzeal Județean Bistrița-Năsăud
- Complexul Muzeal Bucovina, Suceava
- Centrul de jocuri MIRACOLIX – ateliere creative
- Centrul Ecleziasitic de Documentare Mitropolit "Nicolae Colan", Sf. Gheorghe
- Colegiul Național "Mihai Viteazul", Sf. Gheorghe
- Colegiul Național „Octavian Goga”, Miercurea Ciuc
- Direcția Județeană pentru Sport și Tineret Covasna
- Direcția Județeană Pentru Sport și Tineret Covasna
- Direcția Județeană Pentru Cultură Covasna
- Direcția Județeană Pentru Cultură Harghita
- Direcția Județeană Pentru Cultură Mureș
- Direcția Județeană Pentru Cultură Bistrița-Năsăud
- Institutul de Arheologie Vasile Pârvan, București
- Institutul German de Arheologie
- Școala Specială Olteni, Covasna
- Școala Specială, Sf. Gheorghe
- Școala Gimnazială "Ady Endre", Sf. Gheorghe
- Școala Gimnazială "Nicolae Russu", Sita Buzăului
- Școala Gimnazială "Avram Iancu", Covasna
- Școala Gimnazială "Nicolae Russu", Sita Buzăului
- Școala Gimnazială "Varadi Jozsef", Sf. Gheorghe
- Școala Gimnazială "Nicolae Russu", Sita Buzăului
- Școala Gimnazială "Romulus Cioflec", Araci
- Școala Gimnazială Ghimbav, Brașov

- Școala Gimnazială "Mihail Sadoveanu", Întorsura Buzăului

- Muzeul Județean de Istorie Buzău
- Muzeul Județean de Istorie Brașov
- Muzeul Etnografic Brașov
- Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca
- Universitatea Exeter (Marea Britanie)
- Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București
- Universitatea Friedrich Wilhelm, Bonn (Germania)
- Universitatea București
- Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” Chișinău
- Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu
- Universitatea „Valahia” din Târgoviște.

Evoluția imaginii existente și măsuri luate pentru îmbunătățirea acesteia

În prezent, instituția este percepută în mod diferențiat, în funcție de orientare, preferințele și nivelul de educație al publicului. Astfel, pe plan internațional și național, în mediile academice, MNCR este perceput ca o instituție dinamică, performantă și eficientă. Pe plan local, în cele mai multe medii este percepută ca o instituție deschisă publicului, cu un personal activ și implicat în viața publică locală. Datorită intensificării activităților cu public, mai ales cu copii și adolescenți (cercuri, șantiere arheologice etc.), muzeul este perceput tot mai bine. Datorită nivelului ridicat al calității artistice și științifice expozițiilor de bază, muzeul este perceput ca o instituție performantă, peste nivelul serviciilor oferite de alte muzee din zonă.

Cea mai bună modalitate de a ne îmbunătăți imaginea este promovarea cât mai bună a instituției. În acest sens, în anul 2015 instituția a realizat următoarele:

- Participarea la evenimente culturale cu mare vizibilitate, de exemplu cele prilejuite de Zilele orașului Sf. Gheorghe, Ziua Muzeelor etc.

- Administrarea paginii www.facebook.com/mncr.sfantugheorghe. Postări săptămânale. Monitorizarea like-urilor și comentariilor.

- Administrarea paginii de web www.mncr.ro.

- Pregătirea și prelucrarea materialelor pentru postările de pe site-ul muzeului, postări de evenimente, actualizarea postărilor, creare galeriilor foto etc.

- Administrarea grupurilor separate pe facebook pentru obiectivele din cadrul muzeului (Prima Școală Românească, Casa Memorială Romulus Cioflec, Muzeul Oltului și Mureșului Superior).

- Administrarea avizierului muzeului: pregătirea și afișarea materialelor, aranjarea avizierului cu ocazia diferitelor sărbători (Mărțișor, Paște, Sărbători de iarnă etc.).

- Expunere de roll-up bannere la diferite evenimente desfășurate în Sfântu Gheorghe: în holul Teatrului Andrei Mureșanu, la Biblioteca Județeană, în școli, în pavilionul din parc, cu ocazia Zilei Copilului.

- Apariții constante în Ghidul Timpului Liber - Szabadidőkalauz Háromszék: localizarea punctelor muzeale, prezentarea muzeului sub forma unui concurs, interviuri, pregătire de materiale.

Instituția cultivă bune relații cu reprezentanții presei din județele Covasna, Harghita, Bistrița-Năsăud, Mureș, Brașov și a celei naționale. Datorită comunicării eficiente cu presa, a crescut în mod semnificativ gradul de preluare de către media a comunicatelor emise de muzeu (comunicatele și afișele sunt redactate de cele mai multe ori bilingv – în limbile română și maghiară).

Din păcate, dificultățile economice au dus la desființarea, comasarea sau trecerea exclusiv la formatul online a unor publicații, precum și la reducerea personalului din majoritatea redacțiilor. Astfel, în județul Covasna sunt trei ziare în limba

română, din care două cotidiane: *Observatorul de Covasna* și *Mesagerul de Covasna* și unul periodic *Condeiful Ardelean*; în jud. Harghita nu mai există niciun ziar în limba română. Se reduce numărul de articole de analiză, cronici, reportaje în care sunt prezentate activitățile și programele educative realizate de muzeu. Strategia adoptată de MNCR în aceste condiții a fost, pe de-o parte, elaborarea unor materiale de comunicare (comunicate de presă, prezentări, dosare de presă pentru expoziții) cât mai complete și atractive, astfel încât să compenseze lipsa de timp pentru o eventuală documentare suplimentară a jurnaliștilor, și, pe de altă parte, concentrarea eforturilor asupra comunicării în mediul online, care permite atingerea unui public numeros, cu resurse materiale minime. Totodată, am atras noi parteneri media, pe proiecte punctuale - în special din presa centrală și mass-media din mediul virtual. Astfel, în anul 2015, instituția a încheiat o serie de parteneriate media. Periodic a organizat ateliere de creație care însoțesc expozițiile muzeului, pentru a atrage un număr cât mai mare de vizitatori.

Instituția s-a implicat într-o serie de activități comunitare. A format două echipe sportive, care poartă sigla și denumirea muzeului, o echipă de baschet și una de fotbal. Acestea participă la campionatele locale și județene. S-a implicat în mod direct în activități social-caritabile și comunitare, de exemplu, prin organizarea unor ateliere gratuite pentru copii cu nevoi speciale și prin atragerea de finanțări pentru aceste proiecte. A afișat pe site-uri turistice informații culturale și link-uri (în mod gratuit). A inițiat noi proiecte adresate publicului: „Meșterește cu noi!” (Târg de Meșteri Popolari și atelier de creație de Zilele Orașului Sf. Gheorghe).

Instituția în mod constant a monitorizat presa și site-urile unde a fost menționat muzeul și, de câte ori a fost cazul, a corectat informațiile eronate.

A organizat lecții deschise pe diverse teme de Arheologie și Istorie, pentru publicul larg.

Periodic a organizat conferințe de presă.

Instituția este prezentă în mod constant pe rețeaua de socializare Facebook. Astfel, toate informațiile referitoare la activitatea MNCR sunt diseminate în timp real prin intermediul acestei rețele, din care fac parte diverse categorii de public. De asemenea, s-au creat pagini personalizate pentru punctele muzeale și pentru anumite proiecte. A promovat pagini web ale muzeului pe rețelele de socializare. A administrat paginile web și le-a ajustat în timp real.

Măsuri luate pentru cunoașterea categoriilor de beneficiari

- Chestionare realizate în rândul participanților la diverse activități, privind gradul de mulțumire față de acestea.

- Consultarea și analizarea periodică a caietelor de impresii din expozițiile Muzeului.

- Monitorizarea paginilor de Facebook ale Muzeului, analiza „prietenilor” virtuali și urmărirea postărilor acestora pe platforma de socializare.

- Interviu cu participanții la diverse proiecte.

- În cadrul programelor ce presupun însușirea de cunoștințe de către participanți (de tipul lecțiilor deschise) s-au aplicat chestionare cu privire la nivelul inițial al cunoștințelor beneficiarilor la începutul activității și chestionare privind gradul de acumulare al cunoștințelor la finalul acesteia.

- Chestionare cu privire la nevoile și dorințele beneficiarilor actuali legate de viitoarele proiecte ale Muzeului.

- Chestionare cu privire la nivelul de înțelegere a filmelor și prezentărilor 3d realizate de MNCR în cadrul programului de reamenajare muzeală, în rândul elevilor.

- Chestionare privind activitățile de pedagogie muzeală: atât din prisma elevilor

participanți, cât și a profesorilor însoțitori (rezultatele sunt în curs de prelucrare).

- Informarea legată de activitățile altor instituții de cultură sau organizații din acest domeniu.

- Analiza ofertei altor instituții de cultură sau organizații din acest domeniu.

- Focus-grup pentru realizarea unei expoziții pentru o categorie de public bine definită.

Grupurile-țintă ale activităților instituției

Beneficiarii țintă ai programelor derulate în anul 2015:

Pe termen scurt:

- elevii ciclurilor primare, gimnaziale și liceale din municipiile Sfântu Gheorghe și Miercurea-Ciuc;

- învățătorii și profesorii din municipiile Sfântu Gheorghe și Miercurea-Ciuc,

- turiștii din stațiunile balneare din județele Covasna și Harghita;

- studenți și tineri specialiști din muzee și organizații culturale din România și Republica Moldova.

Pe termen lung:

- elevii ciclurilor primare, gimnaziale și liceale din județele Covasna și Harghita,

- persoane adulte și pensionari,

- copii preșcolari,

- turiști români și străini,

- specialiști din domenii similare și conexne domeniilor de activitate ale MNCR,

- persoanele cu dizabilități: persoane cu deficiențe de vedere, cu sindrom Down și autism etc.;

- copii și tineri instituționalizați;

- cadre didactice din grădinițe, școli, licee și alte forme de învățământ;

- studenți.

Creșterea numărului de beneficiari s-a datorat, în mare parte, strategiei adoptate de a organiza cât mai multe activități în afara clădirilor muzeului, de a se deplasa cât mai mult în comunitate, în special în acele locații de unde potențialii benefici-

ari nu au posibilitatea de a se deplasa la sediul MNCR.

Pentru a spori vizibilitatea muzeului în rândul unui public potențial care nu este în mod frecvent atras de evenimente/organizații culturale, dar care este activ din punct de vedere participativ, MNCR a făcut eforturi pentru a le înlesni participarea la un număr mare de activități cu caracter sportiv (la care MNCR de multe ori este și co-organizator), ajungând astfel să atingă un număr important de beneficiari indirecti (de exemplu, spectatori ai evenimentelor sportive în cadrul cărora echipele MNCR au fost aproape mereu în finale). În cadrul unor astfel de acțiuni, MNCR a contribuit la premiarea participanților la aceste evenimente, prin oferirea de suveniruri muzeale și bilete de intrare gratuite la muzeu. În județul Covasna, dar cu precădere în Municipiul Sf. Gheorghe, activitățile sportive sunt foarte apreciate de public, atrăgând un număr mare de spectatori și participanți.

Profilul beneficiarului actual

Categoriile de public care au vizitat muzeul în anul 2015:

- Elevi. Cel mai numeros public al muzeului este, în momentul actual, alcătuit din elevii din ciclurile primare, gimnaziale și liceale din județele Covasna și Harghita;

- Cadre didactice care însoțesc elevii;

- Prietenii Muzeului – o categorie de public alcătuită din adulți care sunt fie colaboratori voluntari apropiați ai MNCR, fie prieteni direcți ai angajaților, fie membri ai familiilor acestora, fie persoane care sunt prezente la toate evenimentele organizate de muzeu – vizitatori loiali, un grup de cca. 50 de persoane adulte;

- Turiști străini;

- Copii și tineri instituționalizați;

- Copii și tineri cu nevoi speciale – s-au organizat o serie de activități, în cadrul unor proiecte, dar și la solicitarea unor

organizații/asociații de profil, realizându-se primul contact cu aceste categorii de public.

Categorii noi de beneficiari, adăugate la cele existente până la data ultimei raportări

În anul 2015, s-au adăugat ca public ținută:

- copiii preșcolari – o categorie de public care necesită un anumit tip de abordare indirectă, prin intermediul formatorilor acestora: părinți, educatori, bunici;
- tinerii adulți – o categorie compusă din persoane cu vârsta cuprinsă între 19 – 25 ani, care se împarte în alte 3 subcategorii, dintre care ne-am adresat studenților.
- specialiști din muzeele și organizațiile culturale din țară și din Republica Moldova, care au participat la cursuri de formare, cercetări, programe și proiecte organizate de MNCR.
- lumea academică și universitară din țară și străinătate.

Muzeul a organizat, în anul 2015, activități pentru copii cu nevoi speciale, de diferite vârste (protocol de colaborare cu Asociația Philadelphia Pro Familia, o asociație a familiilor cu copii afectați de Sindromul Down, protocoale de colaborare cu case familiale, centre de primire și de zi pentru copii și tineri, în vederea organizării unor activități comune; colaborare cu Asociația Națională a Nevăzătorilor din România).

În anul 2015, s-au organizat o serie de activități în afara spațiilor muzeului: în școli, grădinițe, cămine culturale. Astfel, persoane care nu au vizitat expozițiile MNCR, au participat la aceste activități educative.

Estimări pentru atingerea altor categorii de beneficiari

- Tinerii adulți – o categorie compusă din persoane cu vârsta cuprinsă între 19 – 25 ani, care se împarte în alte 3 subcategorii, dintre care dorim să ne adresăm celor activi social – angajați și inactivi social – șomeri;
- Adulții (persoane cu vârsta cuprinsă între 25 – 60 ani) sunt o categorie de beneficiari pe care dorim să îi atragem pe viitor la muzeu; ei se împart în 2 subcategorii mai mari:
 1. adulții activi social – cei care sunt angajați;
 2. adulții inactivi social – șomerii, adulții aflați în concediu de boală, în concediu de creștere a copilului etc.
- Pensionarii. Deși sunt o categorie de public care frecventează muzeul, numărul lor trebuie să crească semnificativ. Serviciile actuale ale muzeului nu se adresează în mod deosebit acestei categorii.
- Turiștii (cu precădere pacienții stațiilor balneare de pe teritoriul județelor Covasna și Harghita), împărțiți, la rândul lor, în două subcategorii: turiștii români și turiștii străini.

Activități sportive ale echipei M.N.C.R.

Atelier de modelare manuală a lutului

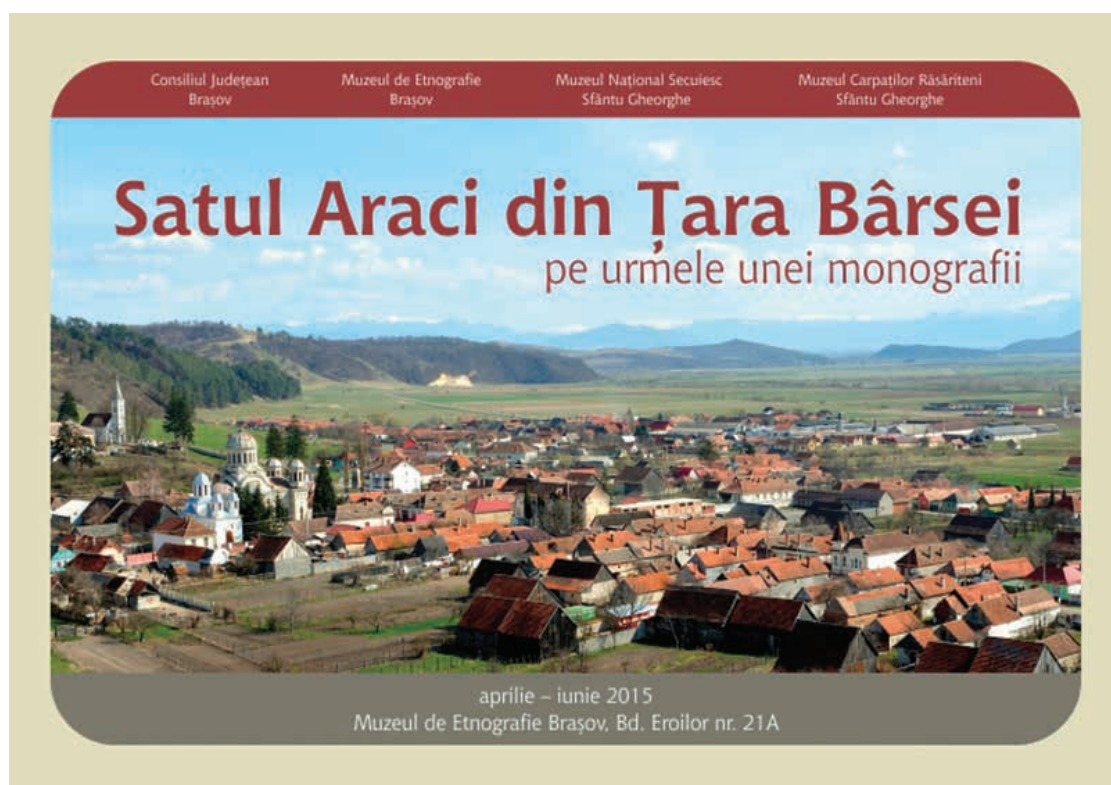
Atelier de încondeiat ouă

Ateliere creative de toamnă

Ateliere creative

Afiș Araci

Festivalul "Ceva de vară", ateliere creative

Ateliere de toamnă

Meșterește cu noi vara

*Etapă județeană a Olimpiadei de
„Meșteșuguri artistice tradiționale”*

Meșterește cu noi vara

Meșterește cu noi vara

Noaptea Muzeelor la M.N.C.R.

Eveniment "La umbra nucului bătrân", Araci

Ateliere de scriere pe tăblițe

Lista autorilor

Dan-Lucian BUZEA

Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni
Sfântu Gheorghe, jud. Covasna
buzealuci@yahoo.com

Valeriu CAVRUC

Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni
Sfântu Gheorghe
valer_kavruk@yahoo.com

Adela KOVÁCS

Muzeul Județean Botoșani
Botoșani, Județul Botoșani
adelina_ab@yahoo.com

Anca-Corina POP

Universitatea Babeș-Bolyai
Cluj-Napoca
popancacorina@yahoo.com

Alexandru POPA

Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni
Sf. Gheorghe
alex.popa@mncr.ro

Ionel POPA

Institutul Național de Cercetare –
Dezvoltare în Silvicultură „Marin Drăcea”
popaicas@gmail.com

József PUSKÁS

arheolog independent,
Târgu Secuiesc – Lunga
joska1987@yahoo.com

Anca Ionela SEMENIUC

Institutul Național de Cercetare –
Dezvoltare în Silvicultură „Marin Drăcea”
semeniuc.anca@yahoo.ro

Dan ȘTEFAN

Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni
Sfântu Gheorghe
danstefan00@gmail.com

Magdalena ȘTEFAN

Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni
Sfântu Gheorghe
madi_burton@yahoo.com

Radu ZĂGREANU

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud
Bistrița
raduzagreanu@gmail.com

